BEŞİKTAŞ MUHAFIZI

YEDİ SEKİZ HASAN PAŞA

ve Bir Devrin Hikayesi

Ethem ERKOÇ

Çorum - 2015

Birinci Baskı
2004 - Çorum

İkinci Baskı
2015 - Çorum

Grafik & Tasarım:
Bir Medya
Yeniyol Mh. Gazi Sk. No: 9/13
Tel: (+90-364)-225 66 64 ÇORUM
www.birmedya.net

Baskı & Cilt:
Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 26062
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1 İskitler/Altındağ/ANKARA
Tel: (+90-312) 341 10 20
www.salmat.com.tr

Yayına Hazırlayan / Kapak Tasarım
İrfan YİĞİT

ISBN: 978-605-62733-5-3

İsteme Adresi
Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Yeniyol Mahallesi Gazi Cad.
Turgut Özal İşmerkezi Kat: 4
ÇORUM

Tel: 0 364 225 08 10 / 1539 / 1541

Bu kitabın bütün hakları Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu gereğince yazarına aittir. İzinsiz çoğaltılamaz, ticari amaçla kullanılamaz. Ancak sanatsal amaçlı etkinliklerle tanıtım amaçlı kullanımlarda yazar, yapıt adı belirtilerek alıntı yapılabilir.

Bu eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayınıdır.
PARA İLE SATILAMAZ

TAKDİM

Çorum tarihi ve kültürel birikimiyle Anadolu Kültürü'nün, genel anlamda ise dünya uygarlığının önemli bir havzası konumundadır. Binlerce yıldır çeşitli medeniyetlere ev sahipli yapan Çorum, aynı zamanda Türk-İslam tarihine dâhil olduğu günden itibaren, tarihin akışını değiştiren devlet adamlarının yetiştiği bir şehir olmuştur. Özellikle Osmanlı Tarihi'nde önemli kademelerde, çok önemli görevler üstlenen devlet adamları şehrimizde doğmuş ya da yetişmiştir. Bu yönüyle Çorum, sahip olduğu birikimi ve tecrübeyi 21. Yüzyılın şehircilik anlayışına en iyi yansıtan illerden biri olmuştur. Tarihin her döneminde, canlı ve dinamik bir yapıya sahip olan şehrimiz, günümüzde de bu canlılığını ve dinamizmini devam ettirmektedir.

Yakın tarihimizin önemli şahsiyetlerinden biri olan Yedi Sekiz Hasan Paşa, Çorumlu devlet adamıdır. Erlikten, mareşalliğe kadar bütün rütbeleri hak ederek yükselen Hasan Paşa hem askeri kimliği hem de siyasi kimliği ile önemli hizmetlerde bulunmuştur. Balkanlarda ve Kafkasya'da askeri ve siyasi yararlıklar göstermiş, Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat ve II. Abdulhamit gibi dört padişahın dönemine tanıklık etmiştir. Özellikle II. Abdulhamit döneminin siyasi ve sosyal olaylarında Beşiktaş Muhafızlığı'ndayken devletin birliği ve dirliği için var gücüyle çalışmıştır. Yedi Sekiz Hasan Paşa, şehrimiz için olduğu gibi Türkiye Tarihi için de önemli bir değerdir.

Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın yapmış olduğu hizmetler sadece devlet hizmetleriyle sınırlı kalmamıştır. Doğduğu ve yetiştiği memleket olan Çorum'a da çok önemli hizmetlerde bulunmuş, ahde vefasını hemşehrilerinden eksik etmemiştir. Bugün Şehrimizin sembollerinden biri olan saat kulemiz onun yadigarı olan, sembol eserlerimizden biridir.

Çorum Belediyesi olarak, şehrimize dair tüm bilgi, belge ve değerleri titizlikle inceleyerek, gelecek kuşaklara aktarmanın gayreti içindeyiz.

Değerli büyüğümüz, Ethem Erkoç Hocamızın "Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa Ve Bir Devrin Hikâyesi" adlı eseri Çorum'un kültürel hafızasına katkı sağlayan bir eser… Bu vesileyle, Ethem Erkoç Beyefedi'yi tebrik ediyor, Çorum'un ve Türkiye'mizin kültür hayatına katkı sunan herkese saygılarımı sunuyorum…

MUZAFFER KÜLCÜ
BELEDİYE BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASIMI YAPILIRKEN 9
SUNUŞ 11
GİRİŞ 17

I. BÖLÜM
HASAN PAŞA'NIN ÇOCUKLUK VE GENÇLİĞİ 21
ÇOCUKLUK DÖNEMİ 23
GENÇLİĞİ 24
ASKERLİK ÇAĞI 24

II. BÖLÜM
GÖZLEVE'DEN BEŞİKTAŞ'A 25
Kırım Savaşı 28
Gözleve'de Bir Nefer 28
Anapa'da Hasan Çavuş 31
Orduda Kalma Kararı 32
Hac Yolculuğu 34
Bursa ve Balıkesir Görevi 35
Beşiktaş Muhafızlığı 37
"Ben Veliaht Tanımam" 40
Dilekçecilerden Şüphelenişi 40
Kalpazanlarla Mücadelesi 42
Abdülaziz'in Tahttan İndirilişi 44

III. BÖLÜM
V. MURAT DÖNEMİ 47
Beşiktaş'tan Fatih'e 51
Tuna Boylarında 51
Şıpka Geçidi İddiası 54
Kafkas Cephesinde 54

IV. BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNİN BAŞLANGICI 59
Abdülhamid'in Aradığı Adam 61
Hasan Paşa Yeniden Beşiktaş Muhafızı 62

Hasan Paşa'nın Ünü 63
93 Harbinin İstanbul'daki Yankıları 64

V. BÖLÜM

ÇIRAĞAN VE ALİ SÜAVİ OLAYI 67
ÇIRAĞAN SARAYI VE ÖNEMİ 69
Ali Süavi Kimdir? 73
Ali Süavi ve Genç Osmanlılar 77
V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyenlerin Nedenleri 78
Ali Süavi'nin Harekete Geçişi 79
Çırağan Sarayı'nın Hedef Seçilmesi 80
Hasan Paşa'nın Gelişi 82
Ali Süavi ve Hasan Paşa Karşılaşması 84
Abdülhamid ve Yıldızdaki Hareketlilik 86
Hasan Paşa'nın Anlattıkları 89
Çırağan Olayının Yankıları 91
Soruşturma Komisyonu 92
Ali Süavi'nin Not Defteri 96
Ali Süavi Tartışması 98
Hasan Paşa Katil mi? Kahraman mı? 100
Hasan Paşa'ya Ödül 102
Hasan Paşa Hakkında İhbarlar ve İddialar 103
Çırağan'da Yeni Gelişmeler 103
Ali Süavi'nin Yaşadığı İhbarı 106
Hasan Paşa'nın Ameliyatı 109

VI. BÖLÜM

MİHAT PAŞA DURUŞMASI 113
MİTHAT PAŞA DURUŞMASI 115
Mithat Paşa ve Arkadaşlarının Taife Gönderilişi 118
Hasan Paşa'nın İfadesinin İstenmesi 119

VII. BÖLÜM

BEŞİKTAŞ KARAKOLU 123
İHBARLAR VE SORGULAR 125
Tünel İhbarı 126
Sarayın Kazları 127
Hırsızların Sorgusu 127

Tahttan İndirme Jurnalleri 130
Arsaya Tahta Perde Tartışması 131
Körler Alayı 134
Eşkıyaların Teslimi 135
Hafiyeyi Yakalaması 136

VIII. BÖLÜM
II. ABDÜLHAMİD'E KARŞI ÖRGÜTLENMELER VE SİYASİ SORGULAR 139
II. Abdülhamid'e Karşı Örgütlenmeler 141
A- Ermeni Örgütleri 142
1) Babıâli'ye Yürüyüş ve Osmanlı Bankası Baskını 143
2) Bomba İhbarları 145
B- Siyasî Örgütler ve Siyasî Sorgular 147
1) İbrahim Temo 149
2) Leskovikli Mehmet Rauf 152
3) Tevfik Fikret 155
4) Menemenlizade Rifat Bey 156
5) Vaizleri Sorgulaması 157
6) Z. Bey Olayı 162
7) Beşiktaş Spor Kulübü 164
8) İstinye'de Yasak Tiyatro 165
9) Fuat Paşa'yı Tesellisi 166
10) Mahmut Şevket Paşa Meselesi 168

IX. BÖLÜM
ÇORUM'A HİZMETLERİ 171
1- Çorum'u Sancak Yapması 174
2- Hıdırlık Camii 176
3- Han Camii 180
4- Saat Kulesi 182
5- Hasan Paşa Kütüphanesi 186
6- Eğitim Hizmetleri 187

X. BÖLÜM
ERLİKTEN MAREŞALLİĞE 191
HASAN PAŞA'NIN YÜKSELİŞİ 193
Müşir Rütbesi 193

XI. BÖLÜM

AİLE HAYATI 199
EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI 201
Ailesine Karşı Tutumu 203
Annesinin ve İlk Eşinin Ölümü 204
Oğullarının ve Kızlarının Durumları 208

XII. BÖLÜM

HASAN PAŞA'NIN SON BİR YILI 211
Sultan Murad'ın Son Günleri 214
Sultan Murad'ın Ölümü 215
Hasan Paşa Naşın Başında 216
Hasan Paşa Üzgün 217
Veliaht Reşat Efendi Konusu 220
Hasan Paşa'nın Son Demleri 221
Hasan Paşa'dan Geriye Kalanlar 226
Hasan Paşa'nın Soyağacı 229
Hasan Paşa'nın Çorum'daki Akrabaları 230

XIII. BÖLÜM

HASAN PAŞA HAKKINDA SÖYLENENLER 231
HASAN PAŞA'NIN İMZASI 233
Hasan Paşa Hakkında Ne Dediler? 236
Son Bir Değerlendirme 239

EKLER 243

KAYNAKÇA 247

İKİNCİ BASIMI YAPILIRKEN

Yedi sekiz Hasan Paşa, dört padişah dönemini görmüş, her rütbeyi bir başarı hikayesiyle kazanarak erlikten mareşalliğe kadar yükselmiş değerli bir askerdir.Görevinin çoğunluğu II. Abdülhamit Han dönemine rastladığı için şimşekleri üzerine çekmiş bir paşadır.

Bu nedenle olsa gerek ki hayatı hakkında müstakil bir araştırma yapılmamıştır.Biz de bunu dikkate alarak ciddi bir araştırma yapmaya karar verdik. Önce İstanbul kütüphanelerini ve Osmanlı arşivlerini taradık. Hakkında yazılmış bir makale veya bir paragraf bile bulsak değerlendirdik. Bununla da yetinmeyerek Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın İstanbul'da yaşayan torunlarını bulup görüşülerek bilgi ve belge araştırdık.Birkaç yıllık titiz araştırma sonucunda bu eseri hazırladık.

Kitabımız,Türkiye çapında bir boşluğu doldurdu.Yayınladığı günden itibaren sadece Çorum'da değil,İstanbul basınında bile büyük yankı uyandırdı. Yoğun ilgi üzerine birinci baskı kısa sürede tükendi.

Hatırlanacağı üzere kitabın birinci basımı 2004 yılında yapılmıştı.Çorum Belediyesi yeniden bastırmayı teklif edince bende memnuniyetle kabul ettim.Eserin ikinci basımını yaparak okurlarına ulaştırmayı sağlayan Çorum Belediye Başkanı Muzaffer Külcü'ye ve ekibine teşekkür ediyorum ve sizleri kitapla baş başa bırakıyorum.

Nisan 2015
Ethem ERKOÇ

SUNUŞ

Hasan Paşa, tarihte sadece bir yönüyle bilinen, hakkında akademik araştırma yapılmamış ama aleyhte beyanlarla hafızalarda yer etmiş bir Osmanlı paşasıdır.

Harbiye'den değil de askeriyenin tabanından yetişerek en yüksek rütbeye kadar yükselmiş ender kişilerdendir.

Çırağan Sarayı baskını ve Ali Süavi olayı da olmasa idi belki adı sanı bile duyulmayacaktı.

Oysa ki Hasan Paşa, Osmanlı Devleti'nde dört padişah dönemini görmüş, devlete bağlılığı ile bilinen, görevini hakkıyla yapan, dönemin padişahlarını gözü gibi korumaya çalışan bir Türk askeridir. Ömrünü görevine adamış, son günlerine kadar karakolunu terk etmemiş bir kumandandır. Görevi gereği sevindirdikleri de olmuştur, üzdükleri de...

Tarihe malolmuş kişileri, günümüzün penceresinden bakıp değerlendirmek yerine o günün koşullarında ve bulunduğu konuma göre değerlendirmek daha doğru olsa gerektir. Hasan Paşa da bu çerçevede incelendiği takdirde daha sağlıklı sonuçlara varılabilir.

Bir araştırmada ön yargılarla hareket etmek böylelikle kişileri mahkûm etmek doğru bir yöntem değildir. O zaman hep tek yönlü delil aramak gibi bir çelişkiye düşülebilir.

Biz, bu araştırmamızda, Hasan Paşa'yı yargılama veya aklama gayreti içinde olmadık. Ulaşabildiğimiz kadarıyla onunla ilgili her bilgiyi bu eserde toplamaya ve belli bir yöntem çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

Hasan Paşa hakkındaki bilgiler, oldukça dağınık durumdadır. Birçok eserde sadece ansiklopedik bilgilere rastlanılabilmektedir. Onun için Hasan Paşa'nın gerçek hayat hikâyesi, o dönemi ele alan eserlerin ve makalelerin satır aralarında bulunabilmektedir. Bazı önemli olaylarla ilgili bilgiler de Osmanlı Arşivindeki belgelerden çıkartılabilmektedir.

Bütün zorluklara rağmen ortaya çıkan bu eser, Giriş bölümü dışında on üç bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde Hasan Paşa'nın yaşadığı dönemin genel bir tahlili yapılmıştır. Emrinde fiilen görev yaptığı dört padişahın ve devirlerinin özelliklerine değinilmiştir. Hasan Paşa'nın hangi şartlar altında ve nasıl bir ortamda çalışmış olduğunun anlaşılmasına ışık tutacak açıklamalar yapılmıştır.

Birinci bölümde Hasan Paşa'nın çocukluk ve gençliğinden askere gidene kadar olan süre ele alınmaktadır.

İkinci bölümde askerlikteki başarıları ve Beşiktaş Karakol komutanlığı görevinin ilk heyecanından Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişine kadar olan devre, Üçüncü bölümde ise, V. Murad'ın padişah oluşuyla başlayan cephe serüveni yer almaktadır.

Dördüncü bölümden itibaren II. Abdülhamid dönemine girilmektedir. Çırağan Sarayı baskını ve Ali Süavi olayı ile Hasan Paşa'nın olaya müdahale biçimi Beşinci bölümde derinlemesine incelenmektedir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin yankısı sayılabilecek olan Mithat Paşa duruşması ve burada Hasan Paşa'ya verilen görevler Altıncı bölümün konusunu teşkil etmektedir.

Yedinci bölümde Hasan Paşa'nın Beşiktaş Karakolundaki çalışmaları, özellikle ihbarlar ve sorgular ele alınmakta ve bazı örnekler verilmektedir.

Sekizinci bölümde siyasî olaylara karşı Hasan Paşa'nın tutumu irdelenmekte, Sultan II. Abdülhamid'e karşı örgütlenmeler ve siyasî sorgular, devrin ünlülerinin tahkikatı ve sorgulama tarzları, özellikle hatıralardan yola çıkdarak nakledilmektedir.

Dokuzuncu bölümde Hasan Paşa'nın doğup büyüdüğü kente, Çorum'a hizmetleri ve kazandırdığı eserler anlatılmaktadır. Bu bölüm, ölümünden sonraya da bırakılabilirdi. Ancak hizmetlerinin en yoğun olduğu dönem de dikkate alınarak bu bölümde ele alınması tercih edilmiştir. Hasan Paşa'nın müşirliğe terfisi ve bunun yankıları Onuncu bölümde söz konusu edilmiştir.

Onbirinci bölümde Hasan Paşa'nın askerî yönü bir kenara bırakılarak aile hayatındaki tutumu, eşi ve çocuklarına karşı davranışları ele alınmıştır.

Onikinci bölümde Hasan Paşa'nın hayat hikâyesinin son bir yıllık devresi ve o dönemde gelişen olaylardan hareket ederek esrarengiz ölümü zikredilmiştir.

Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa hakkında çok söz söylenmiştir. Bu konu, Onüçüncü yani son bölümde yer almıştır. Burada Hasan Paşa'nın lehinde ve aleyhinde söylenilenlerin bir özeti bulunmaktadır. Yine bu bölüme genel değerlendirme ve sonuç konulmuştur.

Kitabın sonunda yararlandığımız eserlerin listesi yani kaynakça yer almaktadır.

Bu kitap, iddialı değil ama titiz bir çalışmanın ürünüdür.

Şunu üzülerek belirtelim ki aleyhinde çok şey söylenen ve payitaht için

Beşiktaş gibi önemli bir bölgede karakol kumandanlığı yapan Müşir Hacı Hasan Paşa hakkında, ölümünün üzerinden yüzyıl geçmiş olmasına rağmen müstakil bir çalışma yapılmamıştır. İşte bu nedenle biz, bu çalışmamızda Hasan Paşa'yı; yaşadığı dönemin şartlarını ve ortamını da analiz ederek ele alıp incelemek istedik.

Bu çalışma esnasında bu konuda ulaşılabilecek her esere müracaat edilmiştir. Birinci derecede kaynak sayılabilecek vesikalardan hatıralara, dönemin olaylarını ele alan tarih kitaplarından bilimsel makalelere kadar birçok eser taranmıştır.

Birçoğu birbirinin tekrarı olan ikincil derecedeki kitap ve makaleler de incelenmiştir. Bunlar da dipnotlarda gösterilmiştir. Hasan Paşa ile ilgili kısa bir bilgi de geçse değerlendirilmiş, bu konudaki hiçbir bilginin dışarıda kalmaması için gayret sarf edilmiştir.

Bir biyografi çalışmasından öte, hayat hikâyesi tarzında yürüttüğümüz bu çalışma ile bir tarihî şahsiyeti kamuoyuna taşımak ve yeni açılımlara zemin hazırlamak amacını gütmekteyiz. Eminim ki ulaşılacak yeni bilgi ve belgelerle ileride bu konuda daha detaylı araştırmalar yapılacaktır.

Bu kitabın ortaya çıkmasında bana moral desteğinde bulunan ve kaynak temininde yardımcı olan dostlarıma müteşekkirim.

Özellikle Hasan Paşa'nın aile hayatı ile ilgili bilgiler veren, dedelerinden intikal eden eşyaların resmini çekmemize müsaade eden, bazı fotoğraflarla soyağacını bize lütfeden Selim Kılıççı ve Eşi Günsel Kılıççı'ya teşekkürlerimi arz ediyorum.

Kitabın dizgisinde emeğini esirgemeyen Ceyhun Ünlüer'e, tetkik ve tashihleriyle katkıda bulunan Dr. Ali Öztürk'e, arşiv taramalarında bana rehberlik eden Mustafa Serin'e teşekkür ediyorum.

Eserin basımı için her türlü imkanı hazırlayan Çorum Belediye Başkanı Sayın TURAN ATLAMAZ'a şükranlarımı sunuyorum.

Ölümünün 100. yılında Hacı Hasan Paşa'yı rahmetle anıyor, çalışmamızın bu konuda yeni açılımlara bir başlangıç olmasını diliyorum.

Nisan 2004
Ethem ERKOÇ

Ethem Erkoç

1950 yılında Çorum'da doğdu. 1969'da Çorum İmam Hatip Okulu ve Çorum Atatürk Lisesini bitirdi. 1973'de Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden, l974'de Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun oldu. Kırklareli Atatürk Lisesi din dersi öğretmenliği ile meslek hayatına başladı. Osmancık İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğinden l977 yılında Çorum İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1987 yılında Arapça dil eğitimi için kısa süreli olarak Mısır'a gitti.

Okullardaki kültür etkinliklerinde eksikliği hissedilen tiyatro eserleri konusunda çalışmalar yaptı. 1999 yılında emekli oldu. Yapmış olduğu araştırma, inceleme ve tebliğleri yerel ve ulusal basında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlandı. Kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde makale ve inceleme yazıları devam etmektedir.

Evli ve dört çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

- Çorum İli ve İlçeleri
- Nikonya'dan Çorum'a (Roman)
- Suheyb-i Rumi
- Yusuf Bahri Efendi
- Çorum Evliyaları (Ali İzzet Efendi 'nin Tezkire-i Makamat adlı eserinden sadeleştirme) ilaveli 3. Basım
- Elvan Çelebi
- Arapça Kelime ve Cümle Yapısı (2.Basım)
- Hayat Çizgisi (Tiyatro)
- Gurbet Yuvası (Tiyatro)
- İkinci Ömer (Tiyatro)
- Selahattin Eyyubi (Tiyatro)
- Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikayesi (1.Baskı)
- Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi

- Zekât Rehberi (2. Basım)
- Mazlumoğlu Hacı Halil Ağa
- Anadolu'da Bir Köy Odası (2.Basım)
- Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum
- 18. Ebu Talib'in Müslümanlığı (Ahmet Feyzi Çorumi'nin Feyzü'l-
- Vahib Fi- Necat-i Ebi Talip adlı eserinden sadeleştirme)
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Çorum Yöresi
- Nemci Şamlı
- Çorum Fatihi Danişmend Ahmet Gazi (Tiyatro)
- Piyeslerim
- Taşralı Yazar
- İskilipli Atıf Hoca-Hayatı Düşünceleri ve İdamı
- Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa ve Bir Devrin Hikayesi (2.Baskı)

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, üç kıtaya hükmeden, çeşitli din, dil ve ırkı kaynaştırabilen güçlü bir devletti. Bu, Yükselme Döneminin sonuna kadar böyle sürdü.

XVI. yüzyılda Sokullu Mehmet Paşa'nın ölümünden 1683 yılında II. Viyana Kuşatmasına kadar süren Duraklama Dönemini yaşayan Osmanlı Devletinde Gerileme Dönemine girişinin yönetimce kabulü uzun zaman aldı. Bunun fark edilmesinden sonra çare aranmaya başlandı. Bu esnada Osmanlı Devletinde yenilenme düşüncesi ortaya çıktı. Ama-çok geç kalınmıştı. Zira Avrupa'da ve hatta dünyada büyük değişim yaşanıyordu.

1789 Fransız İhtilâli, Avrupa'daki yerleşik düzeni temelinden sarstı. Bu tarihte "İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi"nin ilanı, Fransa merkezli ihtilâlin dalga dalga yayılmasına neden oluyordu. Bu bildirge, dünyada siyasî, hukukî ve sosyal yapılarda değişim taleplerini tetikliyordu.

İhtilâlin milliyetçilik fikirlerini tahrik etmesi, Osmanlı Devleti gibi çok uluslu bir devlet için ciddi tehdit oluşturuyordu.

Bu dönemde devletin kötü gidişatını durdurmak amacıyla Avrupa'daki gelişmeler mercek altına alındı. Bunun için Avrupa'nın belli başlı merkezlerine bilgili ve tecrübeli elçiler gönderildi. İzlenimleri ve raporları, devlet erkânı arasında tartışıldı. Bu durum, ıslahat hareketlerinin zeminini oluşturdu.

I. Abdülhamit ve III. Mustafa döneminde başlayan, III. Selim ve II. Mahmut döneminde hızlanan ıslahat hareketleri orduda, eğitimde, hatta devlet sisteminde reform niteliğinde değişikliklere neden oldu.

Hasan Paşa, bu ıslahat hareketinin en hızlı devresi kabul edilen Sultan II. Mahmut zamanında doğmuştur. Ama taşrada yaşadığı için hayatında o dönemle ilgili belirgin bir iz bulmak mümkün değildir.

II. Mahmut zamanındaki yenilik hareketleri, Sultan Abdülmecid'in ilan ettiği Tanzimat Fermanı ile yeni bir boyut kazandı. Gülhane Hatt-ı Hümayunu da denilen bu ferman, aslında öncelikle gayrimüslim unsurların ayrılık taleplerini önlemeyi hedefliyordu. Önce Balkanlarda başlayan Yunan, Sırp, Bulgar.... milletlerinin özerklik ve bağımsızlık isteklerinin ardından Mısır'da Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı, devletin başını ağrıtacaktı. Batı ülkeleri de bunları kışkırtıyordu. Aslında bu ferman, Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerimizi düzelteceği ve ayrılıkçılara desteklerini çekmelerini sağlayacağı ümidiyle ilan edilmişti.

Macar mültecilerin teslimini bahane eden Rusya Osmanlı Devletine karşı hasmane tavır takındı. Balkanlar'daki ve Kudüs'teki Ortodoksların hamiliğine soyundu. Bu konu, Osmanlı-Rus savaşma neden oldu. Tarihte 1853-1854 Kırım Savaşı olarak geçen Osmanlı-Rus savaşı yıllarında Hasan Paşa, er olarak vatanî görevini yerine getiriyordu. Buradaki başarıları, aldığı nişan ve rütbeler, hayatında dönüm noktası sayılan tezkere bırakma kararında etkili oldu.

Sultan Abdülmecid zamanında başlayan askerlik serüveni, cesaret ve sadakatiyle yeni ufuklara doğru yelken açtı.

Sultan Abdülaziz döneminde fedakârlığı ve sadakatiyle ön palana çıkan bu cesur insanı, yeni görevler bekliyordu. Padişahın ve devlet erkânının ikamet ettikleri Beşiktaş bölgesinin güvenliği çok önemliydi. Hasan Paşa'nın Beşiktaş Muhafızlığı görevine başlaması, bu ortamda gerçekleşti.

Abdülaziz dönemi; Mısır ve Girit'te kıpırdanmaların yanı sıra Karadağ ve Sırbistan'da isyan hareketlerinin başladığı, Osmanlı donanmasının teşkili ve ekonomik dengelerin korunması için daha fazla borç alındığı bir devre idi. Bu durum, ordu içinde ve saray erkânı arasında yeni ve gizli oluşumların işini kolaylaştırıyordu. Padişaha ve sisteme karşı Genç Osmanlılar (Jön Türkler) hareketinin kuruluşu da bu döneme rastlıyordu.

Abdülaziz döneminde muhalifler, padişaha yeni yönetimi onaylatarak dizginleri ele geçirmişlerdi. Kısa süre sonra da onu tahttan indirmeden emellerine ulaşamayacakları düşüncesine kapılmışlardı. Bu menfur fikirlerini uygulamakta kararlı idiler. Yerine Avrupai düşünceleriyle tanınan V. Murad'ı tahta geçirmek amacıyla padişahı görevinden uzaklaştırdılar ve intihar süsüyle ölümüne neden oldular.

Sarayda bunlar olurken Hasan Paşa'nın önce Beşiktaş'tan uzaklaştırılması, sonra cepheye hareketi söz konusu idi.

Sultan V. Murad'ın gizlenemez hastalığı nedeniyle saltanatının üç ay gibi kısa sürede bitmesi, Hasan Paşa'nın hayatında yeni bir dönemin başlangıcı oldu.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indiriliş biçimi ve esrarengiz ölümü yeni padişahı kuşkulu ve tedbirli olmaya sevk etti. O da çevresine güvenilir insanları yerleştirmeye ve can güvenliğini sağlamaya öncelik verdi. İşte bu nedenlerle yeni Sultan II. Abdülhamid Han, saray çevresinin ve Beşiktaş bölgesinin güvenliğinden emin olmak istiyordu. Buraya getireceği insan, hem devlete hem de padişaha sadık biri olmalıydı.

Sultan II. Abdülhamid, şehzadeliğinden tanıdığı Hasan Paşa'nın sadakatinden emindi. Onun için Beşiktaş bölgesinin güvenliğini ona emanet etti.

Tarihte Beşiktaş Karakol Muhafızı Hasan Paşa unvanıyla anılan bu insan, görev sırasında genel asayişten sorumlu bir kumandan olarak, dönemin hırsız ve haydutlarından siyasî suçlu ünlülerine kadar birçok insanın sorgusunda bulunmuştu. Bu karmaşık olaylar arasında bazen sert ve otoriter, bazen müşfik ve babacan bir kumandan portresi çiziyordu.

II. Abülhamid döneminin en önemli siyasî hareketini milliyet unsurunu ön plana çıkararak gizli bir cemiyet halinde örgütlenen İttihatçılar yürütüyorlardı. Doğu Anadolu'da özerklik talebiyle başlayan Ermeni ayaklanmaları ve Filistin'e hâkim olmayı hedefleyen Yahudi talepleri de göz önüne alınacak olursa bu dönem oldukça hareketli idi. Padişahı tahttan indirip V. Murad'ı tekrar padişah yapmak niyetiyle başlayan olaylar zinciri, onu öldürmeyi hedefleyen suikast girişimleriyle devam ediyordu. İşte bu süreçte saray çevresinin güvenliği çok önemli idi. Burada yükün ağırlığı ve sorumluluk, Hasan Paşa'nın omuzlarında idi.

Sultan II. Mahmud döneminin siyasî olaylarını taşrada ve çocuk yaşlarında hissetmeyen Hasan Paşa, Abdülmecid döneminde kendini savaşın ortasında bulmuştur. Abdülaziz, V. Murad ve II. Abdülhamid döneminin savaşlarını ve iç çalkantılarını bire bir yaşamıştı.

Erlikten mareşalliğe kadar bütün rütbeleri hak eden askerî kimliği ile dört padişah döneminin tanığı, dönemin istihbarat şeflerinden biri ve devletin sadık dostu Müşir Hasan Paşa, bunca özelliklerine rağmen tarihte pek az bilinen bir isimdir. Hakkındaki bilgiler, oldukça dağınık durumdadır. Birçok eserde[1] ancak ansiklopedik bilgiler yer almaktadır.

Bir dönemin hikâyesini içeren, Beşiktaş Muhafızı Müşir Hasan Paşa çevresinde düğümlenen olayların bir bir aydınlanmasında ve sır perdesinin aralanmasında yarar olduğu kanısındayım. En azından o süreç, bütün boyutlarıyla ele alınmalıdır, diye düşünüyorum.

İşte bu düşünce ile bu biyografik çalışmamda konunun detaylarına girmek istiyorum.

1 Yurt Ansiklopedisi, [II, 2107; Türk Ansiklopedisi, XIX, 23-24; Meydan Larousse Ansiklopedisi, VIII, 450; Büyük Larousse Ansiklopedisi, X, 5062; Grolier International American Ansiklopedisi, VII, 82; Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, YKY Yayınları, I, 546; Meşhur Adamlar Ansiklopedisi, II, 686; 1967 Çorum İl Yıllığı, s. 167-170; M. Selim Gürsel, Çorum 1997, s. 67-68; Tayyar Anakök, Çorum Tarihi, s. 120-121; Etem Erkoç, 21. Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri, Çorum 2001, s. 50-51; Çorum Hakimiyet Gazetesi (22-26.3.1991), "Yedi Sekiz Hasan Paşa" (Yazarı yazılmamış.)

Sultan Abdülmecit'in
Tuğrası

HASAN PAŞA'NIN ÇOCUKLUK VE GENÇLİĞİ

ÇOCUKLUK DÖNEMİ

Hasan Paşa, Çorum'un Gülabibey Mahallesinde Kayış Köprü Sokaktaki mütevazı bir evde dünyaya geldi.[1] Bu ev Han Camiinin kıble tarafmdaydı.

Babası kılıççı ustası Moraloğlu Hacı Mustafa'dır. Annesi Keziban Hamm'dır. Lakapları, Moraloğulları'dır. Zanaatlarından dolayı Kılıççıoglu diye de anılırlar.[2] Babası, orta halli bir ailedendir.[3]

Hasan Paşa'nın doğum tarihi, Çorum Nüfus kütüğündeki kayda göre 1247 (183l)'dir. Bu kütükte esas adı "Hacı Hasan" olarak geçmektedir.

Denizli İl Yıllığında ve Denizli Valiliğinin web sayfasında yer alan Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın Denizli'nin Tavas ilçesinden olduğuna dair iddianın[4] bilimsel ve tutarlı hiçbir dayanağı yoktur.

Hasan Paşa'nın, çocukluğunda evinin yanındaki caminin bahçesinde yer alan Ömer Nehci Medresesi'ne giderek Kur'an-ı Kerim okumayı ve ilmihal bilgilerini öğrenmiş olması muhtemeldir. Bu medresede veya mahalle mektebinde bu tür eğitim alsa gerektir.

Zira mahalle mekteplerinde çocuklar 4-5 yaşlarında Aminalayı (tören) ile okula başlarlardı. Okula kayıt-kabul gibi herhangi bir işlem söz konusu değildi. Müslüman olan herkesin çocuğu bu mekteplere giderdi. Öğretmenleri de genellikle medrese çıkışlı idi.[5]

II. Mahmud döneminde başlayan ıslahat çalışmaları, Tanzimat döneminde de sürdü. Eğitim konusundaki ıslahat hareketleri ile mahalle mekteplerinde ve sıbyan mekteplerinde eğitim yaşı belirlendi ve devam mecburiyeti de getirildi.[6]

Bu dönemde Hasan Paşa'nın resmi bir kaydı olmadığı için tahsil durumu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Elimizde diploma veya icazetname gibi somut bir belge de yoktur. Ancak mahalle mektebinde dinî bilgilerin yanı sıra okuma-yazma öğrenmiş olmaması, o dönemin geleneğine uymamaktadır.

---

1 Nazmi Tombuş, "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa" Çorumlu Dergisi (1945), Sayı: 52, s. 1539

2 Tombuş, a.g.m., 1539

3 Nuri Uğur, "Çorumlu Hacı Hasan Paşa", Çorumlu Dergisi (1942), Sayı: 36-37, s. 1096.

4 Denizli 1973 İl Yıllığı, s. 106; www.deniz1i.pov.tr (17.07.2004).

5 Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, İstanbul 1980, s. 58.

6 Kodaman, a.g.e., 58-63.

GENÇLİĞİ

Küçük Hasan, delikanlılık çağına kadar babasının yanında çalışmış, ham demiri çelikleştirip kesin, parlak kılıç yapmayı öğrenmişti. Demir işinde çalışması, pazu gücüyle iş yapması nedeniyle güçlü bir yapıya sahipti. Yaşıtlarına göre gösterişli bir vücudu vardı.

Hacı Hasan, dükkânda sanat öğrenirken esnaf ahlak ve disipliniyle de yetişmiş oluyordu. Babasına, sadece dükkân işlerinde değil, bağ işlerinde de yardım ediyordu. Genç yaşlarında Eskiekin Köyündeki bağın ağır işleri ona yüklenmişti.

Avcılık, Hasan Paşa'nm en büyük hobisiydi. Boş zamanlarında arkadaşlarıyla birlikte ava çıkarlardı. Daha çocuk denilecek yaşlarda şehrin ünlü avcılarından Ayazbey, Demir Ağa ve Hulusi Bey ile yarışır hale gelmişti.[7]

Hacı Hasan'ın, kendinden onbir yaş küçük olan Osman ve ondokuz yaş küçük olan Ömer adında iki kardeşi daha vardı. Bu kardeşleri Çorum'da kalmışlardı.

ASKERLİK ÇAĞI

Hacı Hasan'ın gençlik dönemi iş, av ve dükkânda geçmekte idi. Her genç gibi onun da askerlik çağı gelmişti. Askerlik zamanı geldiğinde İstanbul'a sevkedildi. O günün şartlarında Çorum'dan İstanbul'a gitmek, pek kolay değildi. Günlerce süren meşakkatli bir yolculuktan sonra birliğine ulaştı. Gösterişli bir yapısı olduğu için muhafız alayında askerliğe başladı.[8]

Hasan Paşa'nm askere gittiği yıllarda askerliğin belli bir süresi varsa da bu süre kesin değildi. Ordu, her an savaşa çıkabilirdi. Savaşa giden askerin dönüşü de savaşın süresine bağlı idi.

İstanbul, Osmanlı Devletinin başkenti idi. Dünyada bir şey olsa, ilk anda İstanbul'da hissedilirdi. Bir savaş kararı alınsa ilk anda İstanbul'dan asker sevkedilirdi. İşte böyle bir dönemde Hacı Hasan, askerlik görevine başladı.

7 Tombuş, a.g.m., 1539; Uğur, a.g.m., 1096; Anakök, a.g.e., 120.

8 Uğur, a.g.m., 1096.

GÖZLEVE'DEN BEŞİKTAŞ'A

GÖZLEVE'DEN BEŞİKTAŞ'A

Hacı Hasan'ın askere gittiği yıllar, Ruslar'ın gemi azıya aldığı döneme rastlıyor. Başta padişah Abdülmecid bulunmaktaydı.

Abdülmecid dönemi, Osmanlı Devletinde batılılaşma hareketlerinin en yoğun uygulandığı yıllardı.

Abdülmecid, padişahlığının ilk yılında Gülhane'de Tanzimat Fermanını ilan etmişti. Amacı, Hıristiyan azınlığa daha çok hak ve imkân sağlayarak batılı devletlerle ilişkileri düzeltmek ve güçlendirmekti.

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile batı ülkeleri Osmanlı Devletine yaklaşsalar da uluslararası ilişkilerde farklı niyet ve davranışlar elbette devam edecekti.

1848 yılında Ruslar'ın ikiyüz bin kişilik bir orduyla Macaristan'a girmesi, Avrupa'daki dengeleri temelinden sarstı. Bu saldırı nedeniyle binlerce Macar mülteci, Osmanlı topraklarına sığındı. Sığınmacıları isteyen Rusya ve Avusturya'ya red cevabı verilmesi, birden bire ortamı gerdi. Bu durumda Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devletinin yanında yer alacağını ilan etti.

Aynı yıllarda Eflak ve Boğdan'daki olaylar, Ruslar'ın Avrupa'daki nüfuzunun artmasına neden olmuştu. Bundan cesaret alan Ruslar, Ortodoksların hâmiliğine soyundu. Bu da yetmiyormuş gibi Kutsal yerler bahanesiyle Ortadoğu'ya el atmaya çalıştı. 1853'te Bükreş'in ardından Eflak ve Boğdan'm Ruslar tarafından işgali, Avrupa'da endişeye yol açtı.

İngiltere ve Fransa donanmaları Çanakkale Boğazına ulaştı. Bu sırada Rus donanması Sinop limanını bombaladı. Artık savaş, kaçınılmaz hale geldi.[1]

1854 Şubat'mda Rus ordusuna Tuna Nehrini geçme talimatı verildi. Rus ordusu, Tuna'yı geçerek Silistre'ye kadar geldi. Burada güçlü bir direnişle karşılaştı. Çok kayıp verdi.

Artık Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştı. İstanbul'dan cepheye yeni birlikler sevkedilecekti. Fransız birlikleri de Osmanlı safında yer alarak Gelibolu'dan geçip Varna'ya varmıştı. Ruslar, Eflak ve Boğdan'ı boşaltmaya başladılar. Rusya'yı barışa zorlamak için Fransa ve İngiltere ile birlikte Osmanlı Devleti, Kırım'a saldırma kararı aldı.

Bu dönemde Hacı Hasan gibi silâhaltmdaki askerler hazır kıta olarak bekletilirken Anadolu'dan yeni asker alımları da devam ediyordu.

Osmanlı Devletinin sınır boylarında bu sıcak gelişmeler olurken İstanbul'da da sürekli saray içi değişiklikler yaşanıyordu.

1 Zuhuri Danışman, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, İstanbul 1966, XII, 78-82.

Kırım Savaşı

Osmanlı Devletinin müttefikleri, 1854 Eylül'ünde Kırım'a asker çıkarmaya başladılar. Buna engel olmak için Avusturya ve İtalya'dan yardım isteyen Ruslar, umdukları desteği bulamadılar.

İngiliz ve Fransız askerleri, savaşı bir an önce sona erdirmek niyetinde idiler. Ülkelerinden çok uzakta savaşmak bir takım sıkıntılara neden oluyordu. Askerler arasında bulaşıcı hastalıklar yayılmaya başladı.

Başlangıçta Osmanlı askerlerinin sayısı azdı. Bu nedenle İstanbul'dan sürekli takviye birlikler gidiyordu.

Osmanlı-Rus Savaşının bu aşamasında Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa, Osmanlı ve Mısır tümenlerinden oluşan 20.000 kişi ile Kırım yakınlarında Gözleve'de bulunuyordu.[2]

Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa komutasındaki bu Osmanlı birliği içinde Çorumlu bir er vardı. Adı, Hacı Hasan'di.[3]

Gözleve'de Bir Nefer

Osmanlı ordusunun Gözleve'ye gelişini haber alan Rus başkomutanı, bu tümenlerin ilerleyip Rus ordusunun bağlantısın kesmesi ihtimaline karşı harekete geçti. Rus ordusu, 17 Şubat 1855 günü Osmanlı mevzilerine karşı şiddetli bir topçu ateşi açtı. Bu ateş, daha sonra Osmanlı kuvvetlerinin sol tarafına yoğunlaştı.

Savaş gemilerimiz de top ateşiyle Osmanlı piyadesini destekliyordu. Aslında bu savaş; hem kara, hem de deniz kuvvetlerinin işbirliği ile yapılan bir savaştı.[4]

Rus birlikleri, bir ara Osmanlı ordusuna iyice yaklaşmıştı. O gece Osmanlı neferlerinden Çorumlu Hasan, karargâhta nöbet tutuyordu. Birden bire önünde üç hayal belirdi. Hasan, hiç tereddüt etmeden bunların üzerine atıldı. Yumrukları sertti, güçlüydü. Demir dövmekten çelikleşen yumruklarıyla bunları yere yatırdı. Belinden çıkardığı kuşağı ile bunları birbirlerine bağladı.

Nöbet değiştirmeye gelen çavuş, bunları görünce hayretle sordu:

— Bunlar da kim?

2 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1995, V, 236-240; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 130-154.

3 Ziya Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, İstanbul 1943, II, 162.

4 1853-1856 Osmanlı Rus ve Kırım Savaşı-Deniz Harekâtı, Ankara 1977, Genelkurmay Basımevi, s. 81-82; Mahmud Celaleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat: Tarihi Hakikatlerin Aynası, haz. İsmet Miroğlu, İstanbul 1983, s. 378-379.

Hasan, gayet sakindi.

— Ben de bilmiyorum, dedi.

Bu üç kişi yerden kaldırıldı. Yabancı oldukları her hallerinden belliydi. Biri Rus kaymakamı, ikisi de papaz elbisesi giymiş askerdi.

Üçü de karargâha götürüldü ve sorguya çekildi. Bir müddet ağızlardan bir şey çıkmadı. Sonra dilleri çözüldü, başladılar anlatmaya. Cephe gerisindeki büyük cephaneliği havaya uçurmak için seçilmiş fedailer olduklarını itiraf ettiler.

Hasan, Osmanlı ordusunu büyük bir felâketten kurtarmıştı. Üç Rus fedaisini tek başına yakalamış ve kıskıvrak bağlamıştı. Onlar cezasını görürken Hasan unutulmadı. Göğsüne "İftihar Madalyası" takıldı.[5]

Ruslar'in bu girişimi, onların acz içine düşmelerinin işaretiydi. Bundan cesaret alan Osmanlı ordusu, kısa zamanda Rus saldırılarını durdurdu. Karşı saldırıya geçen Osmanlı ordusu, Rusları çekilmeye mecbur etti. Bu, Rus ordusu için tam bir bozgun oldu.

Gözleve savaşı, Kırım'da yalnız Türk kuvvetleriyle kazanılan bir savaş olması bakımından da önemliydi.[6]

Bu savaştaki yararlılığından dolayı Çorumlu Hasan, iftihar madalyasının yanı sıra onbaşılığa da yükseltilmişti. Hasan'ın bu başarısı olmasaydı Gözleve Savaşı'nın sonucunun nasıl olacağını hayal etmek bile düşündürücüdür.

Gözleve Savaşındaki sonuç, Rus Çarı I. Nikola'ya ulaşınca çar, ne yapacağını şaşırdı, şoka girdi. 2 Mart 1855'te St. Petesburg'daki kışlık sarayında intihar etti. Yerine 1881 yılına kadar Rusya'nın başında kalacak olan II. Alexander geçti.

5 Şakir, a.g.e., II, 162.

6 Cemal Kutay, Bilinmeyen Tarihimiz, İstanbul 1974, III, 205-214.

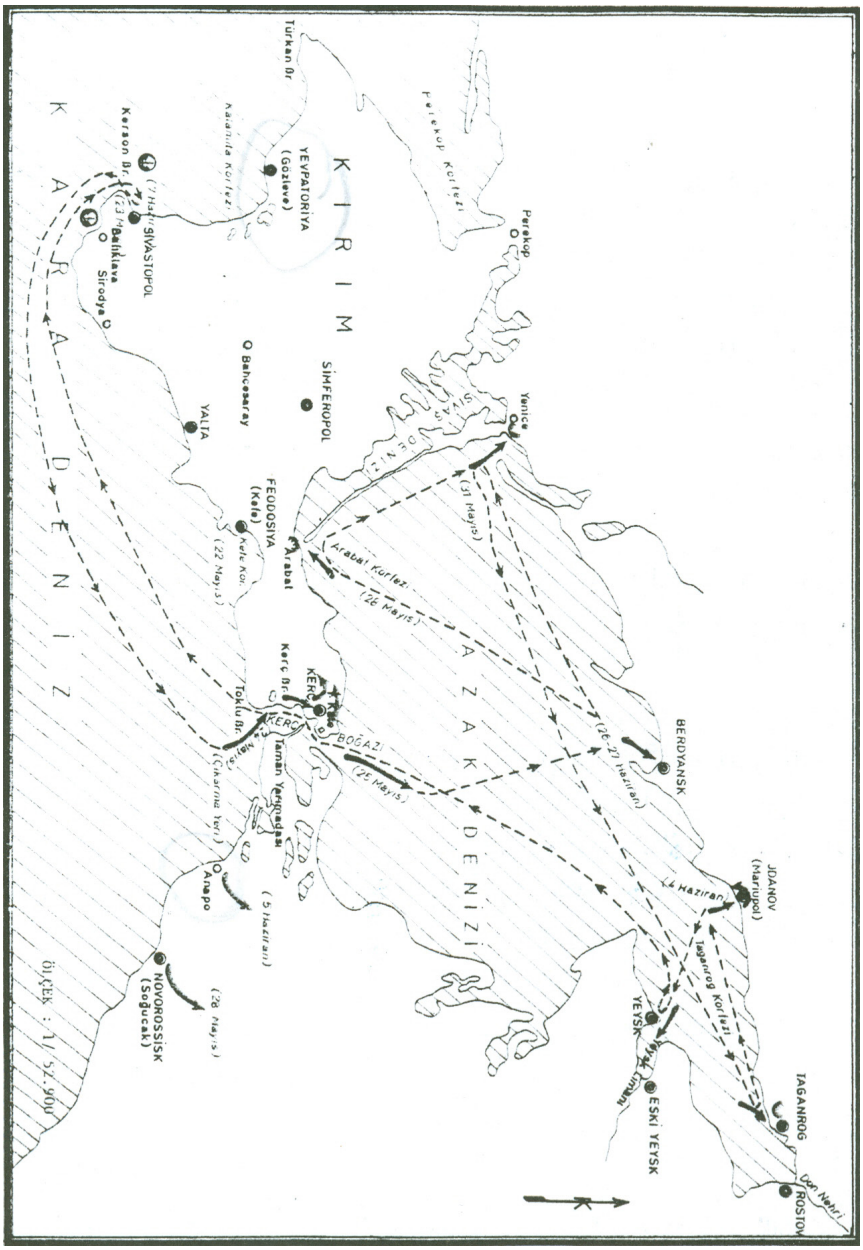

1853-1856 Osmanlı-Rus ve Kırım Savaşı Deniz Harekat Haritası

Anapa'da Hasan Çavuş

Gözleve zaferi, dünyanın gözünü üçlü ittifakın üzerine çevirdi.

Ruslar, anlaşmadan yana görünmelerine rağmen Karadeniz'deki filolarında indirime gitmeye yanaşmıyorlardı. Bu durumda harbe devam kararı verildi. Bu ortamda İtalyan birliğinin kurulmasında İngiltere ve Fransa'nın desteğini kazanmak isteyen Sardunya (Piyemento) Krallığı da müttefiklere katıldı.

İlk hareket, Azak Denizi girişinde Kerç Boğazında yapıldı. 1855 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yapılan iki sefer, Kerç ve Yenikale'nin Ruslar'dan kurtarılmasıyla sonuçlandı. Bundan sonra donanma ve ordu, Soğucak (Novorossisk) ve Anapa limanlarına yöneldi. Mayıs sonlarında Soğucak'ın düşmesinden sonra sıra Anapa'ya gelmişti.[7]

Anapa, Karadeniz'in kuzeydoğu kıyısında bir liman kentidir. Osmanlılar tarafından Ruslar'a karşı tahkim edilmişti. Ancak sonradan Ruslar'in eline geçti. Kafkas sıradağlarının batı ucu, bu kentin hemen kuzeyinden başlar.[8]

Ruslar, Anapa'yı savunmakta, Osmanlı Devleti ve müttefikleri de burayı almakta kararlıydı. Daha fazla direnemeyen Ruslar, Anapa'yı boşaltmak zorunda kaldılar. Ama geri çekilirken hâkim bir tepeye kurdukları topçu bataryası ile müttefik kuvvetlerine çok zayiat verdiriyorlardı.

Bu bataryanın susturulması lâzımdı. Bunu yapabileceklerden biri de Çorumlu Hasan idi. O, cesurdu, gözünü budaktan sakınmazdı. Ama bataryanın konuşlandırıldığı yer, yalçın kaya idi.

Hasan, sürüne sürüne yalçın kayalara tırmandı. Kartal yuvası gibi bir yere yerleşmiş olan bataryanın yanma vardı. Birden bire batarya kumandanının karşısına dikilerek süngüsünü göğsüne dayadı. Kumandanın süngü darbesiyle can verdiğini gören bataryada görevli Rus askerleri, büyük bir baskına uğradıklarını sanarak topları bırakıp kaçtılar. Böylece batarya susturulmuş oldu.

Bu durumu bir İngiliz komutanı, uzaktan dürbünle izliyordu. Bir Türk askerinin tek başına giriştiği bu hareketi, hayretle takip ediyordu. Hasan'in bataryayı zaptettiğini görür görmez, derhal Türk kumandanına bir mektup yazarak bu cesur askerin ödüllendirilmesi gerektiğini hatırlattı.

7 Karal, V, 240; 1853-1856 Osmanlı Rus ve Kırım Savaşı-Deniz Harekâtı, 84-87; Mahmud Celaleddin, a.g.e., 312.

8 1853-1856 Osmanlı Rus ve Kırım Savaşı-Deniz Harekâtı, 15-16.

Hasan onbaşı, artık arkadaşları arasında temayüz etmişti. Savaşta gösterdiği yararlılık, dilden dile dolaşır olmuştu. Ünü İstanbul'a ulaşmıştı.

Bu başarıdan Serasker (Başkomutan) da haberdar olmuştu. Savaş bitip de Türk askerî birliği İstanbul'a döndüğünde Serasker, onu görmek istedi. Makamına vardığında onu takdirle karşıladı ve Seraskerlik karargâhında çavuş rütbesiyle ödüllendirdi.[9]

Bu zafer, müttefik kuvvetlerinin Sivastopol'a açılmasına imkân sağlaması bakımından önemli sonuçlara neden oldu. Savaşın seyrinin müttefikler lehine dönmesini sağladı.

Orduda Kalma Kararı

Hasan Çavuş'un Seraskerlik karargâhında görevlendirilmesi, onun hayatında yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Hizmetlerinin madalya ve terfilerle değerlendirilmesi, tezkere bırakarak orduda kalmasında çok etkili oldu.[10]

Bundan sonra Hasan Çavuş, gayreti ve başarısı ile terfi edebilecek, paşa bile olabilecekti. O dönemdeki terfi sistemi buna izin veriyordu.

O dönemde Harbiye'den mezun olmadan böyle yükselen subaylara "Alaylı", Harbiyelilere de "Mektepli" deniyordu. Mektepli subayların nazariyatta kuvvetli, pratikte zayıf olmalarına karşılık alaylılar, pratikte kuvvetli, nazariyatta zayıftılar. Bu yüzden aralarında bazı anlaşmazlıklar olduğu tarihen sabittir.

Hasan Çavuş, artık askeriyede kalmakta kararlıdır. Tüm gayretini, görevinde başarılı olmaya harcayacaktır.

Kırım Savaşı sonrası Çorum'a geldiği ve babasının yanında işe devam ettiği şeklinde bir bilgi[11] varsa da gelişmelere bakılırsa bu, doğru değildir.

Hasan Çavuş, tezkere bırakıp askeriyede kalmaya karar verince çevresindekiler onu evlendirmeye çalıştılar. Hasan Çavuş da kendine uygun eş aramaya başladı. Ancak Serasker Rıza Paşa'nın tavsiyesiyle kendinden çok yaşlı bir kızla evlendirildi.

9 Şakir, II, 162-163.
10 Şakir, II, 163.
11 Uğur, a.g.m., 1096.

Sultan Abdülmecit

Hac Yolculuğu

Hasan Çavuş, işini ve eşini bulmuştur. Bundan sonra askeriyede kalıp verilen görevi yapacaktır. Ama bir arzusu daha vardır, hacca gitmek...

Hasan Çavuş'un nüfusta kayıtlı resmi adı, Hacı Hasan'dır. Doğuştan gelen Hacı Hasan ismini gerçekleştirmek istemektedir. Bunda çocukluk döneminde aldığı dinî terbiyenin de etkisi vardır.

Sağlam inancı ve düzgün yaşayışı ile dini bütün bir Müslüman olarak bilinen Çorumlu Hasan Çavuş, kendisine haccın farz olduğu kanaatindeydi. Bunun için resmî izin alması gerekiyordu. İzin dilekçesini komutanına verdi.[12] Komutanı Rıza Paşa izin vermekle kalmadı, kendi hareminden hacca gidenlere refakat görevini de ona verdi. Hasan Çavuş, bu vesile ile eşini de hacca götürme imkânı bulabildi.[13]

Bu konuda başka bir kaynakta Hasan Çavuş'un, niyetini doğrudan padişaha arz ettiği, padişahın da "Sürre Emini" göreviyle Hicaz'a gönderdiği anlatılmaktadır.[14]

Bu bilgilerden yola çıkarak Hasan Çavuş'un hac ibareti için İstanbul'dan hareket ettiğinde koruma veya sürre eminliği görevi üstlendiği ve eşini de birlikte götürdüğü sonucunu çıkartabiliriz.

Sürre alayı ve saray erkânından önemli isimlerin de katıldığı Hac kafilesi, Harem'den büyük törenlerle ve tüm İstanbul halkının dualarıyla uğurlanırdı. İşte böyle bir törenle yola çıkan kafile, Port-Said limanına ulaştı. Henüz Süveyş Kanalı proje aşamasında olup açılmadığı için oradan Kızıldeniz'e karayoluyla varacak ve Cidde limanından Arabistan'a giriş yapacaktır.

O sene hacca giden kafile de öyle yaptı. Önce Cidde'ye, oradan da Mekke'ye gidildi, hac görevi yerine getirildi. Sürre alayı da götürdüğü yardımları Hicaz halkına dağıttı. Kabe, gül suyu ile yıkandı ve örtüsü yenilendi.

Mekke'den Medine'ye gidilip Hz. Muhammed (sav)'in Ravza-i Mutahhara'sı ziyaret edildi. Peygamber Mescidi'nde namazlar kılındı, dualar yapıldı.

Artık dönüş zamanı gelmişti. İstanbul'dan gelen kafile zorlu bir yolculuktan

12 Şakir, II, 163.

13 Tonbuş, a.g.m., 1543.

14 Uğur, a.g.m., 1098-1099.

sonra Cidde'ye ulaştı. Limanda onları bekleyen Osmanlı gemilerine binip Kızıldeniz'e yelken açtılar. Herkes mutlu ve huzurlu idi.

Ancak beklenmedik bir olay ortaya çıktı. İçinde Hasan Çavuş'un da bulunduğu gemi birdenbire durdu. Önce teknik arızadan şüphelenildi. Ama ortalık aydınlanınca geminin karaya oturduğu anlaşıldı. Geminin kaburgası yara almıştı. Oraya saplanan maddeyi çıkarıp, deliği kapatmak gerekiyordu. Bunu da ancak güçlü kuvvetli biri yapabilirdi.

Bu durumda Hasan Çavuş'a görev düşmekte idi. O da bunun idrakinde idi. Hasan Çavuş, saplanan maddeyi çıkartıp orayı kapatarak geminin su almasını önledi. Bu durum kaptan dâhil, tüm hacıların takdirine vesile oldu. Böylece Hasan Çavuş, onların minnet ve şükranlarını kazandı.

Hacılar, başlarından geçenleri akraba ve dostlarına anlatmaya başladılar. Bununla da yetinmeyip Sultan Abdülmecid Han'a dilekçe ile başvurarak Hasan Çavuş'un ödüllendirilmesini istediler.

Sultan Abdülmecid, Hacı Hasan Çavuş'u huzuruna davet ederek takdirlerini belirtti, Mülazim-i sani (Teğmen) rütbesi ile taltif etti ve Serasker yaverliği görevine getirdi.[15]

Bu hac yolculuğu ile Hasan Çavuş ve eşi, hacı oldular. Bundan böyle kendisi Hacı Hasan, eşi de Hacı Hanım diye anılmaya başladılar.

Bursa ve Balıkesir Görevi

Teğmen Hacı Hasan Ağa, çevresinde seviliyordu. Zor işler olunca hep o akla geliyordu.

Hacı Hasan Ağa, bu görevinde iki sene kaldı. Kırım dönüşünde Çorum'a gittiği iddiası gibi Hac dönüşü için de bir iddia[16] var ise de o, görevine hiç ara vermedi.

Seraskerlikteki görevine devam ederken Zaptiye Nezaretine Mehmet Paşa gelmişti. Bu sırada İstanbul çevresinde güvenlik sorunu baş göstermişti. İstanbul, özellikle Bursa ve Balıkesir çevresinde, canından emin olarak dolaşmak, imkânsız hale gelmişti.

15 Şakir, II, 163.

16 Şakir, II, 163-164.

Mehmet Paşa, Zaptiye taburlarına cesur ve güçlü komutanlar arıyor ve buraları eşkıyadan temizlemek istiyordu. Serasker Rıza Paşa, Çorumlu Teğmen Hasan Ağa'yı önerdi. Hasan Ağa, derhal huzura çağırıldı.

Askeri disiplin gereği görevi kabul etmek zorunda idi. Öneren Rıza Paşa olunca Hasan Ağa, seve seve görevi kabul etti.

Hasan Ağa, yüzbaşı rütbesiyle Balıkesir Zaptiye Taburuna gönderildi.[18]

O yıllarda Ayvalıklı Rumların çıkarttıkları ayaklanmaların yanı sıra yerleşik hayata geçmeyi kabul etmeyen göçebe aşiretlerin direnişi ile Balıkesir çevresinde huzursuzluk yaygınlaşmıştı.[17]

Hasan Ağa, kısa sürede buradaki huzursuzlukları ortadan kaldırdı, asayiş ve güvenliği sağladı. Bu başarısı ile Tabur Ağalığı (Binbaşılık)na terfi ettirildi.

Binbaşı Hasan Ağa, bu terfinin hakkını vererek Balikesir'den Bursa'ya kadar olan bölgenin güvenliğini sürdürmek için halkı sindirip haraca bağlayan eşkıyanın peşine düştü.[18]

Bu sırada Bursa'da mutasarrıf olarak Boşnak Mehmet Paşa görev yapıyordu. Bir olayı bahane ederek Bursa halkı ayaklanmıştı. Bu ayaklanma, İstanbul'dan gelen iki taburluk askeri birlikle bastırılmıştı.[19] Ama kendini devlet yerine koyan eşkıya, kırsal kesimde terör estiriyordu.

Bu nedenle Binbaşı Hasan Ağa, Bursa Jandarma komutanlığına getirildi.[20]

Hasan Ağa, yeni görev yeri olan Bursa'ya geldiği gün bir ihbar aldı:

Sahte buyrultu (ferman) düzen Yusuf Kâmil Paşa adında bir adam türemişti. Gerçek adı, Çamaşır Ağası Raşid idi. Silahşörlükten kovulan İsmail; eski çavuşlardan Ömer, Bekir, Osman ve yerli halktan Canbolat ve Mirza Bey gibi bazı kişileri toplayarak eşkıyalığa soyunmuştu. Bunlar, halka işkence ediyor, soygunculuk yapıyorlardı. Hasan Ağa, taburunun başına geçti ve bunları izlemeye başladı. Birkaç defa sıcak temas sağladı ise de yakalayamadı. Sonunda Bursa yakınlarındaki bağlık bölgede olduklarını tespit etti. Askerlerle çevresini iyice sardı. Kaçacak yerleri kalmayınca direnişe geçen çeteye karşı hücum emrini verdi. Çarpışma esnasında bazıları öldürüldü, bazıları da yaralandı. Sağ

17 Şakir, II, 164.

18 Yurt Ansiklopedisi, II, 1126.

19 Şakir, II, 164.

20 Uğur, a.g.m.,1097

olarak ele geçirilenler, asker gözetiminde İstanbul'a gönderildi.

Bursa'daki en önemli eşkıya çetesi ortadan kaldırılmıştı. Ama bölgede başka eşkıyalar da vardı. Acem Ali, Taşkafa İbrahim, Gök Osman ve arkadaşı Ali bunlardandı. Onlar da tek tek ortadan kaldırıldı.

Ancak Yusuf Kamil'in yandaşlarından biri yaralı olarak kaçmayı başarmıştı. Kan izlerini takip eden Hasan Ağa, yalçın kayalar arasında bir mağara buldu. Mağaranın içine girerek araştırmaya başladı.

Mağarada eşkıya arıyordu ama kuytu bir yerde taşlar arasında bir kızla karşılaştı. Kızı görünce eşkıyaların da buralarda olduğunu düşündü. Fakat bir ara eşkıya takibini bırakıp onunla ilgilendi. Kızcağızın yıllardır eşkıya elinde esir olduğunu öğrendi. Kızın yerini, yurdunu sordu. Araya araya anne ve babasını bulup kızlarını kendilerine teslim etti.

Kavuşmanın sevinciyle birbirine sarıldılar. Minnet ve şükran duygularıyla Hasan Ağa'ya dua ettiler.

Hasan Ağa'nın Balıkesir ve Bursa'daki başarıları ve özellikle kız kurtarma olayı, İstanbul'da yankılandı. Haber, Sultan Abdülaziz'in kulağına kadar ulaştı.

Sultan Abdülaziz, Hasan Ağa'yı İstanbul'a çağırdı, huzuruna kabul etti. Beşinci rütbeden liyakat nişanı ile ödüllendirdi.[21]

Beşiktaş Muhafızlığı

Sultan Abdülmecid'den sonra kardeşi Abdülaziz tahta geçmişti. Her padişah gibi o da etrafına güvendiği adamları toplamaya, onları önemli görevlere yerleştirmeye çalışıyordu.

Sultan Abdülaziz, emirlere harfiyen uyan, devlete bağlılığını defalarca kanıtlayan bu vatanperver insanı İstanbul'da tutmak, en çok ihtiyaç duyduğu bir yerde istihdam etmek istiyordu.

21 Şakir, II, 164-165.

Hasan Paşa'nın Gençliği
(Bu fotoğraf 1945 yılında yayınlanan
Çorumlu Dergisi'nin 52. sayısından alınmıştır.)

Beşiktaş, padişahın oturduğu bölge idi. Yıldız sarayı, Dolmabahçe, Çırağan ve Fer'iyye sarayları burada idi. Osmanlı hanedanı ve saray erkânının çoğu da bu bölgede yaşıyordu. Onun için burası çok önemli idi ve bu bölgenin güvenliğinden de Beşiktaş Karakol Komutanlığı sorumlu idi.

Sultan Abdülaziz, Hacı Hasan'ı bu göreve getirmek istiyordu. Hacı Hasan'in da padişaha karşı büyük bir muhabbeti vardı.

Vak'anüvîs Ahmet Lütfı Efendi'nin dediği gibi Zaptiye Karakol komutanlığı, askerlikten farklı bir meslekti. Dilleri ve dinleri farklı toplulukları idare etmek, kolay bir iş değildi. Bu nedenle Hacı Hasan Paşa gibileri bu görevde tutmak gerekli idi. Ancak onlar sayesinde erbab-ı cerayim, icra-yı habasete kolaylıkla cüretyâb olamazlar. Yani suç işlemek isteyenler, kötülük yapmaya kolaylıkla cesaret edemezler.[22]

İşte bu nedenlerle Abdülaziz, Hacı Hasan'ı Beşiktaş Karakol komutanlığına tayin etti. bu tayin, onun için bir taltif ve terfi idi. O da bu düşünceyle görevine daha büyük bir şevkle sarıldı. Burada padişaha bağlılığını ispat etmek için olanca gücüyle çalıştı.[23]

Sultan Abdülaziz'in boğaz kıyısındaki gezintilerinde onu koruma görevini de üstlenen Hacı Hasan, bu konuda oldukça titiz davranıyordu.

Abdülhamid'in kâtiplerinden Ali Saîd Bey'in yazdığına göre; önce Dolmabahçe Sarayı saltanat kapısı önünde Sultan Abdülaziz'i selamlar, sonra padişahın gideceği yere kadar, atıyla başka yollardan dolaşarak beş altı yerde Hünkâr'in önüne çıkar, yine selama durur ve padişahın yolunu münasebetsiz adamlardan temizlerdi.[24]

Sultan Abdülaziz, onun bu gayretinden memnundu. Onun görev aşkı ve kendisine bağlılığını görüyor, selamlıklarda ve gidiş alaylarında bu sadık korumasını hayranlık ve muhabbetle izliyordu. Sultan, birlikte çalıştığı insanlara karşı çok cömertti. Binbaşı Hacı Hasan'ı bu sadakati ve gayretinden dolayı Alaybeyi (Albay) rütbesiyle taltif etti ve bundan sonra Hasan Ağa'nm unvanı, Hasan Bey oldu.[25]

22 Münir Aktepe, Vak'anüvîs Ahmet Lütfi Efendi Tarihi, XIV, 49-50.

23 Şakir, II, 165.

24 Murat Belge, Boğaz İçinde Yalılar ve İnsanlar, İstanbul 2000, s. 57.

25 Şakir, II, 165.

"Ben Veliaht Tanımam"

Hasan Bey, padişaha içtenlikle bağlı idi. Onun emir ve talimatlarını harfiyen uygulardı. Bu konuda aşırı gittiği de olurdu.

Bir gün Abdülaziz, Balmumcu çiftliğine gidecekti. Yolda tertibat alınmış, ilave muhafızlar yerleştirmişti. O zaman Abdülhamid, Hacı Osman bayırında Kurttepe Köşkünde oturuyordu. Tesadüfen o gün Şehzade Abdülhamid de atla çiftliğe gidecekti. Yoldaki muhafızlardan biri önüne çıktı.

— Yasak... diyerek gitmesine engel oldu. Bu muhafız, meşhur Hasan Bey idi. Abdülhamid:

— Sen beni tanımadın mı? Ben, ikinci veliahtım... diyerek onu azarlamak istedi. Fakat aldığı cevap ilginçti.

— Ben, veliaht meliaht tanımam. Ben, padişahın adamıyım. Sadece onu tanırım...

Şehzade Abdülhamid, bir türlü kendini tanılamamış, geçiş imkânı bulamamıştı.[26]

Abdülhamid, ilk anda bu duruma kızmıştı ama bu komutanın padişaha bağlılığına da hayran kalmıştı. Onu, hafızasının bir köşesine kaydetmişti.

Dilekçecilerden Şüphelenişi

Hasan Bey, Beşiktaş'taki sorumluluk alanında güvenlik ve asayişi sağlamakta kararlı idi. Bölgedeki güvenlikle ilgili her konu, onun ilgi alanına giriyordu. Sarayın ve özellikle padişahın korunması konusunda daha titizdi.

Bazen bu titizliği, sorunlara neden oluyordu.

Sultan Abdülaziz Cuma selamlığına çıkarken ve sahilde gezinti yaparken yol boyunca Hasan Bey onu izler, esen yelden bile korumak isterdi. Her olaya ve her şeye güvenlik açısından bakardı.

26 Atıf Bumin, "Yedi Sekiz Hasan Paşa'ya Ait Fıkralar" Türk Tarih Dünyası Mecmuası (1951), Sayı: 27, s. 1113; İhsan Birinci, "Türkiye'de Eski Zaptiye Kumandanları", Hayat Tarih Mecmuası (1972), Sayı: 89, s. 59-60

Sultan Abdülaziz

Padişahın bu gezintilerinde Hasan Bey, bir şeyden endişe duymaya başladı. O da şu idi:

Padişah halkı selamlarken ahaliden bazıları, isteklerini bir dilekçe ile padişaha arz ediyorlardı. O da padişahın etrafında toplanan bu kalabalıktan kuşkulanıyor, içlerinden birinin padişaha bir suikast yapmasından endişe ediyordu.

Bu nedenle ahalinin dilekçe vermek istemelerine engel olmaya başladı ve bunda da epey başarı sağladı.

Fakat her Cuma selamlığında halkın dilekçe vermek için yarışmasına alışık olan Sultan Abdülaziz, yavaş yavaş müracaatların azaldığını görünce merak etmiş ve yaverlerine bunun sebebini sormuştu. Onlar da Hasan Bey'in bunlara engel olduğunu söylemişlerdi.

Sultan Abdülaziz, Hasan Bey'i huzuruna çağırıp sebebini sorduğunda cevabı çok samimi idi:

— Saye-i Şahanede hükümet var, Sultanım. Yol üstünde durup da efendimizi taciz etmeye ne hacet?...

Böyle kendini savunmasına rağmen padişahın sorusundan ne demek istediğini anlayan Hasan Bey, bu davranışından vazgeçti. Hatta dilekçe verme ve isteklerini Sultan'a arz etme konusunda el altından ahaliyi teşvik etti.

Zira Abdülaziz, mevkiine mağrur ve azametli bir padişahtı. Her ne suretle olursa olsun, halkın kendisine halini arz etmesinden, dilek ve istekte bulunmasından asla rahatsızlık hissetmez, bilakis hoşlanırdı.

Hasan Bey, geç de olsa bunu fark edip hatasını tamir etmeyi başardı.[27]

Kalpazanlarla Mücadelesi

Osmanlı Devletinde Sultan Abdülmecid döneminde çıkarılan bir fermanla altın ve gümüş paranın yanı sıra kâğıt para uygulamasına geçildi. "Kaime-i Mu'teberiyye-i Nakdiye" adı ile banknotlar tedavüle sürüldü.

27 Şakir, II, 161; Belge, a.g.e., 57-58.

Sıkıntı içinde olan Osmanlı hazinesi, umudunu buna bağlamıştı. Çünkü küçük masrafla büyük alım gücü sağlanmış oluyordu. Ama halk, altın ve gümüş parayı tercih ediyor, banknotlara güvenmiyordu.

Buna rağmen Sultan Abdülaziz'in ilk yıllarından itibaren banknot basımına hız verildi. Başlangıçta devletin bazı ekonomik sorunlarının çözümünü sağlayan kaimeler, kısa süre sonra hızlı enflasyona yol açmaya başladı.

Bunun nedenlerinden biri de İstanbul'da kalpazanlığın, piyasaya sahte kâğıt para sürme olayının çok hızlı biçimde artmış olmasıydı. Yabancı ülkelerde bastırıp getirerek piyasaya para süren uluslararası şebekeler bile vardı.[28]

Sultan Abdülaziz, bu sahtekârlığın bir türlü önüne geçememişti. Zaptiye Nezareti, emniyet güçleri araştırıyor, kalpazanları bir türlü yakalayamıyorlardı.

Bir gün Beşiktaş karakoluna bir ihbar geldi. Kalpazanların yeri ve kim oldukları bildiriliyordu.

Bu konudaki her ihbarı titizlikle değerlendiren Hasan Bey, yanına aldığı polislerle Yeniköy'deki hücre evine baskın yaptı. Yeniköy'ün kenar mahallesinde gözden ırak bir Rum evinde kalpazan çetesinin elebaşlarını kıskıvrak yakaladı ve piyasaya sürülmek üzere olan sahte banknotlara el koydu.

Haber, karapara dünyasına bomba gibi düştü. Beşiktaş Muhafızı Hasan Bey'in bu işe de el attığını duyanlar, izlerini kaybettirmenin yolunu aramaya koyuldular.

Bu başarı, hem Padişah Abdülaziz'in, hem de Osmanlı ekonomisinin itibarını kurtardı. Bu operasyonun altında Beşiktaş Muhafızı Hasan Bey'in imzası vardı. İşte bu nedenle Sultan Abdülaziz, Hasan Bey'i Mirliva (Tuğgeneral) rütbesiyle ödüllendirdi.[29]

Böylece Hasan Bey, 1874 yılından itibaren Hasan Paşa unvanı ile anılmaya başladı.[30]

Hasan Paşa, Abdülaziz'in en çok sevdiği komutanlardandı. Onun döneminde sürekli yükseldi.

28 Feridun Ergin, İktisat, 596; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1993, II, 140.

29 Şakir, II, 165.

30 Aktepe, XV, 33.

Hasan Paşa, önce Beyoğlu Mutasarrıfı,[31] ardından da Fırka-i Zabtiye Reisi ve Kumandanı oldu.[32] Bu arada Beşiktaş Karakolu Muhafızlığı görevini de sürdürdü.

Abdülaziz'in Tahttan İndirilişi

Yıl 1876... Abdülaziz'in saltanatının son yılı.

Ortam, oldukça gergin. Sınır boylarında yer yer baş gösteren savaşlara rağmen içeride devlet sistemini yenileştirme ve imar çalışmaları bile bazılarını tatmin etmiyordu. Önce Fatih, Beyazıt ve Süleymaniye medreselerindeki öğrencilerin ayaklanmasını teşvik ettiler. Ardından da Sadrazam Mahmud Nedim paşa'yı azlettirerek Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'nın bu makama gelmesini sağladılar.

Bütün bunların arkasında yer alan Hüseyin Avni Paşa, Seraskerlik makamını ele geçirdi. Mithat Paşa da vekiller heyetinin başına getirildi. Böylece dizginler, Hüseyin Avni Paşa'nın eline geçmiş oldu.

Bu değişiklikler, yeni yönetimi tatmine yetmiyordu. Sultan Abdülaziz'i tahttan indirmekte kararlı idiler. Onun yerine açık fikirliliği ve meşrutiyet taraftarlığı ile bilinen V. Murad'ı padişah yapmak istiyorlardı.[33]

Sultan Abdülaziz; güçlü, kuvvetli, pehlivan yapılı, ava, ciride ve ata binmeye meraklı, tavır ve hareketlerinde azametli ve heybetli idi. Samimi, dürüst, düşündüğünü olduğu gibi söyleyen, hür fikirli bir insandı. Çırağan, Beylerbeyi sarayları Ayazağa ve Yıldız Köşkleri onun emriyle yapılmıştı. Zamanında dünyanın üçüncü büyük donanmasını kurmuş, orduyu son model silahlarla donatmıştı. Şair ruhlu, bestekâr, kültürlü bir padişahtı.[34]

Padişahın pek tabi yanlışları da vardı. Sonunda Harbiye Nazırı Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Bahriye Nazırı Ahmet Paşa, Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa, Şeyhülislam Hasan Hayrullah Efendi, fetva emini Kara Halil Efendi gizli bir toplantı yaparak Abdülaziz'i tahttan indirmeye karar verdiler. Karar duyulmadan derhal harekete geçtiler.

31 Aktepe, XV, 38.

32 Aktepe, XV, 61.

33 Karal, VIII, 101-107; Danışman, XII, 230-232; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 101; Yılmaz Öztuna, Büyük Türkiye Tarihi, istanbul 1983, VII, 95-111; Cevdet Küçük, "Abdülaziz", DİA, İstanbul 1988,1, 183; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 223-225.

34 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası", Belleten, C. 8, Sayı: 29, s. 71.

29 Mayıs akşamı saray, askerlerle çepeçevre sarıldı. Süleyman Paşa, sarayın veliaht dairesini yani Beşiktaş çarşı tarafını tuttu. Redif Paşa, Dolmabahçe tarafını kuşattı. Bahriye Nazırı Ahmed Paşa da donanma ile sarayın deniz tarafının kontrolünü sağladı. Saray çevresindeki karakollar da unutulmuş değildi.

Buradaki bütün karakollar sarıldı, padişahın muhafız birlikleri kuşatma altına alındı. Birçok muhafız askerin silahları ellerinden alınarak tutuklandı.[35]

Bu esnada Beşiktaş Muhafızı olan Hasan Paşa da karakolun dışına salınmadı. Görev yerinde hüzünlü gözlerle olan biteni seyretmek zorunda kaldı.[36]

Başlangıçta kansız bir darbe ile 29 Mayıs 1876'da Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş, yerine pek da sağlıklı olmayan V. Murad padişah yapılmıştı.[37]

İş, bununla kalmadı. 4 Haziran 1876'da Sultan Abdülaziz, tutsak kaldığı odada iki bilek daman kesilmiş olarak bulundu. Abdülaziz'in intihar ettiği ilan edildi ise de intihar eden kişinin her iki bilek damarlarını birden kesmesi şüpheleri artırdı. Halk arasında bunun, intihar süsü verilmiş bir cinayet olduğu kanısı yaygınlaştı.[38]

Sultan Abdülaziz'in şehid edildiği haberi, bütün İstanbul'da ve Osmanlı Devletinin her bölgesinde şok etkisi yaptı. Bu konuda Mısır ve Suriye'de Arapça mersiyeler söylendi, besteler yapıldı. İstanbul'da ve Anadolu'da şu türkü yıllar boyunca çalındı, söylendi:[39]

Seni tahttan indirdiler
Üç çifteye bindirdiler
Topkapı 'ya gönderdiler
Uyan Sultan Aziz uyan
Kan ağlıyor bütün cihan

35 İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, İstanbul 1955, IV, 256-264; Mahmud CelaleddinPaşa, a.g.e., 112; Karal, VII, 108-109; Danışman, XII, 233-234; Osman Nuri, Adülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı Hayat-ı Hususiye ve Siyasiyye, İstanbul 1327,1, 14-19; A. H. Ongunsu, "Abdülaziz", MEBİA, I, 59; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 227; Nevin Yazıcı, Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti, Ankara 2002, s. 83.

36 Şakir, II, 165; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., ll2,YaşarKoçak,SultanAbdülazizHan, İstanbul 1978, s. 70-71.

37 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 117-119; Danişmend, IV, 265-266; Nuri, I, 95-96; Mustafa Müftiioğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, İstanbul 1976, II, 105-108.

38 Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, İstanbul 1994, IV, 162-182; Karal, VII, 355-359; Danışman, XII, 261-280; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 120-121; Yılmaz Oztuna, Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, İstanbul 1983, VII, 111-121; Hakkı Dursun Yıldız (ed.), Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1989, XI, 520-521; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 233; Koçak, a.g.e., 86-87.

39 Öztuna, VII, 117; Danişmend, IV, 267-279.

Sultan Abdülaziz'in başına gelenler, sevenlerini üzmüştü. Onu gönülden seven Hasan Paşa'yı da kahrediyordu. Paşa, belki intikam almak isteyebilirdi. Ama bir ay sonra Çerkeş Hasan adında bir zabit, Hüseyin Avni Paşa'yı birkaç yandaşını bir toplantı sırasında öldürmüştü.[40]

Böylece Sultan Abdülaziz devri, tamamen kapanmış oldu.

40 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 128-131; Öztuna, VII, 121-123; Aksun, IV, 188-194; Danişnıend, IV, 280-284; Nuri, I, 39-45; Yıldız, XI, 521; Cevdet Küçük, "Abdülaziz", DİA, İstanbul 1988,1,183; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 234-235; Ziya Şakir, "Çerkeş Hasan", Resimli Tarih Mecmuası (1950), Sayı: 2, s. 62, 80; Yazıcı, a.g.e., 83; Koçak, a.g.e., 89.

V. MURAT DÖNEMİ

V. MURAT DÖNEMİ

Amcası Abdülaziz'in zamanında saltanatı elde etmek hırsıyla münevver zümreden epey taraftar elde eden veliaht Murad Efendi, açık fikirli, iyi düşünceli ve meşrutî idareye taraftar bir zat ise de müsrif ve içkiye fazla düşkündü. Kurbağalıdere'deki eğlence ve işret âlemlerinde külliyetli miktarda para harcıyordu.[1]

Annesi Şefkafza Sultan, son dereci harîs bir kadındı. Sultan Abdülaziz ailesinden nefret ediyordu.

Abdülazizi cinnet geçiriyor diyerek tahttan indirenler, V. Murad'ı tahta geçirmişlerdi. O da padişah oluşunun üçüncü gününde Ayasofya camiine yaptığı ilk selamlıkta cinnet alametleri gösterdi. Sultan Murad'ın bu hali, vekilleri telaşa düşürdü. İstanbul doktorları ve Viyana'dan gelen profesör de çare bulamadı.[2]

Bu arada Dolmabahçe sarayı, aç gözlü zabitler ve tahttan indirmeyi sağlayan cuntacılar tarafından yağma edildi. Sultan Abdülaziz'in mücevherlerinin yarısı, şunun bunun elinde kaldı. Bir milyon altına yakın değerdeki diğer yarısı da sarraf Hiristaki Efendi tarafından iç edildi. Bu dönemde çok büyük yolsuzluklar oldu.[i]

Hüseyin Avni Paşa'nın ölümünden sonra iktidar, Sadrazam Rüşdü Paşa ile Mithat Paşa arasında paylaşılmıştı. Sultan Murad'ın son iki ayında ise devlet idaresi Sadrazam Mütercim Mehmed Rüşdü Paşa'nın eline geçti.[3]

Beşinci Murad döneminde Sırbistan ve Karadağ prensliklerinin isyanı ile başlayan Balkanlardaki ayaklanmalar, Osmanlı-Rus savaşının kıvılcımını oluşturdu.

İçte ve dıştaki sıkıntılar, gün geçtikçe artıyordu. Ama V. Murad'ın Avrupa'da itibarı büyüktü. Bir Avrupa seyahatinde mason olan Sultan Murad, bazı karinelere göre, Avrupa'da mason localarına mensup kral, veliaht ve prensler tarafından himaye ediliyordu.[4]

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı", Belleten (1944), C. 8, Sayı: 29, s. 71; Danışman, XII, 236-237; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 122-127.

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Beşinci Murad'ın Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", Belleten (1946), C. 10, Sayı: 29. s. 317; Mustafa Müftüoğlu, Abdülhamid Kızıl Sultan mı?, 3. Basım, İstanbul 1991,1, 43-45; Öztuna, VII, 123

3 Öztuna, VII, 123.

4 Uzunçarşılı, a.g.m., 320; İ. H. Uzunçarşılı, "Murat V", MEBİA, VIII, 650.

i Yılmaz Öztuna-Ayvaz Gökdemir, Türkiye 'de Askeri Müdahaleler, İstanbul 1987, s. 24.

Sultan V. Murat

Osmanlı münevverleri ve Avrupalıların destekleri sonucu değiştirmeyecekti. Zira Sultan V. Murad'm cinnet hali, devam ediyordu. Padişahlık süresi, ancak doksan üç gün sürebilecekti. Bu dönemde vekiller, özellikle Sadrazam Rüşdü Paşa, hükümeti padişahsız idare etmeye alışacaktı.[5]

Beşiktaş'tan Fatih'e

Sultan V. Murad'ın tahta geçmesini sağlayan cunta, dizginleri eline almakta kararlı idi. Hasan Paşa'nın Beşiktaş'ta kalması, yeni yönetim için tehlike arz ediyordu. Aslında Hasan Paşa'nın V. Murad'a karşı bir düşmanlığı yoktu. Onu, şehzadeliğinden, veliahtlığından beri tanır ve severdi. Ama Sultan Abdülaziz'i tahttan indirenleri istemezdi.

Onlar da Hasan Paşa'nın bu görevde kalmasını kendileri için tehlikeli buluyorlardı. Bu nedenle Hasan Paşa'yı Beşiktaş Karakol komutanlığından Fatih Karakoluna tayin ettiler.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişi ve esrarengiz ölümü, onu derinden yaralamıştı. O kadar sevdiği efendisinin böyle bir akıbetle karşılaşmasına üzülüyor, gözyaşı döküyor ve bu olaylara sebep olanlara lanet ediyordu.[6]

Tuna Boylarında

İstanbul'daki bu saray darbesi, Balkanlarda ve özellikle Tuna boylarında kıpırdanmalara yol açtı. Bosna Hersek'te isyan başladı. Olayı Sırplar ve Karadağlılar tezgâhlıyordu. Bu bölgeye Serasker ve Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Nadir Paşa komutasında büyük bir ordu gönderildi.[7] Hasan Paşa, bu karışık ortamda İstanbul'da durmak yerine cepheye gitmeyi tercih etti.[8]

Bu sırada Filibe'de yaşayan Müslümanlar, Bulgarlarla boğaz boğaza gelmişlerdi. Kuşatma altındaki Müslüman köylüler de can veren günahsızların kanlarına karşılık şiddet yoluna sapmışlardı.

Mahmud Celaleddin Paşa, bu olayda Hasan Paşa'nın da görev aldığını şu cümlelerle anlatıyor:

5 Uzunçarşılı, "Murat V", 650.

6 Şakir, II, 166.

7 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 323-331; Öztuna, VII, 144; Danışman, XIII, 74.

8 Şakir, II, 166.

"Bulgarların itaate davet vesilesiyle sarılıp zorlanmalarında aşırılığa kaçılması gibi kanlı hareketler olmuştu. Hatta resmî yazılarla açıklandığı üzere mirliva Hasan Paşa, yanındaki askerlerle Sofya yönünden hareket etmek suretiyle Kapucak derbendinde isyancıların yuvalandıkları yerleri ele geçirip ikiyüzden fazla eşkıya öldürerek İhtiman yakınlarındaki Kafona köyünün Poniçe mahallesine kadar kovalamış ve bu mahalleyi topa tutarak yerle bir eylemiştir."[9]

İsyancıların merkezi durumunda olan Otluk köye saldırmak için Türk gönüllüler, asker gönderilmesini beklediler. Hafız Paşa kumandasındaki askerler köye girdiler. Otluk köyün zaptedilmesi üzerine Meric'in sol kıyısındaki ayaklanma büyük ölçüde bastırılmış demekti. İki direnme merkezi kalmıştı. Bunlardan biri Elçik köyü, öteki Avratalan köyü idi. Bulgarlar Elçik köyünü müstahkem hale getirmişlerdi. Gönüllü Türk birlikleri, buraya da kendi başlarına saldırmadılar ve asker beklediler. Nihayet Hasan Paşa kumandasındaNiş'ten bir miktar asker yetiştirildi. Halk kuvvetlerinin de katılımıyla 13 Mayıs 1876'da saldırıya geçildi. İsyancılar, çok güvendikleri o müstahkem mevkide ancak bir gün dayanabildiler ve köy ele geçirildi. Avratalan köyüne sıra gelmişti ki Bulgarlar birbirine düştü.[10]

Hasan Paşa daha sonra Ali Saib Paşa'nın ordu birliklerinden Birinci Liva'ya komuta ederek (Zibofçe)'de önemli bir zafer kazandı. Bu hizmetine karşılık üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı ile ödüllendirildi.[11]

Bu zaferden hemen sonra Serasker Abdülkerim Nadir Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile Sırp ordusu 17-24 Ağustos 1876 tarihlerinde Aleksinac'da karşı karşıya geldi. Burada kazanılan meydan savaşlarından sonra kaleye girilebildi.[12] Kaleye giren Osmanlı ordusunun ön saflarında Hasan Paşa yer alıyordu.[13]

9 M. Celaleddin paşa, a.g.e., 133.

10 Osman Yavuz Saral, Kaybettiğimiz Rumeli, İstanbul 1975, s. 215-216.

11 Şakir, II, 166.

12 M. Celaleddin paşa, a.g.e., 186-187; Karal, VIII, 21; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 238.

13 Şakir, II, 166.

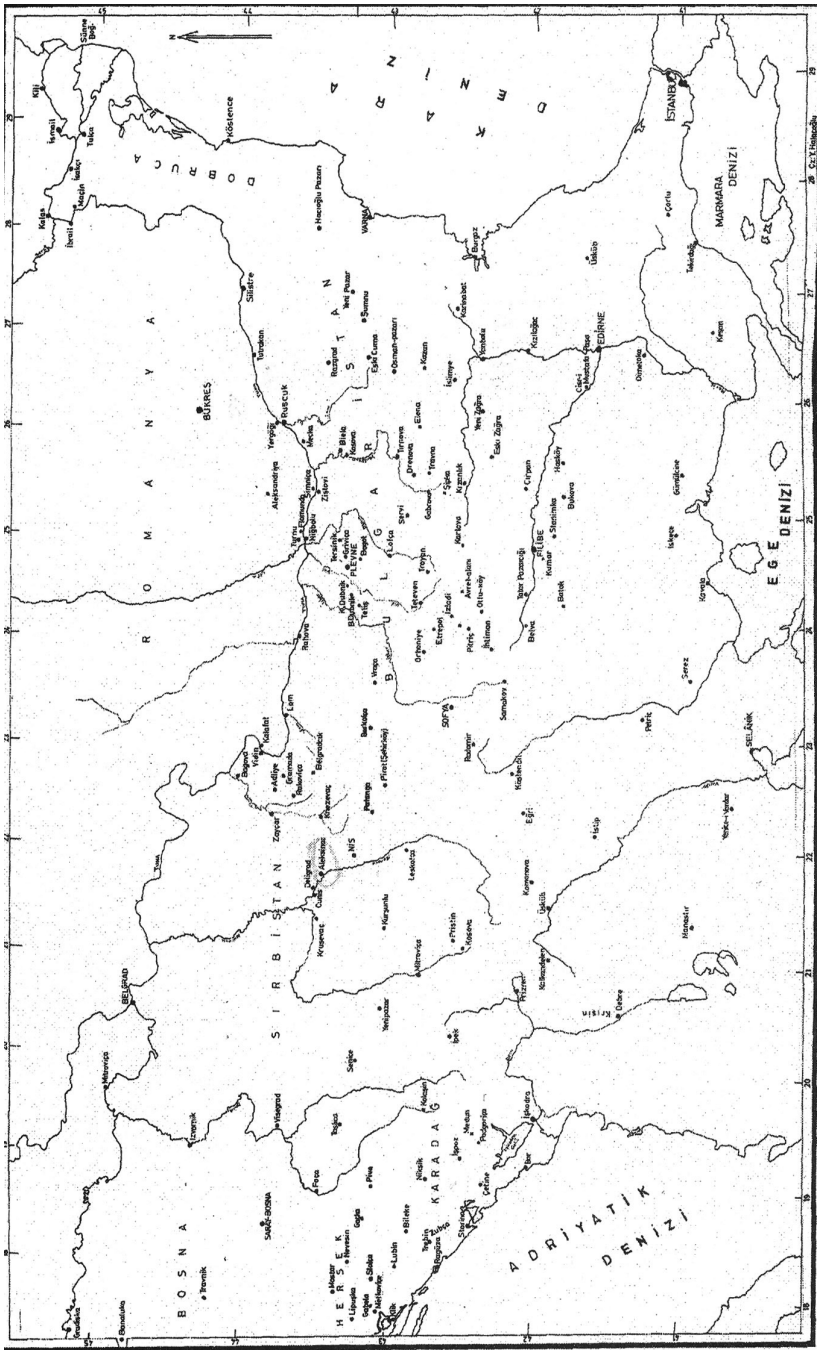
DOBRUCA
DENİZİ
ROMANYA
BULGARİSTAN
SIRBİSTAN
BOSNA
HERSEK
KARADAĞ
ADRİYATİK DENİZİ
EGE DENİZİ
MARMARA DENİZİ
İSTANBUL
EDİRNE
PLEVNE
SOFYA
NİŞ
BELGRAD
BÜKREŞ
Köstence
Silistre
Rusçuk
Varna
Burgaz
Tırnova
Gabrova
Lofça
Sofya
Samakov
Pirot
Niş
Kosova
Prizren
Ohrid
Manastır
Selanik
Kavala
Gümülcine
Dedeağaç
Çorlu
Tekirdağ
Keşan
Gelibolu
Çanakkale
Ankara
Kırşehir
Kayseri
Sivas
Erzurum
Van
Bitlis
Diyarbakır
Mardin
Musul
Erbil
Kerkük
Bağdat
Kut
Basra
Hilla
Kerbela
Najaf
Samarra
Tikrit
Ramadi
Fallucah
Hit
Anah
Ordu
Samsun
Trabzon
Rize
Batum
Kars
Erzincan
Tokat
Amasya
Çorum
Kastamonu
Sinop
Bolu
Ankara
Eskişehir
Konya
Adana
Mersin
Antakya
Aleppo
Hama
Homs
Damascus
Beyrut
Sayda
Akka
Haifa
Nablus
Jerusalem
Hebron
Gaza
Rafah
Port Said
Ismailiya
Suez
Kahire
Tanta
Mansura
Zagazig
Benha
Fayum
Minya
Asyut
Girga
Esna
Luksor
Assuan
Kosseyr
Kenne
Suakin
Massaua
Hudeyda
Mocha
Aden
Lahc
Sana
Mekke
Medine
Cidde
Yanbu
Medain Salih
Tebuk
Akabe
Kerak
Maan
Ma'an
Ceddeh
Kuveyt
Basra
Muhammere
Abadan
Ahvaz
Dezful
Hamadan
Kermanşah
Tahran
Kazvin
Resht
Enzeli
Mazandaran
Astarabad
Meşhed
Herat
Kandahar
Kabul
Peşaver
Cellalabad
Kuşka
Kerbela
Hilla
Kut
Basra
Bandar Abbas
Kerman
Yezd
Isfahan
Kum
Tahran
Kazvin
Resht
Enzeli

Şıpka Geçidi İddiası

31 Ağustos 1876'da İstanbul'da yine bir iktidar değişikliği oldu. V. Murad tahttan indirilerek yerine II. Abdülhamid getirildi. Yeni padişah, birikmiş iç ve dış sorunları kucağında buldu.

O günlerde Balkanlar'da ayaklanmalar hızla yayılıyordu. Bosna Hersek, Bulgaristan isyanlarına Sırbistan ve Karadağ ayaklanmaları da eklendi. Bu isyanları kışkırtan ve destekleyen Rusya idi.

Rusya'nın istek ve teklifleri, Osmanlı Devletinin bağımsızlığını tehlikeye sokacak nitelikte idi. Londra Konferansı ile şekillenen bu istekler, Osmanlı Meclisinde görüşülerek reddedildi. Böylece 1877 Nisan' ından itibaren Osmanlı-Rus Savaşı resmen başlamış oldu.

Ruslar, bu savaşı çok önceden planlamışlar ve gerekli hazırlıkları yapmışlardı. Batıda Balkanlar'da ilerlerken doğuda da Kafkas cephesinde saldırı başlatmışlardı.[14]

1942 yılında yayınlanan *Çorumlu* Dergisindeki makalesinde Nuri Uğur, Osmanlı-Rus Savaşında Hasan Paşa'nın Şıpka savunmasında yer aldığından söz etmektedir.[15] Ancak 1877 yılı Temmuz'unda yapılan bu savaşta Hasan Paşa'nın bulunması mümkün değildir.

Değerli araştırmacı-tarihçi İ. Halil Sedes'in Şıpka savunmasında sözünü ettiği Hasan Paşa[16] bizim araştırma konusu yaptığımız Hasan Paşa olmasa gerektir.

Zira Çorumlu Hasan Paşa, 1877 Mayıs'ında Kafkas cephesindedir. Ardahan savunmasında görev almıştır.

Kafkas Cephesinde

1877 yılında başlayan Osmanlı-Rus savaşları, 93 Harbi diye anılmaktadır. Ruslar, Balkanlar'da ilerlerken Kafkasya'dan bir cephe daha açtılar.

Osmanlı Devleti; Kars, Ardahan, Erzurum ve Batum'u, oranın coğrafi

14 Öztuna, VII, 144-145; Danışman, XIII, 73-77; Karal, VIII, 40-52. Osmanlı-Rus savaşanını başlamasına Osmanlı Devletinde meşrutiyetin ilanı üzerine Rus gençlerin de "Biz de meşrutiyet isteriz" diyerek gösterilere başlamasının Rusya'da korku ve endişeye neden olması da bir gerekçe olarak gösteriliyor. Bkz. Enver Behnan Şapolyo, Osmanlı Sultanları Tarihi, İstanbul 1961, s. 433.

15 Uğur, a.g.m., 1097.

16 İ. Halil Sedes, Osmanlı Rus Savaşları, Ankara 1940, VIII, 14.

yapısından yararlanarak kolayca savunabileceği düşüncesiyle, bu bölgede fazla yığınak yapmamıştı. Rusya'nın ani saldırısı üzerine Balkanlardaki kuvvetlerinin bir kısmını buraya sevketmek zorunda kaldı.

Bu çerçevede o günlerde Balkanlar'da bulunan Hasan Paşa da telgraf emriyle Kafkas cephesine görevlendirildi. Hasan Paşa, uzun ve meşakkatli bir yolculuk sonunda maiyetindeki askerlerle Kafkas cephesinde Ardahan kumandanı Kasap Hüseyin Hayri Paşa komutasındaki birliklere katıldı.[17]

Hüseyin Hayri Paşa, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişini sağlayan ve kamuoyunda ölümünden de sorumlu tutulan Hüseyin Avni Paşa'nın bacanağı idi. Kendisi de Harbiye müdürü olarak Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde görev almıştı. Bu yüzden İstanbul' dan uzaklaştırılarak Ardahan' a tayin edilmişti. Daha İstanbul'da iken gönülsüzlüğü ve bu işi başaramayacağını:

—Aman canım, ben beceremem. Askere kumanda etmek benim elimden gelmez. Zira vücutça mazurum, sözleriyle dile getirmişti. Ayrıca.Hüseyin Paşa, Karadağ cephesinde de korkaklığı ile bilinen bir kumandan idi.[18] Emrinde 25.000 asker olması gerekirken bunun yarısı kadarı vardı. Onların pek azı da Nizamiye askeri idi. Yani savaşacak subay ve asker yok gibiydi.[19] Doğu cephesi başkomutanı ise Müşir Ahmed Muhtar Paşa idi.[20]

Rus birlikleri, üç koldan saldırıya geçtiler. Kafkas cephesindeki üç müşir (mareşal)imiz arasında şiddetli geçimsizlik vardı. Harekâtın başından beri kumandanları arasında ahenk ve beraberlik olmaması, her adımda türlü türlü hatalara yol açıyor ve asker de zabt u rabt altına alınamıyordu.[21]

17 Şakir, II, 166.

18 Mehmet Arif, Başımıza Gelenler, İstanbul 1991,1, 202. -

19 Karal, VIII, 54.

20 Öztuna, VII, 155; Karal, VIII, 53; Mehmet Arif, I, 192-193.

21 M. Celaleddin Paşa, II, 532.

1877 Osmanlı-Rus Savaşında Kafkas Cephesi (Doğu Cephesi) Haritası

Doğu Beyazıd'ı ele geçiren Rus birlikleri, Ardahan'a saldırdılar. Erzurum'dan beklenen ek kuvvet gelir umuduyla bir müddet direnildi ise de 17 Mayıs 1877'de Ardahan, Ruslar'ın eline geçti.[22]

Hüseyin Paşa komutasındaki askerlerden çok azı Ardahan'a çekilebildi.[23] Ardahan'daki kumandanlardan Ali Paşa esir oldu. Hasan Paşa da başından yaralanarak kurtulabilen subaylarla birlikte Livana'ya ulaşabildi.[24] Savaş esnasında başına şarapnel' isabet eden Hasan Paşa, ölüm derecesinde ağır yaralı olduğu için Gümüşhane'ye getirildi ve orada iki ay tedavi edildi.[25]

93 Harbini mizahi bir dille anlatan Mehmet Arif, bu yara ile alay etmektedir.[26] Ayrıca Hasan Paşa için ağır eleştiri getirmektedir:

"Hasan Paşa ise, ömründe askerlik etmemiş, kumanda nasıl edilir, bilmez. Harp ne demektir, bu tehlikeli işe neresinden girilir, neresinden çıkılır, hiç haberi yok! Sadece iyi bir zabıta memuru olduğu için, iyi bir asker de olması lâzım gelir miydi ki, Ardahan'a liva kumandanı tayin olundu?"[27]

Benzer eleştiriyi tarihçi Enver Ziya Karal da tekrarlamakta ve diğer subaylar hakkında da söylenecek çok şey olduğunu belirtmektedir.[28]

Tarihte Sarıkamış seferine olumlu rapor vererek askerlerimizin soğuktan donarak ölümüne sebep olan Hafız Hakkı Paşa da, Ardahan yenilgisinden Hasan Paşa'yı sorumlu tutmakta ve onu, haksız terfi ile Beşiktaş muhafızı olduğu iddiasıyla eleştirmektedir.[29]

Osmanlı-Rus savaşında subaylar arasındaki alaylı-mektepli kavgası iyice su yüzüne çıkmıştı. Bu iki grup aslında birbirinden hoşlanmıyordu. Mektepli subayların nazariyatta kuvvetli olmalarına karşılık alaylılar, uygulamada cesur ve atak fakat nazariyatta zayıftılar.[30]

Bir alaylı subay olan Hasan Paşa'mn gözü pek, cesur bir asker olduğunda şüphe yoktur. Ancak harbiye eğitimi almadığı, bu nedenle de kurmaylık gerektirecek askeri plan yapma kapasitesinin olamayacağı da bir gerçektir.

22 Osman Nuri, I, 256-257.
23 M. Celaleddin Paşa, II, 335-339..
24 M. Arif, I, 199-200.
25 Şakir, II, 166.
26 M. Arif, I, 200.
27 M. Arif, I, 203.
28 Karal, VIII, 54; Aksun, IV, 281.
29 Hafız Hakkı Paşa, Bozgun, İstanbul, s. 117.
30 Ziya Kazıcı, "Alaylı", DİA, İstanbul 1989, II, 350.

Ama komutanının vereceği görevi yerine getirirken de gözünü budaktan esirgemeyecek kadar kahramandı.

Hasan Paşa'mn da yaralandığı bu savaş, tam bir hezimetle sona ermişti. Bu nedenle Kafkas cephesinde başarısız bulunan kumandanlar, İstanbul'a çağrıldılar. Divan-ı Harbe sevkedildiler, yargılandılar. Bu çerçevede Hasan Paşa da Divan-ı Harb'de yargılandı ama verilen görevi yerine getirdiğini ispat ederek beratetti.[31]

31 Şakir, II, 166.

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNİN BAŞLANGICI

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNİN BAŞLANGICI

Sultan V. Murad'ı padişah yapanlar, asabi ve dengesiz halleri çoğalınca artık yerine geçecek kişiyi tespite başlamışlardı. Veliaht Abdülhamid Efendi ile birkaç kez görüşen Mithat Paşa ve Sadrazam Rüşdü Paşa, Kanun-i Esasî'nin ilanı ve Meşrutiyet konusunda mutabık kaldılar.

Sonra resmî formaliteler tamamlanarak, düşünce kabiliyetini kaybeden V. Murad tahttan indirilip kardeşi II. Abdülhamid, Padişah yapıldı.

Osmanlı tarihin ekonomik, siyasî ve sosyal bakımlardan en karışık döneminde 31 Ağustos 1876'da 34. Osmanlı Padişahı olarak tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid, bir dizi iç ve dış sorunla boğuşmak zorunda idi.

Halkta ve devlet adamlarında bezginlik ve umutsuzluk vardı. Zira Balkanlardaki ayaklanmalar hızla yayılıyordu. Onun padişah olduğu günlerde Sırbistan ve Karadağ'da savaş devam ediyordu. Ruslar, buralardaki olayları tahrik ediyorlardı, sonunda doğrudan savaşa girdiler.

Osmanlı ordusu, hem Balkanlarda hem de Kafkas cephesinde Ruslarla savaşmak zorunda kaldı. Meşhur "93 Harbi" diye tarihe geçen Osmanlı-Rus savaşında birçok cephede kayıplarımız oldu.[1]

Sınır boylarımızda bu gelişmeler olurken içteki durum da iyi değildi. Sultan II. Abdülhamid, dönemin devlet adamlarının kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuklarını görerek onlara bir türlü güvenememişti. Sultan Abdülaziz'in başına gelenlerin bir gün kendi başına da gelebileceği endişesinden bir türlü kurtulamadı. Sultan Abdülaziz'i indirerek V. Murad'ı o haliyle tahta geçiren paşaların, bunları gerekçe göstererek II. Abdülhamid'i padişah yapmaları[1] ileride neler yapabileceklerinin de göstergesi idi.

Abdülhamid'in Aradığı Adam

Sultan II. Abdülhamid, önce saray çevresini düzene sokmak istiyordu. Saraydaki birçok insana güvenemiyordu. Kimin, ne zaman, ne yapacağını kestirmek zordu.

İşte bu nedenlerden dolayı padişah, çevresine güvendiği adamları yerleştirmek istiyordu. Padişahına bağlı, vatansever, dürüst ve cesur insanlar

1 Eşref, Sultan Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı, Rusçuk 1326, s. 8—11.

arıyordu. Birden aklına bir isim geldi. Sultan Abdülaziz'in zamanında kendisine yol vermeyen, "Ben veliahtım" sözüne de "Ben, veliaht meliaht dinlemem. Ben, padişahın adamıyım. Sadece onu tanırım" diyerek cevap veren, padişahına bu denli sadakatle bağlı olan zabiti hatırladı. Askeri erkân arasında hep onu aradı.

Sonunda onu, İstanbul'daki Divan-ı Harp'te yargılananlar arasında gördü. Bu hale düşmesine üzüldü. Yargıya müdahale etmeyi düşünmedi, sonucu beklemeye karar verdi. Mahkemede berat edince en çok Sultan II. Abdülhamid Han sevindi.

II. Abdülhamid, amcası Sultan Abdülaziz Han zamanında Beşiktaş muhafızı olan, padişah tahttan indirilirken ilk iş olarak makamından alınıp tesirsiz hale getirilen Hasan Paşa'yı huzuruna çağırdı. Ona:

—Bilirim Paşa, amcama sadakat ve samimiyetli gönülden hizmet ettin. Aynı hizmeti, aynı şekilde ve gönülden benim için de ifa etmeni bekliyorum, dedi.

Hasan Paşa, hem akıllı, hem mert, hem de saygılı bir adamdı.

—Hünkârım, dedi, bendenizin bir tek gönlü vardı, onu da amcanız cennetmekâna verdim. Bu gönlün tek sultanı Abdülaziz Han'dır. Ancak zat-ı şahaneleri ayn-ı devletsizin, devletin ta kendisi. Bu itibarla gönlümüz amcanızın da olsa Türklerin padişahı ve Müslümanların Halifesi olan zat-ı şahanelerine hizmet, boynumuzun borcudur. Bizden size zarar gelmesi mümkün ve muhtemel değildir. Tasavvur bile edilemez.[2]

Hasan Paşa Yeniden Beşiktaş Muhafızı

Sultan II. Abdülhamid, uzun uğraşlardan sonra Hasan Paşa'yı ikna etmeyi başardı. Onun için en uygun yer olarak Beşiktaş bölgesini düşünüyordu.

Zira Beşiktaş, Padişahın oturduğu Yıldız Sarayı ile Dolmabahçe, Çırağan ve Fer'iyye Saraylarını da içine alan hareketli bir yerdi. Beşiktaş Zaptiye Karakolu kumandanlığı da her babayiğidin harcı değildi. Bu göreve gelecek olanın, her şeyden önce padişaha yürekten bağlı olması gerekirdi. İşte Hasan Paşa da bağlılığı, cesareti ve cüssesi ile bu makam için biçilmiş kaftandı.[3]

2 Ahmet Rifat, "Devlet Dedi Millet Dedi Gitti", Doğuş Dergisi (1983), Sayı: 15. Ahmet Rifat, makalesindeki bu anekdotu Erol Güngör'ün dilinden aktarıyor.

3 Birinci, a.g.m., 60.

Onun için II. Abdülhamid Han, onu tekrar Beşiktaş Muhafızlığı görevine iade etti. Ona gerekli iltifat ve taltifte bulunmayı da ihmal etmedi. Rütbesini bir derece daha artırdı. Ferik (korgeneral) rütbesiyle Beşiktaş Muhafızlığı görevine başlattı.[4]

Padişah, bu görevine ek olarak, sarayları rahat denetleyebilmesi için, ona fahrî yaver unvanını da vererek saray protokolüne dâhil etti.[5]

Bu göreve getirildiğinde Hasan Paşa, henüz rahatsızdı. Vazifesini tam anlamıyla yerine getirebilecek durumda değildi. Ara sıra çıkıp karakolları dolaşıyor, çoğunlukla da Çırağan sarayı civarında dostlarıyla eski günleri yadediyordu.[6]

Hasan Paşa'nın Beşiktaş Karakolu Muhafızlığı görevine geldiğinde Şişli Mehmet Paşa'nın, Üsküdar Ali Şamil Paşa'nın, Galata havalisi Çerkeş Mehmet Paşa'nın sorumluluk alanı idi. Fehim Paşa ise bir üst konumda yer alıyordu.[7]

Hasan Paşa'nın Ünü

Hasan Paşa, Beşiktaş bölgesinde Sultan Abdülaziz döneminden beri bilinmekte idi. Hırsıza, hayduda göz açtırmaması ile tanınmakta idi. Onun görevine dönmüş olması, en çok bu kesimde endişeye yol açtı.

Hasan Paşa'nın ünü vardı. Beşiktaş bölgesi ve hatta tüm İstanbul, bundan haberdardı. Bölgesinde asayiş sağladığından emindi. Her olaya bizzat el koyardı. Çevreden gelecek yardıma ihtiyacı yoktu. Kendisinin takip ettiği birisini başka bir polisin daha izlediğini duyduğunda derhal yakalatıp:

— Be adam, aradığın Beşiktaş'ta ise, bana haber vermek yok mu diye azarlardı.

Polis teşkilatında itibarı vardı. Suçlu onun bölgesinde ise, peşindeki polis merkezinin Hasan Paşa'ya yazılı müracaatı usuldendi. Zira eşkıya, kabadayı yakalamakta mahir idi.

Bilhassa sarhoş olup nara atanlara çok kızardı. Böylelerini bizzat dövdüğü ve sonra da "Allah ıslah etsin" duasıyla evine gönderdiği söylenir.[8]

4 Birinci, a.g.m., 60; Şakir, II, 166-167.

5 Ekmelettin İhsanoğlu, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, İstanbul 1994,1, 305.

6 Şakir, II, 167.

7 Şakin, II, 35-36.

8 Birinci, a.g.m., 60.

Hasan Paşa'nm Beşiktaş Karakolunda birçok kimseye dayak attığı iddia edilir. Ancak bu dayak yiyen adamların çoğunluğunu hırsızlar, sarhoşlar ve yankesiciler teşkil ediyor. Bu gibi suçlardan dolayı bir adam yakalanıp Hasan Paşa'ya getirilirse Paşa bu adamı mahkemeye verip uzun uzun süründürmek yerine bir güzel pataklar ve:

—Haydi bakalım... Bir daha böyle şeyler yapma... Allah ıslah etsin, diyerek serbest bırakırdı.

Bunları böylece anlatan Ziya Şakir şöyle devam ediyor:

"Bu uygulama o kadar etkili olmuştu ki, ya o adam bir daha öyle suç işlemezdi ya da Beşiktaş bölgesini terk ederdi. İstanbul'un diğer semtlerinde kıdemli sabıkalar olduğu halde Beşiktaş'ta böylelerin barınması imkânsızdı."[9]

Hasan Paşa, sert ve otoriter olarak bilinirdi. Yanında çalışanlar onun mizacını bilirler ve ona göre davranırlardı. O da personelini korurdu. Dışa karşı personelinin yanlışlarını açıklamayı uygun bulmaz fakat baş başa kaldıklarında memurunu uyarır, yanlışını düzeltmesini isterdi. Bu konuda halk arasında yaygın bazı rivayetler dolaşmaktadır.

93 Harbinin İstanbul'daki Yankıları

Sultan Abdülaziz'in son günlerinde Bosna-Hersek isyanı ile başlayan V. Murad zamanında Sırp ve Karadağ savaşlarıyla süren buhran, 1877 yılından itibaren Osmanlı-Rus savaşlarıyla doruğa yükseldi. Rumi 1293 yılında başladığı için bu savaş, tarihe "93 Harbi" olarak geçmiştir.

Osmanlı-Rus savaşında kısmî başarılara rağmen Osmanlı ordusu yenilgiye uğramıştır. Savaşı idare eden devlet adamları ve askerî erkân, kendi aralarında birbirlerini suçlama yolunu seçmişlerdir.

Bu şartlar altında Sultan II. Abdülhamid, Ruslardan barış için ateşkes istedi. Bundan sonra müzakerelerin selameti gerekçesiyle Mebusan Meclisini kapattı ama Kanun-i Esasî'yi yürürlükten kaldırmadı.

II. Abdülhamid'in tahta çıkışına destek olan Mithat Paşa, önce azledilmiş, sonra yurt dışına sürülmüştü. Sadrazamlık makamı, sık sık el değiştiriyordu.

9 Şakir, II, 177-178.

Ethem Paşa, Ahmet Hamdi Paşa, Ahmet Vefik Paşa'dan sonra Sadık Paşa sadrazam (başvekil) olmuştu. Buna paralel olarak diğer bakanlıklarda ve devlet kademelerinde de değişiklikler görüldü.

Devletin şekli, resmiyette meşrutiyet olmakla beraber II. Abdülhamid, kısa sürede yetkileri elinde toplamayı başardı. Önceden devraldığı sorunların acı faturalarından sonra dış siyasette daha uyumlu ve ihtiyatlı bir yol tuttu.

Fakat iç siyasette farklı uygulamalara gitti. Hedefleri belli, nesilden nesile devam edecek bir dış politika oluşturmak için hükümetinden rapor istedi. Fakat yaşadığı olaylar, II. Abdülhamid'in zaten karakterinde var olan şüpheciliğini daha da artırdı.[10]

Özellikle büyük devletlerin çeşitli şekillerde Osmanlı devlet adamlarını elde ederek politikalarını bu yolla yürütmeleri, padişahı tedbirli olmaya şevketti. Bazı bürokratlarının da desteğiyle devlet idaresini Yıldız Sarayı'ndan yürütmeye başladı.

Önceki iki padişahın saray darbesiyle tahttan indirilmiş olması ve Abdülaziz'in acı sonu, II. Abdülhamid'i hep kuşkulu olmaya zorladı. Aynı halin kendi başına da geleceği endişesi, onda sabit bir fikir haline gelmişti.[11]

Bu nedenle Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda bir istihbarat ağı kurmuş ve gelen istihbaratı bizzat kendi değerlendirmiştir. Şahsen güvendiği kişilere de bu teşkilatta görev vermiştir.

İlk defa Mustafa Reşit Paşa'nın başına Civinis adlı bir Rum'u getirdiği Hafiye Teşkilatı, II. Abdülhamid döneminde çok farklı bir hal almıştır. Böylelikle Padişah, içeride ve dışarıda ne planlanıyorsa hepsinden haberdardır.[12]

10 Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", DİA, İstanbul 1988, I, 217-219; A.H.Ongunsu, "Abdülhamid II", MEBİA, I, 76-79; Karal, VIII, 498; A. Bedevî Kuran, Osmanlı Devletinde İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1956, s. 119; Mahmut Kemal İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, İstanbul 1965,1, 940; Öztuna, VII, 159-160.

11 Abdurrahman Şeref, Tarih Söyleşileri, İstanbul 1980, s. 216.

12 Orhan Koloğlu, "Hafiye Teşkilatı", Osmanlı Ansiklopedisi, VII, 124-127.

Sultan Abdülaziz'in
Tuğrası

ÇIRAĞAN VE ALİ SÜAVİ OLAYI

ÇIRAĞAN SARAYI VE ÖNEMİ

Çırağan Sarayı, İstanbul'da Beşiktaş'la Ortaköy arasında boğaz kıyısındadır. Adını "Çırağan" (donanma) eğlencelerinden almıştır.

Çırağan Sarayı'nın tarihçesi III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa dönemine kadar uzanırsa da bilinen şekliyle Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilmiştir. Kısa bir süre Abdülaziz burada durmuşsa da Sultan II. Abdülhamid, padişah olunca burayı, tahttan indirilen ağabeyi V. Murad'a tahsis etmiştir. Bu durum, onun ölümüne kadar sürmüştür.

Çırağan Sarayı, aslında çeşitli birimlerden oluşan kompleks bir mimari yapıdır. Son zamanlarda restore edilen ana bina ile Hünkâr Dairesi adı verilen harem dairesi ve Ağalar Dairesi olmak üzere üç ana bölümü bulunmaktadır. Bunun birçok ek bölümleri de vardır.[1]

Sultan Abdülaziz'i tahttan indirenler, akıllı diye V. Murad'ı tahta çıkarmışlardı. Hâlbuki bu adam, daha tahta çıktığının ertesi günü cinnet alametleri göstermeye başladı ve bu durum, her geçen gün daha da artıyordu.[2] Hele bir ay geçtikten sonra saklanamaz hale geldi.[3]

Bu nedenlerden tahttan indirilen Sultan V. Murad, Hasan Paşa'nın Beşiktaş Muhafızlığı görevine başladığı günlerde Çırağan sarayında kalıyordu.

V. Murat, Çırağan Sarayına kapatıldığı zaman, yalnız değildi. Validesi, dört kadını, oğlu, sultanları, ikballeri, gözdeleri, Hünkâr cariyeleri, kalfaları ve küçük kalfalarından oluşan seksen kişi kendisiyle birlikte aynı sarayda yaşıyorlardı.[4]

Sultan Murad'ın Çırağan sarayında dışarıdan bir kimseyle görüşüp konuşmasına izin verilmiyordu.[5] Ama o, hastalığı sebebiyle uzaklaştırıldığı saltanatı tekrar elde etmek için el altından dışarıyla haberleşiyordu. Annesi Şevkafza Sultan, bu işleri iyi yürütüyordu. Bazı muhafızlar aracılığıyla mektuplaşmak mümkün oluyor, sarayın suyolundan da saraya girip çıkanlar ve bu amaçla çalışanlar bulunuyordu.[6]

1 Selda Ertuğrul, "Çırağan Sahil Sarayı", DİA, İstanbul 1993, VIII, 304-306; M. Tayyib Gökbilgin, "Çırağan Sarayı", MEBİA, III, 390-391.

2 Şakir, I, 70; Eşref, a.g.e., 8; Aksun, IV, 183-184; Haluk Şehsuvaroğlu, "Sultan Beşinci Murat", Resimli Tarih Mecmuası (1956), Sayı: 83, s. 715.

3 Şakir, İkinci Abdülhamid, 15; O.Nuri, I, 95-96; Yazıcı, a.g.e., 86.

4 Ziya Şakir, Çırağan Sarayında 28 Sene, V. Murat'ın Hayatı, İstanbul 1943, s. 195.

5 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 313.

6 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", Belleten, 8/29, s. 72-73.

Çırağan Sarayı'nın daimi konuğu V. Murad'ı tekrar tahta geçirmek için saray erkânından Süleyman Efendi, Rıza Bey, Ramiz Paşa, Dağıstanlı Muhittin Efendi ve Gürcü Şerif Efendi'den oluşan bir komite faaliyete geçti ise de bu örgüt kısa sürede çökertilerek suçlular sürgün edildi.[7]

Bunun ardından yeni girişimler geleceği belli idi ve öyle de oldu. Bu ve benzeri durumlar, Sultan Abdülhamid'de suikast korku ve endişesinin kökleşmesine neden oldu.[8]

Padişahı korumak, ona karşı ihtilal veya suikast niyeti taşıyanları tespit ve engellemek gerekiyordu. Bu, saray muhafızlarının en önemli görevi idi. Bu çerçevede Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın görev ve sorumluluğu da artmıştı. O da bunun bilincindeydi.

Saray içinde başlatılan girişim, dışa taştı. II. Abdülhamid'in cülusundan yaklaşık iki buçuk ay sonra 1876 yılı Aralık ayında yeni bir örgüt ortaya çıktı. Bunlar, Sultan Murad'ı Çırağan'dan alarak Avrupa'ya kaçırma girişiminde bulunacaklardı. Önce sabık hükümdar ile oğlu Selahattin'i saraydan çıkarıp Avrupa'ya götüreceklerdi. Sonra da orada gerçek hükümdarın Sultan V. Murat olduğunu ilan ederek II. Abdülhamid'in saltanatı gasbettiğini iddia edeceklerdi. Bunlar, dört kişilik bir tim halinde kadın kıyafetiyle saraya girmek istediler. Ama kıskıvrak yakalandılar. Böylece örgüt çökertilmiş ve deşifre edilmiş oldu. Örgüt, aslen Atinalı fakat Çarlık Rusya vatandaşı Aleksandır Girlandi, Lehistanlı Radoveski, İngiliz elçilik tercümanı Stavridis ve kardeşi İskarlatos'tan oluşuyordu.[9]

Bu dört kişiyi kadın kıyafetiyle oraya sokan ve bunu geri planda organize eden kişinin Damat Mahmut Paşa olduğu çok sonra anlaşılacaktı.[10]

7 Şakir, ikinci Sultan Hamid, 43-45.

8 Şakir, a.g.e., 27.

9 Şakir, İkinci Sultan Hamid, 69-72; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Beşinci Murat ile Oğlu Selahattin Efendi'yi Kaçırmak İçin Kadın Kıyafetinde Çırağana Girmek İsteyen Şahıslar", Belleten, 8/32, s. 589-597; Belleten, 8/37, s. 195-209; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 313-314; Ziya Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, İstanbul 1943, I, 94-100; Şehsuvaroğlu, a.g.m., 716; Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 155-156; O. Nuri, I, 139-140.

10 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 314.

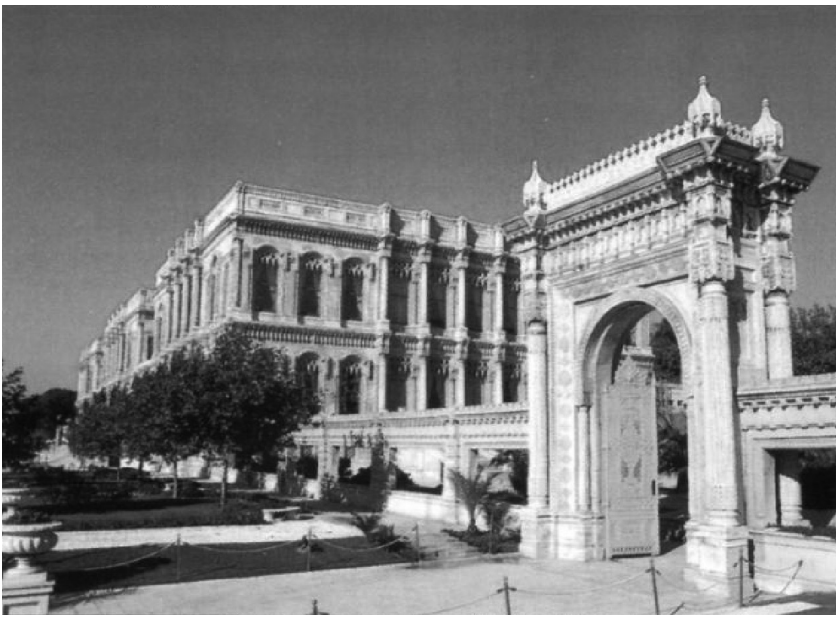

Çırağan Sarayından Görünümler

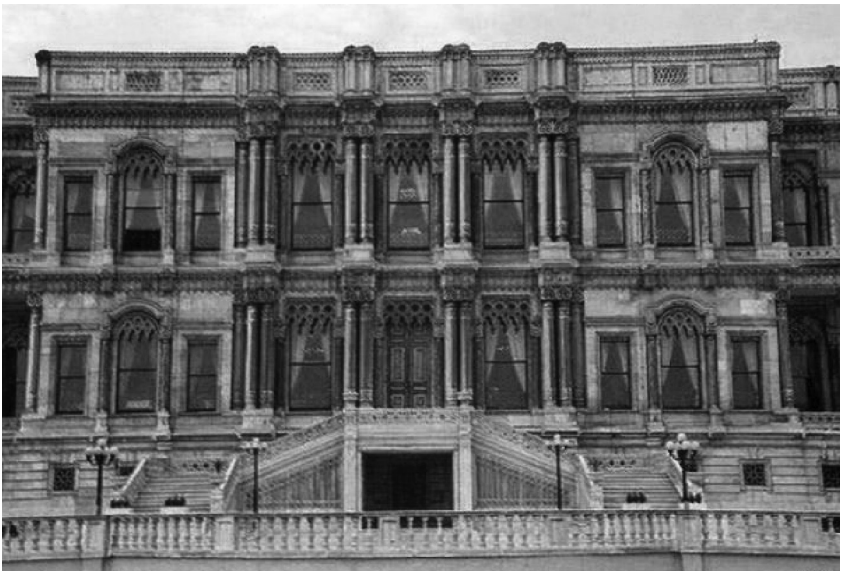

Sultan II. Abdülhamit

Bu ve benzer olayların soruşturması hep Beşiktaş Karakolunda yapılıyordu.[11] Onun için bu hassas bölgeye Hasan Paşa atanmış ve buraların güvenliği ona emanet edilmişti.

Ali Süavi Kimdir?

Çırağan Sarayı, Sultan V. Murad ve Ali Süavi üçgeninde başlayan olayları iyi tahlil etmek lazımdır. Onun için bunların her biri tek tek ele alınmalıdır.

Biz de bu düşünceyle Çırağan Sarayı ve o dönemde cereyan eden olaylardan bir kısmını yukarıda özetledik. Sultan V. Murat konusunda yeri geldikçe bazı bilgiler aktardık. Bu konuda bazı ek bilgiler daha vermeye çalışacağız. Bu genel girişten sonra Ali Süavi hakkında bazı bilgileri burada sunabiliriz.

Aslında her ansiklopedide Ali Süavi konusunda özet bilgi vardır. Bazı gazetelerde köşe yazarları inkılâp hareketleri konusunu ele alırken Ali Süavi'den söz ederler. Milli Eğitim Bakanlığının dergilerinde Ali Süavi'nin eğitimle ilgili görüşleri,[12] Kültür Bakanlığının "Milli Kültür Dergisinde onun Türkçülük düşüncesi[13] ele alınmıştır.

Ali Süavi konusunda ünlü tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Belleten mecmuasının 8. cild, 29. sayısında doyurucu bilgi vermektedir.[14] Ancak Hüseyin Çelik'in doktora tezi olarak Ali Süavi'yi ele almış olması, bizim için büyük şanstır. Onun için Ali Süavi'nin hayat hikâyesini bu esere dayanarak özetlemeyi tercih ediyorum.

Ali Süavi, 1838'de İstanbul'da doğdu. Aslı, Çankırı'nın Çerkeş ilçesindendir. Rüşdiye (ortaokul)yi bitirdikten sonra İstanbul Askerlik Şubesinde çalışmaya başlamıştır. Bu görevde iken genç yaşta hacca gitmiştir. Dönüşünde Bursa Ulu camiinde Arapça ve İslâmî ilimler okutmuştur. Daha sonra Bursa Rüşdiyesinde öğretmenlik yapmıştır.

Ali Süavi, istanbul'a döndüğünde Sami Paşa'nın konağında ilmî sohbetlerde bulunmuş, oradan Sofya'ya gitmiş, ticaret mahkemesi reisliği görevinde bulunmuştur. Sonra Filibe Tahrirat Müdürlüğüne atanmıştır.

11 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, I, 96.

12 "Ali Süavi, Azınlıklar Eğitimi ve Galatasaray Lisesi Örneği", Milli Eğitim Dergisi (Kasım-Aralık 1991); "Bir Eğitimci Olarak Ali Süavi ve Türk Eğitimine Katkıları", Milli Eğitim Dergisi (Kasım-Aralık 1991)

13 "Türkçülük Düşüncesinin Önderi ve Bazı Kalıp Yargılar", Milli Kültür Dergisi (Mayıs 1991).

14 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Ali Süavi ve Çırağan Sarayı Vak'ası", Belleten, C. 8, Sayı: 29, s.74-79.

1866'da Şehzade camiinde vaiz olarak ünlenmeye başlamıştır. Bu dönemde gazeteciliğe heves etmiş, 1867'de Muhbir Gazetesindeki yazılarıyla basın hayatına girmiştir. Yazılarında siyasî konulara dokunduğu için Kastamonu'ya sürgün edilmiştir.

Ama o, bir yolunu bulup Paris'e kaçmıştır. Orada Jön Türkler (Genç Osmanlılar) Cemiyeti üyeleriyle temasa geçmiş, yine gazete çıkartmaya devam etmiştir. Bir müddet faaliyetlerini Londra'da sürdürmüş ve 1869'da tekrar Paris'e dönmüştür. Orada da basın hayatıyla Osmanlı menfaatlerini savunduğu için yurda dönüş talebi, Sultan Abdülhamid tarafından onaylanmıştır. Bunun üzerine 3 Kasım 1876'da İstanbul'a dönmüştür.

Sultan II. Abdülhamid, ona sarayda şehzadelerin hocalığı ve saray kitapçıbaşılığı görevi vermiştir. Şubat 1877'de de Galatasaray sultanisine müdür tayin etmiştir.[15] Burada yapmış olduğu değişikliklerin görevden alınmasına neden olduğu iddiasına[16] karşılık yönetimdeki bilgisizliği ve beceriksizliğine ilaveten Avrupa'dan getirdiği İngiliz eşiyle geceleri okulda yatması gibi meselelerin etkili olduğu iddiası[17] da vardır.

Fakat şimdiye kadar aydınlanmayan sebeplerden dolayı bu memuriyetini kısa zamanda kaybederek tekrar gazeteciliğe başlamıştır.[18]

Memuriyetten azledildiği zaman geçim sıkıntısı içine düşmüştür. O günlerde Osmanlı Devleti de sıkıntı içindedir. Rus ordusunun Balkanları işgal ettikten sonra İstanbul'a doğru hareketi, İstanbul'un Rumeli göçmenleriyle dolması ve bunların aç ve perişan halleri Ali Süavi'yi tekrar hürriyetçi ve meşrutiyetçi düşünceye itmiştir. Bu noktada Sultan II. Abdülhamid'den ümidini kesmiş ve onunla ters düşmüştür.[19]

Ali Süavi, fikir planında da farklı bir kişidir. Din, ibadet, hilafet, saltanat, demokrasi, Türk, Türkçe ve Türkçülük gibi farklı konuları ele almış, bu konularda çok tartışılabilecek birçok makale ve kitap yazmıştır.[20]

Ali Süavi; zeki, dinamik ve ele avuca sığmayan bir tiptir. Teokrasi devrinde

15 Hüseyin Çelik, Ali Süavi, Ankara 1993, s. 1-37.

16 Çelik, a.g.e., 37-38.

17 Abdurrahman Çelik, Tarih Söyleşileri, 217.

18 Karal, VIII, 499.

19 Danışman, XIII, 108; Karal, VIII, 499-500; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 610.

20 Abdullah Uçman, "Ali Süavi", DİA, İstanbul 1989, II, 447.

laiklik, mutlakıyet devrinde cumhuriyet, Osmanlılık devrinde Türklük ve Türkçülük rüyaları görmüş bir insandır.[21]

Namık Kemal'in oğlu Ali Ekram Bolayır, Ali Süavi'yi şöyle tanımlıyor: "Bugün hür fikirli, yarın dindar, şimdi edip, şimdi âlim, şu dakikada siyasi, sonra fen âlimi geçinen ve kendi kadar garip ve acib bir isim taşıyan Ali Süavi Efendi, her anlamıyla (serseri) unvanına uygun bur ucube-i hilkattir."[22]

Rumeli göçmenlerinin yürek sızlatan durumu Ali Süavi'yi çok etkilemişti. Balkanlardaki Müslümanlardan birçoğu, yollarda telef olmuştu. Canını kurtarıp gelebilenler çok şanslıydı.[23]

Balkan göçmenlerine sahip çıkmak ve Kırcaali'deki direnişi desteklemek amacıyla Ali Süavi, "Üsküdar Cemiyeti"ni kurmuş ve başkanlık görevini üstlenmiştir. Cemiyetin görünüşteki gayesi, göçmenlere sahip çıkmaktı. Ama esas gayesi, V. Murad'ı tekrar tahta geçirmektir. Bu cemiyetin faal elemanları; Arnavut Salih, Hacı Mehmet, Molla Mustafa, Filibeli Ahmet Paşa ve damadı Hafız Nuri, Uzuncaabad Lasköylü Hacı Mehmet, Hacı Hafiz, Süleyman Asaf Bey, Bağdatlı Süleyman Bey, Üsküdarlı Nuri'den oluşmaktadır.[24]

21 İsmail Hami Danişmend, Ali Süavi 'nin Türkçülüğü, Ankara 1942, s. 5.

22 Metin Kayahan Özgül, A li Ekrem Bolayır 'in Hatıraları, İstanbul 1991, s. 411.

23 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 534.

24 H. Çelik, a.g.e., 40; Yazıcı, a.g.e., 95.

Ali Süavi

Ali Süavi ve Genç Osmanlılar

Cemiyetçiliği ile bilinen Ali Süavi, her dönemde aktif olmuştur. Yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da ya bir cemiyetin başında bulunmuş veya üyesi olarak faaliyet göstermiştir.

Ali Süavi'nin Avrupa'da Genç Osmanlılar (Jön Türkler)le dirsek temasında olduğunu biliyoruz. Bu noktada Genç Osmanlıları ve amaçlarını aktarmak zorundayız.

Abdülaziz döneminde Genç Osmanlılar Cemiyeti, gizli bir örgüt olarak 1865 yılında kuruldu. Amaçları saltanata son verip meşrutiyeti getirmek, dış ve iç siyasete yeni bir yön vermek ve devleti içinde bulunduğu uçurumdan kurtarmaktı.

Bu teşkilat, kendi içinde bulunan muhbirlerce tespit edilince bir kısmı tutuklandılar, bir kısmı da yurt dışına kaçtılar. Yurt dışına kaçabilenler Namık Kemal, Ziya Paşa, Mehmet, Nuri, Reşat Beyler, Ali Süavi ve Agâh Efendi idi.

Ali Süavi'nin Genç Osmanlılar (Jön Türkler), Sultan Abdülaziz'i indirmeyi başaramamışlardı. Ama diğer olaylara ek olarak Genç Osmanlılar'ın varlığı ve amacı, Sultan II. Abdülhamid'in daha tedbirli ve kuşkulu olmasına neden olmuştu.[25]

Genç Osmanlılar'ın çalışmaları, Avrupa'da da sürdü. Bu dönemde Namık Kemal ve Ziya Paşa ile bir süre çalışan Ali Süavi, sonra onlarla da bozuşarak Fransa'nın Lyon şehrine giderek tek başına dergi ve gazete çıkardı. Böylece Ali Süavi, artık Osmanlı Devleti'nin yakından tanıyıp izlediği bir vatandaşı haline geldi.[26]

Ali Süavi, yurda döndüğünde bir süre Sultan II. Abdülhamid ile barışık yaşamış; ama daha sonra onu tahttan uzaklaştırarak V. Murad'ı tekrar padişah yapmayı planlamıştır.

25 Karal, VIII, 498; Bernard Levvis, Modern Türkiye 'nin Doğuşu, çev. Metin Kıratlı, Ankara 1984, s. 152-153; Hilmi Ziya Ülken, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul 1996,1, 64-65.

26 Karal, VIII, 499; Uzunçarşılı, Belleten, 8/29,74-75; Mithat Sertoğlu, "Ali Süavi ve Çırağan Olayı", resimli Haritah Mufassal Osmanlı Tarihi, VI, 3329; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 609. •

V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyenlerin Nedenleri

Sultan II. Abdülhamid'in ağabeyi olan sabık Sultan V. Murat, tahta çıkışının ertesi gününden itibaren cinnet alametleri göstermeye başlamıştı ve bu durum gittikçe şiddetleniyordu. Bu nedenle Şeyhülislamın tahttan indirme fetvasına istinaden yerine II. Abdülhamid tahta geçirilmişti.

Kısa süre sonra V. Murad'ı tekrar padişah yapmak için faklı gibi görülen oluşumlar ve girişimler ortaya çıktı.

Bu oluşumlar, V. Murad'ın iyileştiğini ve memleketi II. Abdülhamid'den daha iyi idare edebilecek duruma geldiğini söylüyorlar ve bu fikri yurt içinde ve dışında yaymaya çalışıyorlardı. Sultan Murat lehinde yabancı ülkelerde yapılan bu propaganda, muhtelif mason locaları tarafından yayılmakta ve yönetilmekteydi. Hatta tahttan indirilmesinden sonra da biraderi II. Abdülhamid tarafından hayatına kastedilmemesi için gerekli önlemleri de alıyorlardı.[27]

Zira Sultan Murat, şehzadeliği sırasında Londra seyahati esnasında İngiltere Gal Prensi'nin girişimi ile masonluğu kabul etmeye karar vermişti. Bu prensin onun sağlık durumunu öğrenmek için girişimlerde bulunduğuna dair kayıtlara rastlanmaktadır.[28]

V. Murad'ın masonluğa girişi 1868 yılında olmuştu. Beşiktaş sarayının en tenha bir odasında Üstad-ı Muhterem Klenti Skaliyeri, üstad doktor Minos Volonaki, Dr. Yanis Eşamalos, Bursalı Epaminando'dan oluşan bir heyet huzurunda yapılan bir törenle veliaht Murat Efendi masonluğa girmişti.[29] Hem de girişi, onsekizinci dereceden başlamıştı.[30] Bu teşkilatın V. Murad'ı padişah olarak istemeleri, elbetteki doğaldı.

Ali Süavi ise, Galatasaray Sultanisi Müdürlüğü görevinden alındıktan sonra II. Abdülhamid'e düşman kesilmiş ve o da iyileştiği söylenen V. Murad'ı tekrar tahta oturtmak istemişti.

Diğer taraftan İngiltere, Osmanlı tahtında Sultan Murad'ı ve sadaret makamında Mithat Paşa'yı görmek istiyordu. Bunların kendisine dost oldukları

27 Uzunçarşıh, Belleten, 8/30, 245.

28 Karal, VIII, 500; Uzunçarşıh, Belleten, 8/29, 73,

29 Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 57; Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, II, 105; Müftüoğlu, Abdülhamid Kızıl Sultan mı?, I, 41.

30 Cevdet Küçük, "Çırağan Vak'ası", DİA, İstanbul 1993, VIII, 306; Yazıcı, a.g.e., 52; Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, V, 89.

ve İngiliz politikası aleyhine bir şey yapmayacakları kanaatinde idi.[31] Ali Süavi de bir İngiliz kadını ile evliydi ve kendisi de İngiliz dostuydu.[32] Bu noktada amaçları farklı da olsa V. Murad'ı yeniden padişah yapma konusunda ortak noktaları vardı.

II. Abdülhamid'in devlet yönetiminde dizginleri ele almaya başlaması, saray erkânını tedirgin ediyordu. Zira onlar, Sultan V. Murat zamanında memleketi padişahsız idare etmeye alışmışlardı ve bu hal hoşlarına da gitmişti.[33] Bu insanların o günlerin özlemini duymalarından daha doğal bir şey olamazdı.

Sözün özü, II. Abdülhamid'i tahttan indirerek V. Murad'ı tekrar padişah yapmak için birçok sebep ve bahane bulunabilirdi. Bu temel amaç da her birinin kendince bir nedeni ve açıklaması vardı.

Ali Süavi'nin Harekete Geçişi

Ali Süavi, kafaya koymuş, cemiyetini kurmuş, hazırlıklarını tamamlamıştı. Son bir tedbir gerekliydi. Harekete geçmeden önce Üsküdarlı Nuri Bey aracılığı ile Sultan Murat'la mektuplaşmış ve gerekli mutabakatı sağlamıştı. Buna Sultan V. Murad'ın biraderi Şehzade Kemalettin Efendi ve bazı yakınları da destekçi idiler.[34]

Ali Süavi, kurduğu cemiyette bir araya gelen göçmenleri organize etti. Göçmenler, Ali Süavi'nin gerçek niyetlerinden habersizdiler. Onlara sadece, padişahın ihsan ve atiyyesini almak üzere Çırağan Sarayı önünde toplanmalarını söyleyecekti.

18 Mayıs 1878'de kaleme aldığı yazıyı *Basiret* gazetesine göndererek taraftarlarına parola veriyordu. 19 Mayıs 1879'da yayınlanan yazı[35] şöyle idi:

"Herkes ve hep evrak-ı havadis hal-i hazırın tehlikesinden bahsetmektedir. Hakk-ı acizanemde mevcut olan emniyet-i âmmeye mebnî söyleyeceğim şeyi herkesin dinleyeceğine şüphem yoktur."

31 Öztuna-Gökdemir, a.g.e., 25.

32 Karal, VIII, 500.

33 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 158.

34 H. Şehsuvaroğlu, a.g.m., 717.

35 H. Çelik, a.g.e., 41; Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 79.

"Müşkilat-ı hazıra pek büyüktür. Lakin çaresi pek kolaydır."

"Yarınki nüshamızda cümlenin müsaadesiyle bu çareyi kısacık şerh ve beyan edeceğim."

"Bugün şu mektubum, yarınki neşre enzar-ı umumiyyeyi celb içindir, efendim."

Ali Süavi

Ali Süavi'nin *Basiret* gazetesinde yayınlanan bu mektubu, parola niteliğindeydi. Belli ki hareket başlamıştı. Bu mektupla cemiyete devam eden göçmenler ve taraftarları harekâttan haberdar edilmiş oluyorlardı.

Çırağan Sarayı'nın Hedef Seçilmesi

Hazırlıklar tamamlanmıştı. Çırağan'a doğru hareket başlamıştı. Beş yüz civarında Balkan göçmeni ile birlikte Kuzguncuk'ta mavnalara binmişlerdi.

Hedef belli idi; Sultan Murad'ı Çırağan Sarayından çıkarıp padişah ilan etmek. Plan, bu hedef doğrultusunda yapılmıştı.

20 Mayıs 1878 Pazartesi günü.

Ali Süavi, ekibiyle birlikte deniz tarafından Çırağan sarayı önünde rıhtıma çıktılar. Derhal silahlarını alarak muhafızları etkisiz hale getirdiler. Bir kısmı da nöbetçileri yaralayıp saraya girmeye başarmışlardı. Hatta harem dairesine kadar ulaşanlar da vardı.

Harem dairesine girenlerin başında Ali Süavi bulunuyordu. Bir grup göçmenle birlikte büyük merdivenin başına gelmiş ve sonra birkaç kişi ile merdivenden yukarı çıkmıştı.

Saraydaki kadınlar, korku ve panik içinde idiler. Ali Süavi, korkmayın, fenalık için gelmedik, diyerek onları sakinleştiriyordu. Ama gözleri Sultan Murad'ı arıyordu.[36]

Sarayda olacakları bilenler de vardı. Onlar, ona göre giyinmiş,

36 Uzunçarşıh, Belleten, 8/29, 80.

hazırlanmışlardı.[37] Sultan Murad'ın adamlarından Eczacı Osman Efendi, Kilercibaşı Ali Efendi, Lala Ali Efendi ve Aşçıbaşı Hüseyin Ağa gelenlere yol göstermişler ve ihtilâlciler kolaylıkla Sultan Murad'm dairesine ulaşabilmişlerdi.[38]

Harem dairesinin dışında "Sultan Murat, çok yaşa!" nidaları yankılanıyordu. Olayın başladığı ve seslerin yükseldiği sırada Sultan Murad'ın şehzadesi Selahattin Efendi, kalabalığın arasından geçerek babasının odasına girdi. Sultan Murad, oğluna:

—Efendi, ne oluyoruz? diye sorunca,

—Zat-ı şahanenizi istiyorlar. Biat edeceklermiş, diye cevap verdi.

Yanında validesi Şevkefza kadın efendi olduğu halde ağır ağır dairesinden çıkan Murad'ı gören bu göçmenler koştular, ayaklarına kapandılar. Çevresini sardılar.

Sultan Murat, göçmenlere sordu:

—Ne istiyorsunuz?

Göçmen kıyafetli Ali Süavi:

—Sen, bizim meşru hükümdarımızsın. Bütün millet, Abdülhamid'i tahttan indirip seni padişah ilan ediyor. Gel, millete görün, dedi.

Sultan Murat, bu teşebbüsün icra tarzını beğenmeyerek red cevabı verince Ali Süavi:

—Eğer sen, kendi arzunla padişah olmak istemezsen biz, seni cebren padişah yaparız, dedi.

Bunun üzerine Sultan Murat, kendisine el süren olursa kendini öldüreceğini söyleyerek elbisesinin altındaki silahına davrandı.[39] Fakat kendini öldürmeye de kalkışmadı.

Olayı kabullenmek durumunda olan Sultan Murad, vaziyeti anlamıştı. Ama bir endişesi vardı. Biraderi Abdülhamid'i merak ediyordu;

—Biraderi ne yaptınız?

37 Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 159.

38 Şehsuvaroğlu, a.g.m., 718.

39 Nuri, II, 435.

—Efendimiz, henüz ona bir şey yapmadık. Evvela zat-ı şahanenize biat edeceğiz. Sonra onu tahttan indireceğiz.

Bu konuşma esnasında gürültüler iyice artmıştı. Kalabalık bir göçmen topluluğu saraya doğru ilerliyorlardı. Sultan Murad'ı çevreleyenler, onu salona doğru götürüyorlardı. Annesi:

—Aslanımı nereye götürüyorsunuz? diye bağırıyordu.

Sultan Murad'in iki koluna birer kişi girmişti. Sağ koluna giren seyrek sakallı adam:

—Sultanım, merak buyurmayın. Burada biat edeceğiz. Sonra karşıdaki Mesudiye zırhlısına götüreceğiz. Orada top atışlarıyla tahta çıkışını ilan edeceğiz, diyordu.

Valide Sultan, karışıklıkta başına bir hal geleceğinden endişe ediyordu. Fakat Sultan Murad'ın kollarına giren o iki kişi bu sözleri dinlemiyorlardı. Sultan Murad'ı sürüklercesine götürüyorlardı.[40]

Ali Süavi ve yandaşlarının Çırağan Sarayına girmelerinden önce II. Abdülhamid'in saraya yerleştirdiği elemanları, Yıldız sarayına haberi uçurmuşlardı. Çırağan Sarayına Abdülhamid tarafından özel olarak görevlendirilen Dilaver Ağa, bir takım göçmenlerin Mecidiye Camii önünde toplandıklarını haber alınca bundan şüphelenerek telaşla durumu çevredeki askerlere, eğitim alanındaki subaylara, yakın karakollara bildirmişti. Kendisi de Sultan Murad'ın çevresini saran altı kişinin dışarı çıkışını engellemeye çalışmıştı.[41]

Hasan Paşa'nın Gelişi

Hasan Paşa, Beşiktaş Muhafızıdır. O bölgenin güvenliğinden sorumludur. Sadece Beşiktaş karakolunda kalmıyor, ara sıra diğer karakolları da dolaşıyordu. Boş zamanlarında Çırağan Sarayı civarındaki kahvede oturarak arkadaşlarıyla sohbet ediyordu.

40 Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 159-161: Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 82-83; Danışman, XIII, 109-111.

41 Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 82.

Ziya Şakir anlatıyor;

1878 senesi Mayıs ayının sıcak bir günü idi. Yine böyle oturup arkadaşlarıyla dertleşirken birden bire Çırağan Sarayı tarafından bir gürültü koptu. Kadın çığlıkları, kalabalık erkek seslerine karışıyor, korkunç bir uğultu halinde sarayın yüksek duvarlarından taşıyordu. Bu gürültüyü duyan Hasan Paşa, derhal yerinden fırladı:

—Eyvah... Ameleler saraya hücum etti, diye bağırdı. Saray kapısına doğru yola çıktı.

Gerçekten de o sırada Çırağan Sarayının yanındaki dairede önemli bir tamirat yapılıyor ve birçok Rumeli göçmeni çalışıyordu.

Hasan Paşa, bu işçilerin saraya hücum ettiklerini sanmış ve bunları engellemek için saraya doğru koşmuştu. Sarayın kapısına geldiği zaman baktı ki emektar kapıcılardan Zeybek Mehmet, elindeki değneğe dayanarak kapıda duruyor, büyük bir hayret ve korku içinde saraydan gelen sesleri dinliyordu.

Paşa sordu:

—Sarayda ne oluyor, Zeybek?

—Bir hengâme var ama ne olduğunu bilmiyorum, paşam...

Paşa duracak halde değildi.

—Ver şu elindeki sopayı, dedi ve Zeybek Mehmet'in elindeki sopayı kavrayarak saray avlusuna girdi.

Bu sopa, kalınca bir başparmak çapında ve bir kulaç uzunluğunda bir kızılcık dalı idi. Sopanın elle tutulacak yeri delinmiş, ince bir sırım geçirilmişti. Hasan Paşa sopayı alır almaz bu sırımı bileğine taktı. Saray binasının kapısına doğru koşmaya başladı.

Kapıya geldiği zaman, feci bir manzara ile karşılaştı. Göçmen kıyafetinde birkaç adam; odalardan odalara, salonlardan salonlara koşuyor, korkudan feryad ederek kaçışan veya köşe bucak saklanmaya çalışan saraylıların üstüne yürüyerek:

—Padişahım, çok yaşa... diye bağrışıyorlardı.

Bu sırada Hasan paşa'mn gözü, somaki direklerle süslü geniş merdivenlere çarptı. Tanıyamadığı iki adam, Sultan Murad'm koluna girmiş, onu sürükleyerek indirmeye çalışıyorlardı.

Sultan Murad, koluna girenlerin isteğine göre hareket etmekten başka bir şey yapacak durumda değildi.

Hasan Paşa, tezyinatlı somaki taşlardan birini siper aldı. Sultan Murad'ı sürükleyenlere yakından baktı. Sabık padişahın sağ kolundakini tanıyamadı. Fakat sol kolundakine bakınca:

—Vay kerata... diye bağırdı.

Bu adamı, görür görmez tanıdı. Arnavut Salih adıyla da bilinen Nişli Salih'i ta Sırp savaşı esnasında görmüştü.

Nişli Salih, Muavene Taburu binbaşısı iken düşmana casusluk niyetiyle firar etmiş ve bir hayli arandığı halde ele geçirilememişti. Hasan Paşa, onu bütün bu özellikleriyle hatırladı ve böylesi bir adamın Sultan Murad gibi aklî dengesi pek yerinde olmayan, hasta birinin koluna girmesinde bir hinlik olduğunu düşündü.[42]

Ali Süavi ve Hasan Paşa Karşılaşması

Hasan Paşa, Çırağan sarayına göçmen işçilerin çapulculuğa kalkıştığı düşüncesiyle gelmişti. Buradaki olaylar, onu dehşete düşürdü.

Gördüğü vaziyet, vahimdi. Hasan Paşa, bunu çabuk fark etti. Devlet ve milletin başına büyük bir felaket getirme ihtimali bulunan Nişli Salih ile arkadaşını engellemek gerekir diye düşündü.

Elindeki sopayı çelik gibi parmaklarının araşma iyice yerleştirdi. Onlar merdivenden inip de önünden geçerlerken Hasan Paşa, birden bire yerinden fırladı. Sağ taraftaki adamı, başına indirdiği bir sopa darbesiyle yere yuvarladı. İkinci darbeyi Nişli Salih'e indirdi. O da sopayı yer yemez, cansız bedeni yere serildi.[43]

Ziya Şakir, burada Hasan Paşa'nm tek başına Çırağan sarayına girdiğini ifade ediyor. *Beşinci Murad'ın Hayatı* adlı eserinde de "Kapıcı Zeybek Mehmet'ten başka kimse yoktu" diyor ve şöyle devam ediyor:

Bu sırada Hasan Paşa'nın gözüne silahlı bir zaptiye neferi ilişmişti. Ona:

42 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 167-169.

43 Şakir, II, 169; Lewis, a.g.e., 174; İ. Hami Danişmend, Süavi'nin bizzat Hasan Paşa tarafından sopayla vurularak öldürüldüğünü Abdülhamid'in son Seraskeri Rıza Paşa'nın oğlu Ziya Emiroğlu'ndan duyduğunu yazıyor, fakat Nişli Salih konusuna girmiyor. Bkz. Danişmend, Ali Süavi'nin Türkçülüğü, 18.

—Arkamdan gel, emrini vermişti.

Sonra kapıcıya:

—İçeride ne oluyor? demişti.

Korkudan bitkin bir hale gelmiş olan Zeybek Mehmet:

—İçeriye gir de ne olduğunu gör, diye cevap vermişti.

Üzerinde hiçbir silah olmadığı halde kapı nöbetçisinin elindeki değneği kavrayan Hasan Paşa, o tek zaptiye neferi ile içeri girmişti. Giderken de kapıcıya:

—Koş, karakola haber ver. Asker yetişsin, demişti.[44]

Sultan Murad'ın sağ ve sol tarafındaki adamları birer sopa darbesiyle öldürdükten sonra sabık padişah, korkusundan duvara dayanmıştı. Göçmenler de ellerindeki büyük bıçaklarla Hasan Paşa'nın üzerine atıldılar. Hasan Paşa,

Zaptiye neferine:

—Ateş et... diye bağırdı.

Fakat zaptiye, korkudan ne yapacağını bilemez hale gelmişti.

Osman Nuri, askerlerin meşru padişah olarak kabul ettikleri Sultan V. Murad'a karşı ateş etmek istemediklerini ve bunu gören Hasan Paşa'nm Sultan Murad'ı kılıcıyla yaraladığını ve etraftan gelen askerlerin çokluğu karşısında Sultan Murat taraftarlarının mahvolduklarmı söylüyorsa da[45] Hasan Paşa ile Sultan Murat arasında böyle bir olayın varlığından söz etmek imkânsızdır. Bu olayda hiç kılıç kullanılmamıştır.

Hasan Paşa, askerin şaşkınlığını görünce elindeki on altı mermi atan Vinçester marka silahı alıp göçmenlerin üzerine ateş açtı. Birbiri ardına attığı kurşunlarla bunları olay mahallinden uzaklaştırdı. İşte bu sırada silahlar patlamaya başlamış, askerler içeri dalmışlardı.[46]

Hasan Paşa'nın Çırağan Sarayına, olayı haber alınca hazırlıklı geldiği ve yanma da bir miktar asker aldığı hakkındaki bilgi daha kuvvetlidir.[47]

44 Şakır, Beşinci Murad'ın Hayatı, 163; Osman Nuri, II, 436.

45 Osman Nuri, II, 436-437.

46 Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 163.

47 Şeref, a.g.e., 217-218; Özgül, a.g.e., 413; Falih Rıfkı Atay, Baş Veren İnkılapçı, İstanbul 1954, s. 63; İnal, 1,767; Cemal Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XIV, 8156-8157; Ahmet Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1956, s. 120; Küçük, "Çırağan Vakası", DİA, VIII, 307; Mithat Cemal Kuntay, Sarıklı İhtilalci Ali Süavi, İstanbul 1946, s. 160-163; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 612; A. Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, s. 18-19; Şehsuvaroğlu, a.g.m., 728; Sertoğlu, a.g.m., VI, 3331.

Dolmabahçe sarayı önündeki harp gemilerinin Çırağan tarafına hareketi ve askerlerin de olaya müdahalesiyle göçmenler kaçışmaya başlamışlardı. Bir kısmı pencerelerden atlamış, bazıları da muhafızlar tarafından vurulmuşlardı. Bir kısmı da geldikleri tarafa doğru kaçarlarken askerler, zaptiyeler ve Çırağan Ağaları tarafından öldürülmüşlerdi. Bazıları kaçabilmiş, kaçamayanlar da askerler tarafından yakalanmışlardı.[48]

Ölenlerden birinin ilk anda kim olduğu bilinmiyordu. Çünkü bu adamın gömleğinde ve kemerinde Latin harfleriyle (A.S.) harfleri işlenmişti.[49] Seyrek sakallı zayıf olan bu adamın kim olduğu konusunda önce tereddüt ettiler. Onu iyi bilenlerce de teşhis edildi ki olayın elebaşısı, Ali Süavi imiş.[50]

Bu olayda Ali Süavi ve Nişli Salih başta olmak üzere Hacı Ahmet, Molla Mustafa[51] gibi elebaşıları da dâhil yirmi bir kişi ölmüş, otuz kişi de yaralı olarak yakalanmıştı.[52]

Abdülhamid ve Yıldızdaki Hareketlilik

Çırağan Sarayında sabık Sultan V. Murad'ı tahta geçirmek amacıyla başlayan ihtilâl girişimi ve buna bağlı bazı kanlı olaylar meydana gelirken Osmanlı Devletinin padişahı olarak işbaşında bulunan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayında Rus elçiliği baş tercümanı Otto ile görüşüyordu. Yanlarında Eğinli Said Paşa da vardı. Bu esnada Çırağan Sarayı tarafından silah sesleri duyulmaya başladı.

48 Uzunçarşıh, Belleten, 8/29, 82-84.

49 Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 167.

50 Şakir, İkinci Sultan Hamid, 130.

51 Atay, a.g.e., 63.

52 Uzunçarşıh, Belleten, 8/29, 84. Bu konuda tarih kitaplarında farklı rakamlara rastlamak mümkündür. Yılmaz Öztuna 23 ölü, 15 yaralı vardı, derken Zuhuri Danışman 60 ölü, 15 yaralıdan, Joan Haslip 80 ihtilâlcinin ölümünden bahsetmişlerdir. General Halil Sedes, "Çırağan Sarayı Vakasının İç Yüzü" adlı makalesinde olayı naklettikten sonra Nişli Salih hakkında geniş bilgi veriyor. Bu malumatı özetleyerek naklediyorum: "1877 yılında Ruslar, Balkanları aşıp güneye doğru ilerliyorlardı. Şıpka taraflarına sevk edilen gönüllüler arasında Muavene Binbaşısı Nişli Salih de vardı. Ali Paşa'dan aldığı yetkiyle 300 kadar gönüllü toplayıp Süleyman Paşa ordusuna katılmak üzere Şipka'ya gönderiliyor. 21 Ağustos 1877'de Şipka'da pek şiddetli bir çarpışma cereyan etmiş ve altı gün sürmüştür. Çarpışmaların en ateşli ve tehlikeli bir devresinde savunma birliklerinin arasına girerek: "İstanbul'dakiler rahatlarına bakıp keyif ediyorlar. Bizleri savaşa sürerek kırdırıyorlar. Varın; sizler de memleketinize gidin" gibi sözlerle askerler arasında bozgunculuğa çabalıyorlar. Bununla amacına ulaşamayınca düşmanın ilerlemeye yeltenmesinden yararlanarak "Gâvur geliyor. Etrafımızı kazaklar aldı. Kaçın.,." vaveylasıyla firar başlatıyor. Yandaşlarının da aynı yaygaraya başvurması sonucu büyük bir gürültüyle savaş meydanlarından ayrılıyor. Buna rağmen süvari birliklerinin azimli direnişleriyle karşılaşan Ruslar, savaşta fazla başarı sağlayamıyorlar. Salih ve arkadaşları kaçıyorlar ve geride bulunan Rasim Paşa komutasındaki birliklere ulaşıyorlar. Orada da aynı yaygarayı kopartmaya çalışınca bunu duyan Yüzbaşı Hayri Bey, Salih'in üzerine atılarak elindeki kırbaçla temizce ıslatıyor. Nişli Salih, utanmadan Süleyman Paşa'ya şikâyete gidiyor. O da kasa bir soruşturmadan sonra Salih'in elini kolunu bağlatarak hapse attırıyor. Gelişen olaylar üzerine savaş mahkemesinde yargılanması için Nişli Salih'i ve arkadaşı Nazi'yi Edirne'ye gönderiyor. Bunlar, savaşın seyri aleyhimize döndüğü sırada Edirne'deki başıboşluktan yararlanarak hapisten kaçıp İstanbul'a geliyorlar. İngiliz muhibbi ve taraftarı olarak tanınan Ali Süavi'nin nasıl olup da bu işte Nişli Salih ile birlikte hareket ettiği anlaşılamamıştır..." Halil Sedes, "Çırağan Sarayı Vakasının İçyüzü", Tarih Dünyası Mecmuası (1951), Sayı: 28-29, s. 1143-1146. Ayncabkz. Sertoğlu, a.g.m., VI, 3330.

Sultan II. Abdülhamid:

—Ne oluyor? Koşun, bakın... Sarayın kapılarını da kapatın... diye muhafızlara emir verdi.

Said Paşa, konuyu araştırmak için Çırağan Sarayına eleman göndermek üzere iken oradan önemli bir haber geldi.

—Göçmenler, Çırağan Sarayını basmışlar. Zaptiyeler ve askerler yetişmişler.

Sarayı kim veya kimler basmıştı? Sayıları ne kadardı? Ne istiyorlardı?... Bu ve benzeri soruların cevabını, haberi getiren haznedar Hafız Behram Ağa veriyordu:

—Efendim, Sultan Murad'ı yeniden cülus ettirecekler. Ahali Çırağan Sarayını basmışlar. Aman efendim, başımızın çaresine bakalım.[53]

Sultan Abdülhamid, meseleyi anlamıştı. Sükûnetini korumaya çalıştı. Paşalara talimat verdi:

—İkinci fırkaya haber gönderin. Askerin bir kısmını Çırağan Sarayına, diğer bir kısmını da Yıldız Sarayına sevk edin... Çabuk araba gelsin... Emirler, yıldırım hızıyla yerine getirildi. Said Paşa, Çırağan Sarayına gitti. Mehmet Paşa, asker sevkiyatını organize etti. Bütün bunlar, birkaç dakika içinde olup bitti.

53 Atay, a.g.e., 63; Kuntay, a.g.e., 161-162. Mahmut Kemal İnal, Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar, adlı eserinin I. Cildinin 770. sayfasında Çırağan baskını haberini getirenlerin Hafız Behram Ağa ve Mabeyinci Osman Bey olmak üzere iki kişi olduğunu söylüyor. Haberi getirenlerden birinin Osman Bey olduğunu İsmail Hakkı Uzunçarşılı da zikrediyor. Bkz. Belleten, 8/29, 89.

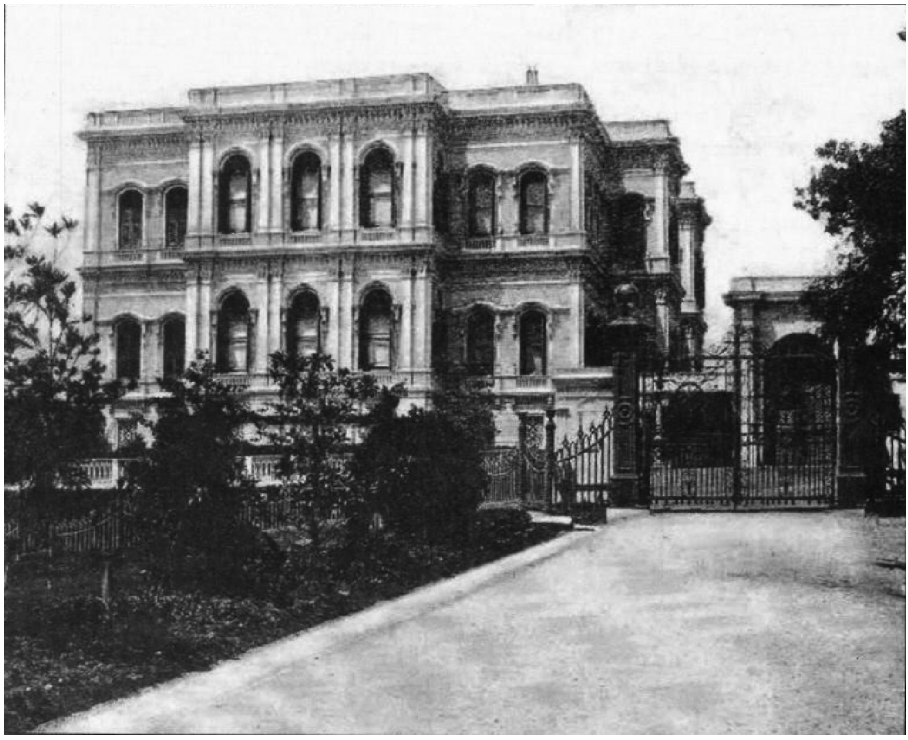

Yıldız Sarayı

Sultan Abdülhamid, kalın ve bol bir palto giydi. Ceplerine dört adet (Smit venson) rovelver yerleştirdi. Arabasına binmeden önce güvenlik konusunu ayak divanında yeniden gözden geçirdi.

Önce Yıldız sarayındaki başka bir bölüme gitti. Orada saray erkânı ile toplantı halinde iken atlı bir yaver son haberi getirdi. Olayın başlangıcından Hasan Paşa'nın kahramanlığına kadar her şeyi anlattı.

O esnada gazeteler de saraya ulaşmıştı. Ali Süavi'nin bildirisini gören Abdülhamid, bunun bir ihtilâl girişimi olduğunu anladı. Necip Paşa'ya:

—Paşa, koş... Biraderi (Sultan Murad'ı) al, Malta köşküne getir, dedi.[54]

Bu emir gereğince Sultan Murat, birkaç gün Malta köşkünde konuk edilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid, harekâtın her aşamasında ısrarla Sultan V. Murad'ın kılma bile dokunulmamasını tenbih ediyor ve askerlerden, paşalardan bunun titizlikle uygulanmasını istiyordu.[55]

Hasan Paşa'nın Anlattıkları

Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayında günün olaylarını saray erkânı ve paşalarla müzakere ediyordu. Bu esnada Sadrazam, Vekiller ve Zaptiye Muhafızı Hasan Paşa da Yıldız Sarayına gelmişlerdi. Herkes heyecan ve merak içindeydi.

Tam bu sırada Said Paşa ile Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın geldikleri ve yaralı muhacirlerden yedi kişiyi de beraber getirdikleri haberi, derhal Sultan II. Abdülhamid'e ulaştırıldı.

Hünkâr, paşaları huzuruna çağırdı. Heyecanlıydı. Paşalar içeri girince ilk sorusu:

—Ne oldu? şeklindeydi.

Paşalar:

—Merak buyurmayınız, efendim. Saye-i şahanede mesele bastırıldı. Endişeye mucib bir şey kalmadı, diye cevap vermişlerdi.[56]

54 Şakir, İkinci Sultan Hamid, 123-128; Uzunçarşılı, Sultan Murad'ın Şelâle köşküne götürüldüğü hakkındaki bilginin daha doğru olduğunu anlatıyor. Bkz. Belleten, 8/29, 86-87.

55 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 612.

56 Şakir, İkinci Sultan Hamid, 128.

Sultan II. Abdülhamid, bu cevapla yetinmek istemiyordu. Ayrıntılı bilgi istiyordu. Olayı, Hasan Paşa'nın aydınlatacağından emindi. Gözler, onun üzerindeydi. Söz sırası Hasan Paşa'ya gelince başladı anlatmaya.

—Efendimiz, saray civarında bir berber dükkânında tıraş oluyordum. Birden bire bir gürültü işittim. Ne olduğunu anlamak için hemen dükkândan çıkarak saraya doğru ilerledim. O taraftan gelen bir adama tesadüf ettim. Sarayı muhacirlerin bastığını öğrendim. Aklım başımdan gitti. Koşmaya başladım. Yolda rastladığım silahsız bir zaptiyeyi de yanıma aldım. Saray kapısına vardım. Silahsız olduğum için kapıda duran kapıcının elindeki sopayı kaptım, içeri daldım. Avluda kimseyi göremedim. Harem tarafından kadın çığlıkları, "Sultan Murat, çok yaşa" diye bağrışmalar geliyordu. O tarafa atıldım. Harem kapısından girer girmez sahanlıkta birkaç muhacir ile karşılaştım. Onları birer tarafa iterek gürültünün geldiği büyük salona koşmaya başladım. Muhacirler, Murat Efendi'yi ortalarına almışlar, karma karışık bağırıyorlar ve onu selamlık tarafına doğru sürüklüyorlardı. Murat Efendi'nin sırtında gecelik entarisi bulunuyordu. O da, muhacirlerin arasında, ne olduğu anlaşılmayan bir takım sözlerle bağırıyordu. Bu arada muhacirlerin içinden, kâtip kıyafetinde bir adam ayrılarak üstüme atılmak istedi. Elindeki rovelveri göğsüme çevirdi. Elimdeki sopayı şiddetle başına indirdim. Bu adamı, bir darbede cansız olarak yere serdim. Bu sefer de gene o kıyafette bir adam üstüme atıldı. Fakat ikinci sopa darbesinde o da yere yuvarlandı. Tam bu esnada her taraftan silahlar patlamaya başladı. Beşiktaş Karakolundan yetişen silahlı zaptiyeler gelmişler, muhacirlerin üstüne ateş açmışlardı. Bir kısmı da korkudan kendilerini pencereden atmışlardı... Bu sırada merdiven başında toplanan kadınlar, saçlarını başlarını yolarak feryad ediyorlardı. Bunlar, muhacirlerin kaçışlarını görünce koşa koşa geldiler. Murat Efendi'yi alıp götürdüler... Bu hengâme arasında asker yetişti. Elindeki rovelverlerle mukavemet etmek isteyen muhacirler kamilen tepelendi. Mesele de böylece hitama erdi.[57]

Hasan Paşa, olayı sakin sakin anlatıyor, padişah da dikkatli dinliyordu. Ondaki bu soğukkanlılık herkesin dikkatini çekmişti. Sultan II. Abdülhamid;

57 Şakir, İkinci Sultan Hamid,- 128-129; Belge, a.g.e., 58-59. Ziya Şakir, Hasan Paşa'nın sözlerini, saray ağalarından Beşir Ağa'nın diliyle naklediyor. Beşir Ağa'nın bu uzun konuşmanın ayrıntılarında atladığı ve karıştırdığı kısımlar olabilir. Zira bazı bilgiler, diğer tarihi kaynaklarla çelişiyor. Ama bu çelişkiler, konunun özünde değil, ayrıntılarındadır.

onun bu önemli görevi cesaretle yerine getirmesinden ve olayı gayet basit bir işmiş gibi anlatmasından çok hoşlanmıştı.[58]

Çırağan Olayının Yankıları

Çırağan Sarayı baskını, askerin açık desteğine rastlanmadığı için ilk bakışta ordunun ihtilal teşebbüsü olarak gözükmüyordu. Bu yönüyle bu ayaklanma, saray içi darbe niteliğinde değildi. En azından böyle görülüyordu.

İstanbul'da halkın organize ettiği bir darbe girişimi daha başarısızlıkla sonuçlandı. Ama yıllardır bu tür eyleme alışık olmayan İstanbul sakinleri için korkunç bir olaydı. Halk panik içindeydi.

Hadise patlak verir vermez silah sesleri boğazın iki yakasında yankılandı. İstanbul'un her yerinde, özellikle Galata taraflarında "Ruslar, başkente hücum etmişler. Savaş başlamış diye bir velvele koptu. İstanbul Mahmut Paşa çarşısının, büyük tüccar hanlarının ve Galata Borsası 'nın kapıları ve birçok dükkân kapandı. Bu durum, başkentteki heyecan ve paniği artırdı. Sokaklardaki kadınlar, zayıf yürekli adamlar heyecandan bayıldılar veya kriz geçirdiler.[59]

Osmanlı Devletinin payitahtı ve dünyanın belli başlı siyaset ve ticaret merkezlerinden biri olan İstanbul'da, böyle bir terör olayının ekonomik ve siyasi yansımaları da elbette büyük olacaktır.

Bu olay, padişahı derinden etkilemiştir. Kendisine suikast yapılacağı endişesinin kökleşmesine neden olmuş ve onu daha sıkı bir yönetim tarzı uygulamaya sevketmiştir.

Sultan Murad'ın elinde ve hareminde bulunan elli sekiz kalem kıymetli silah ve tabanca ile para ve mücevherlere el konulması da ileride tekrar bir isyanın organize edilmesini önlemek amacıyla alınan kararlardandı.[60]

Çırağan olayından sonra saraya yaranma yarışına giren İstanbul basını, Ali Süavi'ye ağız dolusu küfür ve hakaretler yağdırmıştır. Ali Süavi'nin İngiliz hayranı olduğundan Rus ajanı olduğuna kadar birçok suçlama, basında yer almıştır.[61] Ali Süavi başarılı olsaydı basının tavrı da herhalde farklı olacaktı.

58 Birinci, a.g.m., 62.

59 M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 612; Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 91; İnan, a.g.e., 769; Şeref, a.g.e., 218; Nuri, a.g.e., II, 436.

60 Küçük, a.g.m., VIII, 307.

61 H. Çelik, a.g.e., 42-43; Kuntay, a.g.e., 169-185; Atay, a.g.e., 63-64.

Ali Süavi olayının kendilerini olumsuz etkilemesinden endişelenen Rumelili göçmenler, bu olaydan duydukları üzüntüyü ve padişaha sadakatlerini içeren bir dilekçeyi Sultan II. Abdülhamid Han'a sunmuşlardı.[62]

Sultan II. Abdülhamid, artan Rus baskısına karşı İngilizlerin Kıbrıs adasının kendilerine verilmesi teklifine yanaşmıyordu. Abdülhamid Han'm kanaati, Süavi olayında İngiliz parmağının bulunduğu merkezinde idi. Çünkü İngilizlerin amacı, Kıbrıs'ı ele geçirerek buradan Mısır'a hâkim olmaktı.[63] Bu olaydan sonra İngilizler, Kıbrıs'la ilgili olarak adanın Osmanlı Devletine bağlı kalmak şartıyla geçici olarak İngiliz yönetimine verilmesi konusunda çok önemli bir taviz koparmışlardı.[64]

Çırağan Sarayı baskınından hemen sonra sarayda da önemli değişiklikler oldu. En önemlisi, Çırağan baskını soruşturmak için bir komisyon kurulması idi.

Soruşturma Komisyonu

Ali Süavi'nin ekibiyle birlikte Çırağan Sarayında gerçekleştirdiği baskın olayı, sarayı derinden etkiledi.

Bazıları, bu olayı Süavi Efendi'nin şahsî teşebbüsünden ibaret olduğunu, onun azim ve irade sahibi, fakat cüretkâr bir ihtilâlci olmasından kaynaklandığını iddia ederler.[65]

Fakat o gün saraya birçok ihbar geldi. Saray erkânından bazı kişilerin ve paşaların da bu olayın arkasında oldukları ihbarı, padişahı soruşturmanın derinleştirilmesine şevketti.

Olayın gerçek faillerini ortaya çıkarmak için Küçük Said Paşa başkanlığında bir Soruşturma Komisyonu kuruldu. Komisyonda Mehmet Rauf Paşa, Ahmet Besim Paşa, Ali Paşa, Münif Paşa, Osman Reşat Paşa, sabık İşkodra valisi Mustafa Paşa ve Zaptiye Nazırı Mehmet Paşa da bulunuyordu. Bunlardan başka

62 Yıldız Tasnifi-Sadaret Hususi Murazat Evrakı 464 nolu defter, Dosya: 159, Sıra: 42, Tarih: 1.6.1295

63 Aksun, IV, 339.

64 Sedes, a.g.m., 1146; Öztuna, VII, 164; Aksun, IV, 345-349.

65 Kuran, a.g.e., 120. F. R. Atay da dış bağlantılardan hiç söz etmemiştir. Bkz. Baş Veren İnkılâpçı, 61-64.

Mahmut Paşa, Namık Paşa, Mustafa Paşaların bulunduğuna dair bir bilgi de mevcuttur.[66]

Komisyon, pek çok kişiyi sorguya çekti. Bu kişilerden çoğu, vekillerin kendilerini destekledikleri söylüyorlardı. Fakat esas elebaşları öldüğü için bunu kestirmek zordu. Zira Çırağan olayının bilinen gerekçesinden başka birçok ihtimal daha vardı.

Tarihçi Enver Ziya Karal, en az beş ihtimalden bahsediyor ve her birini ayrı ayrı tahlil ve tenkide tabi tutuyor. Sonunda; "Çırağan olayının, Abdülhamid H'nin şahsı ve istibdatçı idaresine karşı büyük çapta vuku bulmuş ilk olay gibi kabul edilmesi gerekir" diyor.[67]

Soruşturma komisyonu, bir taraftan yakalanan isyancıları dinlerken diğer taraftan da elebaşlarının evlerinde ve çevrelerinde araştırma devam ediyordu.

Olayın düğümü, Ali Süavi ve çevresinde idi. Saraya gelen bilgilere göre Süavi, olay günü Çırağan'a hareket ederken İngiliz asıllı karısına yalıdan kontrol etmesini ve şayet bir baskına uğrayıp saray ve rıhtımın karıştığını görecek olursa bütün evrakı derhal yakmasını söylemiş ve sıkı sıkı tenbih etmişti. Sarayı dürbünle seyreden eşi de olayların böyle gelişmesi üzerine Süavi'nin yalısındaki defter ve vesikaların tamamını yakmıştı. Bu nedenle Süavi'nin yalısında bir belge bulunamadı. Ali Süavi'nin cebinden çıkan küçük defterin ise akıbeti belli değildi.[68]

Bu arada Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa,[69] 21 Cemaziyelevvel 1295 tarihli raporunu komisyona resmen sunuyor:

66 Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 91.

67 Karal, VIII, 500-501.

68 Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 92. Ali Süavi'nin cebinden çıkan defter, ileride tekrar ele alınacaktır.

69 Ziya Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, adlı kitabının 163. sayfasında dipnot olarak Hasan Paşa'nın o dönemde henüz Beşiktaş muhafızlığı görevine dönmediğini yazıyorsa da Uzunçarşılı, haklı olarak buna itiraz ediyor ve Hasan Paşa'nın raporunu buna delil olarak gösteriyor. Bkz. Belleten, 8/29, 82.

"Güzerân iden Pazartesi günü saat dört raddelerinde Yıldız Sarây-ı Hümâyunundan Beşiktaş Zabıtasına avdetle oda-i aciziye duhûlümde bir nefer zabtiye gelüp Çırağan Sahüsaray-ı hümâyunu Paşa Dairesi önünde muhacirinin kavga etmekte olduklarını söylemesi üzerine mikdar-ı kâfi asâkir-i zabtiye ile süratle gitmekte iken Paşa mahallesinde bir nefer daha gelerek bahçeye duhûl ettiklerini ve Valide Saltanat Kapusu önüne gidildiğinde diğer bir nefer daha gelerek saray-ı mezkurun derununa hücum ettikleri malumatı verilip heman maiyet-i âcizide bulunan neferattan on neferi mezkur kapunun önüne terkle harici ve dâhili tasallut iden olduğu halde ur emrini virüp koltuk kapu 'ya yakın geldiğimde Hacı Mahmud Efendi ziyade telaş ile "aman yetişin daireleri muhacirler bastı" dimesi üzerine altı neferi koltuk kapıda terk ve on nefer Paşa Dairesi Kapusuna gönderilerek keza talimat verildiği ve dört nefer ile içeru duhûl ve kapucuların birinin elinde bulunan kebir sopayı ahz, içeru doğru gitmekte iken saadetlü Musa Ağa karşı gelüp "amanyetiş iş fenalaştı" dimesi üzerine heman kendüsinin talimatı üzerine ikinci kata çıkılup harem kapusuna doğru gider iken Dilaver Ağa çıkup "yetişin Sultan Murad hazretlerini götürüyorlar" dediğinde hemen içeru duhûl, bir sakallı şahsın eli sağ omzunda, diğer bir sakallı şahıs dahi sol tarafından koltuğuna girüp çend nefer aveneleriyle Çerkeş elbiseli yine bir sakallı şahsın götürmekte ve sağ tarafında olan şahsın "yaşa Sultan Murad" diye alkışlamakta olduğunu müşahede iderek reisü'l-fesad olduğunu his idüp yedimde olan sopa ile başının sol tarafından şiddetle darb idüp oraya düştüğünü gördüklerinde etrafında bulunanlar girü çekilmesi üzerine Hasan Ağa müşarünileyhin (Sultan Murad'in) yedinde bulunan eslihasını almak murat ettiyse de telaş arasında anın lüzumu olmadığını beyan eylediğimde mumaileyh Hasan Ağa ve Zeybek Mehmed Ağa ile Hacı Ali Ağa ve diğerleri şahs-ı merkumunun üzerine hücum, mudarebeye kıyam olundukta iki neferi deniz tarafında bulunanpercereden atılmak sırasında neferat tarafından atılan kurşun dânelerinden biri mecruh ve diğeri hayyen atlamış ise de asâkir-i şâhâne tarafından haricen itlaf olunduğu üç neferi dahi harem bahçesi tarafındaki camları şikest idüp atılarak diğerleri geldikleri mahalle doğru gitmekteler iken asakir-i şâhâne ve zabtiye ile bendegân tarafından kâffesi itlaf edilerek müşarünileyhin (yani Sultan Murad'in) çıkacağı harem kapusu önüne mikdar-ı kâfi nizamiye ve zabtiye vaz ile cümlemiz mabeyin-i hümayun bahçesine çıkarak baki-i merkumunun hareketlerine Binbaşı Bekir Bey kulları dahi hazır olduğu halde mukabele bi 'l-misl, bazıları mecruh ve meyyiten ve bazıları dahi hayyen derdest olunduğu bu ise eltâf-ı ilâhiye ve muvaffakiyet-i cenâb-ı tacdâri âsâr-ı cehlinden bulunmuş olmağla ol babta emr u ferman şevketlü, mehabetlü, kudretlü efendim hazretlerinindir. 21 ca sene 1295. "

Kulları es-Seyyid Hasan

(Talik Mühür)[70]

70 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Esas Evrakı; Kt; 17, Zarf: 64, Krt. 23, Evrak No: 935.

Ali Süavi'nin ne suretle öldürüldüğüne dair Hasan Paşa'nın raporu

Bu sırada, soruşturmanın selameti için Hasan Paşa'nın da bir ara gözaltına alındığı iddiası,[71] bu rapora bakılırsa doğru değildir. Zaten bir paşanın gözaltına alınması, pek makul görülmemektedir. Olsa olsa ifadesine başvurulmak istenmiş olabilir.

Soruşturma komisyonu, raporunu kısa sürede tamamlayarak Örfi İdare Divan-ı Harb Mahkemesi başkanlığına verdi. Mahkeme kararına göre Hafız Nuri ölüm cezasına, Filibeli Ahmed paşa, Hafız Ali ve Hacı Mehmet ömür boyu hapis cezasına, diğerleri de çeşitli hapis ve sürgün cezalarına çarptırıldılar.[72] Ancak Abdülhamid, ölüm cezalarını hiç uygulamamıştır.

Ali Süavi'nin Not Defteri

Ali Süavi'nin esindeki belgeler yakılmış olmasına rağmen geriye önemli bir belge kalmıştı. Bunu tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşıh, makalesinde "Ölümünden sonra Süavi'nin cebinde bazı isimleri havi küçük bir defterden başka bir şey bulunamamıştır" diyerek ortaya koyuyor ancak ayrıntı vermiyor.[73]

Bu konuda Z. Melek, "Cebinden fırlayan cüzdan" diye söz ediyor ve onu Hasan Paşa'nın aldığını söylüyor. "Olay sona erdikten sonra Hasan Paşa'nın cüzdanı açıp muhteviyatını öğrenmek istemesi", cümlesinden de bunun cüzdan değil, defter olması gerektiği anlaşılıyor. Z. Melek, "Çırağan Sarayı Vakası" adlı makalesinin son kısmında bu olayı ayrıntısıyla anlatıyor:

"Hasan Paşa, cüzdanın (defterin) muhteviyatını merak etti. Açıp baktığı zaman orta bölümünde sarımtırak bir kâğıt üzerine yazılmış olan birkaç satır yazı ile altında birkaç mühür görünce buna önem verdi.

Hasan Paşa, okuyup yazmak bilmezdi.[74] Bu kâğıdı emniyet ettiği bir adama gösterdi. O adam da mühürlere bakarak:

—Baştaki mühür, Damat Mahmut Paşa hazretlerinin... der demez Hasan Paşa, o kâğıdın önemini bir kat daha takdir etti.

Ortalık iyice sakinleştikten sonra Hasan Paşa, Yıldız Sarayına getirildi.

71 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 169.

72 Uzunçarşıh, Belleten, 8/29, 93-95.

73 Uzunçarşıh, a.g.m., 92 (Dipnot).

74 Hasan Paşa'nın okur-yazar olup olmadığı ileride ele alınacaktır.

Teşekkül etmiş olan bir heyet tarafından derhal isticvabdan geçirildi. O da olayı olduğu gibi anlattıktan sonra:

—Ali Süavi yere düşerken koynundan şu cüzdan (defter) fırlamıştı, diyerek cebindeki cüzdanı (defteri) heyetin reisi olan Damat Mahmut Paşa'ya verdi.

Damat Mahmut Paşa, cüzdanı (defteri) açıp baktı. İçindeki kâğıdı görünce fena halde şaşırdı.

—İsabet ettin de bu cüzdanı bana verdin Paşa. Derhal zat-ı şahaneye takdim edeyim, diye yerinden fırladı ve başka bir odaya daldı.

Bu suretle de Çırağan sarayında yapılan hareketin başında bulunan Ali Süavi'nin, kimlerden cesaret alarak o kanlı maceraya atıldığını ifşa edecek olan en mühim vesika da ortadan kalktı.

Bu olaya vakıf olanlardan bazıları, bu kâğıdın Damat Mahmut Paşa ile Şehzade Kemalettin ve Süleyman Efendi tarafından verilmiş olduğunu iddia etmişler ve bu senet münderecatınm da (Hakan-ı Sabık Murat Efendi'nin ilcâsı takdirinde Şeyhülislamlık makamının Ali Süavi Efendi'ye tevcihi, tarafınızdan tekeffül edilmiştir.) satırlarından ibaret olduğunu rivayet eylemişlerdir."[75]

Z. Melek, bu olayı anlattıktan sonra şöyle bir yorum getiriyor:

"Buna çok ihtimal verilebilir. Çünkü vesikalarla sabittir ki Ali Süavi, Çırağan vakasından evvel Damat Mahmut Paşa'ya intisap etmişti. Filhakika gerek Damat Mahmut Paşa ve gerek o iki şehzade, Sultan Murad'm en yakın akrabalarından ve şahsî dostlanndandı. Bunların Ali Süavi'ye böyle bir senet vermiş olmaları muhtemeldir."[76]

Z. Melek'in naklettiği bu olayda müphem bazı noktalar var. Tarihi kaynaklara göre Damat Mahmut Paşa, soruşturma komisyonu başkanı (Heyet Reisi) değildi. Onun bu komisyonda olduğu bile kesin değildir. Ancak Damat Mahmut Paşa'mn Sultan Murat taraftarlarıyla ilişkisi olduğuna dair bilgilere

75 Z. Melek, "Çırağan sarayı Vakası", Resimli Tarih Mecmuası (1951), Sayı: 18, s. 763-764; Mithat Sertoğlu, a.g.m., VI, 3332; Mustafa Müftüoğlu, Yüz Küçük Adam, İstanbul 1976, s. 241-242; Aksun, IV, 339.

76 Melek, a.g.m., 764.

rastlanmaktadır.[77] Saraydan birçok kişinin adının ihbar edildiği bu olayın tarihi boyutu yeni baştan ciddi bir tetkike muhtaçtır.[78]

Ali Süavi Tartışması

Ali Süavi, hayatında tartışılmış, ölümünden sonra da hakkında epeyce konuşulmuş bir insandır.

Bir dönem kendisiyle yol arkadaşlığı yapan Namık Kemal, "Hele geberdi, belasını buldu. Cenab-ı Hakk'ın inayeti de yetişti, vatanı bütün bütün mahvedecek bir muhataradan kurtardı"[79] diyerek ölümüne sevinenlerdendi.

Abdülhak Hamid de Ali Süavi'yi tanıyanlardandır. "Süavi ile pek çok görüşüyorum. Halini, fikrini, istediğimden, beğendiğimden âlâ buldum. Bizde ziyan edilmesi âdet olan efâzıldan ve paymal-i hakaret edilen definelerden biri de Süavi Efendi 'dir."[80]

Ölümünden yıllar sonra Cumhuriyet döneminde de tartışma devam etmiştir.

F. Rıfkı Atay, onu "Baş veren inkılâpçı" olarak niteliyor ve şöyle diyor: Ali Süavi, bir davayı sonuna kadar güden ve onun uğruna korkusuz, telaşsız, gurur ve imanla başını vermiş bir inkılâpçıdır."[81]

M. Cemal Kuntay, onu "Sarıklı ihtilâlci" diye övüyor ve arkadaşıyla birlikte şehid olduklarını söylüyor.[82]

Hilmi Ziya Ülken'e göre Ali Süavi, bahsettiği ilimlerin hiçbirinde

77 Şakir, Beşinci Murad 'in Hayatı, 155-158. Burada (Ali Süavi vakası)ndan bahselidirken şöyle deniliyor: "Evvela şunu söyleyeyim ki vakanın hakiki mürettipleri şu veyahut bu değil... Doğrudan doğruya Şehzade Kemalettin Efendi'dir. Kemalettin Efendiye Şehzade Süleyman Efendi, Seniha Sultan, Fatma Sultan, Prens Sabahattin Bey'in pederi Damat Mahmut Paşa da iştirak etmiştir." s. 158.

78 Ali Süavi ve Hasan Paşa karşılaşmasını konu alan Çırağan Olayı için buraya kadar verilen kaynaklara ek olarak şunlara da bakılabilir: Joan Haslip, Bilinmeyen Tarafları İle Abdülhamid, çev. Nusret Kuruoğlu, s. 149-157; Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, Bilinmeyen Osmanlı, İstanbul 1999, s. 267; Reşat Ekrem Koçu, Osmanlı Padişahları, İstanbul 2002, s. 558;RobertMantran, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Server Tanilli, İstanbul 1999, IV, 149; Aksun, IV, 337-342; Küçük, "AbdülhamidII", I, 219; Samiha Ayverdi, TürkTarihinde Osmanlı Asırları, 4. Basım, İstanbul 1999, s. 626-630; Şehsuvaroğlu, a.g.m., 710-728; Müftüoğlu, Yalan Söyleyen Tarih Utansın, 1,115-124, V, 89-92; Kutay, Türkiye Hürriyet ve İstiklal Mücadeleleri Tarihi, IV, 8139-8224; Necip Fazıl Kısakürek, Ulu Hakan Abdülhamid Han, 9. Basım, İstanbul 1998, s. 188-191; Gökbilgin, a.g.m., III, 391-392; Şapolyo, a.g.e., 434; Özgül, a.g.e., 411-414; Müftüoğlu, Abdülhamid Kızıl Sultan mı?, 1,130-151; Vahdettin Engin, "Darbeye Heveslenen Gazetecinin Sopayla Kafasını Kırarlar", (Hürriyet Gazetesi Tarih eki, 26.5.2004); Şerif Mardin, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, 2. Basım, İstanbul 1998, s. 399-425; Hasan Kayalı, Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık-1908-1918, çev. Türkan Yöney, İstanbul 1998, s. 44.

79 Kuntay, a.g.e., 165.

80 H. Çelik, a.g.e., 49.

81 Atay, a.g.e., 64.

82 Kuntay, a.g.e., 169.

derinleşmemişti, uzmanı değildi, fakat bilgilerinin zenginliği görüşlerinin yayılmasına tesir etmiştir.

H. Ziya Ülken, Ali Süavi'yi şöyle tanımlıyor:

"Süavi, ateşli ve mücadeleci mizacı ile hiçbir yerde uzun süre duramıyordu. Fakat bunu yalnız bir mizaç farkına bağlamak doğru olmaz. Çünkü onu ayırt eden vasıf, fikirlerini açıkça söylemesi ve sonuçlarına katlanması idi."[83]

Şerif Mardin, Ali Süavi'yi "Fikirleri ve davranışlarıyla çağdaş Ortadoğu'nun istikrarsızlığına inkâr edilemez bir katkıda bulunan, farklı modern İslamî, siyasî-dinî cemiyetlerin liderlerine oldukça benzeyen Müslüman bir radikaldi." Diye tanımlıyor. Ancak onun bu son eylemini de "Ali Süavi'nin V. Murad'ı tekrar tahta geçirmek için 1878'de giriştiği hükümet darbesini açıklamak kolay değildir" diyor.[84]

Cemil Meriç, "Süavi hasta bir adamdı; tedirgin, dengesiz, birden bire alevlenen bir mizaç" diyor.[85]

Yılmaz Öztuna, Ali Süavi'yi şöyle anlatıyor: "Batı ve Doğu dillerine olan vukufuna, başarılı bir edip, gazeteci ve mütefekkir olmasına rağmen Ali Süavi Efendi, muvazenesiz ve ahlâksız bir tiptir. Hiçbir işte tutunamamıştır."[86]

Mustafa Müftüoğlu da Ali Süavi için: "Devleştirilmiş cücelerden biri" nitelemesinde bulunuyor.[87]

İsmail Hami Danişmen'in Ali Süavi tanımı ise şöyledir: "Ali Süavi, mazide yaşamış istikbal adamlarındandır. Onun vücudu Tanzimatçılarla, ruhu bizimle muasırdır. 1839'dan 1877'ye kadar yalnız otuz sekiz sene yaşayabilen bu ateşten mahlûk, teokrasi devrinde laiklik, mutlakıyet devrinde cumhuriyet ve Osmanlılık devrinde Türklük ve Türkçülük rüyaları görmüş, bu rüyalarını tabire çalışmış ve nihayet yine bu rüyalar uğrunda şehit olmuştur."[88]

Ünlü tarihçi İlber Ortaylı, Ali Süavi'yi İslamcılıkla laiklik, Türkçülükle Osmanlıcılık arasında gidip gelen biri olduğunu vurguluyor[89] ve Namık Kemal'le

83 Ülken, I, 107.

84 Şerif Mardin, a.g.e., 400-404.

85 H. Çelik, a.g.e., 51.

86 Öztuna, VII, 162.

87 Müftüoğlu, Yüz Küçük Adam, 227.

88 Danişmend, Ali Süavi 'nin Türkçülüğü, 5.

89 İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, 17. Basım, İstanbul 2004, s. 262.

karşılaştırarak "Ondan (N.Kemal'den) daha İslamcı olan ve parlamentoyu bile gerçek temsilî organ olarak görmeyecek kadar otoriteye başkaldıran Ali Süavi, birçok yönleriyle meşrutiyet reformlarının da ötesinde taleplerde bulunuyor"[90] diyor.

Görüldüğü üzere Ali Süavi ile aynı yüzyılda yaşamış insanlar arasında olduğu gibi günümüzde de çok uç noktada görüş ayrılığı yaşanmaktadır. Bu konuda birbirlerini suçlayan ifadelere de rastlanmaktadır. Dileriz bu tartışmalar, ortak bir noktada buluşmaya vesile olur ve uzlaşma ile sonlanır.

Hasan Paşa Katil mi? Kahraman mı?

Ali Süavi hakkında birbiriyle taban tabana zıd görüş ve düşünceler olduğu gibi Hasan Paşa hakkında da farklı görüş ve değerlendirmelerin olması normaldir.

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminde devam eden Sultan II. Abdülhamid düşmanlığı paralelinde Süavi, hürriyetçi ve istibdat düşmanı vs. diye övülmüştür.[91]

Bu tezi savunanlara göre Hasan paşa "Baş veren ihtilâlci"yi sopa ile öldürmüştür[92] Cemal Kutay'a göre o, zalim ve katildir.[93]

Onu böylesine yerden yere vuranlar, birkaç kişiyle sınırlı değildir. Ancak hepsinin bakış açısı, Ali Süavi cephesindendir ve yanlıdır.

Ancak bu olaya, başka açıdan bakanlar da vardır. Onlara göre Hasan Paşa, her şeyden önce bir askerdir. Paşa rütbesine sahiptir. Onun da bir görev ve sorumluluğu vardır.

Hasan Paşa, Beşiktaş bölgesinin güvenliğini sağlamakla görevliydi.[94] Elbette bu bölgede meydana gelen her olayla ilgilenmesi görevi gereğiydi. İlgilenmemesi, görevi ihmal ve hatta devlete ihanet olarak telakki edilmeliydi.

Hasan Paşa da görevini yerine getirmiştir. Şahsi gayret ve cesaretiyle bir ihtilâli bastırmıştır. Tarihçiler, onu bir ihtilâli bastırmış paşa olarak değerlendiriyorlar.[95]

90 Ortaylı, a.g,e., 25.

91 H. Çelik, a.g.e., 46

92 Atay, a.g.e., 63.

93 Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XIV, 8156-8157.

94 Karal, a.g.e., 500; Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 82-99.

95 Öztuna, VII, 163; Şeref, a.g.e., 218; M. Celaleddin Paşa, a.g.e., 612; Kuran, a.g.e., 120; İnan, I, 767; Şakir, Beşinci Murad'in Hayatı, 166; Melek, a.g.m., 763; Danışman, XIII, 111-112.

Elbette ihtilâli, bir kişinin tek başına bastırması düşünülemez. Hasan Paşa, elebaşlarını etkisiz hale getirerek ihtilâlin bastırılmasında öncü rol oynamıştır.

Bu, onun görevi gereğiydi. Çırağan sarayında darbe girişimi olurken Hasan Paşa'nın gelip de darbecileri alkışlaması ve kutlaması beklenemezdi. Bir generalin işbirlikçi olması da beklenemezdi.

Bugünün mantığıyla şöyle düşünelim: Herhangi bir devlet başkanlığı köşkünde böyle bir darbe girişiminde bulunulsa, muhafız alayının ve tüm güvenlik güçlerinin görevi; darbeyi önlemek, devleti korumak ve kurulu düzeni savunmak değil midir? Onları, özellikle komutanlarının görevlerini yapmamaları ve hatta darbecilerin yanında yer almaları, devletin ve rejimin bekası bakımından nasıl karşılanır?

Hasan Paşa, sözünün eri idi. Padişah kim olursa olsun ona ihanet edemezdi. İhtilâlcilerle bir olması beklenemezdi. O, görevine sadık bir insandı, aksini yapamazdı.

II. Abdülhamid'e karşı olmak uğruna, onun yanında yer aldığı için o günün devlet adamlarını katil veya zalim diye suçlamak, hiçbir insafla bağdaşmaz kanısındayız.

Hasan Paşa'yı bugünün değer yargılarıyla mahkûm etmek yerine o günün şartlarında devlete bağlı, düzen ve asayişin bozulmasına karşı, gözünü budaktan sakınmayan bir Osmanlı Paşası olarak görmek de mümkündür.

Hasan Paşa'nın, Çırağan sarayı baskınına katılan hiçbir insanla şahsî bir hesabı veya düşmanlığı yoktu. Ali Süavi'yi de tanımıyordu. Bir olayla bağlantılı olarak ona, özel bir kini de yoktu. Olsaydı zaten, kayıtsız şartsız Ali Süavi taraftarı olanlar, onu bir bir ortaya çıkarırlardı.

Hasan Paşa'nın, Ali Süavi ve arkadaşlarının öldürülmesinden dolayı "katil" olduğunu söyleyenlerin karşısında, büyük bir cesaretle bir darbe girişimini önleyen "kahraman" olduğunu söyleyenler de olacaktır.

Bu tartışmaların uzun süre devam etmemesi için kişilerin ve olayların o günün şartları içinde değerlendirilmesi gerekir. Mantıklı düşünmek de bunu gerektirir.

Hasan Paşa'ya Ödül

Hasan Paşa, Osmanlı Devletinin başındaki padişah kim olursa olsun, ona sadakatle bağlıydı. Zira o devleti temsil ediyordu.

Hasan Paşa, sultana bağlılığı ve o üstün cesareti sayesinde Çırağan Sarayı baskınını önledi. Onun gayret ve cesareti olmasaydı Ali Süavi ve ekibi, ülkeyi bir maceraya sürükleyecekti. Devletin şekli ve istikameti, hatta varlığı tartışılacaktı. Bu durumda Süavi ile işbirliği yapan farklı bir yönetim, işbaşına gelebilirdi. Sonuç, Osmanlı Devleti için tam bir karmaşa ve macera olurdu.

Ama Sultan II. Abdülhamid için yolun sonu demekti. O da bunu bildiği için Çırağan Sarayı baskınını önleyen Hasan Paşa'yı huzuruna kabul etti ve birinci rütbeden Mecidî ve ikinci rütbeden Osmanlı nişanlarıyla taltif etti. Bu nişan (madalya)ların manevi değeri çok büyüktü. Hasan Paşa, bu nişanlarla paşalar arasında iyice temayüz etti.

Bunlar, ödülün bir parçası idi. Yine bir ödül olarak Hasan Paşa'nın Beşiktaş Muhafızlığındaki yetkileri artırıldı.[96]

Sultan'in şahsi güvenini kazanan kişilere, Hafiye örgütünde görev veriliyordu. Bu başarısından sonra Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya istihbarat görevi de verildi. Bu görev, bulunduğu makamın imkânları ve şahsi gayreti ölçüsünde olacaktı.[97] İstihbarat görevinin verilişi, ona güvenin sonucuydu.

Beşiktaş bölgesi, Sultan II. Abdülhamid için çok önemli idi. Çünkü bu mıntıkada, onun taç ve tahtını tehlikeye düşürebilecek iki önemli kişi vardı. Bunlardan birisi eski padişah Sultan Murat, diğeri de padişah veliahtı Reşat Efendi idi.

Eski padişahı tekrar tahta çıkarmak isteyenlerin yanı sıra II. Abdülhamid'i tahttan indirerek Reşat Efendi'yi padişah yapmak isteyenler de vardı. Bunlar, bir saray darbesiyle olabilecek şeylerdi. Bu tür girişimler nerede planlanırsa planlansın Beşiktaş bölgesinde uygulanmak zorundaydı.

İşte bu nedenlerle Hasan Paşa'nın sorumlu olduğu bölge çok önemliydi.

96 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 169-170.

97 Orhan Koloğlu, "Hafiye Teşkilatı", Osmanlı Ansiklopedisi, VII, 126.

Hasan Paşa Hakkında İhbarlar ve İddialar

Hasan Paşa, görevini titizlikle ve cesaretle yerine getiren bir insandı. Sert mizaçlıydı, otoriter ve disiplinliydi. İnandığı insana tam bağlanırdı. Ama sevmediği insana kin bağlamayı düşünmezdi.

Buna rağmen, Hasan Paşa'nın Çırağan Sarayına girerek Sultan Murat'tan intikam almak için dayak attığı ve saray erkânına zulüm yaptığı iddia edilmişti.

Bunun tam zıddı bir iddia daha vardı: "Hasan Paşa'nın Sultan Murat'la ittifakı var. Onu alıp Rusya'ya kaçıracak."

Abdülhamid Han'ın istihbaratı güçlü idi. Bunların asılsız olduğunu kısa zamanda öğrendi.

Hasan Paşa'nın Sultan Murad'a kırgın olduğu söylenebilir. Ama o, görev esnasında hisleriyle hareket edip ona karşı bir saygısızlık göstermedi. Hatta birkaç sene sarayın gerek deniz, gerekse kara tarafındaki kordonunu bile daraltmamıştı. Onun bu hareketi de bir ihbara konu olmuştur. İhbara göre bir gün sarayın etrafında şüpheli adamlar dolaştığı söyleniyor ve Hasan Paşa'nın bunlara göz yumduğu ima ediliyordu. Hasan Paşa, bu konuda zaman zaman uyarıldığı için, güvenlik tedbirlerini artırmak zorunda kalmıştı.[98]

Bunlar sıradan ihbarlardı. Ama bir dedikodu vardı ki korkunç idi: Güya Hasan Paşa, Çırağan sarayındaki bazı kadınlarla gayrimeşru hayat yaşıyormuş. Çırağan sarayında yaşayan bir kadın bu iddiaya şöyle cevap veriyordu:

"Hacı Hasan Paşa denilen zatın yüzünü biz ancak bir kere gördük. O da Ali Süavi olayında... Bu olaydan sonra, sarayın muhafazasına memur olduğu halde, Hacı Hasan Paşa, bir kere saray kapısından içeri girmemiş, hatta penceremizin önünden bile geçmemiştir.[99]

Çırağan'da Yeni Gelişmeler

Çırağan sarayı, hassas konumunu koruyordu. Zira Sultan V. Murat, ailesi ve saray personeliyle birlikte burada kalıyordu. V. Murad'ı tekrar padişah yapma konusunda Ali Süavi'nin girişimi ilk değildi. Sultan Murat dönemini özleyenler,

98 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 171-172.

99 Şakir, Beşinci Murad 'in Hayatı, 194-195.

ondan bir takım beklentileri olanlar kendi aralarında örgütlenmelerini sürdüreceklerdi.

Ali Süavi'nin Çırağan Sarayı'na baskın planladığı sırada bir başka komite de çalışmalarına başlamıştı. 1878 yılının Ocak ayında örgütlenmesini tamamlayan bu komitenin başında Prodos Locası'nın Üstad-ı Azamı Kleanti Skaliyeri bulunmaktaydı.[100] Yardımcısı da Aziz Bey idi. Onun için bu komiteye "Kleanti Skaliyeri ve Aziz Bey Komitesi" deniyordu. Amaçları Sultan Murad'ı saraydan çıkarıp tekrar padişah yapmaktı.

Bunlar, Ali Süavi'nin çalışmalarından haberdar idiler. Girişimin sonucunu beklediler.

Çırağan Sarayında Sultan Murat ve Valide Sultan, bu komite ile irtibat halinde idi. Bir şekilde haberleşiyorlardı. Buna ek olarak Skaliyeri ve Ali Şefkati Bey, Çırağan Sarayına gizlice girerek V. Murat'la bizzat görüşmüşlerdi. O zaman eski padişah, onlara "Fasılaya uğrayan saltanatın bana iade edileceği günleri bekliyorum. Dostlarım bunu çabuklaştırabilirler" diyerek onlara cesaret veriyordu.[101]

Bu komitenin sarayda da uzantısı vardı. Seniha Sultan, Nakşibend Kalfa ve Ali Bey, Çırağan'daki temsilcileri idi.

Ali Süavi'nin darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanınca bu komite, çalışmalarına hız verdi. Bu komiteye devlet adamlarından bazılarının da katıldığına dair istihbarat bilgileri Yıldız Sarayına ulaşmıştı. Hem de komitede yer almış gibi görünen bazı elemanlar, durumu Sultan II. Abdülhamid'e bildirmişlerdi. Bunların başında Hüsnü Bey geliyordu.[102]

Komite, Sultan Murad'ı deniz yoluyla kaçırmaya karar vermişti. Ama • Beşiktaş bölgesinde bu işi başarmak kolay değildi. Orada Hacı Hasan Paşa vardı.

Nakşibend Kalfa'nın faaliyetlerini Kahveci Yani, gizlice Hasan Paşa'ya bildirdi.[103] Çırağan Sarayında cadı kazanı kaynamaya devam ediyordu. Hasan Paşa ise gelişmeleri büyük bir sükûnetle izliyordu.

100 Mantran, IV, 149; Levvis, a.g.e., 174-175. Sultan V. Murat ve masonlar konusunda bkz. Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, VIII, 500-504; Yazıcı, a.g.e., 96-97; Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 6. Basım, İstanbul 1999, s. 33-35.

101 Şehsuvaroğlu, a.g.m., 716; Nuri, II, 431-432.

102 İ. H. Uzunçarşılı, "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi", Belleten, C. 8, Sayı: 30, s. 245-328; Şakir, BeşinciMurad'in Hayatı, 157; Kuran, a.g.e., 121-122; Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, s. 19-22; Karal, VIII, 501-503; Yazıcı, a.g.e., 96.

103 Kuran, a.g.e., 123; Uzunçarşılı, Belleten, 8/30, 284.

Komitenin de korkusu Hasan Paşa idi. Ama komite üyelerinden Haydarlı Nuri Bey, Yıldız Sarayı'nı kuşatma ve Hasan Paşa'yı bölgeden uzaklaştırma görevini üstüne almış ve bunu taahhüt etmişti.[104]

Komite, bir deneme yapmıştı. Kleanti Skaliyeri'nin sahile çıkma teşebbüsü başarısız olmuştu. Muhafızlar, onları görmüş ve sorguya çekmişlerdi. Onlar da fırtınadan ilerleyemedikleri için sahile çıktıklarını söyleyerek kurtulmuşlardı.[105]

Hüsnü Bey'in topladığı istihbarat sayesinde komitenin 8 Temmuz 1878'de Aziz Bey'in evinde toplantı halinde oldukları tespit edildi. Zaptiyeler tarafından yapılan baskında komitenin birçok üyesi ele geçirildi. Ancak Kleanti Skaliyeri, Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkati kaçmayı başardılar. Bir yolunu bulan Skaliyeri ve Nakşibend Kalfa Yunanistan'da, Ali Şefkati de Paris'te ortaya çıktılar.[106]

Bir darbe teşebbüsü daha gerçekleşemeden böylece önlenmiş oldu. Birinci Çırağan olayına karışanlarla bu komitede yer alanların davası, birlikte ele alınarak 13 Ekim 1878 tarihine kadar sürdü.[107]

Tarihçi Enver Ziya Karal, Ali Süavi ve Kleanti'nin girişimlerini birleştirerek şöyle diyor:

"Ali Süavi ve Kleanti, her ikisi de masondurlar. Bu müşterek noktalan dikkate alarak ayrı ayrı görünen bu iki Çırağan olayının üstün bir teşkilatın emriyle olmasa bile muvafakati ile yapılmış olması düşüncesi akla gelmektedir."[108]

Haluk Şehsuvaroğlu da beşinci Murad'ın son durumunu şöyle dile getiriyordu:

"Jön Türklerin yıllarca meşrutiyet padişahı olarak hazırladıkları ve kendisine büyük umutlar bağladıkları V. Murat, artık uzun yıllar Çırağan sarayında kalmış ve hayatını çocuklarını, torunlarını okutmakla, bazı parçalar bestelemek, piyano ve armoni çalmakla geçirmişti."[109]

104 Uzunçarşılı, Belleten, 8/30,259.

105 Uzunçarşılı, Belleten, 8/30, 277.

106 Uzunçarşılı, Belleten, 8/30,279-285; Kuran, a.g.e., 124; Şakir, BeşinciMurad'ınHayatı, 157; Karal, VIII, 503; Uzunçarşılı, "Murat V", VIII, 650; Lewis, a.g.e., 175.

107 Küçük, "Çırağan Vakası", VIII, 308.

108 Karal, VIII, 503.

109 Şehsuvaroğlu, a.g.m., 766.

Ali Süavi'nin Yaşadığı İhbarı

Sultan Abdülhamid, bulunduğu konum itibariyle tedbirli bir insandı. Ülkenin dört bir yanında istihbarat ağı kurmuştu. Ama her gelen ihbar ve juraala da itibar edemezdi.

İbriktarbaşı Kamil Bey, Sultan Abdülhamid'in ihbarına değer verdiği kişilerdendi. Kamil Bey, bir gün "Çok Acele" kaydı ile bir zarf takdim etti. Kâğıtta özetle şunlar yazılı idi:

"Çırağan Sarayına hücum eden meşhur Ali Süavi şakinin o zaman öldürüldüğüne dair bir şayia çıkarılmış ise de bu herif katledilmemiş olup halen hayattadır. Hicaza kaçmış olup orada kalmıştır. Sonra İstanbul'a dönmüştür. Şu anda Üsküdar'da Karlıkbayırı'nda 23 numaralı evde saklanmaktadır.

Sultan Abdülhamid, Ali Süavi'nin öldüğünden emindi. Yıllar sonra böyle bir ihbar alınca hayretler içinde kaldı. Ama haberi getiren, güvendiği bir adamdı. Bir hayli düşündükten sonra zili çekti:

—Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'yı acele çağırın. Hiç kimseyle görüşmeden doğruca bana gelsin, dedi.

Hasan Paşa, devriyeye çıkmıştı. Her yerde aranıyordu. Bir saat gecikmeyle geldi.

Sultan, biraz öfke, biraz da merakla sordu:

—Nerede idin Paşa? Bir saattin seni aratıyorum.

—Allah ömür versin, Efendimiz... Malum ya... Vazife... Gece devriyesine çıkmıştım.

Birkaç sorudan sonra Sultan II. Abdülhamid, Hasan Paşa'ya günün konusunu aktardı:

—Pekâlâ... Şimdi sana garip bir havadis vereyim de dinle... Ali Süavi sağ imiş.

Hasan Paşa, bu sözleri duyar duymaz, omuzlarını şöyle bir gerdi, biraz da ' dikleşti. Padişahı iyice süzdükten sonra:

—Ne buyurdunuz, efendim?

—Ali Süavi sağ imiş... Güya o zaman ölmemiş de...

Hasan Paşa sabredemedi:

—Efendim... Eğer şimdi huzurunuzda olmasaydım, çok ters bir laf söylerdim. Hâşâ huzurdan, o haltı kim etmiş, utanmaz herifler... Demek ki artık dirileri bıraktılar, ölülerle uğraşıyorlar. Bununla da herkesi kandırmaya çalışıyorlar... Ne günlere kaldık, ya Rabbi... Allah'tan da korkmuyorlar... Kaldırmadık taş altı bırakmıyorlar.

Sultan Abdülhamid, ihbarı açıkladı:

—Paşa, buna ben de ihtimal vermiyorum, ama ihbarda bulunan adam, ısrarla iddia ediyor, kaldığı evin adresini de gösteriyor. Elbette bunun bir aslı olmalı. Ben sana derim ki bu konuyu el altından bizzat sen araştır. Başkalarına havale etme, işi de dallandırma...

—Tamam efendim. İşi bana havale ettiniz, onu ben araştıracağım. Bu gece oraya gidip ihbarın aslını faslını öğreneceğim.

Hasan Paşa, adresi öğrenip, padişahın huzurundan ayrılır. Karakola gider, kıyafetini değiştirir. Bir kayığa biner, Üsküdar'a varır. Bir faytonla Paşakapısı'nda Mutasarrıfın evine gider. Gece vakti onu uyandırır.

Mutasarrıf, bu vakitte Hasan Paşa'yı tebdil-i kıyafet görünce şaşırır. Paşa'nın:

—Mutasarrıf Bey, Karlıkbayırı'na kadar beraber gideceğiz, dediği zaman hayreti büsbütün artar.

Mutasarrıf, arabasını hazırlatır. Birlikte yola çıkarlar. Gece karanlığında kibrit yakarak 23 numaralı evi bulurlar.

Ev, köhne bir yapıydı. Gece yarısı bin bir zorlukla evdekiler uyandırıldı. O vakitte rahatsız edilmekten dolayı endişelenen ev sahibi korkuyla kapıyı açtı. Kekeleyerek:

—Ne istiyorsunuz, ağa? diyebildi.

Hasan Paşa, adamı sakinleştirmeye çalıştı.

—Efendi, korkma... Devletçe bir şeye lüzum var... Küçük bir araştırma yapıp gideceğiz.

Adam, merakla bekliyordu.

—Bu ev kimindir?

—Benim.

—Sen kimsin?

—Ben, bedestende tellalım. Bana Hacı Şükrü Efendi, derler.

—Evde kim var?

—Annem, eşim ve çocuklarım var.

—Başka... Başka kimse yok mu?

—Bir de misafirimiz var.

—Misafiriniz kim?

—Canım, bizim baba yadigârı... Ali Süavi Efendi...

Hasan Paşa, ne diyeceğini şaşırdı. Derhal onu görmek istedi. Üst katta yatan misafirin odasına gaz lambalarının ışığında vardılar.

Odanın kapını açtılar. Yer yatağında yorganı çekmiş yatan adamı gördüler.

Hasan Paşa sordu:

—Ali Süavi bu mu?

—Evet, efendim, budur.

Hasan Paşa, yorganı hafifçe açtı ve baktı ki Arap şimali birisi yatıyor. Adama sordu:

—Adın ne senin?

Adam, tam bir Arap şivesiyle cevap verdi:

—Ali Süavi...

—Ali Süavi mi?

—Neam, ya seyidi... Ali Süavi... Vallahilazim Ali Süavi...

Hasan Paşa, kendisini hayretten alamıyordu:

—Ben... Mekke... Evlad-ı Resul...

—Sen, ne işle meşgulsün?

—Ben...? Delil...

Hacı Şükrü Efendi, konuya açıklık getirir:

—Bu zat, Hicaz delillerindendir. Merhum pederim hacca gittiğinde bu adam onların delili imiş. Bizi ziyarete gelmiş... Hem de hasta imiş. Burada tedavi olacak.

Hasan Paşa, meseleyi anladı ama yine de adamı yarım saat sorguladı. Sonunda bu adamın maktul Ali Süavi olmayıp Mekke delillerinden biri olduğundan emin oldu.

Ancak her ihtimale karşı misafiri gözetim altına aldı. Sabaha karşı saraya vardı. Konuyu olduğu gibi Abdülhamid'e aktardı.

Padişah da meseleyi tüm detayıyla öğrendi. Ama konunun duyulmasından endişe ediyordu. Buna da bir çare buldu. Mekkeli delile bol para vererek memleketine gönderdi.[110]

Hasan Paşa'nın Ameliyatı

Hasan Paşa, Beşiktaş Karakolunda görevine devam ediyordu. Hırsızlarla, sarhoşlarla, siyasî suçlularla uğraşıyordu. Çırağan Sarayı çevresindeki olaylar, onu sürekli meşgul ediyordu. İşi başından aşkındı. Sürekli baş ağrısı çekiyordu.

Önceleri işin yoğunluğundan oluyor sandı, birçok müsekkin kullandı. Ama geçmiyordu. Baş ağrısının yanı sıra ateşi yükselmeye başladı. Görevine de gidemez oldu.

Durumu, Sultan II. Abdülhamid'e bildirdiler. O da, tedavisi için ne lazımsa yapılsın, deyince hastaneye kaldırıldı.

Yapılan muayene sonucu ağrıların ve ateşin kaynağı, başındaki yara idi.

Ardahan savunmasında başından yaralanmış, Gümüşhane'de tedavi görmüştü. Yara, dıştan kapanmıştı ama ağrı devam ediyordu. Doktor ameliyata karar verdi.

Yapılan ameliyatla kafatasının içinde savaş esnasında giren fesin püskülü ortaya çıkarıldı. Operasyon, başarıyla sonuçlanarak kafatası kapatılıp dikiş atıldı.

110 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 259-268; Uğur, a.g.m., 1098; Nuri Uğur, bu makalesinde, misafirin İzmir'deki teyzelerinin oğlu olduğunu söylüyor.

Hasan Paşa da, yıllarca başındaki taşıdığı püsküllü beladan kurtulmuş oldu.[111]

Olayı duyanlar, bu işe hayret ettiler ve Hasan Paşa'nm sabır ve dayanıklılığını konuşmaya başladılar.

Daha sonra Hasan Paşa, zatürree hastalığına yakalanmış ise de saray tabibi Dr. Mehmet Bey, muayene sonucunda hayati bir tehlikesinin olmadığını beyan eden bir rapor vererek tedavisine devam etmiştir.[112]

111 Birinci, a.g.m., 62.

112 B.A.Y.PRK. SGE, DosyaNo: 2, Sıra No: 16, 1300 Z.29.

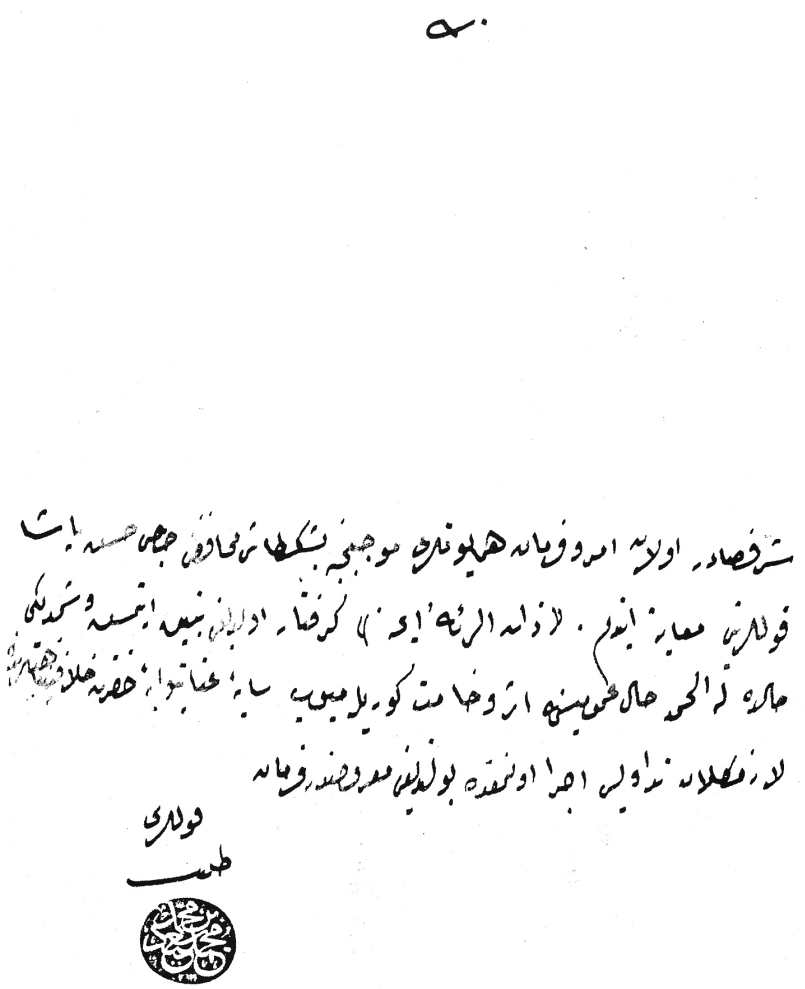

Zatürre hastalığına yakalanan Hasan Paşa'nın muayenesi sonucu Dr. Mehmet Bey tarafından düzenlenen, hayati tehlike olmadığına dair rapor

Sultan V. Murat'ın
Tuğrası

MİHAT PAŞA DURUŞMASI

MİTHAT PAŞA DURUŞMASI

Sultan II. Abdülhamid, amcası Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilişinden sonra ölümünü hep şüpheli bulmuştu. İntihar etti iddiasına rağmen Çerkeş Hasan olayı da bunun intihar süsü verilmiş bir cinayet olduğu tezini güçlendirmişti.

Abdülaziz'in tahttan indirilişinde rol alanların bu olaya karışmış olmaları ihtimalini hep hatırında tutan Sultan II. Abdülhamid, savaşların sona erip bazı anlaşmaların yapılmasından sonra iç meselelerle ilgilenmeye yeni fırsat bulabilmişti. Bu konuda sürüp gelen söylentilerin tetkikine artık sıra gelmişti.

Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rol oynayanların sorgulanması için II. Abdülhamid, gerekli talimatı verdi. Bu ferman üzerine başta Mithat Paşa olmak üzere Mahmut ve Nuri Paşalarla diğer etkili isimler sorguya çekildi. Sorguların sonunda yargılanmalarına karar verildi.

Yargılama Yıldız'da yapılacaktı. Hazırlıklar başladı.

Bu, büyük bir olaydı. Sadrazamlık yapmış Mithat Paşa ve arkadaşları cinayetle yargılanacaktı. Haftalarca önce gereken güvenlik tedbirleri alındı. Başta Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa olmak üzere Tevfık Paşa, Taşkışla kumandanı Osman Paşa ve Miralay Ali Bey'e beş maddelik bir talimat verildi. Böylece mahkemenin yapılacağı bölgede olağanüstü hal uygulanarak bir güvenlik şeridi oluşturulmuş oldu.[1]

1 Y.E.E. Dosya No: 16 Sıra No: 38 Tarih: 15 Haziran 1297.

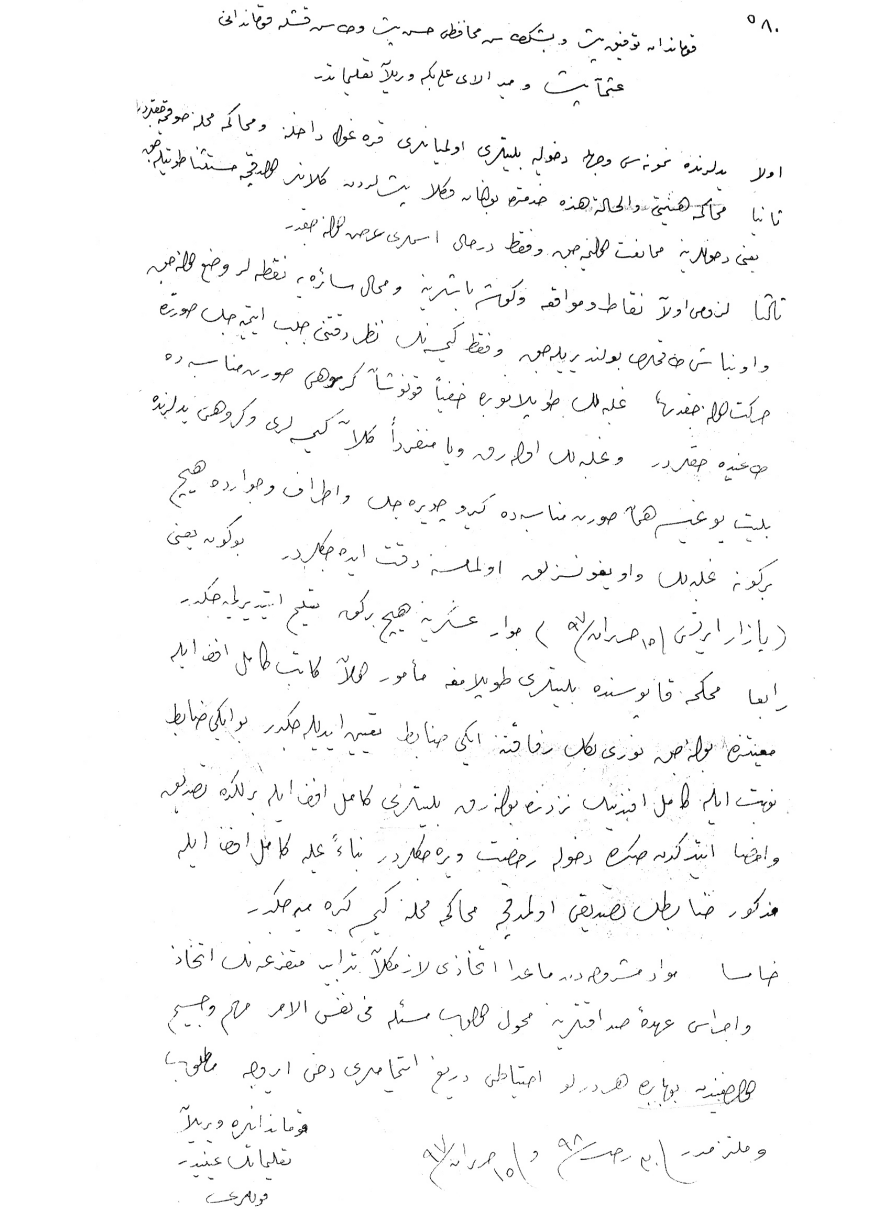

Yıldız Mahkemesi nedeniyle beşiktaş muhafızı Hasan Paşa ve arkadaşlarına verilen talimat

Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa ve Kumandan Tevfik Paşa ve Taşkışla kumandanı Osman Paşa ve Miralay Ali Bey 'e verilen talimattır:

Yedlerinde numunesi veçhile duhûle biletleri olmayanları karakol dâhiline ve muhakeme mahalline sokmayacaktır.

Muhakeme heyeti ve'lhâlet-i hazihi hizmette bulunan vükelâ paşalardan gelen oldukça müstesna tutulacak yani duhûlüne mümaneat olunmayacak ve fakat derhal isimleri arz olunacaktır.

Lüzum olan nukat ve köşe başlarına ve mahal-i saireye noktalar vaz olunacak ve onbaşı takımları bulundurulacak ve fakat kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmeyecek surette hareket olunacaktır. Kalabalık toplanıp da hafiyen konuşan güruhu suret-i münasibede dağıtacaktır. Ve kalabalık olarak veya münferiden gelen kimseleri ve güruhu yedlerinde biletleri yoksa hemen suret-i münasibede geri çevirecek ve etraf ve civarda hiçbir gün kalabalık ve uygunsuzluk olmamasına dikkat edecektir. Bugünyani (Pazartesi 15 Haziran 1297) civar-ı askerinde hiçbir güna talim ettirilmeyecektir.

Mahkeme kapısında biletleri toplamaya memur olan kâtip Kâmil Efendi ile maiyetinde bulunacak Nuri Bey'in refakatine iki zabit tayin edilecektir. Bu iki zabit, nöbetle Kamil Efendi'nin nezdinde bulunarak biletleri Kamil Efendi ile birlikte tasdik ve imza ettikten sonra duhûle ruhsat vereceklerdir. Binaenaleyh Kamil Efendi ile mezkûr zâbitan tasdiki olmadıkça muhakeme mahalline kimse giremeyecektir.

Mevadd-i meşruhadan maada ittihazı lazım gelen tedabir-i müteferrikanın ittihaz ve icrası uhde-i sadakatlerine muhavvel olup mesele fi-nefsi'l-emr ve cesîm olduğundan bu babda her türlü ihtiyatı diriğ etmemeleri dahi ayrıca matlub ve mültezemdir.

20 Receb (12)98
15 Haziran (12)97

Bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra yargılama 27 Haziran 1881'de başladı. Tarihe "Yıldız Mahkemesi" olarak geçen bu özel mahkemenin başkanı Ali Süruri, ikinci başkanı Hiristo Forides Efendi, Savcı Latif Bey ve üye olarak da Emin, Tevfik ve Hüseyin beyler, Takavur Efendi görev yaptılar.

Mahkeme, sanıkları dinledikten sonra tanıkları aldılar. Bu arada ilginç gelişmeler oldu. Sanıklardan Pehlivan Mustafa, Sultan Abdülaziz'in öldürülmesi konusunda Mahmud Celaleddin ve Nuri Paşalardan emir aldıklarını itiraf etti.[2]

Mahkeme, itiraf ve savunmalardan sonra Abdülaziz'i öldürmek fiiline katılma suçundan Mithat, Mahmut, Nuri Paşalara idam cezası verdi. Diğerleri de çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı.

Mithat Paşa, temyize başvurdu. Ancak Temyiz Mahkemesi, kararı onayladı. Ama II. Abdülhamid, idam kararlarını ömür boyu hapis cezasına çevirdi.

Mithat Paşa ve diğer idam mahkûmlarının ömür boyu hapis cezasını Taif te çekmelerine karar verildi.

Mithat Paşa ve Arkadaşlarının Taife Gönderilişi

Mithat Paşa ve arkadaşları hakkındaki karar kesinleşmiş, sıra uygulamaya gelmişti. İstanbul'dan Taife kadar uzanan bir sevkiyat programı hazırlandı.

28 Temmuz 1881 'de mahkûmlar, Yıldız'dan alındılar. Tüfekçilerden Arnavut Tahir Paşa komutasında ayrı ayrı arabalara bindirilerek Tabye karakoluna götürüldüler. Bu işlemde Beşiktaş muhafızı Hasan Paşa ve Miralay Ali Bey de görev aldılar. Bu esnada iki istambot hazırlandı. Birine Muhafız Hasan Paşa ile gemi kaptanı Osman Bey ve sevk memuru Miralay Karzek Süleyman Bey'le Mithat Paşa, Mahmut Paşa ve Nuri Paşa bindiler. İkincisine de diğer mahkûmlar bindirilerek İzzettin vapuruna kadar götürüldüler.[3]

Taif kalesine kadar süren uzun ve meşakkatli bir yol vardı. Nihayet mahkûmlar, kaleye yerleştirildi. 24 Nisan 1884'de kalede korkunç bir olay gerçekleşmişti. Paşalar hücrelerinde boğulmuş olarak bulunmuşlardı.[4]

2 Karal, VIII, 507-508; Nuri, II, 749-764; Aksun, IV, 386-395; Ongunsu, a.g.m., I, 60; Danişmend, IV, 319-321; Küçük, "Abdülaziz", 1,184-185; Danışman, XIII, 124-128; Yaz1Cı, a.g.e., 132.

3 İsmail Hakkı Uzunçarşıh, Mithat Paşa ve Taif Mahkumları, 3. Basım, Ankara 1992, s. 9; Nuri, II, 764-767.

4 Uzunçarşıh, a.g.e., 100-112; Karal, VIII, 509; Danişmend, IV, 325-327.

Bu üç paşanın hizmetinde bulunan uşaklar da oradaydılar. Onlar da 18 Nisan 1888'de serbest bırakılarak İstanbul'a döndüler.

Mithat Paşa'nın uşağı Arif Ağa, Mahmut Paşa'nın uşağı Hacı Şükrü Ağa ve cinnet halinde bulunan Nuri Paşa'nın uşağı Bekir Ağa, İstanbul'da Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın gözetimi altında belirli zamanlarda karakola gelerek görünmek suretiyle kefaletle kontrole tabi tutulmuşlardı. Sonra kendilerine ömür boyu maaş bağlanmak suretiyle memleketlerine gönderilmişlerdi.[5]

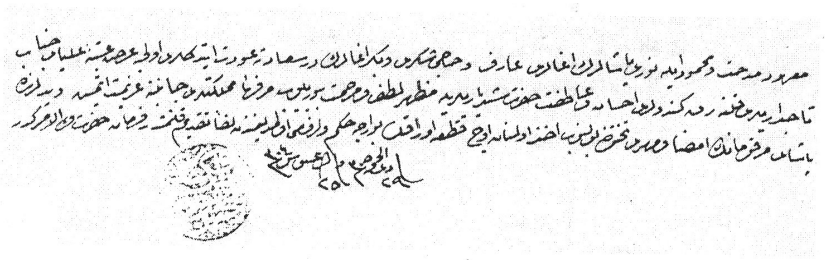

Bu konuda Hasan Paşa'nın raporu şöyledir:[6]

"Mahud Midhat ve Mahmud ile Nuri Paşaların ağaları Arif ve Hacı Şükrü ve Bekir Ağaların Dersaadet'e avdet ettikleri evvelce arz-ı atebe-i ulya-yı cenab-ı tacidarileri kılınarak kendüleri ihsan ve atıfet-i hazret-i şehriyarıleri ile mazhar-ı lütuf ve merhamet buyurulup müreffehen memleketi canibine azimet etmiş veyedlerindepaşa-yı merkumanın imza ve mührü tahtında bulunup ahz olunan üç nüsha evrakın buraca hüküm ve lüzumu olmadığından leffen takdim kılınmıştır. Ferman Hazret-i Veliyyülemrindir."

Fi 29 Zilhicce 305 ve 25 Ağustos sene 304
Beşiktaş Muhafızı Hasan

Hasan Paşa'nın İfadesinin İstenmesi

Hasan Paşa, herkesi sorgulayan sorumsuz bir insan değildir. Yaptığı işlerden veya eksik bıraktığı bir soruşturmadan dolayı kendisinin de sorgulanması doğaldı.

5 Uzunçarşılı, a.g.e., 112-113.

6 B. Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, K: 17, Zarf: 59, Krt: 18-21: Evrak No: 796.

Bu bağlamda bir olayın aydınlatılması için başka bir karakoldan Rıza isimli bir polis memuru 29 Z. 1300 tarihinde Hasan Paşa'yı soruşturma ve istintak etmek (ifadesini almak) üzere karakola davet eder. Hukukî formaliteleri ve soruşturma prosedürünü çok iyi bilen Hasan Paşa, bu çağrıya uymaz ve padişahın emri olmadıkça gelmeyeceğini bildirir. Bunun üzerine Rıza adlı polis memuru durumu saraya iletir:[7]

"Hasan Paşa bendelerine gelmesini, birini gönderüp rica etmiş idim. Yaveri Mehmet Efendi vasıtasıyla irade-i şahane olmadıkça gelmeyeceğini bildirmiş. Bu his üzerine bu hususun müzakeresi için, bendehanelerine gelmesi irade-i seniyyeleri cenab-ı memlukhaneleri iktizasından idüğü tahriren tarafına tebliğ edilmişken şimdiye kadar cevap alınamamıştır. Halbuki celb ve isticvabı emr ü ferman buyurulan Sefer Bey'in hemşirezadesi Murat bey bendehanelerinde beklemekte olduğu malum-u şahaneleri buyuruldukta Hasan Paşa gelmeksizin istintakına bed'e ve mübaşeret edeyim mi yoksa Hasan Paşa kullarının gelmesi hakkında doğruca kendine mi irade buyrulur? Ol babda şeref vuku bulacak emr üferman-ı hümayunlarına muntazır olduğumu arz eder ve diğer celb olunacak mekteb-i hukuk şakirdini dahi celbi hususunda kime müracaat edeceğimi isti'zan eylerim. Kâtibe-i ahvalde emr u ferman, nimetpenah efendimiz hazretlerinindir.

Saat 3 dakika 55. Abd-i memlükleri Rıza

Arşiv belgelerinde Hasan Paşa'nm doğrudan şikâyet edenlerin müracaatları da vardır. Bunlardan biri de Çırağan Sarayında müstahdem iken Muhafız Hasan Paşa'nm kendisini haksız yere İnebolu'ya sürdürdüğünden dolayı mağdur durumda bulunduğunu ifade eden Ali isimli zatın 24.2.1307 tarihli telgrafı da bulunmaktadır.[8]

7 B.A. Y.P.RK. KOM Dosya: 4 Gömlek: 27.

8 B.A. Y.PRK. AZJ. Dosya: 17 Gömlek: 43.

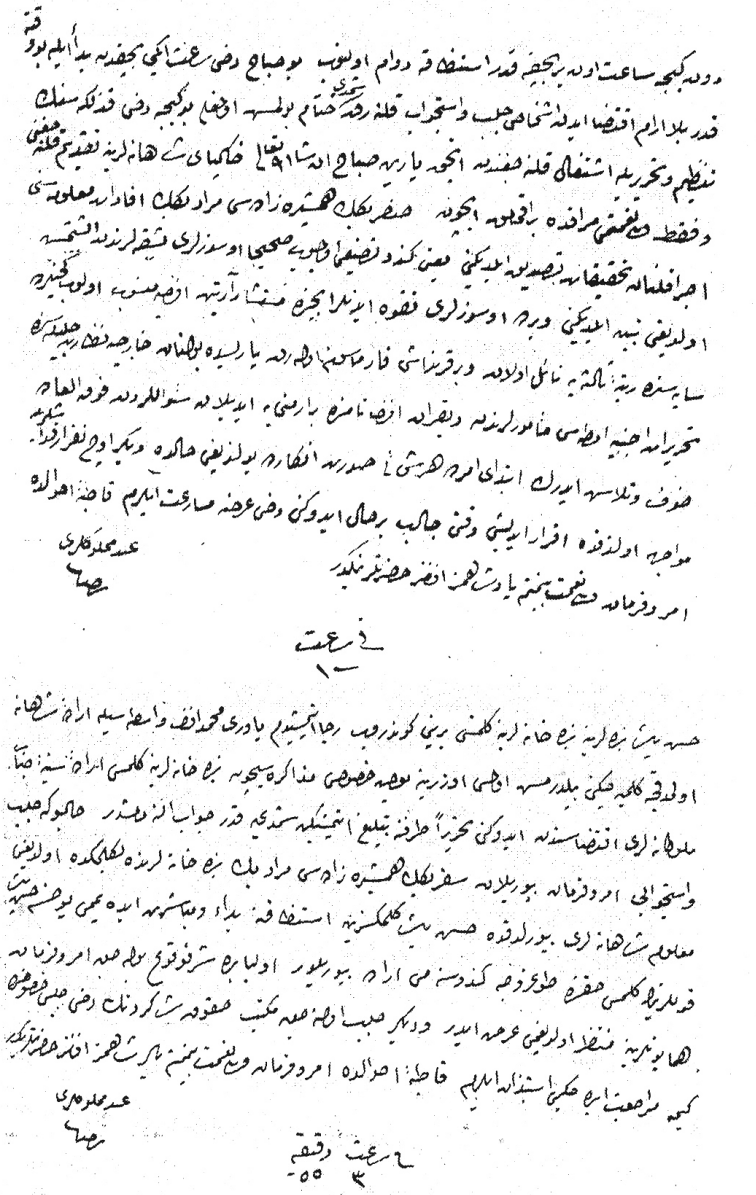

Hasan Paşa'nın soruşturma ve istintak edilmek istenmesine dair belgeler

BEŞİKTAŞ KARAKOLU

İHBARLAR VE SORGULAR

Beşiktaş Karakolu, padişah saraylarının, resmi dairelerinin bulunduğu ve devlet adamlarının yaşadığı semtlerin güvenliğinden sorumluydu. Bir yönüyle devletin, diğer yönüyle de vatandaşların huzuruyla ilgilenmek durumundaydı.

Onun için bu karakola siyasî konular dahil, her türlü ihbar geliyordu. Hasan Paşa, bunları en ince ayrıntısına kadar araştırıyor, gereken işlemleri yapıyordu.

Karakola herkesin işi düşebilirdi. Ama hırsızın, haydudun, sarhoşun, sahtekârın uğrak yeri idi. Onlar, ciddi bir sorgudan geçiriliyordu. Sorgulama şekli, o günün şartlarında nasılsa, o karakolda da öyle idi. Hasan Paşa'nın Beşiktaş Karakolunda disiplin ve otorite hâkimdi.

Kısa sürede Beşiktaş Karakolunun ünü her tarafa yayıldı. Başta bu karakol olmak üzere İstanbul'da bütün karakollara "Hasan Paşa Karakolu" denir oldu.[1]

Hasan Paşa Karakolu'nun simgesi, duvarda asılı duran sopaydı. Bunu, Çırağan baskınında kullanmıştı. Tarihi değeri vardı. Bazıları ona "mehdi" dediğini söylüyorlardı.[2]

Mahmut Kemal İnal, işin aslını Hasan Paşa'nın oğlu Emin Paşa'ya soruyor:

—Merhum Hasan Paşa'nın karakoldaki odasında bu sopayı duvara astığı ve ölünceye kadar orada durduğu söyleniyor. İşin aslı nedir?

Emin Paşa, konuyu açıyor:

—Sopa, muntazam bir baston olmayıp fasulye sırığına benzer bir kızılcık sopasıdır. Hasan Paşa, bunu, içinde ne gibi hadiseler cereyan ettiğini bilmediği saray kapısından girerken kapıdaki nöbetçinin elinde görüp ihtiyaten almıştır. Karakolda oturduğu değil, yattığı odada bulundururdu.[3]

Hasan Paşa'nın bu sert uygulamaları; hırsızlara, haydutlara, eşkıyaya ve sarhoşlara mahsustu. Siyasi mahkûmlara ise çok farklı davranıyordu.[4]

Siyasi suçluları ve sorgulamalarını sonra ele alacağız. Bu bölümde daha çok genel asayişi ilgilendiren adî suçlar ve suçluların sorgulanmalarını, bu konulardaki ihbarları değerlendireceğiz.

1 Belge, a.g.e., 60.

2 Birinci, a.g.m., 62.

3 İnal, I, 767; Kutay, İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XIV, 8157.

4 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 177-178.

Tünel İhbarı

Çırağan Sarayı baskınından sonra sarayda her ihbar, ciddiye alınıyordu. Bir gün bir ihbar geliyor ki korkunç:

"Beşiktaş'ta emekli memurlardan biri lağımdan başlayarak saraya kadar bir tünel kazıyor."

İhbar, ciddiye alınmayacak gibi değildi. Tünel kazılıyorsa, bütün şekli ve amacı iyi incelenmeliydi. Görev, Hasan Paşa'nın.

Paşa, bizzat olay mahalline gidiyor. Bakıyor ki komşusunun evinin lağamı dolmuş; onu temizlettiriyorlar. Ortada tünel kazma diye bir şey yok. İhbar, yalan ve düzmece.

Tahkikatın yönü değişiyor. Olayı ihbar edeni araştırmaya karar veriyor.

İlk incelemede ihbarcının, emekli memurun oğlu olduğu ortaya çıkıyor. Derhal buldurup karakolda sorguya çekiyor. Maksadı, babasından intikam almakmış. Paşa, bu gencin babasına iftira edişine dayanamayıp onu nezarete atıyor.

Genç de muhafız jandarmalarından birine:

"Babam, annem nerede olduğumu bilmezler, merak ederler. Bir kâğıtla bir zarf bul da kendilerine pusula yazayım, diye yalvarıyor.

Asker de acıyıp istediklerini getirip veriyor. Genç, yazdığı pusulanın karşıdaki dükkâna verilmesini, oradan eve göndereceklerini söylüyor. Asker de öyle yapıyor.

Meğer dükkân sahibi de Hafiye Örgütünden imiş. Pusulayı derhal Yıldız Sarayı'na iletiyor. Bunun üzerine Hasan Paşa saraya çağırılarak, gencin pusulası gösteriliyor.

Genç, gönderdiği mektupta padişaha hitaben şöyle diyor:

"Efendimize arz-ı sadakat ettiğim için Hasan Paşa beni dövüyor, yiyecek verdirmiyor. Padişahım medet!"

Karakolda genci sorgulayan polis memuru, durumdan padişahın haberdar olduğunu Hasan Paşa'ya aktarıyor. Sultan Abdülhamid'in tereddüt ifade eden ve acil cevap bekleyen sorusunu da iletiyor:

"Bana sadakat gösteren bir âdeme nasıl işkence eder. Bu, ne demektir? Elbette bir maksadı vardır.

Bu konuda epeyce sıkıştırılan Hasan Paşa, şikâyeti araştırdığını, durumun hiç de öyle olmadığını söylüyor. Bu gencin babasına bile iftira ettiğini uzun uzun anlatıyor.

Hasan Paşa, bu olaydan kurtuluncaya kadar akla karayı seçiyor.[5]

Sarayın Kazları

Çırağan Sarayında olan her şey, Beşiktaş Karakoluna ulaşıyor, Hasan Paşa'yı meşgul ediyordu. Buradan gelen ihbar ve şikâyetlerin hepsi aynı değerde önemli olması beklenemezdi.

İşte bir örnek:

Bir gün sokaktan bir kaz sürüsü geçiyormuş. Kazların çobanı da varmış,

Kazlar, nasılsa birden bire ürkmüşler, uçuşmaya başlamışlar. Bazıları da duvardan aşarak Çırağan Sarayı bahçesine konmuşlar. Oradaki büyük havuzu görür görmez suya dalmışlar. Neşeli neşeli çırpınıp yüzmeye başlamışlar.

Saray memuru Mehmet Ağa, bunu görür görmez eline bir baston alarak sokağa fırlamış. Zavallı kaz çobanını döve döve pestilini çıkarmış. Ondan sonra da çobanın ellerini arkasına bağlatarak:

—Bu herif, kazları kasten bahçeye uçurdu. Bundan maksat nedir? Karakolda söyletilsin? diye Beşiktaş karakoluna göndermiş.[6]

Hasan Paşa'nın işi zordu. Böylesine anlamsız soruşturmalarla da meşgul olmak durumunda idi.

Hırsızların Sorgusu

Hasan Paşa, her olayda böyle yumuşak davranmazdı. Hırsızlara, sarhoş olup da nara atanlara ve yankesicilere çok sert davranırdı. Dayak da attırırdı.[7]

5 İnal, II, 1279.

6 Şakir, Beşinci Murad'ın Hayatı, 189.

7 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 177.

Bir gün karakola bir delikanlı getiriliyor. Suçu, annesinin mücevherlerini çalmak. Bu suçlama ile gelen genç, suçu inkâr ederek iddiayı reddediyor. Böyle olaylarla çok karşılaşan Hasan Paşa, gencin durumundan şüpheleniyor, falakaya yatırılmasını emrediyor. Genç, fazla dayanamayarak kendisinin çaldığını ve harcadığını itiraf ediyor.

Bu olayı içi burkularak seyreden Ali Said Bey, işkence kötü ama kötüleri söyletmenin başka yolu yok, diyerek o günün anlayış ve uygulamasını dillendiriyor.[8]

Hasan Paşa'nın bu sert uygulaması, çok etkili oluyordu. Karakoldan çıkanlar bundan sonra ya kötü huylarından vaz geçiyor veya Beşiktaş mıntıkasından uzaklaşıyorlardı. Her zabıta mıntıkasının bir takım gedikli sabıkalıları olduğu halde Beşiktaş mıntıkasında bu tür insanların yaşaması ve barınması, imkân ve ihtimal dışında idi.[9]

Sadece hırsızlar, haydutlar değil, durumundan şüphelenilenler de Hasan Paşa'nın karakoluna gönderiliyordu. Vanlı Şakir diye kendini tanıtan bir kişinin Yıldız Sarayına girmek ve padişahı görmek istemesi üzerine durumu şüpheli görülerek Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya gönderilmesi bile önemli olayların çözümünün ondan beklendiğinin delilidir:[10]

İkinci Fırka-i Hümayunu,

İsmi Vanlı Şakir b. Halil olduğu kendi ifadesinden anlaşılan bir başıbozuğun bugün saat sekiz raddelerinde Yıldız Saray-ı Hümâyûnunun Baltakıyısı önüne gelip Şevketlü Efendimiz Hazretlerini göreceğim diyerek içeri girmek arzusunda bulunduğunda nöbetçiler tarafından derdest edilerek ve merkumun etvarına nazaran muhtell-i şuur bulunmağa Beşiktaş Polis memuru Hasan Paşa kullarına gönderilmiş idüğü maruzdur. Katıbe-i ahvâlde emir ve ferman velinimetimiz padişahımız hazretlerinindir.

5 Şevval 307
11 Mayıs 30

Abd-i memlukleri
İkinci Fırka-i Hümayun Kumandanı
Ferik Muh ammed Rıza

8 Belge, a.g.e., 60.

9 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 178.

10 B.A. Y.PRK. ASK. Dosya: 61 Gömlek: 23 Tarih: 1307 L.5

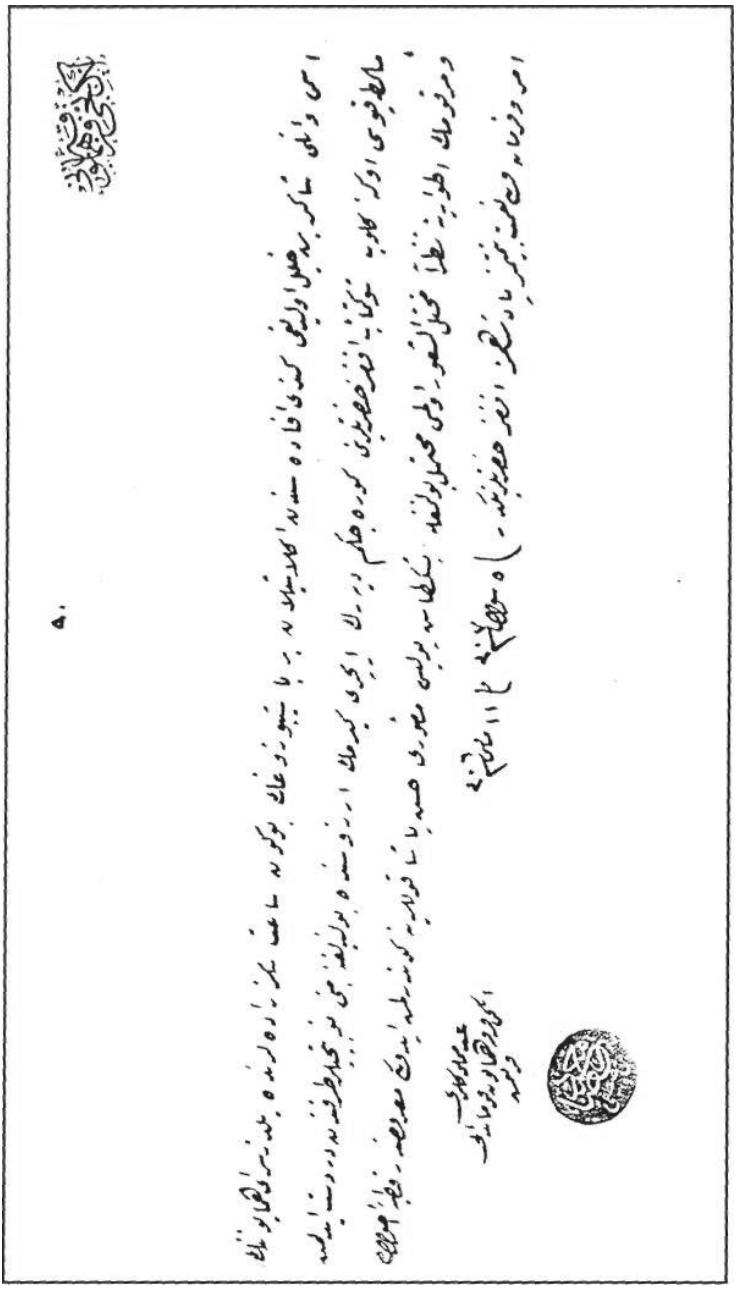

Yıldız Sarayında Padişahla görüşmek isteyen
Vanlı Şakir b. Halil'in sorgulanmak üzere Beşiktaş Karakolu'na
gönderilişine dair vesika

Tahttan İndirme Jurnalleri

Sultan II. Abdülhamid'in en çok korktuğu kelime (Hal') idi. "Tahttan indirme" anlamına gelen bu kelimenin padişah üzerindeki etkisini iyi bilenler, işlerine gelmeyen devlet adamlarını, bu suçlama ile padişaha jurnal (ihbar) ediyorlardı. Çoğu asılsız çıkan bu ihbarlardan biri şöyleydi:

Padişah, Şeyhülislam Şeyh Zarif Efendiyle bir mesele müzakere ederlerken "Önemli ve Acil" kodlu bir ihbar geldi.

İhbarda "Sadrazamla Şeyhülislam baş başa vererek sultanın hattan indirilmesini müzakere etmekte oldukları" anlatılıyordu.

Padişah, Şeyhülislamla göz göze geldi ve tebessümle Hasan Paşa'yı saraya çağırdı. Paşa huzura girdiğinde:

—Şimdi Sadrazam Hayreddin Paşa'nın konağına git. Yanında kimin bulunduğunu anla, hemen gel, haber ver, dedi.

Hasan Paşa:

—Aman Efendim, gece vakti kim olacak? Beyhude yere kendinizi üzmeyiniz, dese de padişah emri şiddetle tekrarladı.

Hasan Paşa, emre uyup Hayreddin Paşa'nın konağına gitti. Gerekli incelemeleri yapıp döndü:

—Herkes uykuda. Sadrazamın yanında kimse yok, dedi. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid, Şeyhülislama:

—Siz, biraz şu paravanın arkasında bekleyin, dedi ve sarayda bulunan jurnalcinin getirilmesini emretti.

Jurnalci içeri girince:

—Sen, Şeyhülislam Zarif Efendi'yi tanır mısın? diye sordu.

Jurnalci:

—Evet, efendim, tanırım. O, şimdi sadrazamın yanındadır. Tahttan indirilmenizi konuşmakla meşguldürler, deyince Şeyhülislamı meydana çıkarıp:

—Bu kimdir? dedi.

Jurnalci fena halde şaşırdı.

—Aman padişahım, merhamet buyurunuz, fakirim, geçinecek bir şeyim yok. Böyle yazmazsam padişahın huzuruna varıp derdimi arz etmek kabil olur mu? diyerek yalvarmaya başladı.

Padişah, görevlilere:

—Buna on lira maaş tahsis oluna. Derhal vilayetlerden birine sürüle, diye ferman buyurdu.[11]

Bütün bu işler, Hasan Paşa'nın gözleri önünde cereyan etti.

Arsaya Tahta Perde Tartışması

Hasan Paşa, Beşiktaş Karakolu kumandanı olarak sadece asayiş ile ilgili konularla değil, vatandaşın her türlü sorunuyla ilgilenmek zorunda kalıyordu. İşte bir örnek:

Belediye 4. Dairesi Müdürü Mustafa Bey'in bir vatandaşı bitişiğindeki arsaya tahta perde çektirmesi için üç dört kez sıkıştırması üzerine konu, Beşiktaş Karakoluna intikal ediyor.

Mülk sahibi de boş arsanın sokağın intizamını bozmadığını, görüntüyü çirkinleştirmediğini söyleyerek çirkin bir yön var ise o da Sadrazam Said Paşa'nın caddeye göçmüş olan duvarından kaynaklandığını belirttikten sonra o duvarın inşası ne zaman gerçekleşirse kendisinin de o vakit tahta perde çekeceğini söylüyor.

Mustafa Bey de Sadrazam Said Paşa'ya duvarın yaptırılması için haber gönderdiği, şayet yaptırmazsa yine de arsaya tahta perde çektirmesi gerektiğini ifade ediyor.

Bu tartışma uzayınca başkâtip beyefendi Sadrazamın hanesine gidip durumu anlattığında hasta olduğunu söylemesi üzerine tartışmanın boyutu farklılaşıyor. Sadrazam Said Paşa'nın, Fransızca bilmediği için, padişaha resmî ziyarete gelen Almanya İmparatoru'nun yanında bulunmak istemediği ve bu nedenle hasta numarası yapıp yattığına kadar birçok tartışma yapılır.

Mülk sahibinin böyle bir iddiayı iftira için değil, padişaha bağlılığın ve görev bilincinin gereği olarak söylediğinde ısrar etmesi ve gerekçelerini de sıralaması... Beşiktaş Karakolunda Hasan Paşa'nın huzurunda zapta geçirilmiştir.[12]

Bu tutanakta mülk sahibinin tüm sözleri yazılmıştır. Burada Sadrazam Said Paşa hakkındaki suçlamalarından dolayı mülk sahibine herhangi bir işlem yapıldığına dair bir kayıt yoktur.

11 İnal, I, 940.

12 B.A. Y.PRK ZB. Dosya: 22, Gömlek: 18, Tarih: 1316 C 8, 1314 Teşrinievvel 13

Arsaya tahta perde çekilmesi nedeniyle Beşiktaş Karakolunda
Hasan Paşa huzurunda yapılan konuşmaları ihtiva eden belge

Beşiktaş Karakolunda Hasan Paşa kulları, dördüncü daire-i belediye müdürü Mustafa Bey kullarından ibaret olarak konuşulan sözün ber-vech-i âti arza cür'et eylerim.

Şöyle ki: İttisalimdeki arsaya tahta perde çektirilmesi daire müdürü tarafından üç dört defa ihtar edilmişti. Kulları da arsa-i hâliyenin boş kalmış sokağın intizamını bozamaz. Şeklen manzarayı sakîlgösteren bu cihet var ise o da SaidPaşa'nın caddeye göçmüş olan duvarlarına ta'middir. O cihetin inşası ne vakit temin olunursa abd-i memlukleri de ol vakit tahta perde çektireceğimi söyledim.

İşte şu işe bir netice verdirilmek üzere yevm-i mezkûrda karakola uğradığımda müdür Mustafa Bey kulları Said Paşa 'ya duvarının yaptırılması için haber gönderdiğinden bahisle şayet yaptırmayacak olursa kendi tarafından inşa ettirileceğini ve her halde arsa-ı memlukaneme tahta perde çektirilmesi sûret-i nazikânede söylemesi bu veçhile de inşama da başlattırılması idi.

Şu suretle açılan söz üzerine başkâtip beyefendi kullarının erkence sadrazam kullarının hanesine gidüp avdet ettiğini mumaileyh Mustafa Bey kulları söylemesinden dolayı gelen münasebet üzerine kulları da cevaben Sadrazam hazretleri Fransızca bilmiyorlar. Bu münasebetle belki Almanya İmparatorunun nezdinde bulundurulmayacaktır da ona mu 'ber olarak kendini hasta göstermektedir, dedim. Bununla beraber geriye mesainin en buhranlı bir zamanında ve bilhassa şevketmeab Efendemizin misafir-i hasları geleceği bir sırada hasta olmadığı halde kendini hasta göstererek hanesine çekilmesi muvafık-ı şime-i Ebülhüda Efendi kullarıyla evvela münasebatından dolayı bir söz dahi geçtiyse de tafsilatı hatırımızda kalmamıştır. Fakat hiçbir kimsenin şahsiyetine ve hukukuna taalluk edecek söz söylemek mu 'tadım olmadığı gibi müşarünileyh kulları hakkında da söylememişimdir. Ve söylediğim sözler müşarünileyh kullarının harekâtı hesebiyyat-ı ubudiyetkârânesine nazaran olduğu bunca avatıf-ı seniyyelerine karşı bir muamele-i mütekabile olmadığını beyan etmekten ibaret idi.

Bu cümlelerde harf-i kadîm olan meslek-i abidane-yi muktezasından olarak kendi mütalaat edilmek üzere söylenmişti. Bundan başka ne nâm-ı hümayunlarına istinaden ve ne de kendi tarafımdan aksın diye ziyade bir şey söylenmemiştir. Her ne kadar bu sözler pek poş görünmese bile mucib-i mes'uliyet bir ciheti olamaz. Çünkü hiçbir taraf için suiniyetimiz söylenmemiştir. Öteden beri kendi seyyiat hareketlerini nam-ı hümayunlarına ve saray-ı hümayun tarafına isnad etmekle halk nazarında beraet kazanmak isteyen bab-ı âli ricalinin böyle küfrân-ı nimet edercesine bir harekette bulunduklarını gördüğüm zamanda ittihaz edindikleri seyirleri ellerinden alıp nâm-ı hümayunlarını her türlü isnadattan muhafaza ile hatalarını yine kendilerine iade eylemek ve ahali nazarında kendilerini mücrim bırakmak ufak mevkiimin büyük vazifelerinden bilirim. Ve şimdi sözlerde ihtimal ki yine o mecburiyet saikasıyla söylenmiştir.

Şu kadar tafsilatı atebe-i aliyelerine arz ve izahtaki maksad-ı abidanem ne Sadrazam Paşa kullarının ithamından kurtulmak içindir ve ne de mecbur ederlerse böyle bir sözü tekrar söylememek taahhüdüdür. Yalnız söylenilen sözler balada arz olunan cümlelerden ibaret olup Şevketmeab Efendimiz hazretlerine asla taalluku olmadığını nazar-ı hümayunları buyurulmasıyla beraber inde'l-iktiza şu maruzat-ı abidanemin esası üzerine muvacehesine muntazır emr ü ferman-ı hümayunları bulunduğumu vasıl-ı sem-ı hümayunları etmekten ibarettir. Kâtiben her ahvalde irade ve ferman Şevketlü velinimet bî-imtina Efendimiz hazretlerinindir.

1314 Teşrinievvel 13
Abd-i memlukleri kadimeleri
İmza

Körler Alayı

Güvenlik güçlerinin işi zor. Her şeye dikkat etmeleri gerekiyor. Hiç olmadık bir yerde bir olayla karşılaşabilirler.

Bir gün polislerin dikkatini çeken bir şey olur, yakından izlerler. Beyazıt meydanında duran her arabaya bir kişi biniyor. Başlarında biri değnekçilik yapıyor. Aralarında bir şeyler konuşuyorlar.

Bu adamlar topluca nereye gidiyorlar, diye merak edip sormak isterler. Bakarlar ki hepsi de kör. Başlarında da Kör Osman isimli biri bulunmaktadır. Polisler sorar, o söylemek istemez. Bu defa polisler, arabacılara sorarlar. Bir arabacı:

—Bizimle pazarlık ettiler. Yıldız'a götüreceğiz.

Polisler, "Yıldız" sözünü duyunca doğru komisere haber verirler. O da derhal Zaptiye Nezaretine bildirir. Oradan gelen emir açıktır:

—Bırakın, fakat peşlerini bırakmayın, takip edin.

Polisler, körler alayını izlemeye başlarlar. Beşiktaş'a haber varır varmaz Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya durumu bildirirler. O da olayı, yakın izlemeye alır.

Bu arada Körler Alayı, Yıldız Sarayı önlerine varı. Saat kulesi dibinde "Padişahım çok yaşa" diyerek tezahürat yaparlar.

Padişah, bu gürültüleri duyunca:

—Gene ne oluyor? Tez haber getirin, der.

Saray muhafızları duruma el koyar. Körlerin başındaki Osman Efendi'ye sorarlar:

-Sebeb-i ziyaretiniz nedir?

—Osmanlı hanedanından bir padişahımız, bir ferman buyurmuştu. Buna göre İstanbul'daki fakir körlere her ay maaş verilecek ve imarethanelerde de yemek yiyeceklerdi. Kaç senedir biz körlere maaş ve imaretlerde yemek verilmiyor. Velinimet efendimiz, irade buyursalar; ecdadının fermanı yerine gelsin. Bu niyazda bulunmak için buraya geldik.

Saray muhafızları, bu cevabı olduğu gibi padişaha arz ederler. O da:

—Hakları var. Ecdadın vasiyetine riayet etmek lazımdır. Ben, bu işin takipçisi olacağım. Müsterih olsunlar, diyerek haber gönderir.

Bu müjdeyi duyan başta Hafız Osman Efendi olmak üzere bütün körler sevinçle "Padişahım çok yaşa" diyerek geri dönerler.[13]

Bu olayda Hasan Paşa, güvenlik tedbirlerini alıp gelişmeleri izlemiştir. Körler alayına müdahale etmemiştir.

Eşkıyaların Teslimi

Hasan Paşa; hırsızın, haydudun, eşkıyanın korkulu rüyasıdır. Onun bölgesinde suç işlemekten herkes korkardı. Ama yaptıklarına pişman olup teslim olanları da sonuna kadar korurdu. Ziya Şakir'in anlatmış olduğu şu olay, bunun en güzel örneğidir, denebilir:

Hasan Paşa'nın Beşiktaş Muhafızlığı görevinde bulunduğu yıllarda İçerenköy civarında bir eşkıya çetesi türemişti. Çeteyi idare eden, Ethem isminde bir adamdı. Arkadaşları da Rasim, Nalbant Kadri, Emrullah, Mehmet Pehlivan gibi belli başlı kabadayılardı.

Çete, sık sık şunu bunu dağa kaldırıyor, yol kesiyor, haraç topluyor, bazen de Erenköy ve Göktepe köşklerine kadar sokularak alabildiğine eşkıyalık yapıyordu. Bakkal Ali Efendi de onların ihtiyaçlarını temin ediyordu.

Bir gün bakkal Ali Efendi'nin dükkânında, eşkıyalardan Kadri, Pusuya düşürülüp öldürüldü. Çete reisi, bu işe çok kızdı. En yakın yardımcısı Emrullah da kadın işine bulaşınca onu da kendi eliyle temizledi.

Artık efsanevî bir isim haline gelen Ethem, çetenin zayıfladığının farkında idi. Eşkıyalardan Mehmet Pehlivan da güvenlik güçlerine teslim oldu. Bu durumdan sonra çete reisi Ethem ve en yakın arkadaşı Rasim, bu işin sonunun olmadığı kanısına vardılar.

Bu meşhur ikili, kime teslim olacaklarını uzun uzun düşündükten sonra Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya teslim olmaya karar verdiler.

Hasan Paşa, sert ama mert idi. Ona sığındılar ve ondan eman istediler. Hasan Paşa, durumu Sultan II. Abdülhamid Han'a arz etti. Padişah da cezalarını affederek Beşiktaş karakolunda çalışmalarını ferman buyurdu.

13 Semih Mümtaz, Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, İstanbul 1948, s. 247.

Artık bu iki adam, eşkıyalıktan vaz geçerek Hasan Paşa'nın emir ve kontrolü altında Beşiktaş Karakolunda sivil memur olarak göreve başladılar.[14]

Hafiyeyi Yakalaması

Şair Eşrefin yakın arkadaşı Ermenekli Hasan Rüştü anlatıyor:

O yıllarda Şair Eşref, Aydın'ın Bayındır kazasında kaymakamdır. Belli bir arkadaş grubuyla toplanırlar, padişah ve hükümet hakkında her şeyi konuşurlar. Aralarına Nafîa Başkâtibi olarak İstanbul'dan gönderilen Mustafa Bey adında bir hafiye katılır. Konuşulanları not edip İstanburajurnaller göndermeye başlar. Bir süre sonra durum ortaya çıkınca gizlice İzmir'den İstanbul'a kaçar.[15]

Uzun zaman izmir'de fırka kumandanlığı yapmış olan Osman Paşa'ya Mustafa Bey'in İstanbul'da saklandığı ihbar edilir. Mabeynde görevli bulunan Osman Paşa, Mustafa Bey'in geçimsiz bir adam olduğunu, gittiği her yerde huzursuzluk çıkaracağını şifreli bir telgrafla Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa'ya yazar. O da telgrafı, Abdülhamid'e arz eder. Sultan Hamid:

—Mustafa'yı bulunuz. Beşiktaş, Karakolunda tevkif ediniz. Sonra bana haber veriniz, ifadesinde bulunur.

Beşiktaş zaptiyeleri, Mustafa'nın bulunması ihtimali bulunan evleri ararken gizlendiği evde onu yakalayıp tevkif ederler. Hacı Hasan Paşa, Mustafa'nın kendi karakolunda mevkuf bulunduğunu Sultan Abdülhamid'e bildirir. Sultan:

—Onu, gece alaturka saat beşte benim yanıma getiriniz, der.

Hacı Hasan Paşa, Mustafa Beyi gece yarısı Sultan Abdülhamid'in karşısına götürür. Abdülhamid, ona:

—Mustafa! Ben sana mabeynimde bulunduğun zamanki aylığının iki misli maaş tahsis etmiştim. İstanbul'dan sonra memleketlerimin en iyisi olan İzmir'e göndermiştim. Sen, kimden müsaade aldın da İstanbul'a geldin, gizlendin? der. Mustafa da:

-Şevketpenahım! Hâkipâyinize olan sadakatimden dolayı bazı hainleri ihbar ettiğim için nefyedilen o eşhas-ı muzirrenin akrabaları, arkadaşları, beni

14 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 17-18.

15 Hilmi Yücebaş, Şair Eşref-Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları, 3. Baskı, İstanbul 1984, s. 167-179.

öldürmeye teşebbüs ettiler. Kulunuz da darü'l-hilafe'l-aliyenizde ve şevketli ayağınızın altında ölmek istedim.

Sultan Abdülhamid:

—Ben, Sana bir şifre vermiştim. Buraya bir telgraf yazsaydın İstanbul'a dönüşün için ben sana izin vermez miydim?.. Seni, yarın korumalarla Halep'e göndereceğim. Vapura binme zamanına kadar Beşiktaş Karakolunda vakit geçir, der.

Hasan Paşa, Mustafa'yı tekrar karakola götürür. Ertesi gün Mustafa, iki polisin muhafazası altında Halep'e gitmek üzere vapura bindirilir.[16]

16 Yücebaş, a.g.e., 180-181.

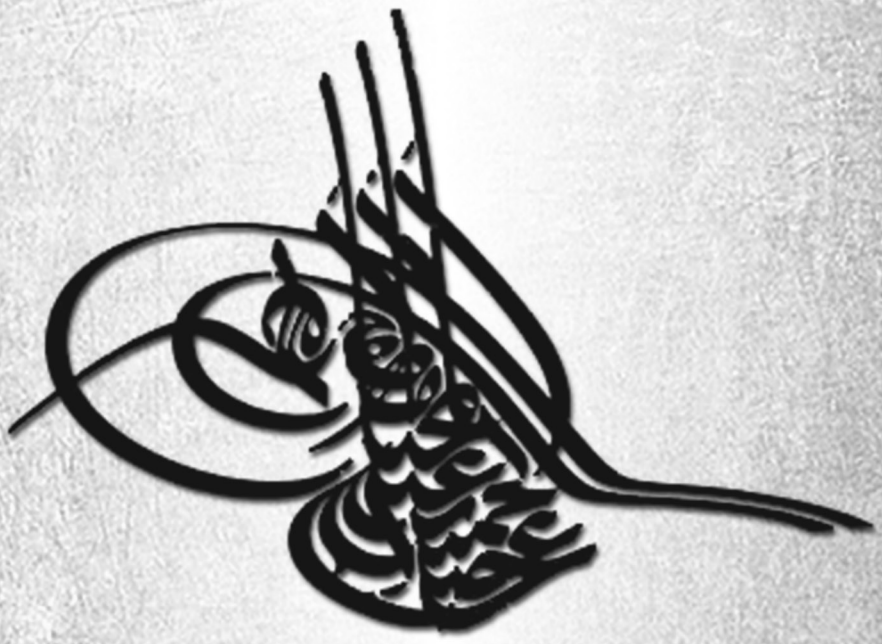

Sultan II. Abdülhamit'in Tuğrası

II. ABDÜLHAMİD'E KARŞI ÖRGÜTLENMELER VE SİYASİ SORGULAR

II. ABDÜLHAMİD'E KARŞI ÖRGÜTLENMELER VE SİYASİ SORGULAR

Tanzimatın ilanından sonra kurulan eğitim kurumlarında yeni bir nesil yetişti. Batı düşünceleriyle yeni tanışan ve Fransız yazarların eserleriyle ufukları genişleyen gençler, batılı tarzda yazarların eserleriyle yazmaya, yeni eser vermeye, gazete çıkarmaya başladılar.

Önce "Meslek", ardından "İttifak-ı Hamiyet Cemiyeti" ile başlayan ilk örgütlenmeler[1] in 1865 yıllarına kadar uzanan bir derinliği vardı. Girit Meselesi ve Mısır Hidivliğindeki veraset konusunda Mustafa Fazıl Paşa'nın tepkisi ve reform istekleri, Genç Osmanlılar Cemiyetinin güçlenmesi için zemin hazırlıyordu. Zira bu gençler, hep Mustafa Fazıl Paşa'dan destek gördüler.[2] Bunlar, anayasaya dayalı bir yönetim tarzı, Müslüman ve gayrimüslimlerin eşit haklarla yaşamasını ve temsil edilmelerini ve yönetimin de bir an önce değişmesini istiyorlardı.[1]

Tamamen gizli cemiyet olarak kurulan Genç Osmanlılar, Avrupa'da "Jön Türkler" diye biliniyordu. Bunlara karşı ilk darbe 1867 yılında vuruldu. Abdülaziz'i tahttan indirmeyi düşleyen Genç Osmanlılar (Jön Türkler), bunu başaramadılar. Sıkı takibe alındılar. Aralarına sokulan casuslar sayesinde bir kısmı tutuklandı. Ali Süavi Kastamonu'ya sürüldü. Bazıları da Avrupa'ya kaçtı. Faaliyetlerini orada sürdürdüler.[2]

Osmanlı Devletinde sisteme karşı başlayan bu hareket, elbette ki bundan böyle her padişahın takibine uğrayacaktı.

Abdülaziz döneminde hedef, Sultan idi. Onu devirip yerine Sultan V. Murad'ı padişah yapmak istediler. "Allah muradımızı versin" sloganıyla yapılan 1873 gösterileri de bunun işaretiydi.[3]

Bu düşünce, 1876'da hedefine ulaştı. Ama aralarındaki görüş ayrılığı da iyice arttı. Bunlar, ortak bir noktadan hareket ederek aynı amaca yöneldikleri halde, teferruat ve usûl üzerinde ayrılmakta idiler. Bu nedenle de çağdaş manada ne cemiyet ne de siyasi bir parti meydana getirmemişlerdi. Osmanh-Rus Harbi ile aralarındaki görüş ayrılığı iyice derinleşmişti. Bu durum, II. Abdülhamid'in işini kolaylaştırıyordu.[4]

1 Yazıcı, a.g.e., 68.

2 Lewis, a.g.e., 152-153; Yazıcı, a.g.e., 69-76; Ülken, I, 65.

3 Yazıcı, a.g.e., 81.

4 Karal, VIII, 498.

II. Abdülhamid, kendisine karşı olanları iyi biliyordu. Dağınık biçimde olsalar da bu isimleri yakın izlemeye almıştı. Ama Jön Türkler de boş durmuyorlardı.

II. Abdülhamid'e karşı ilk ciddi hareket, birinci ve ikinci Çırağan olaylarında ortaya çıkmıştı. Her iki olayda da Sultan Murad'ı tekrar tahta çıkarma düşüncesi hâkimdi.

Yurt içinde bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanınca bu defa sultan Abdülhamid'i tahttan indirmek veya ortadan kaldırmak niyetiyle yeni çalışmalar başladı. Meşrutiyet düşüncesinin önderi Mithat Paşa'nın mahkûmiyetiyle başlayan örgütlenme niyeti, onun ölümüyle hız kazandı.

Önce Jön Türkler (Genç Türkler) adıyla başlayan bu çalışmalar, daha sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti adı altında bir nizamname ile 1895 yılında fiilen teşkilatlanmış oldu.

A- Ermeni Örgütleri

İttihat ve Terakki Cemiyeti, çeşitli unsurları içinde barındırıyordu. Ama Ermeniler bununla yetinmediler, kendi aralarında örgütlenmeye başladılar.

1886'da Hıncak (Çan Sesi) Ermeni örgütü kuruldu ve o dönemdeki altı vilayetin (bugün onaltı ilin) özerkliği talebiyle ortaya çıktı. 1890 yılında kurulan Troşak (Bayrak) Ermeni örgütü daha sonra Taşnakzutyun (Birlik) Ermeni örgütü adı altında faaliyetlerini sürdürmüştür.[5]

Bu örgütler; İstanbul, Erzuîum, Zeytin, Sason, Trabzon, Diyarbakır, Van, Muş, Urfa, Sivas, Tokat, Amasya, Merzifon ve Çorum'da isyan çıkarmaya çalıştılar.

Hasan Paşa'nın görev yeri olması nedeniyle İstanbul'la ilgilenmesi doğaldı. Ama doğum yeri ve baba yurdu olarak Çorum çevresindeki Ermeni ayaklanmalarının bastırılmasında yardımı olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamadı. Ama Ermeni örgütlerinin isyan girişimleri her yerde derhal bastırıldı.

5 Danişmend, IV, 333; Aksun, IV, 432; Karal, VIII, 135-137; Danışman, XIII, 146.

1) Babıâli'ye Yürüyüş ve Osmanlı Bankası Baskını

Ermeni örgütleri, gücünü sadece Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerden değil, daha çok dışarıdan alıyordu. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın desteğine sahip idiler.

Örgütlenmenin ardından silahlanmaya başladılar. 1890 yılında yapılan araştırmalarda Ermeni kiliselerinde çok miktarda bomba ve silah bulunmuştu. Bu da onların silahlı bir ayaklanma için hazırlık yaptıklarının işareti idi.

Devlet, durumdan haberdardı ve Ermeniler, yoğun takip altındaydılar. Buna rağmen dış desteğin de gücüyle 1895 yılında İstanbul'da bir ayaklanma denemesi yaptılar. Talepler hep aynı. Ermenilerin yoğun olduğunu iddia ettikleri vilayetlerin özerkliğinden başlayıp bir liste halinde devam eden ermeni taleplerinin biteceği yoktu.

30 Eylül 1895'te Kumkapı'daki Ermeni Patrikhanesinde toplanarak hükümet aleyhine konuşmalar yaptıktan sonra Babıaliye doğru yürüyüşe geçtiler. Silahlı Ermeni çetelerine karşı askerlerin çıkarılmaması ve silah kullanılmaması kararı, onlara cesaret verdi. Savunmasız ve çaresiz kalan Müslüman ahali, kendi başının çaresine bakmak zorunda kaldı. Bu durumda İstanbul, üç gün anarşi içinde kaldı. Ermenilerin hezimeti ile sonuçlanan olaylar, dışarıya farklı aktarıldı.[6]

Aslında o günlerde Ermenilerin İstanbul'da bir isyan başlatacaklarına dair Yıldız Sarayına istihbarat geliyordu ama bu konularda asılsız ihbarlar çok olduğu için yeterli tedbir alınamamıştı.

Bu defa farklı bir istihbarat akışı başladı. Ermenilerin bu olayın intikamını almak için ertesi yıl yeniden ayaklanacaklarına dair bilgiler yoğunlaşıyordu.

Aslında Ermeniler, o dönemlerde sarayda en üst düzey görevlerde bulunabiliyorlardı. Agop Paşa, Maliye Nazırı idi. Ohannes Paşa, Hazine-i Hâssa Nazırı idi.[7] Ermeniler, devletin her yerinde güven içinde idiler.

Ancak dışarıdan gelen bir avuç Ermeni, yurt içindekileri de saflarına çekmeye çalışarak onları ayaklandırmaya ve geçen yılın intikamını almaya çalışıyordu.

6 EsatUras, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Ankara 1950, s. 482-485; Necla Basgün, Türk Ermeni İlişkileri, Ankara 1970, s. 51-52; Neşide Kerem Demir, Türkiye'de Ermeni Meselesi, Ankara 1976, 60; Karal, VIII, 142; Danişmend, IV, 334; Öztuna, VII, 182; Şapolyo, a.g.e., 435; Danışman, XIII, 148-149; Nuri, III, 835; Kısakürek, a.g.e., 260.

7 Kısakürek, a.g.e., 257'.

Saray, bunun farkında idi. Her tarafa bilgi toplamak için elemanlar dağıtılmıştı. Bu bilgilerin bir kısmı Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya ulaşıyordu. 26 Ağustos 1896 tarihinde Hasan Paşa, olayın başladığını haber almış ve kısa bir jurnal ile Ermeni komitacıların Osmanlı Bankasını bastıklarını Sultan Abdülhamid Han'a ulaştırmıştı. Jurnalde Ermeni komitacılarının silahlarla ve bombalarla her tarafa hücum ederek asker ve ahaliden birkaç kişiyi öldürüp bir hayli kimseyi de yaraladıklarını, Aziziye Karakolundan yetişen askerler vasıtasıyla bankanın kuşatıldığını, banka binası önündeki caddenin bir harp meydanı halini aldığını Hasan Paşa, özet olarak bildirmişti.[8]

Zaten Sultan II. Abdülhamid'in Hafiye Teşkilatı tarafından gerekli istihbarat yapıldığı için banka çevresinde her türlü tedbir alınmıştı. Bankayı basan Ermeni çeteleri, dışarı çıkamadılar. Sağ kalabilen birkaçı da limandaki İngiliz, Fransız ve Rus gemilerine sığınarak Avrupa'ya kaçabildi.

Ancak dışarıdaki Ermeniler, başta sadrazam olmak üzere sivil halka kurşun yağdırarak şehirde terör estirmeye başladılar. Birçok müslümanın ölümüne sebep olan bu olayları bastırmak için sultan Abdülhamid, asker ve polisi kullanmak istemedi.[9]

İstanbul'da yaşayan Türkler ve Müslüman ahali, üç gün önceden durumu sezmişlerdi.[10] Sultan Abdülhamid, bütün asker ve polisi Ermeni mahallelerinden çekti. Sonra kargaşa başladı. O dönemde İstanbul limanının çok kalabalık bir kitlesini teşkil eden hamallar başta olmak üzere sivil halk, sopalarla Ermenilere saldırdılar. Ateşli silah veya kesici alet kullanmadan isyanı bastırdılar. Epeyce Ermeni öldü. Türklerden de ölenler oldu.[11] Ermeni ayaklanmasından geriye, korkunç ve kanlı bir bilanço kaldı.

Murat Belge, bu olayda "Hasan Paşa'ya iş düştüğünü" yazıyor, ancak ayrıntı vermiyor.[12] Yılmaz Oztuna, sopaların padişahın talimatıyla verildiğini söylüyor,[13]

8 Şakır, ikinci Sultan Abdülhamid, 237.

9 Öztuna, VII, 182; Nuri, III, 839; Karal, VIII, 144;Uras, a.g.e., 512-525;Danişmend,IV,336; Aksun, IV, 443-446; Basgün, a.g.e., 56; Mehmet Hocaoğlu, Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler, İstanbul 1996, s. 336-368; Danışman, XIII, 149-151

10 Uras, a.g.e., 523.

11 Hocaoğlu, a.g.e., 367-371; Aksun, IV, 444; Demir, a.g.e., 63-64; Basgün, a.g.e., 56; Danişmend, IV, 336; Haslip, a.g.e., 236; Nuri, III, 839; Öztuna, VII, 183; Uras, a.g.e., 522.

Not: F. Baker, İngiliz hükümetine sunduğu raporda şöyle diyor: "Öldürdükleri Türk yığınlarının manzarası da hakikaten korkunç ve vahşiyane idi."

12 Belge, a.g.e., 60.

13 Öztuna,VII, 183.

ancak kaynak göstermiyor. Bu olayda padişahın bu işi Hasan Paşa aracılığı ile organize ettiğini ve kesinlikle silah kullanılmaması talimatını da verdiğine dair bir bilgi var.[14] Ancak o yazıda hiçbir belge ve kaynak zikredilmiyor.

Ermeni komitacılar, Avrupa'nın müdahale ve desteğini sağlamak için giriştikleri hareketler ve ihtilâl teşebbüsleri önlenince çeşitli Avrupa ülkelerine propaganda için dağıldılar. Bunun sonucu olarak oralarda Osmanlılar ve özelilkle Sultan II. Abdülhamid Han'a karşı çok çirkin sözler söylendi. Bunların en meşhuru, Fransız tarihçisi Albert Van dal'in ortaya attığı "Le Sultan Rouge=Kızıl Sultan" lakabıdır.[15]

Ermeni isyanlarına karşı gereken tedbirleri alan II. Abdülhamid, bundan böyle "Kızıl Sultan" diye anılmaya başlandı. Abdülhamid Han'dan parayla Filistin toprağı satın alamayan Yahudiler ve onu tahttan indirmeyi gaye edinen ve her fırsatta karşı olmayı ilke kabule eden İttihatçılar da "Kızıl Sultan" lakabını kullanmayı sürdürmüşlerdir.[16]

2) Bomba İhbarları

Ermeni olaylarından sonra ihbarlardan bazı kelimelerin kullanılması, sarayda tam anlamıyla bomba etkisi yapıyordu. Bunların en başında "bomba" sözcüğü geliyordu.

Saraya ve karakollara bu tarzda jurnaller yağıyordu. Hırka-i Saadet'in korunduğu Topkapı sarayının suyollarma bazı kişilerin girerek dinamit koyacaklarına, ziyaret esnasında sultanların kadınlarının göğüslerinde bomba getireceklerine, bayramlaşma günlerinde Hamidiye Camiine ve Yıldız Sarayı'na tünelden girip bomba patlatılacağına, padişahı tahttan indirmek için yakında dehşetli bir ihtilal olacağına... dair ihbarlar, padişahı ve saray erkânını huzursuz ediyordu.[17]

Bu durumda saraya bomba sokulmaması için sıkı tedbirler alındı. Saraya giren yağ tenekelerinden büyük balıklara kadar her şey incelenir oldu.[18]

14 Bkz. Hüseyin Üzmez, "Ulu Hakan'ın Güçlü İstihbaratı", Vakit Gazetesi, (3 Mayıs 2003).

15 Danişmend, IV, 286; Aksun, IV, 444.

16 Akgündüz-Öztürk, a.g.e., 267-270; Danişmend, IV, 286; Kısakürek, a.g.e., 259.

17 İnal, II, 1279.

18 Şakir, İkinci Sultan Hamid, 237-238.

Bu konudaki her haber, ciddiye almıyor ve inceleniyordu. Bir gün Serhafiye (İstihbarat Daire Başkanı) Celaleddin Paşa'nm dolabında bomba olduğuna dair jurnal geldi. Padişah II. Abdülhamid, paşaya haber verilmeden derhal incelenmesini istedi.

Yapılan araştırmada Celaleddin Paşa'nm çalışma odasındaki dolabın alt gözünde kâğıtlara sarılı, bombaya benzer bir cisim bulundu. Hasan Paşa'nın sorumluluk alanındaki Beşiktaş Karakoluna getirildi. Herkes, o cisimden uzak duruyordu. Gece vakti acele olarak bomba uzmanları evlerinden apar-topar getirildi.

Uzman İbrahim Bey, bu cismin üzerindeki kâğıtları açınca içi boş ve topraktan yapılmış bir kumbara olduğu ortaya çıktı.

Hasan Paşa Karakolu görevlileri de o gece sebepsiz yere uykusuz sabahladılar.[19]

Bu tür ihbar ve soruşturmaların etkisiyle Hasan Paşa da "bomba" sözcüğüne karşı hassaslaşmıştı.

Bir gün Paşabahçe deposuna gaz bidonu götürmekte olan bir taka, lodos nedeniyle Çırağan Sarayı önünde batmıştı. O zamanlar Beşiktaş Sarayı'nm önünde hiçbir vasıta, hatta yolcu vapuru bile geçemez, uzaktan geçerdi. Sultan Murad bu bölgede gözaltında tutulduğu için burada kuş uçamazdı. Ölümden kurtularak güçlükle sahile çıkabilen gemiciler, bu hassas bölgede seyr halinde olmalarından dolayı yakalanarak Beşiktaş Karakoluna getirildiler.

Hasan Paşa, onları sorguya çekti.

—Orada ne işiniz vardı?

—Takamız fırtınadan battı. Biz de yüze yüze sahile çıktık.

—Nereden geliyordunuz?

—Paşabahçe' den.

—Takada ne vardı?

—Bombalar vardı.

O zamanlar bidonlara bomba deniyormuş. Bundan haberdar olmayan Hasan

19 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 271-274.

Paşa, "bomba" kelimesini duyunca birden yerinden fırlamış, gözleri dönmüş, tayfaların üzerlerine yürüyerek adam akıllı tokatlamış, sonra da bağırmıştı:

—Ne oldu o bombalar?

Şaşkına dönen zavallı tayfalar da:

—Hepsi denize döküldü, demişlerdi.

Hasan Paşa, temelli köpürmüştü.

Daha sonra boş varillere "bomba" denildiği anlatılınca kendini toplamıştı.

Gemicilerin bu davranışlarına ve onlara uyguladıkları sert muameleye üzülen Hasan Paşa bir lâ havle çektikten sonra gemicilerin gönlünü almaya çalışmıştı.

—Bunu daha önce neden söylemediniz de bu köteği yediniz?... Ne diyeyim, Allah ıslah etsin.[20]

B- Siyasî Örgütler ve Siyasî Sorgular

Jön Türklerle başlayan muhalefet hareketi, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yeni bir boyut kazanmıştı.

Bu fikir hareketleri, örgütlenme çabalarına girdiği sırada Avrupa'da yoğunlaşmışlar ve gazete çıkarmaya da başlamışlardı. Aynı faaliyetlerin yurt içinde, özellikle İstanbul'da başlaması ihtimaline karşı Abdülhamid idaresi, 1888'de yayınladığı Matbuat Nizamnamesi ile basılacak her şeyi denetim altına alıyordu.

Bütün bu tedbirler, muhalefetin örgütlenmesine engel olamadı. Çeşitli adlarda faaliyet gösteren gençler, İttihat ve Terakki Cemiyetinde birleştiler. 1895 yılında fiilen örgütlenen bu gizli cemiyetin ilk kurucuları İshak Sükuti, Abdullah Cevdet, Mehmed Reşid, İbrahim Temo adlı genç tıbbiyelilerdi.[21]

Bunların gayesi, Abdülhamid idaresini yıkmak, meşrutiyet hükümeti kurarak hürriyet ilan etmekti. Bu konuda ihtilâl de dâhil her yolu denemeye kararlı idiler.

20 Bumin, a.g.m., 1113-1114; Birinci, a.g.m., 62.

21 İttihatçıların and içerek bu gizli örgütü 2.6.1889 tarihinde faaliyete geçirdiklerine dair de bilgiler var. Bkz. Şapolyo, a.g.e., 437; Karal, VIII, 509-515; M. Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", DİA, İstanbul, XXIII, 476-479; Ülken, I, 78 vd.

Sultan II. Abdülhamid, örgütlerin gayesini biliyor, yıkıcı etkisinden endişe duyuyordu. Bu konuda birçok jurnal geliyordu.[22]

Padişaha ve yönetime karşı gizli mücadele sürdüren İttihatçıların yolu sık sık Beşiktaş Karakoluna uğruyordu.

İttihat ve Terakki Cemiyetinde Sultan II. Abdülhamid'e karşı olan gayrimüslim azınlıklardan alın da meşrutiyetçilere kadar her kimlik ve düşünceden insan bir arada idi. Hedef, Abdülhamid'i tahttan indirmekti. Bu nedenle farklı grupların birbirlerini desteklemeleri doğaldı.

İstanbul'da Osmanlı Bankası baskınıyla tanınan Ermeni ayaklanması, İstanbullu hamallar, işçiler ve esnafın Ermeni teröristleri sopalarla imha etmesiyle sonuçlanmıştı.

Bunun izlerini tamamen silmek için İbrahim Temo'nun öncülüğünde Türk ve Müslümanların bir büyük gösteri yapması planlandı. İshak Sükuti ve Dobrucalı Dr. İsmail İbrahim Efendi bir bildiri yayınladılar:

"Müslümanlar ve ey sevgili vatandaşlarımız Türkler! Ermeniler, devletimizin en büyük makamı olan ve bütün Avrupalılarca tanınıp hürmet gören Babıaliyi'yi basmağa kadar cür'et ettiler. Payitahtımızı sarstılar. Ermeni vatandaşlarımızın bu küstahane hareketleri, mucib-i teessür ve teessüf hadiseler doğurmaktadır. Biz Türkler de umum Osmanlılar gibi bu müstebid hükümetten ıslahat ve hürriyet isteriz. Cemiyetimiz bu maksatla çalışıyor. Biz bugün, Ermenileri te'dibe çalışacağımıza idaresizliğin, zulüm ve istibdadın merkezi olan Babıaliyi, Şeyhülislam kapısını, Yıldız'ı basarak bu daireleri müstebidlerin başına yıkalım. El ele verelim, toplanalım, çoğalalım. Biz de hürriyete, serbestiye âşık ve müstehak olduğumuzu âlem-i medeniyete gösterelim."

Osmanlı ittihat ve Terakki Cemiyeti

Bu bildiri, istanbul'un en hareketli bölgelerine, mekteplere, subaylara, memurlara, Harbiye'ye ve Yıldız Saray bölgesine ulaştırıldı.[23]

22 Asaf Tugay, İbret-Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler, ts., s. 51-52.

23 İbrahim Temo, İttihat ve Terakki Anıları, İstanbul 1987, s. 41-42.

Başta Sultan II. Abdülhamid olmak üzere tüm devlet adamlarının tepkisini çeken bu bildiriden sonra İttihat ve Terakkiciler ve onlara sempati duyanlar sıkı takibe alındı.

Bu durumdan halk tedirgin oldu ama Ermeniler sevinç duydu. Hatta bir Ermeni, İbrahim Temo'ya şöyle dedi:[24]

"Beyannameyi görüp okudunuz mu? Çok güzel yazmışlar. Bizimkiler bu Türkleri arayıp bulsalar ve anlaşmış olsalar, belki hep beraber bir şey yaparlardı."

Bu bildiri ve diğer çalışmaları dolayısıyla İttihatçılar, dikkatleri hep üzerlerine çekiyorlar ve zaman zaman yakalanıp karakollarda sorgulanıyorlardı.

Bu noktada Prof. Dr. Bayram Kodaman'in şu tespitini nakletmekte fayda vardır:

"Ermeniler, kendi davalarının başarısını II. Abdülhamid'in ortadan kalkmasında görmeye başladılar. Bunun için de Abdülhamid'e karşı mücadelede İttihat ve Terakki cemiyetinin içinde yer aldılar. İttihatçılar da meşrutiyeti yeniden ilan ettirebilmek maksadıyla Abdülhamid aleyhtarı olan herkesten faydalanmak yolunu seçtiklerinden yer yer Ermeni ihtilâlcilerinin teşkilatlanmasına yardımcı oldular."[25]

Biz, bu bölümde Osmanlı Devletinde padişaha ve sisteme karşı mücadele veren aydınların, eylem adamlarının özellikle Beşiktaş Karakolundaki sorgulanmalarını ele alacağız.

1) İbrahim Temo

İbrahim Temo (1865-1939), İttihad-ı Osmanî adlı bir örgütün kuruluşuna öncülük etti. 1889 yılında Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Mehmed Reşid ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetini kurdular ve bütün dikkatleri de üzerlerine çektiler.

Bu dört tıbbiyeliden ibrahim Temo, doktor olarak görev yaptığı her yerde jurnallerle tedirgin oldu. Zira örgüt Abdülhamid'i tahttan indirmeye yönelik

24 Temo, a.g.e., 44.

25 Hakkı Dursun Yıldız ve öte., Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1989, XII, 103.

bir eylem hazırlığı içindeydi. Bu nedenle de zaman zaman sorgulandığı ve hapis yattığı oluyordu.[26]

İbrahim Temo gibi sisteme aykırı hareket eden, rejimi yıkmaya, padişahı tahttan indirmeye çalışan bir insanın yolu, elbetteki Beşiktaş Karakoluna uğrayacaktı.

Yıl 1895... Ekim ayının başları... Ermenilerin Osmanlı Bankası baskınından sonraki günler... Padişaha suikast düzenleyebileceklerin, rejim aleyhinde çalışma yapanların sıkı takibe alındığı dönem. İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurucusu ve önderi olarak bilinen İbrahim Temo da izlenmektedir.

Temo, Haydarpaşa Hastanesinde doktor olarak çalışmaktadır. Sivil polisler, bir gün yatak odasını ve dolaplarını aramışlar, bulabildikleri evrak ve kitaplarla birlikte İbrahim Temo'yu Beşiktaş Karakoluna, Hasan Paşa'nm huzuruna götürmüşlerdir.

Hasan Paşa başkanlığındaki sorgu heyeti, İbrahim Temo'ya mektupları, haberleştikleri kişileri ve ne için bunlarla mektuplaştıklarım sormuşlardır. Mektuplaştıkları Dr. Tarih Bey, "İttihat ve Terakki" adlı bir cemiyetin kurulduğunu ilk sorgusunda ifşa ettiği için Temo'nun Dr. Şükrü ile mektuplaşmasının da bu amaçla olduğu kanaati hâkimdir.

Temo, ne kadar sakin davransa ve makul cevaplar verse de sorgulayanları ikna edemedi.[27]

Bundan sonrasını İbrahim Temo'dan izleyelim:

"Bu vadi üzerinde biraz daha baskı yapıldıktan sonra, cehaletinden dolayı 7-8 lakabını alan Hasan Paşa, elinde kamçı ile pür hiddet ayağa kalktı:

—Bana baksana doktor, bu kamçı ile senin kemiklerini kırarım, tehtidi üzerine istifimi bozmadan:

—Paşa hazretleri, ben hırsız değilim, üzerimde yüzbaşı forması var.

—Ben, bir yüzbaşıyı değil, daha büyük rütbeden senin gibi subayları terbiye etmişim.

26 Kuran, a.g.e., 147; Çağlar Kırcak, Cumhuriyetten Günümüze Gericilik, İstanbul 2001, s. 26; Hanioğlu, a.g.m., XXIII, 476-484; Müftüoğlu, AbdülhamidKızıl Sultan mı?, II, 45.

27 Temo, a.g.e., 45-46.

—Paşa hazretleri, ben terbiyesiz değilim. O gibi subaylar; şevketlu, inayetlu, Padişah-ı Alempenah Efendimizin verdiği ve taktırdığı rütbelerin kıymetini bilmemişler. Beni, evvela bu suçtan dolayı askerlik mesleğinden kovar, rütbemi alırsınız, o zaman adî bir suçlu gibi istediğiniz muameleyi yapabilirsizin.

Bunun üzerine Hasan Paşa, geri çekildi ve:

—Sen nerelisin, diye sordu. —Ohri kazasındanım.

—Fraşeli biraderleri tanır mısın? Saraya mensup zevatla münasebetin var mı?

—Evet, Osmanlılığa ve Türk lisan ve edebiyatına büyük hizmetleri dokunan Fraşeli (Şemseddin) Sami Bey'i ve silahşörler arasında en ziyade sevdiğimiz Tahir Paşa hazretlerini tanırım.

—Tahir Paşa'yı nereden tanıyorsun?

—Tahsilimi tamamlayıp doktor çıktığım sıralarda ufak tefek yazılarımla beraber bir de (Aile Tabibi) namı ile resimli büyücek bir kitap yazmıştım. Yayınlanması mühim paraya baliğ idi. Saray-ı Hümayun muhafızı fesli Zuhaf Alayına mensup tanıdığım hemşehrilerim vasıtasıyla Tahir Paşa hazretlerine kitabımın basılması hususunda Şevketmeab Efendimize arzını rica etmek üzere takdim olundum ve o vakit tanıdım.

Hasan Paşa, yumuşadı. Öteden, beriden, sadakatten filan bahsettikten sonra beni tekrar karakolun üstündeki odaya yolladı.

Tutuklanmanın on dördüncü gecesi yatsıdan sonra, Hasan Paşa, beni karakolundaki odasına aldırdı.

—Gel bakalım doktor, kabahatli olmaklığınla beraber Şevketmeab Efendimizin aff-ı şahanelerine mazhar oldunuz. Şu çuhaya sarılmış mübarek Kur'an-ı Kerim üzerine el koyup padişahımıza sadakatte bulunacağınıza yemin et, diye sehpa üzerindeki Kur'an-ı Kerim'i gösterdi.

—Aman Paşa hazretleri, nasıl olur, biz diplomalarımızı alıp da unvan ve rütbeye mazhar olduğumuz zaman bir heyet huzurunda yemin ettik. Ben, bu mübarek Kitab-ı Şerife abdestsiz el koyup yemin edersem, hem günahdır ve hem de güya bir kabahat işlemişim ve sadakatten ayrılmışım gibi geliyor. Allah'tan korkup böyle sık sık yemin edemem.

—Anlaşılıyor ki sen sadık bir subay ve dindar bir Müslümansın. Yukarıya

çık da ne eşyan varsa al, seni serbest bırakıyorum. Hastaneye, vazifenin başına git. Padişaha dua et.

—Paşam, sizden bir ricam var; ben bir karanlık gecede kayıkla Haydarpaşa Hastanesine gidemem. Beni bu akşam burada misafir gibi kabul ediniz. Sabah erkenden kalkar, işime giderim.

—Yok, bu olamaz. Çıkmanıza irade-i seniyye var. Ya sen bu gece burada Allah'ın emriyle vefat edersen, ben, Şevketmeab'a ne cevap veririm? Haydi, durma, çık ve tayin olunacağın hizmete giderken beni gör, dedi."[28]

İbrahim Temo, Hasan Paşa ile karşılaşmasını böyle anlatıyordu.

Hasah Paşa'nın son cümlesinde bir ifşaat vardı. Bu sözden Dr. İbrahim Ethem (Temo)'nun İstanbul dışına tayin olunacağı anlaşılıyordu. Ertesi gün Ergani Madeni Redif Taburu hekimliğine tayin evrakı tebliğ edildi.

İbrahim Temo, oraya gitmek yerine Kasım 1895'te Romanya'ya kaçtı.[29]

2) Leskovikli Mehmet Rauf

Leskovikli Mehmet Rauf, ilk dönem ittihatçılarındandır. O yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyeti, gizli örgüt olduğu için, mensupları sürekli izleniyordu. Yakalananlar, Bab-ı Zaptiye ve Hasan Paşa Karakoluna götürülerek tutuklanıyor ve sorgulanıyordu.[30]

Bu çerçevede Leskovikli Mehmet Rauf da takip edilenler arasında idi. Zira o, gazete, bildiri ve cemiyet faaliyetleri ile bilinen bir isimdi.

Önce Şevket Efendi, kendisine vaat edilenler karşısında tüm arkadaşlarını ele verdi.

Bunun üzerine sarılık hastası olan mülkiye öğrencisi Leskovikli Mehmet Rauf da saklandığı otelde bulundu.

İki sivil polis tarafından götürülmek üzere iken komiser, nezaketen şöyle dedi:

—Hasta olduğunuza asla şüphe yoktur. Fakat yukarıdan emir vardır. Arzu

28 Leskovikli Mehmet Rauf, İttihat ve Terakki Ne İdi?, 2. Baskı, İstanbul 1991, s. 34.

29 Temo, a.g. e,, 49-51.

30 Temo, a.g.e., 47-49.

ederseniz bizimle beraber geliniz. İstemezseniz gelmeyiniz. Karar sizin.

—Hastalığım şiddetlidir. Fakat yukarıdan emir olunca boyun eğmek zaruridir. Yalnız emrediniz de otelci bir araba getirsin. Çünkü oda içinde bile gezecek halde değilim.

—Daveti kabul için araba getirdik. Otelin kapısında hazırdır, dedi.

Mehmet Rauf, arabaya binerken geride kalan bir polis, otel odasında arama yaptı.[31]

Mehmet Rauf, arabayla Beşiktaş Karakolu'nun yolunu tuttu. Orada arkadaşlarından Mehmet Hulusi, Ali Münif, Osman Nuri Beyler birkaç gündür sorgulanmaktaydı.[32]

Mehmet Rauf Beşiktaş Karakoluna girdiğinde Hasan Paşa, abdest almak üzere kolları sıvalı olduğu halde karşısında durmaktadır. Polis memuru:

—Efendim, birkaç günden beri arayıp bulamadığımız Mekteb-i Mülkiye-i Şahane talebesinden Rauf Bey budur. Otelde hasta yatıyordu, getirdik.

Hasan Paşa, Mehmet Rauf un zayıf bedenini ve yüzüne yansıyan sarılığı görünce:

—Belli, hastadır... Affedersin oğlum, seni hasta hasta rahatsız ettik. Ama ne yapalım, veli-i nimet işidir... Haydi, sıcak bir odaya götürünüz, dedi.

Paşa'nın emri derhal icra olundu. Karakolun kahve ocağına götürüldü.[33]

"Yarım saat sonra paşanın huzuruna çıkardılar. Odaya girdiğimde Paşa, odanın bir köşesinde ayakta durmakta ve sekiz on zat da elleri göğsünde olduğu halde etrafında durmakta idiler.

Bu garip durumun mücerred mevkie bir azamet ve heybet bahşederek beni dinledikleri surette söyletmeye müsaid bir zemin hazırlamak fikriyle düzenlenmiş olduğunu anlamakta gecikmediğimden ve zaten duracak mecalim olmadığından oturmak için sandalye almaya davrandığımı Paşa görünce, böyle hizmetlerde vaktiyle maharetli olduğunu gösterir bir tavır ile hemen bana yardım etmeye davrandı ise de etrafındakilerden biri daha çabuk davrandı, bir koltuk

31 Rauf, a.g.e., 59-62.

32 Rauf, a.g.e., 63.

33 Rauf, a.g.e., 64.

alıp yanıma koydu. Hastalığımdan bahis ile aflarına güvenerek oturacağımı söyleyerek koltuğa yaslanıyordum.

Paşa:

—Vah vah oğlum! Seni rahatsız ettik. Fakat merak etme; seni muhbir sıfatıyla getirdik, suçlu sıfatıyla değil... Vakıa arkadaşların her şeyi söylediler. Lakin sana emniyetimiz daha ziyade olduğu için seni de getirmeye mecbur olduk. Sakın, bildiğini saklamayasm. Çünkü veli-i nimet işidir ha! dedi ve etrafındakilere bu sözünü tasdik ettirdi.

Ben de cevaben:

—Efendim, kimin işi olursa olsun, hakikat dışı söz söylemek alışkanlığım olmadığı için, eğer bildiğim bir şey ise, zerre kadar saklamayarak söylemeyeceğim tabiidir, dedim. Aramızda şu konuşmalar geçti:

—Öyleyse biraz süt veya çorba getirsinler iç.

—Teşekkür ederim, fakat canım hiçbir şey istemiyor.

—Tütün içersin ya!.. Kaçıncı neviden içersin?

—İstirahattan başka hiçbir şeye ihtiyacım yoktur. Emrediniz de ifademi mi alacaklar, ne yapacaklarsa yapsınlar. Zira duracak halim yoktur.”[34]

Bu söz üzerine Hasan Paşa’nın emri ile diğer odada bulunan sivil giyimli başkomiser Ahmet Bey tarafından sorguya çekilen Leskovikli Mehmet Rauf, *Feryad* Gazetesinden cemiyet faaliyetlerine kadar bir dizi soruya hep:

—Böyle bir meseleden asla haberim yoktur, şeklinde cevaplar verdi. Sonra tekrar kaldığı otele gönderildi.[35]

Otele veda ziyareti için İbrahim Temo gelmişti. Kısa bir görüşme yaptılar.[36]

Mehmet Rauf, sicilli bir kişiydi. Hasan Paşa tarafından değilse de başka karakollarda yine siyasi suçlardan sorguya çekildi ve Selanik’e gönderilerek İstanbul’dan uzaklaştırıldı.[37]

34 Rauf, a.g.e., 64-66.
35 Rauf, a.g.e., 67.
36 Rauf, a.g.e., 68.
37 Rauf, a.g.e., 69-80.

3) Tevfik Fikret

Tevfik Fikret, 1867-1915 yılları arasında yaşamış bir edebiyatçımızda. Galatasaray Lisesi mezunudur. Robert Kolejde öğretmenlik yapmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Han'a karşıtlığı ile tanınan Tevfik Fikret'in Robert Kolej 'de öğretmenlik yaptığı yıllarda 1898'de İstanbul Aksaray'daki konağından alınarak sorguya çekildiği bilinmektedir.[38]

O günlerde Robert Kolej müdürünün oğlu İstanbul'a gelmişti. Şerefine çay partisi düzenlenmişti. Fikret de eşiyle davetli idi. Koleje giderlerken bir polis hafiyesi bunları jurnal etmişti.[39] Bu ihbar üzerine Tevfik Fikret'i getirip sorgulayan Hasan Paşa idi. Hasan Paşa, ilk sorguda durumu anladı. Aslında o zamanlarda eşini erkek yanına ve özellikle de bir Hıristiyan eğlencesine veya yabancı toplantılarına çıkarmak, geleneklere aykırı idi.

Hasan Paşa, Tevfik Fikret'in eşiyle toplantıya katılmaktan başka suçu olmadığını anlayınca:

—Oğlum, ben seni severim. Karını, kardeşini koleje falan götürme... Nene lâzim..., diyerek serbest bırakmıştır.[40]

Tevfik Fikret, Sultan II. Abdülhamid hakkında önceleri övücü şiirler yazarken pozitivist görüşleri benimsediği dönemden itibaren aleyhinde yazmaya başlamıştı. Bundan dolayı da hakkında ihbarlar yapılıyor, sorguya çekiliyordu.

Yine Tevfik Fikret aleyhinde Sultan II. Abdülhamid'e jurnaller verilmiş ve Hünkâr da araştırılması ve gereğinin yapılması için Hacı Hasan Paşa'ya havale etmişti. Paşa Fikret'i dinlemiş ve affı cihetine gitmişti. "Sen, iyi bir adama benziyorsun" diyerek salıvermişti. Kapıdan çıkarken kendisine on altınlık bir kese vermiş, Tevfik Fikret de ihtiyacı olmadığını söyleyerek almak istememişti. Hasan Paşa:

—Bu bir padişah hediyesidir. Reddedilmez, alınır. İhtiyacın olmazsa bir ihtiyacı olana verilir, diyerek uyarmıştı.

Bu söz üzerine Fikret, keseyi hürmetle almış ve Paşaya da saygıyla teşekkür ederek karakoldan ayrılmıştı.[41]

38 Osman Nuri Ekiz-Müslim Ergül, Servet-i Fünundan Cumhuriyete Kadar Yeni TürkEdebiyatı Antolojisi, İstanbul 1980, s. 28.

39 Mehmet Bayrak, Tevfik Fikret ve Devrim, Ankara 1986, s. 32.

40 Tombuş, a.g.m., 1589.

41 İhsan Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 89; İhsan Sabuncuoğlu, "Hacı Hasan Paşa", Çorum Gazetesi, (5.10.1959).

4) Menemenlizade Rifat Bey

Menemenlizade Rifat bey, Namık Kemal'in damadıdır. O da ihbara konu olmuş.

Bir gün saraya bir jurnal ulaşıyor: "Namık Kemal, bir saltanat değişikliği hazırlıyor. Bunun için Abdülhak Hamid ve Recaizâde Ekrem Bey'lerle haberleşiyor. Arada vasıta Rifat Bey'dir."

Rifat Bey, Namık Kemal'in damadı olan Menemenlizade Rifat Bey'dir. Bu jurnal üzerine tutuklanır.

Rifat Bey de Abdülhamid'e muhalif olanlardandı. Cebinden çıkan defterde "Rusya Çarı, dinamit bombasıyla gebertildi. Darısı bizimkinin başına" yazılıydı.

Rifat Bey'in Beşiktaş Karakolundaki ilk sorgusunu Mahkeme-i Fevkalade Reisi Süruri Bey yaptı.

Rifat Bey, Namık Kemal ile Abdülhak Hamid ve Recaizâde Ekrem Bey'lerin haberleşmelerinin edebiyat konusunda olduğunu ve bu nedenle aracılık etmekte sakınca görmediğini söylüyor. Bu savunmaya istinaden suç unsuru bulunmadığı için iş, padişahın salıverme buyruğunun çıkmasına kalıyor.[42]

Bu arada cep defterindeki bazı sayfalar, karakolda imha edilmiştir. Bu nedenle ucuz kurtulmuştur. Ama Beşiktaş Karakolundaki gözaltı süreci, beş ay kadar sürmüştür.

Namık Kemal' in oğlu Ali Ekrem Bolayır, bu konuda Hasan Paşa'nın yapmış olduğu bir iyiliği anlatıyor:

"Hakkında iyi bir tutanak hazırlanmış olmasına rağmen bir türlü salınmıyordu. Sonunda Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa, Kadir Gecesinden bir gün önce, Abdülhamid'e hiçbir günahı suçu olmayan ve beş aydır tutuklu bulunan Rifat Bey'in Kadir gecesi hürmetine affını arz ediyor ve padişahın affi da hemen geliyor."[43]

Namık Kemal'in damadı ve Ali Ekrem Bolayır'ın eniştesi olan Menemenlizâde Rifat Bey, Hasan Paşa'nın girişimiyle tutukluluk halinden kurtulabildi.

42 Metin Kayhan Özgül, Ali Ekrem Bolayır 'in Hatıraları, İstanbul 1991, s. 235-236.

43 Özgül, a.g.e., 239.

Ali Ekrem Bolayır, eniştesinin serbest bırakılışında Hasan Paşa'nın gayretlerini anlattıktan sonra şöyle diyor:

"Hasan Paşa, herkesin tasavvur ettiğinden bütün bütün farklı adamdı. Onun büyük vicdanını gösteren fiil ve harekâtını hatıratımın ikinci cildinde söyleyeceğim."[44]

5) Vaizleri Sorgulaması

İnsanlar, sadece siyasî düşüncesinden dolayı sorgulanıyor değildi. Camide vaaz eden veya dinî kitap yazanların da sorgulandığı oluyordu. Çoğunlukla sorgu sebebi, söz veya yazıların siyasî yorumlanması idi.

Fatih camiinde vaaz eden bir hoca, hilafetin şartlarından bahsedince camide ders vekili olarak görev yapan diğer hoca tarafından jurnal edildi. Bunun üzerine Beşiktaş Karakoluna getirilen hoca efendi, günlerce sorgulandı. Sonunda serbest bırakıldı ama bu arada epeyce sıkıntı çekmiş oldu.[45]

Sultan II. Abdülhamid, hilafet konusunun tartışılmasından pek hoşnut olmazdı. Yukarıda zikredilen olayın bir benzeri de o dönemin Çorum Müftüsü olan Ahmet Feyzi Efendi ile ilgilidir.

Ahmet Feyzi Efendi, Hacı Hasan Paşa'nın tavsiyesi ile Sultan II. Abdülhamid tarafından bir kitap yazmakla görevlendirildi. Ahmet Feyzi Efendi, İran Şiasının Anadolu'da propaganda için bastırıp dağıttığı *Hüsniye* adlı kitaba *el-Feyzü 'r-Rabbanifi Reddi Batili İram* adıyla iki ciltlik ve tam 867 sayfalık ilmi bir kitapla cevap verdi.[46]

Bu eser padişaha takdim edildiğinde devlet matbaasında basılıp dağıtılacaktı. Ama kitabın içinde geçen "hilafet, intihap iledir" (yani halifelik, babadan oğla geçmez. Halife seçimle görev başına gelir) ifadesini Sultan II. Abdülhamid görünce kitabın basımına izin vermediği gibi, Ahmet Feyzi Efendi'nin sorgulanmasını da emretmişti. Onu bu durumdan yine Hasan Paşa kurtarmıştı.[47]

44 Özgül, a.g.e., 239.

45 Temo, a.g.e., 48.

46 Bu el yazması eserin Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 936-937 ve 3931-3932 numaralarda kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır.

47 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, I, 80-83.

Bunların durumu farklı idi. Konu, bilim özgürlüğü ile ilgiliydi. Bazıları da farklı sebeple sorguya çekiliyordu.

İrşad hizmetlerini yürüten vaizlerin içinde masalcı karakteriyle bilinen ve kısa sürede şöhreti yakalayanlar da vardı. İşte ilginç bir örnek:

Beşiktaş Camiinde bir kişi vaaz etmeye başlıyor. Konuşmalarında hikâye ve kıssalarla halkın sempatisini kazanıyor. Cemaati gittikçe artıyor, camiye sığmaz oluyor. Ancak konuşmalarında ayet ve hadisleri yanlış yorumlamasıyla cemaat arasında fitne ve fesada sebep olmaya başlıyor. Din bilginlerine sataşıyor, imamlar hakkında kin ve düşmanlığa neden olacak uygunsuz sözler söylüyor. Rüyalarını anlatıyor, konuşmalarını hikâyelerle ve İsrailiyyat denilen asılsız kıssalarla süslüyor.

Dinî mesnedi olmayan böylesine konuşmalar yapan vaiz hakkında Beşiktaş muhafızı Hacı Hasan Paşa'ya çok sayıda şikâyet geliyor. Bunun üzerine Hasan Paşa, Beşiktaş Camii hocası İlhami Efendi ve diğer görevlilerin de huzurunda Kemahlı olduğunu söyleyen bu vaizi birkaç defa uyarıyor, azarlıyor, bu tür konuşmalar yapmaması yolunda ikazda bulunuyor.

Vaiz Efendi, yine uygunsuz konuşmalarına devam edince Yıldız Sarayında görevli Abdi Ağa'nm yanında kalan talebe-i ulûmcran (üniversite öğrencilerinden) Akkalı Esad Tevfık, Şeyhülislamlık makamına 9 Zilkade 1312'de Arapça olarak bir şikâyet dilekçesi veriyor.[48]

Bu dilekçe, gereğinin yapılması için Yıldız Sarayından Beşiktaş Karakoluna havale ediliyor.

Hasan Paşa'nın komutasındaki Beşiktaş Karakolunda Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin sorgusu yapılıyor. Sorgu sırasında vaiz efendinin İstanbul'da görevli olmadığı ve vaaz etme yetkisinin de bulunmadığı anlaşılarak suçu sabit görülüp memleketine gönderilmesinin uygun olacağı konusu sarayın onayına sunuluyor.

48 B.A. Y.PRK. MŞ. Dosya: 6, Gömlek: 2.

Beşiktaş Camiinde vaaz eden Kemahlı İbrahim Hakkı Efendinin uygunsuz konuşmalarından dolayı Akkalı Esat Tevfik'in Şeyhülislamlık makamına şikayet dilekçesi

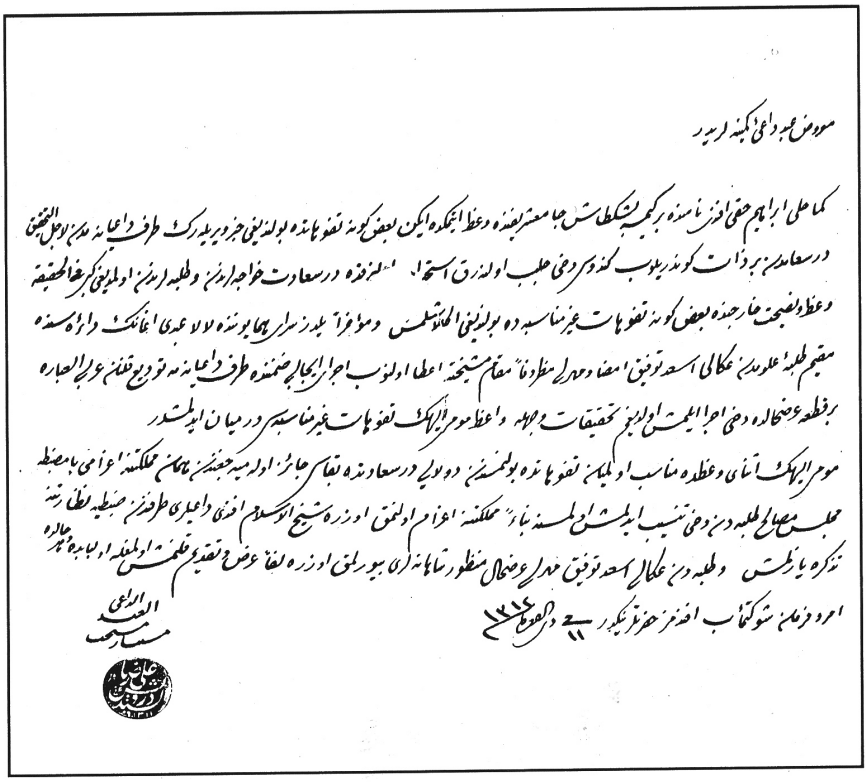

Beşiktaş Camii'nde vaaz eden Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin uygunsuz konuşmalarından dolayı hakkında süratle tahkikat gerektiğine dair vesika

Karakoldaki tutanak şöyledir:

Maruz-ı Abd-i Daî Kemineleridir,

Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi namında bir kişi Beşiktaş Cami-i Şerifinde vaaz etmekte iken bazı güna tefevvühatta bulunduğu haber verilerek taraf-ı dâiyane mesele li-ecli't-tahkîk, Dersaadet'ten bir zat gönderilip kendisi dahi celb olunarak isticvab olundukta Dersaadet hocalarından ve talebelerinden olmadığı gibi filhakika vaaz ve nasihat haricinde bazı güna tefevvühat-ı gayr-i münasebete bulunduğu anlaşılmış ve muahharan Yıldız Saray-ı Hümayununda Lala Abdi Ağa'nın dairesinde mukim talebe-i ulûmdan Akkalı Es'ad Tevfik imza ve mühürlü mazruf en makam-ı meşihata ita olunup icra-yı icabı zımnında taraf-ı dâiyaneye tevdi kılınan Arabî ibare bir kıt'a arzuhalde dahi icra eylemiş olduğu tahkikat veçhile vaiz mumaünileyhin tefevvühat-ı gayr-i münasibesi dermiyan edilmiştir.

Mumaünileyhin esna-i vaazda münasip olmayan tefevvühatta bulunmasından dolayı Dersaadet'te bekası caiz olamayacağından mumaünileyhin memleketine izamı, bi'z-zapt meclis-imesalih-i talebeden dahi tensip edilmiş olmasına binaen memleketine izam olunmak üzere Şeyhülislam Efendi dâileri tarafından zaptiye nezaretine tezkere yazılmış ve talebeden Akkalı Esadtevkî' mühürlü arzuhali manzur-ı şahaneleri buyurulmak üzere leffen arz ve takdim kılınmış olmakla ol babda ve her halde emr ü ferman Şevketmeab Efendimiz hazretlerinindir.

Fi-ll Zilkade 1312
el-Abdü'd-dâî (İmza)

Mühür
(es-Seyyid Ali Rıza)

6) Z. Bey Olayı

Yunus Nadi ve Müstecabzâde İsmet Beylerle arkadaşları "Gizli Örgüt" kurmak suçuyla yargılanıp sürgün edildikten sonra, (Z.) Bey isminde bir genç aleyhinde müthiş bir jurnal verilmişti. O zamanlar henüz kolağası (önyüzbaşı) rütbesinde olan Tıbbiye Mektebi eczacıbaşısı Refik Bey vasıtası ile verilen jurnal, çok önemliydi. Jurnali veren de (Z.) Bey'in bir arkadaşı idi. Bu jurnalde (Z.) Bey'e isnad edilen suçlar şunlardı:

1. Z. Bey, Yunus Nadi ve Müstecabzâde İsmet Bey'in en yakın ve mahrem arkadaşlarındandır.
2. Gizli Örgütün üyelerindendir.
3. Şair Andelip ile Sirkeci'deki Güneş gazinosunda sık sık baş başa görüşmektedir.
4. Birçok geceler Fatih civarında Çırçır mahallesinde uzun saçlı Avukat Cemil Bey isminde bir zatın konağına gitmişler ve orada örgüt işlerini gizlice görüşmüşlerdir.
5. Bu Gizli Örgütü kuran hainler, her ne kadar cezalarını bulmuşlarsa da her nasılsa yakasını kurtaran Z. Bey hala haince girişimlerde bulunmakta ve hatta veliahd Reşad Efendi ile sürgündekiler arasındaki haberleşmeyi temin etmektedir.

Bu jurnal, ortalığı birden bire karıştırdı. Bir gece yarısı Z. Bey, Ayasofya'daki evinden alınarak tutuklanmış ve Yıldız'a götürülmüştü.

Sorgulama uzun sürdüğü için Z. Bey, gündüzleri Yıldız'da tutuluyor, geceleri Beşiktaş Karakolunda, kimseyle görüştürülmeksizin nezarette kalıyordu.

Bir gün Hasan Paşa, merak etti. Z. Bey'le görüşmek istedi. Çağırdı ve yanına oturttu. Önce havadan sudan konuştu. Sonra da: —Anlat bakalım; senden ne istiyorlar, diye sordu.

Zavallı genç, günlerden beri devam eden sorgudan bıkmıştı. Hasan Paşa'nın tatlı dille sorduğu bu soru, ona ümit verdi. Birden bire Hasan Paşa'nın eline sarılarak:

—Aman Paşa babacığım, ne olursa senden olur. Allah aşkına beni sen kurtar... Sana ebediyen minnettar olurum, dedi ve Hasan Paşa'nın gösterdiği mertlik ve samimiyetten cesaret alarak Yıldız'daki sorgulama esnasında inkâr ettiklerini Paşa'ya tek tek itiraf etti.

Z. Bey, o dönemin hür fikirli gençlerindendi. Avrupa'daki Jön Türklerle ilişkisi vardı. Sık sık Güneş kıraathanesine gidiyor ve devrin sakıncalı kişileriyle görüşüyordu. Hatta o günlerde Avrupa'ya kaçmak üzereydi. Ama' bu Gizli Örgütten haberdar değildi ve veliahd Reşad Efendi ile bir ilgisi yoktu.

Hasan Paşa, gencin bu itiraflarını dinledikten sonra birden bire kaşlarını çattı.

—Sakın, bunları kimseye söyleme... Bir daha bu gibi işlerle meşgul olma... dedi ve ekledi:

—Bu kadar peygamberler, veliler gelmişler. Bu dünyanın hali ahvalini düzeltememişler. Bu dolap, böyle kurulmuş böyle gider. Bizim zamanımızda senin yaşındaki çocuklar, cami avlusunda ceviz oynardı. Neyine gerek senin böyle işler...

Bu nasihatlerle Z. Bey'i odasına gönderdi.

Ertesi günü öğleye doğru karakolun önünde kapalı bir araba durdu. Z. Beyi odasından indirdiler. Bir komiser gözetiminde bir araca bindirdiler.

Komiserin elinde bir zarf bulunuyordu. Bu durumu görünce zavallı genç korktu.

Hasan Paşa, bana ihanet etti. Tatlılıkla beni konuşturdu. Söylediklerimin hepsini de Yıldız'a haber verdi. Şimdi ben, sürgüne gidiyorum, diye düşünmeye başladı.

Araba Dolmabahçe'yi, Tophane'yi, Köprü'yü, Babıali'yi geçti. Zaptiye nezaretinin avlusundan içeri girdi.

Z. Bey'in endişeleri, büsbütün arttı.

Beş on dakika sonra Zaptiye Nazırı Şefik Paşa'nın huzuruna çıkarıldı. Şefik Paşa, bir taraftan elindeki tezkereye bir taraftan da öfkeyle Z. Beye bakıyordu. Tezkereyi bitirir bitirmez zile bastı. İçeriye giren yaveri Zaptiye Binbaşısı Ramazan Ağa'ya emir verdi.

—Alın bunu, içeriye götürün. Bir berber çağırın. Saçlarını dibinden tıraş ettikten sonra bana getirin.

Gereği yapıldıktan sonra Z. Bey, Şefik Paşa'nın huzuruna çıkarıldı. Şefik

Paşa:

—Hah... işte böyle olmalı, dedi. Nedir o conlar gibi saç uzatmak, bir takım din ve devlet düşmanlarım taklide kalkışmak?... İyi şeylere özenin. Saye-i Şahane'de ilim irfan sahibi olmaya gayret gösterin... Diye uzun uzun öğüt verdi.

Şefik Paşa, sonunda kararını ve gerekçesini açıkladı:

—Hasan Paşa, hakkınızda olumlu rapor vermiş ve şefaat etmiş. Hasan Paşa'nın kefaletiyle seni serbest bırakıyorum. Ama her an gözüm üzerinde olacak. Şimdi doğruca evine git. Güzel güzel okuluna devam et. Şevketmeab Efendimize (Sultanımıza) dua eyle. Derslerinden başka şeylerle meşgul olma.

Bu uzun nasihatten sonra Z. Bey, serbest bırakıldı. Zavallı genç, uzun süren sorgulamanın ardından uzun saçlarını feda ederek Zaptiye Nezaretinden çıkarken:

—Allah razı olsun şu adamdan. Boş yere günahını almışım, diyerek hayıflanıyor ve:

—Mert adammış doğrusu, diyerek Hasan Paşa'ya dua ediyordu.

Ziya Şakir, eserinde bu hadiseyi şu girişle veriyordu:

"Hasan Paşa, mümkün olduğu kadar, siyasi hadiselere temas etmekten uzak kalmak isterdi. Temas ettiği hadiselerde de bir haksızlık olursa bütün kuvvetini sarfederek onun da önüne geçerdi."[49]

7) Beşiktaş Spor Kulübü

Jön Türkler ve İttihatçıların siyasi faaliyetlerinin gizli servislerce izlendiği bir dönemde 1902 yılının Kasım ayı ortalarında Saray Nazırı Osman Paşa'nın Beşiktaş Serencebey Koşuyokuşu'ndaki konağında bir araya gelen gençler, bir spor kulübü kurmaya karar verdiler. Bu fikrin öncülüğünü Osman Paşa'nın oğulları yapıyorlardı.

"Beşiktaş Bereket Jimnastik Kulübü" adıyla Hüseyin Bereket, Şamil Şaplı, Ahmet Fetgeri, Nazım Nazif Ander, Tayyareci Fethi Bey, Cami Baykurt, Behçet, Haydar ve Şevket Beyler 1903 yılının Mart ayında bir spor kulübü kurdular.

49 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 178.

Bu kulübün kuruluşunun resmi bir yanı yoktu. Devlete bildirimde bulunup kuruluş onayı alınmamıştı. Resmi kurumlarda hiçbir dilekçeleri mevcut değildi. Bu nedenle bu kulübün idman çalışmaları kuşkuyla izleniyordu.

Sonra Yıldız Sarayı, harekete geçti. Konu, Beşiktaş Muhafızı Müşir Hasan Paşa'nın sorumluluk alanında idi.

Bir Cuma günü, gençler antrenman yaparlarken Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa, gençleri karakola getirtti.

Sarayı ve padişahı korumakla görevli paşaların çocuklarının, bir paşa konağında saltanat aleyhine faaliyet göstermeleri beklenemezdi. Her tarafta padişaha karşı suikast hazırlığı yapıldığına dair ihbarlar vardı. Padişahın can güvenliği söz konusu idi.

Hasan Paşa, gençleri sorgudan geçirdi. Her birinin durumunu tek tek araştırdı. Gençlerin her biri ya paşa çocuğu veya devrin ileri gelenlerinin evladıydı.

Bu durumu yakından izleyen Başyaver Mehmet Paşa, bu gençlere sahip çıkarak karakoldan kurtardı. Gençler de işin ne boyutlara varabileceğini gördükleri için kulübün adını "Osmanlı Beşiktaş Terbiye-i Bedeniye Mektebi" şeklinde değiştirip çalışma alanını da güreş, boks, aletli jimnastik, halter gibi değişik spor faaliyetlerine kadar genişlettiler. Resmi başvurularını yaptılar. Karar, Sarayın onayına sunuldu.

Olayı yakından takip eden Sultan II. Abdülhamid, gerekli izni verdi. Böylece Beşiktaş Spor Kulübü kurulmuş oldu.

Hasan Paşa, resmiyet kazanan kulübün faaliyetlerine müdahale etmek yerine, kendisi de üye olarak çalışmalarına destek oldu.[50]

8) İstinye'de Yasak Tiyatro

Tiyatro, o yıllarda yeni idi. Daha çok Rum ve Ermeni azınlık tarafından yürütülürdü. Bir oyun sahneleneceği zaman önceden Maarif Nezareti (Milli Eğitim Bakanlığı)nden izin alınırdı.

İstinye'de sarayın haberi olmadan Maarif Nezaretine tasdik ettirilmeden

50 Vala Somali, Türk Sporunda Bir Asır (1903-1996) Beşiktaş Spor Tarihi, İstanbul 1996, s. 16-18.

tiyatro oynatıldığına dair bir jurnal üzerine başkâtip imzası ile Hasan Paşa'ya bir tezkere gönderilmişti.

Hasan Paşa, olayı araştırıp asılsız olduğunu tespit edince saraya şu raporu sundu:[51]

"...Güya İstinye 'de üç gecepeşpeşe zararlı içerikli bir tiyatro oynandığına dair yapılan ihbar üzerine soruşturma yapılması gerektiği taraf-ı âlilerinizden irade buyurulmuştur... Bu konuda teşkilatımızdaki malumata göre zikredilen köyde bahçevan Nikola'nın bahçesinde bulunan Aya Marya adındaki ayazma[52]nın özel gününde, her sene olduğu gibi cumartesi gününden itibaren üç gün devam eden ve bugün sona eren panayır hakkında olup öyle tiyatro icrasının aslı ve esası bulunmadığı, panayırın tiyatro diye ihbar edildiği anlaşılmış olup, böylece haber veren memurun sözlerine ne derece itimat olunmak lazım geleceğini ortaya çıkararak zat-ı âlilerini beyhude meşgul eyledikleri tesbit edilmiştir. Zikrolunan panayır, eski âdetlerden olup her köyde yapılan Hıristiyan ayin ve eğlencelerindendir. Bu geceden itibaren de Arnavutköy 'de üç gün üç gece panayır yapılacağından güvenlik önlemlerinin alınması aşikâr bulunduğunu arz ederim..."

Yaveran-ı Hazret-i Şehriyariden Beşiktaş Polis Memuru Ferik Hasan

Bu olayda Hasan Paşa, olayı iyice araştırmış, ihbar asılsız çıkınca raporuyla gerekli yerleri de uyarmıştır.

9) Fuat Paşa'yı Tesellisi

Fuat Paşa, 93 Harbinde Rusları bozguna uğratarak "Elena Kahramanı" unvanını almıştı. Savaş dönüşü kendisine müşir (mareşal) unvanı verilmişti.

Açık fikirli ve dürüst bir askerdi. İçinden geçeni olduğu gibi söylediği için Deli Fuat Paşa diye bilinirdi.

Sultan Abdülhamid, ona güvenir ve severdi. Çevresindekiler, özellikle Fehim Paşa ve İzzet Paşa onu kıskanırdı. Fakat korktukları için de yüzüne bir şey söyleyemezlerdi. Onu yıpratmak padişahı devirip Veliaht Reşat Efendi'yi tahta geçireceğine dair dedikodu yayarlardı.

51 Faiz Demiroğlu, Abdülhamid'e Verilen Jurnaller 50 Yıl Gizli Kalmış Vesikalar, İstanbul 1955, s. 118.

52 Ayazma: Hıristiyanlıkta bir aziz veya azizeye isnad edilen ve suyunun kutsanmış olduğuna inanılan kuyu veya pınardır.

Fuat Paşa'nm ihtilal hazırlığında olduğuna ve padişahın Cuma Selamlığı esnasında isyan başlatacağına dair iddialarının inamlırlık kazanması için Fehim Paşa'nm adamları Fuat Paşa'nm adamlarıyla kavga başlattı.

Bu konudaki jurnallerden bıkmış olan Sultan II. Abdülhamid de onu İstanbul'dan uzaklaştırmak zorunda kaldı.[53]

Fuat Paşa, İncirköylü Müşir Hasan Paşa'nm oğludur. Osmanlı devletine hizmet etmiş bir aileden gelmektedir. Hacı Hasan Paşa'nm eşi Hatice Gülnaz Hanım da o evde yetişmiş idi. Fuat Paşa'yla böyle bir yakınlığı vardı.[54] Eşi dolayısıyla Hasan Paşa'nın Fuat Paşa'ya ayrı bir saygısı vardı. Dürüstlüğü ve mertliği nedeniyle de onu çok severdi.

Fuat Paşa, Yıldız Sarayına bir oyunla davet edildi. Beklenmedik bir biçimde sorguya çekildi.[55]

Bu esnada güvenlik tedbiri olarak birçok paşa sarayda hazır bulunmaktaydı. Hasan Paşa da bunlar arasındaydı.[56]

Sorgulamayı Rauf Paşa yapıyordu:

—Efendim, şahs-ı hümayuna karşı isyan ettiğiniz ve saltanat-ı seniyyeye karşı bir takım hareketlere kalkıştığınız ihbarı var, deyince Fuat Paşa:

—Onu söyleyenler, halt etmişler. Bunların hepsi hezeyandır, dedi ve padişaha da sitemde bulundu:

—Efendimiz olanları unuttu mu? Teessüf ederim ki, benim gibi sadık askerini, bir takım ite köpeğe feda ediyor.

Fuat Paşa ne derse desin, soruşturma devam ediyordu. Aslında yapılan işlem, usulendi. Sultan Abdülhamid, onu İstanbul'dan uzaklaştırarak paşalar arasındaki ihtilafa bir son vermek niyetindeydi.[57] Askeri mahkeme, onu idama mahkûm etmişti.[58] Padişah, idamı sürgüne çevirdi. Fuat Paşa İzzettin vapuruna bindirilirken:

---

53 Türk Ansiklopedisi, VII, 57-58.

54 Birinci, a.g.m., 60.

55 Padişah aleyhindeki bir evrakı gece vakti padişaha arz eden Müşir Fuat Paşa hakkında Divan-ı Harb tarafından yapılan sorgulama için bkz. B.A. Y.PRK.ASK. Dosya: 4, Gömlek 15 Tarih 1297 B 07.

56 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 70-109.

57 Şakir, a.g.e., II, 111-112.

58 Türk Ansiklopedisi, XVII, 58.

—Vay ahlaksızlar vay. Demek beni tevkif edeceksiniz, diyerek küfrediyor ve direniyordu.

Hasan Paşa, üzgündü. Ama görevi gereği oradaydı. Yapabileceği bir şey yoktu. Fuat Paşa'yı teselli yollu uyardı:

—Paşa... Paşa... Göreyim seni... Metin ol... Düşmanlarını kendine güldürme. Allah büyüktür. Bir gün gelecek, Allah hepsinin belasını verecektir... Sabret... İnşallah, sonu iyi olur.

Fuat Paşa:

—Ey koca padişah!... Beni, iki namussuza feda ettin, diyerek vapura bindi.[59]

1901-1908 yılları arasında Şam'da mecburi ikamete tabi tutuldu. İstanbul'a dönüşünde Ayan Meclisine üye seçildi, senatör oldu.

10) Mahmut Şevket Paşa Meselesi

Mahmut Şevket Paşa, 1856 yılında Bağdat'ta doğmuştur.

İstanbul'da tahsilini sürdürmüş, Harbiye Mektebinden mezun olduktan sonra çeşitli görevlerde bulunmuş, Osmanlı Devletini temsilen Almanya ve Fransa'da askeri tatbikat ve bazı silah tedkikatmda görev almış, 1894 yılında paşalığa, 1901'de ferik rütbesine terfi etmiştir.

Mekke ve Medine arasında telgraf hattı çekilmesi için görevlendirilen Mahmut Şevket Paşa, 31 Mart 1909'da Harekât Ordusu'nun başına geçinceye kadar Sultan II. Abdülhamid'in sadık adamlarından kabul edilirdi.[60]

Mahmut şevket Paşa'nın Veliaht Reşat Efendi'yi tahta geçirmek için gizli çalışmalar yaptığına dair Sultan II. Abdülhamid'e bazı jurnaller yapılıyordu.

Bununla Mahmut şevket Paşa hakkında padişahta bir takım kuşkular uyanması amaçlandığı belli idi.[61]

Mesele, sadece jurnal aşamasında kalmasına rağmen, İhsan Sabuncuoğlu farklı bir rivayeti naklediyor. Mahmut Şevket Paşa hakkında gizli soruşturma

59 Şakir, a.g.e., II, 112-114.

60 İnan, a.g.e., III, 1869-1870; Ziya Şakir, Mahmut Şevket Paşa, İstanbul 1943, s. 15-25; Ali Şeydi Bey, Mir'at-ı Sicil-i Memurin-i Osmani, (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Kolleksiyonu), İstanbul 1324, IV, 2-4.

61 Şakir, a.g.e., 25.

yapma görevinin Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'ya verildiğini, padişahın Mahmut Şevket Paşa'yı denize atıp kaybet, diye Hasan Paşa'ya talimat verdiğini, onun da Mahmut Şevket Paşa'yı sakladığını, Kosova'ya vali ihtiyacı olunca onu ortaya çıkarıp padişaha takdim ettiğini... uzun uzun anlatıyor.[62]

Bir söylentiden ibaret olan bu bilginin doğru olması mümkün değildir. Kosova valiliğine tayin olduğu yıllara kadar Mahmut şevket Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e sadık bir insandı.

Mahmut Şevket Paşa aleyhine II. Abdülhamid zamanında her hangi bir soruşturma yapıldığına dair hiçbir bilgi yoktur.

Hasan Paşa'nm hayatı incelendiğinde, padişahın emri dışında bir iş yapmasının söz konusu olamayacağı anlaşılır. Ayrıca Abdülhamid Han'm herhangi bir kişi için böyle bir uygulamada bulunduğuna dair bir belgeye de rastlanmamıştır.

Daha da ilginç olanı, Mahmut Şevket Paşa'nın Kosova valisi olmasından yaklaşık bir yıl önce Hasan Paşa vefat etmiştir. Ölü bir insanın padişaha bir kişiyi tavsiye veya takdiminden bahsedilmesi düşünülemez.

Bu nedenlerle Mahmut Şevket Paşa ve Hasan Paşa etrafında dolaşan bu rivayetin hiçbir tutarlılığı yoktur.

62 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 89-90.

ÇORUM'A HİZMETLERİ

ÇORUM'A HİZMETLERİ

Hasan Paşa, II. Abdülhamid'in gözde paşalarındandır. Padişahın "Ben sağ iken sana ölüm yok" diyecek kadar sevdiği ve güvendiği insandır.

Beşiktaş gibi o dönemin en hassas bölgesinin güvenliğinden sorumlu olmuş, ömrü boyunca bu görevini titizlikle sürdürmüştür.

Bununla birlikte her devlet adamı gibi, Hasan Paşa da doğduğu ve büyüdüğü kente ve insanlarına ilgi duymuştur. Ününü duyan Çorumlular, İstanbul'a geldiklerinde veya başları dara düştüğünde Hasan Paşa'yı ziyaret etmişlerdir.

Bunların içinde barınacak yer arayanlardan, dönüş parası isteyenlere kadar her çeşit insan yer almıştır. İş isteyenler, belli bir mevkiye gelmek için yardım ve destek olmasını talep edenlerin de sayısı az değildir. Çorum'da onu tanıyan, adını duymuş ve hikâyelerini dinlemiş olan yaşlı insanlarla birebir yaptığım konuşmalarda bu kanıya vardım.

Anlatılanlara göre Hasan Paşa, Çorumluların dertleriyle yakından ilgilenilmiş. Biraz yetenekli gördüklerini İstanbul'da belli işlere yerleştirilmiş. Konağında çalışan aşçı ve hizmetçilerin tümü Çorumlu imiş. Bu gelenek, oğulları ve torunları döneminde de sürmüş.

Hasan Paşa'nm hemşehrilerine sahip çıkışı öyle yayılmış ki başka yerliler de "Çorumluyum" diyerek yanına gidip yardım veya iş istemeye başlamışlardır.

Hacı Hasan Paşa, zeki insandı. Bu hileyi hemen fark etmişti. Şüphelendiklerini sınava çekmeye başlamıştı. En önemli sorusu; "Çorum'un yeli nereden, yağmuru nereden gelir" şeklindeymiş. "Çorum'un yeli Sıklık'tan, yağmuru Koparan'dan gelir" diyebilenlere yardımcı olur, bunu bilemeyenlere ise "Beni kandırmaya kalkışma. Sen Çorumlu değilsin" diyerek azar başarmış.

Onun Çorumlulara sahip çıkışı, sadece ziyaretine gelen hemşehrileri ile sınırlı değildir, bir yerde bir Çorumlunun başına bir şey geldiğini duysa yine o ilgileniyor. Bunun en canlı örneği Dömeke Kalesindeki Çorum Taburu olayıdır.

Dömeke Savaşı, 1897'de Yunanlılarla Osmanlı Devleti arasında yapılan şiddetli bir savaştır. Dömeke, müstahkem bir kaledir. Yunanlılar tarafından zaptedilmiştir. Türk ordusu 17 Mayıs 1897'de Yunanlıların şiddetli direnişine rağmen burayı ele geçirmiştir.[1]

1 Karal, VIII, 116.

Dömeke Kalesine ilk hücum edenler arasında Çorumlular da bulunuyordu. Kalenin zaptından sonra, bir olay nedeniyle, "Çorumlular isyan ettiler" diye İstanbul'a bir haber ulaşıyor.

Savaş halindeki askerler arasında isyan söz konusu olunca askerî mahkemelerde çok ağır cezalar verilir. Bunu iyi bilen Hasan Paşa konuyla ilgileniyor ve Müşir Şakir Paşa'dan durumu yerinde incelemesini talep ediyor.

Hasan Paşa'nın ilgisi sonucu Şakir Paşa'nın tahkikat raporu ile iş tatlıya bağlanıyor ve Çorumlu Taburu savaş suçlusu olarak yargılanmaktan kurtuluyor.[2]

Çorumlularla bu kadar ilgilenen Hacı Hasan Paşa'nın Çorum'la ilgilenmemesi düşünülemez. Devlet adamının doğduğu ve yetiştiği kente ilgisi, elbette ki devlet imkânlarıyla o kente hizmet şeklinde olacaktır. Hacı Hasan Paşa da Çorum'a önemli hizmetler yapmak istemiş, ileri gelenlerden sürekli yeni ve büyük teklifler getirmelerini talep etmiş ve beklemiştir. Çok önemli ve köklü teklifler götürülmemesine rağmen Hacı Hasan Paşa, Çorum'a yine de bazı hizmetler yapmıştır.

Sultan II. Abdülhamid Han nezdinde itibarlı ve nüfuzlu bir devlet adamı olarak 29 yıl hizmet etmiş olan Hacı Hasan Paşa, elbette daha çok şeyler yapabilirdi. Ama kendisine yeterli proje sunulamamıştır. Buna rağmen her türlü teklife açık olan Hasan Paşa'nın inisiyatif kullanarak Çorum'a yapmış olduğu hizmetleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Çorum'u Sancak Yapması

Çorum, Selçuklu ve Osmanlı tarihi boyunca mülkî taksimat bakımından çeşitli evrelerden geçmiştir. Sivas, Amasya, Ankara vilayetlerinin önemli sancakları olarak değişik illere bağlandığı olmuştur. Ancak 1864 yılında Çorum'un sancak statüsü kaldırılarak Ankara'nın bir sancağı olan Yozgat'a bağlı bir kaza haline dönüştürülmüştür.[3] Buna da Osman Nuri Efendi'nin tutuklanmasıyla sonuçlanan basit olay neden olmuştur.[4]

2 Sabuncuoğlu, I, 48.

3 Hikmet Turhan Dağhoğlu, "Çorum Vilayetinin Mülki Taksimatına Kısa Bir Bakış", Çorumlu Dergisi (1941), Sayı: 32, s. 979-980; Çorum İl Yülığı-1967, s. 25; Sevgi Aktüre, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", Çorum Tarihi, 5. Hitit Festivali Komitesi, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum, s. 123.

4 Bkz. Sabuncuoğlu, II, 85-86.

Hacı Hasan Paşa'nın saraydaki konumunu en iyi olduğu sıralarda 1308 (1892) yılında, Çorum'un tekrar sancak haline getirilmesi için bir girişim başlatılmış, bu işi takip için Mevlevi Şeyhi İzzet Dede İstanbul'a gönderilmiştir. Bu ilk girişimden bir sonuç alınamamıştır.

Ama Çorumlular, sancak olmakta kararlıydılar. 1310 (1894) yılında Çorum'un tanınmış simalarından Veli Paşa, Kalelioğlu Halil Bey, Alaybeyoğlu Hacı Seyyid Ağa, Şükrü Ağa, Madanoğlu Salim Ağa ve Kavukçuoğlu Hacı Ahmet Ağa'dan oluşan komite harekete geçti. İlk iş olarak bu konuyu takip için önce Şeyh Abbas Efendi'yi İstanbul'a gönderdiler.

Abbas Efendi, daha önce bir başvuru yapıldığını söyleyince Hacı Hasan Paşa, evrakı Dâhiliye Nezareti Memurîn-i Mülkiye Komisyonu Reisi Sadık Bey'in masasında buldu.[5]

Bu konu, devlet erkânı arasında tartışmalara neden oldu. Çorum'un sancak olacak durumda olmadığını söyleyenlere karşı Hacı Hasan Paşa, Hz. Muhammed (sav)'in alemdarı Suheyb-i Rumi'nin ve ashabdan bazı kişilerin Çorum'da medfun olduğunu, bu nedenle buranın önemli bir şehir olduğunu iddia etti. Hatta iddiasını, saray kütüphanesindeki bir kitap ile de ispat etti.[6]

Çorum'un sancak haline dönüştürülmesinde Hacı Hasan Paşa'ya Mabeyn yaverlerinden Hacı Ali Paşa ve Hünkâr imamı Hafız Raşit Efendi de destek oldular. Talep, Sultan II. Abdülhamid Han'a arz edildi. Böylece Çorum, 1894 yılında yeniden Ankara vilayetine bağlı bir sancak statüsüne yükseltildi.[7]

O yıllarda Ankara valisi Abidin Paşa idi. Çorum'a ilk mutasarrıf olarak Rüştü Paşa tayin olundu.[8]

31 Mayıs 1310 (1894) tarihli Ankara Gazetesi'nde Osmancık, İskilip, Sungurlu kazaları, Alaca ve Kargı nahiyelerinin bağlanmasıyla Çorum'un bir sancak olduğuna dair ilk haber yayınlandı.[9] Bu tarihten sonraki Ankara Vilayet Salnamesi'nde Çorum, sancak olarak geçmeye başladı.[10]

5 Sabuncuoğlu, I, 47

6 Nazmi Duğrul, Çorum Tarih ve Coğrafyası, Çorum 1927, s. 10; Ethem Erkoç, Suheyb-i Rumi, Çorum 2002, s. 36; Dağlıoğlu, a.g.m., 1014; Aktüre, a.g.e., 125. Sevgi Aktüre, Çorum'un sancak haline gelişini, ekonomik şartların ve gelişmenin doğal sonucu olarak görür.

7 Sabuncuoğlu, I, 47-48.

8 Dağlıoğlu, a.g.m., 979-988; Sabuncuoğlu, I, 48; Tuğrul, a.g.e., 37.

9 Sabuncuoğlu, II, 50.

10 Bkz. 1311 tarihli Ankara Vilayet Salnamesi.

Çorum, 1921 yılma kadar Ankara vilayetine bağlı bir sancak, bu tarihte "Müstakil Sancak" olmuştur.[11] Bunda Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi'nin eski idari taksimattan vazgeçerek vilayetin bir alt kademesini teşkil eden liva (sancak)ların bağımsız bir mülki birim haline getirilmesi kararı etkili olmuştur.[12] Yine bu mecliste, müstakil livaların vilayete dönüştürülmesi için ilk girişim yapılmıştır.[13]

Çorum'un vilayet olması, ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra 20 Nisan 1340 (1924) tarihli ve 228 numaralı Teşkilat-ı Esasiye (Anayasa) Kanununun 89. maddesi gereğince vilayet olması kesinleşmiştir.[14]

Burada unutulmaması gereken önemli konu şudur:

Çorum, sancak olduğu için vilayet yapılmıştır. Çorum'un sancak statüsüne kavuşmasında Hasan Paşa'nm rolü inkâr edilemez. Onun için Çorumlular, Çorum'un il olmasını bir bakıma Hasan Paşa'ya borçludurlar.

2- Hıdırlık Camii

Selçuklu sultanları tarafından Hz. Peygamber (sav)'in alemdarı Suheyb-i Rumi'nin mübarek türbeleri yanında Hıdırlık Camii ve bir zaviye yaptırılmıştır.[15]

Cami, ilk defa Hıdır oğlu Hayreddin tarafından yapıldığı için bu adla anıldığı söylenmektedir. Bu camiye sonradan Çorum kadıları ve Osmancık Emiri Beyler Çelebi, türbenin yeniden inşası ve ziyaretçilerle konaklayanlara yemek verilmesi için Büğdüz, Horasan, Kılıçören ve Burun köylerini vakfetmiştir.[16]

11 Dağhoğlu, a.g.m., 1014; Çorum İl Yılhğı-1967, s. 25.

12 Sadettin Yücel, i. T.B.M.M'de Dâhiliye Vekâleti (Mülki Yapılanma), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2002, s. 32-33.

13 Yücel, a.g.e., 104-105.

14 Dağhoğlu, a.g.m., 1014; Çorum İl Yılhğı-1967, s. 25.

15 Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat, İstanbul 1315, s. 6.

16 Ali İzzet Efendi, a.g.e., 14; Çorum İl Yılhğı-1967, s. 218; Sabuncuoğlu, I, 34-35. İhsan Sabuncuoğlu, "Hıdırhğa Ait Eski Tapu Kaydı" başlığı altında H. 1307 (1889) tarihli zimmet defterinde yine bu vakıflara atıfta bulunarak şöyle diyor: "Türbenin 1307 senesinde tamir edileceği zaman, Hazine-i Hassa'daki defter-i atikten bu kayıt çıkarılmış oluyor."

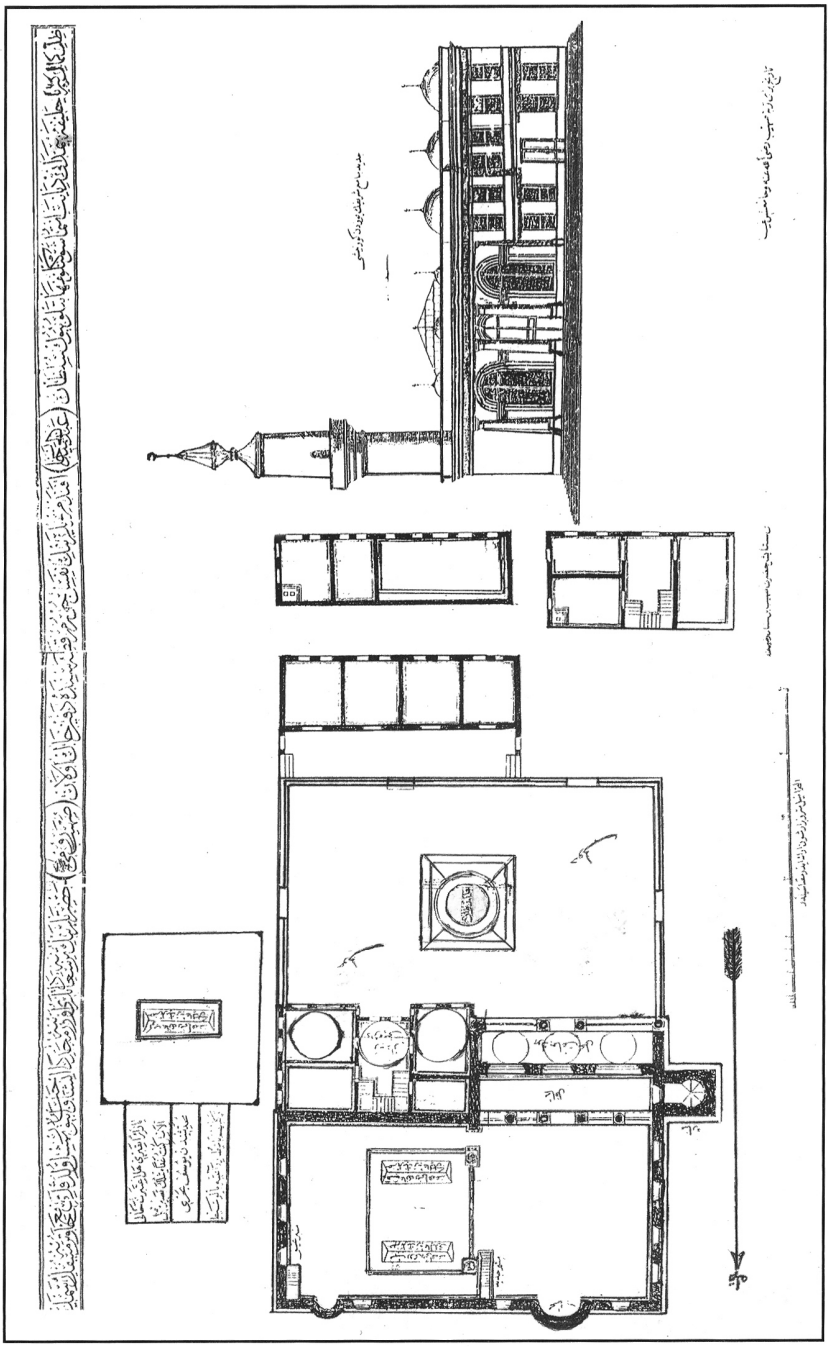

Hıdırlık Camii Plan

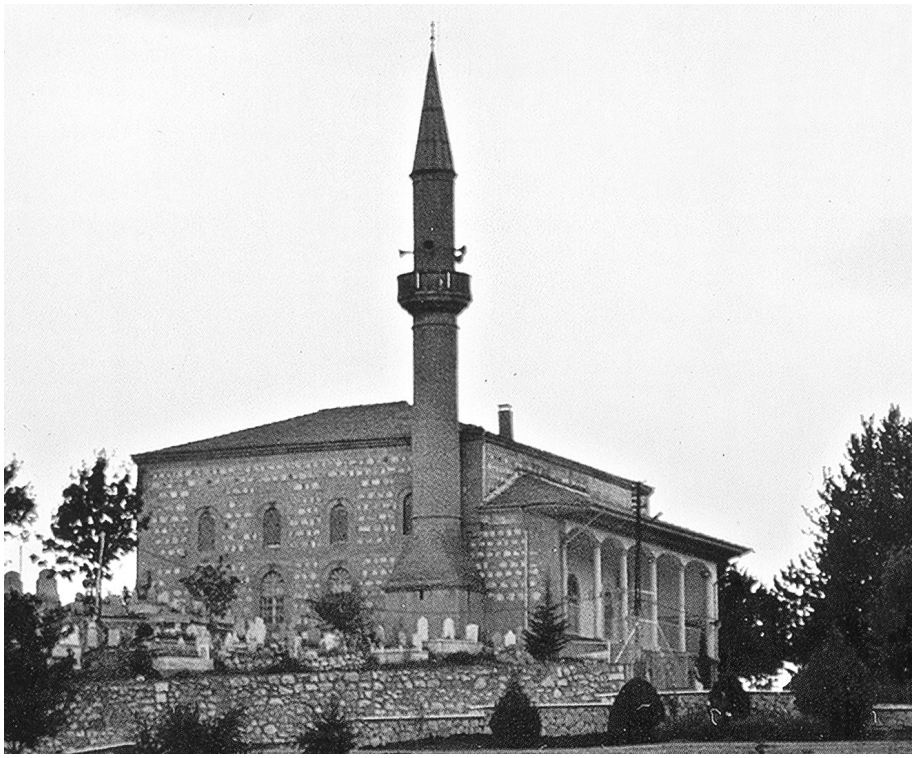

Hıdırlık Camii

Hıdırlık Cami, yanındaki türbe ve zaviye, zamanla eskimiş, depremlerle de büyük hasar görmüştür.

Ali İzzet Efendi'nin 1315 (1899) yılında basılmış olan *Tezkire-i Makamat* adlı eserin mukaddime bölümünde zikredildiğine göre; Sultan Abdülhamid Han'ın Hz. Muhammed (sav)'in ashabına hizmet etmek istediğinden söz ediyor. Bunun üzerine Beşiktaş Muhafızı padişahın yaveri Hacı Hasan Paşa, Hünkârın bu arzusuna uygun olarak Çorum kasabasının merkezinde medfun bulunan ashab-ı kiramdan Suheyb-i Rumi hazretlerinin türbeleri ve camilerinin tamire muhtaç olduğunu anlatır. Sultan Abdülhamid Han da 150.000 kuruş (1.500 lira) harcama ile türbe ve caminin genişletilerek yeniden yapılmasına ferman buyurur. Bir proje hazırlatarak ona uygun inşa edilmesini ister. Hıdırlık Caminin yeniden inşasında Hacı Hasan Paşa hazretlerinin ve Başmabeyinci Hacı Ali Beyin gayretleri büyüktür.[17]

Sultan Abdülhamid Han'ın Hazine-i Hassa'dan[18] gönderdiği 90.000 kuruş (900 lira) Çorum'a gelince Karabayraktaroğlu Hacı Ali Ağa başkanlığında sekiz kişilik bir heyet kurularak caminin inşasına başlanmıştır. Ertesi sene yine hazine-i hassadan 80.000 kuruş (800 lira) daha gelmiş, onunla da inşaatın büyük bir kısmı bitirilmiştir. Minber, mihrap, kürsü gibi bazı eksikler mahalli imkânlarla tamamlanmıştır. Mihrap, minber ve kürsüdeki altın yaldızlar, Hacı Hasan Paşa tarafından hediye olarak gönderilmiştir.[19]

Caminin mihrap üzerindeki pencerede 1307 H. Tarihi yazılıdır. 1307 (1889) tarihinde bitirildiği anlaşılmaktadır.

Hacı Hasan Paşa, Hıdırlık Cami avlusundaki şadırvana temiz su getirmek için İstanbul'dan Çorum'a mükemmel sağlam boru gönderilmesini sağladı.[20]

17 Ali İzzet Efendi, a.g.e., Mukaddime.

18 Hazine-i Hassa: Padişahların şahsî gelir ve harcamalarına ait işlerle ilgili olan teşkilattır. Burada devlet bütçesinden maaş olarak padişahlara verilen paralarla saltanat makamına mahsus yerlerin gelirlerinin biriktiği hazinedir. Bkz. Pakalın, I, 787.

19 Sabuncuoğlu, I, 45-46; Ali İzzet Efendi, a.g.e., Mukaddime.

20 Ali İzzet Efendi, a.g.e., Mukaddime.

3- Han Camii

Han Camii, Çorum'da sancak beyliği yapmış olan meşhur Gülabibey tarafından H. 987 (1579) yılında yaptırılmıştır.[21] Bu nedenle Gülabibey Camii adıyla da anılır.

Gülabibey Mahallesindeki bu caminin yanma, Rüûs-ı hümayun kisedarı Ömer Nehci Bey, bir medrese yaptırmış ve buraya birçok emlâkini vakfetmiştir.[22]

Yıllarca yıpranmış olmasına ek olarak 1887 yılında Çorum'da meydana gelen depremde cami, büyük hasar görüp kullanılamaz hale geldi. Cemaat çaresizdi. Tamir ettirebilecek güçleri yoktu. Doğduğu evin karşısındaki bu caminin durumu Hacı Hasan Paşa'ya bildirildi. Paşa da aslına uygun olarak yeni baştan yapımı konusuyla yakından ilgilendi.

Tezkire-iMakamat'ın baş tarafındaki mukaddime bölümünde bu husus şöyle anlatılıyor:

"Hacı Hasan Paşa, "Vatan sevgisi imandandır" hadisinin gereğince doğum yeri olan Çorum'da Han Camiini de kendi kesesinden pek çok para harcayarak mükemmel şekilde tamir ettirdi."[23]

Caminin kapısı üzerine konulan kitabeye göre bu restorasyonun 1310/1894 yılında yapıldığı anlaşılıyor.

Cami, kubbeyle örtülüdür. Duvarı, derzli taşla örülmüştür. Son cemaat yeri dört bölmeli ve sütunludur. Avluda sekiz sütun üzerine kubbeli olarak yapılmış bir şadırvan vardır.

21 Hikmet Turhan Dağlıoğlu, "Onuncu Asırda Çorum", Çorumlu Dergisi (1938), Sayı: 7, s. 222; Çorum ti Yühğı-1967, s. 216.

22 İhsan Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı Hakkında Bazı Notlar, Çorum 1945, s. 6.

23 Ali İzzet Efendi, a.g.e., Mukaddime.

Han Camii

4- Saat Kulesi

Osmanlı Devletinin hemen her vilayetinde padişah II. Abdülhamid Han'ın fermanı ile saat kulesi yapıldığı dönemde Çorumlular da böyle bir esere sahip olmak isterler.

İstanbul'a gidenler, Hacı Hasan Paşa'dan Çorum'a da saat kulesi yapılması talebinde bulunurlar.[24]

Hasan Paşa, işi daha geniş tutarak:

"Çorum'un büyükleri, aklı erenleri bir araya toplansınlar. Çorum'a hayırlı bir eser yapmak istiyorum.

Ne yapmak uygunsa görüşsünler, bana bildirsinler" diye haber göndermiştir.

Bunun üzerine Çorum'da sözü geçenler, bir araya gelirler. Çeşitli teklifler ortaya konur. Bunlardan en ilginç olanı şudur:

"Düvenci ovasına akan ve orada bataklık meydana getiren çaylar var. Bunlardan Değirmendere Çayını, Hasan Paşa'nm himmetiyle, Sıklık veya Çomar'dan Çorum'a getirmek mümkündür. Paşa'dan bunu rica edelim."

Zamanın mülki âmiri, bu teklifi uygun bulmuş ve o günlerde Çorum'da olan mühendis Mazhar Bey'e tetkik ettirmiştir. Mazhar Bey, yaptığı incelemelerden sonra demiştir ki:

"Değermindere'den Düvenci'ye gelen suyu, Çomar başından Çomar vadisine geçirmek mümkündür. Bu su ile Çomar vadisinde 14 yere değirmen kurulabilir. Boşa akan su ile arazi sulanabilir; istifadeler sağlanır. Düvenci ovası bu sudan sadece gün dönümünden sonra yararlandığı için gerek Çorum ovası ve gerekse Düvenci ovası bu sudan istifade eder..."

Mazhar Bey'in bu olumlu raporuna rağmen Çorum eşrafı arasında fazla kabul görmeyen bu teklif, Hasan Paşa'ya iletilmez.[25]

Bu toplantılarda Çorum'dan tren yolu geçirilmesi teklifinin de konuşulduğu ve buna da at arabasıyla nakliye yapan zenginlerin karşı çıktığı konusunda halk arasında

24 Abdülkadir Ozulu, "Hoca Kamil Efendi", Çorum Hâkimiyet Gazetesi (02.01.2003).

25 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 86. Merhum Sabuncuoğlu, Değermindere suyundan bahsetmesine rağmen Çorum'da yaygın olan rivayetlere göre Hasan Paşa, Sağmaca suyunun şehre getirilmesini teklif etmiş, fakat kent eşrafı, saat kulesi inşasında ısrar etmişlerdir.

yaygın rivayetler vardır. Ancak bu konuda yazılı bir kaynağa veya yayınlanmış bir hatıraya rastlayamadık.

Çorum'daki uzun tartışmalardan sonra Hacı Hasan Paşa'ya ulaştırılan istek; "Çorum'da saat kulesi lazım" şeklinde olmuştur. Paşa'nm gayretiyle saat kulesi yapılmıştır.[26]

Çorum'un sembolü olan saat kulesi, 1312/1894 yılında yapılmıştır. Çorum'un idari statüsünün kazadan sancağa yükseltilmesi de aynı yıl içinde olmuştur. O günlerde vilayet merkezi olmamasına rağmen bu görkemli saat kulesi, Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa'nın itibarı ve girişimiyle Çorum'a kazandırılmıştır.

Yüksekliği 27,5 metredir. Tabanı sekiz köşeli olup (5,30m.) çapındadır. Her köşesi (2,10m)'dir. Asıl kulenin gövde çapı, (3,90m.) olup yirmi dört köşegenlidir. Yontma sarı taştan yapılmıştır. Seksen bir basamağı vardır.

Saatin bulunduğu bölümde, minarelerde olduğu gibi bir şerefe bulunmaktadır. Şerefesi, demir şebeke korkulukludur. Şerefeden sonraki kısım, dört köşelidir. Saatin rakamlarının yazılı olduğu dairenin (kadranın) çapı, (1,50m.) çapında olup yelkovanın uzunluğu 70 cm.dir. Kuzey ve güneydeki saat kadranında Roma rakamları kullanılmıştır.

Saat kulesinin tepesinde çinko kaplamalı basık bir külah vardır. Külahın altında, ses dalgalarının yayılması için yapılmış, baklava dilimi motifli dört pencere boşluğu yer almaktadır.

Bu görkemli yapıya uygun, sesi en az yaya bir saat (5 km.) mesafeden duyulabilecek bir çan arayan Hacı Hasan Paşa, İstanbul'daki çan imalatçılarını dolaşmış, sonunda aradığı standartlara uygun bir çan yaptırıp satın alarak Çorum'a göndermiştir. Çanın üzerinde 1894 tarihinde imal edildiği yazılıdır. Bu çan, Çorum saat kulesinde yarımlarda bir, saat başlarında ise saatin sayısınca gonk vurmaya devam etmektedir.

Saat kulesinin, çok derin ve geniş temel üzerine oturduğu söylenmektedir.[27] Ancak şu ana kadar resmi projesine ulaşılamamıştır.

26 Sabuncuoğlu, II, 87; Aktüre, a.g.e., 142.

27 Çorum İl Yıllığı-1967, s. 221-222; Çorum İl Yıllığı-1973; Ahmet Ertekin, "Çorum Saat Kulesi", Yayınlanmamış Makale, (Çorum Müzesi Araştırma Dosyası).

Kalenin güney yönündeki kapının üzerinde mermer zemine Osmanlıca olarak yazılmış kitabesi vardır. Kitabenin hattatı, Muhammed Nuri (Korman)'dır.[28]

İşte saat kulesinin kitabesi:

Şehinşâh-ı zeman Abdülhamıd han-ı Keremkânn
Ferîkan-ı kiramından Hasan Paşa-yı bî-hemta
Bütün evkafını vakfeyledi ihya-i hayrata
Muvaffak eylesün her dem anı amaline Mevlâ
Bu Saat Kulesi ezcümle hayrât-ı güzîninden
Yapıldı yümn-i evferle bu şehri eyledi ihya
Çıkıp vakt-i eşrefte yazıldı babına tarih
Bu mikat-ı celîli yaptı bak lutf-i Hasan Paşa
1312 Hicri

Kitabenin günümüz Türkçesi ile söylenişi:

Zamanın ulu hakanı cömert Abdülhamid Han'ın
Değerli paşalarından eşsiz benzersiz Hasan Paşa
Adadı bütün vaktini hayır işler yapmaya
Başarılı kılsın emellerinde onu, her an Mevlâ
Bu Saat Kulesi, seçkin hayratındandır onun.
Bol bereketle yapıldı; bu şehri etti ihya
Çıkıp kutlu bir zamanda yazıldı kapısına tarih
Bak, bu büyük saati yaptı Hasan Paşa'nın lütfü.
1312 H/1894 M.

Not: Bu kitabe Mehmet Nuri Beşiktaşi'ye Yedi Sekiz Hasan Paşa tarafından yazdırılmıştır. Hattat Hacı Nuri Korman (Beşiktaşlı) H. 1285 (1868) yılında dünyaya geldi. Alâeddin Bey ile Muhsinzade Abdullah Bey'in talebesi olan Hacı Nuri Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi yolunun son müntesibidir. Celî sülüs yazılarında onun tesiri yanında Mustafa Râkım Ekolü'nün tesiri de sezilir. İstanbul Bakırköy'de Kartaltepe Camii'nin kubbesindeki İhlas Sûresi, Azapkapı Camii'nin muslukları üzerindeki yazılar, Kastamonu'da Şaban-ı Velî Dergahı'nda ve Çorum'da saat kulesinin üstündeki yazılar ile Sultanahmet'te Alman Çeşmesi'nin kubbe içi yazıları onundur. H. 1371 (1951) yılında vefat etti. *Kaynak: Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Ali Alparslan, Yapı Kredi Kültür Yayınları*

28 Ertekin, a.g.m.; Ömer Hamdi Çetintaş, "Çorum Saat Kulesi", Çorum Hakimiyet Gazetesi (07.12.2000).

Çorum Saat Kulesi ve Kitabesi

5- Hasan Paşa Kütüphanesi

Çorum Ulu Camii avlusunda III. Alaaddin Keykubat tarafından kurulan Cami-i Kebir Medresesi vardı.[29] Bu medresenin yanına Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa, kargir bir kütüphane yaptırdı.[30] Bu kütüphanenin yapılış tarihi 1314/1896 olarak biliniyor. Bu bina, 1340 yılında yıkılmıştır.[31]

Hacı Hasan Paşa'nm başlangıçta 170 kitapla kurduğu kütüphanesini [32]İstanbul'dan temin ettiği kitaplarla sürekli desteklediği tahmin ediliyor. Zira burada şahıs kütüphanesinde bulunamayacak kadar kıymetli eserler de vardır. Bunların saray imkânlarıyla temin edilip gönderilmiş olabileceği, araştırma yapan ilim adamlarınca sık sık dile getirilmektedir.

Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi

29 Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı, 8; Çorum İl Yıllığı-1967, s. 143

30 Sabuncuoğlu, a.g.e., 9. H. 1320 tarihli Ankara Vilayet Salnamesi; Çorum İl Yülığı-1973, s. 140; Naci Önder, "Çorum Milli Kütüphanesinin Kuruluşuna Bir Bakış", Yeni Çorum Gazetesi (05.12.1951). N. Önder, bu makalesinde Cami-i Kebir Medresesinin iki odasının Beşiktaş Muhafızı Hacı Hasan Paşa'nın kütüphane tesis ettiğini yazıyor.

31 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 57.

32 Anakök, a.g.e., 129; Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı, 8; Çorum İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, 14.

Cumhuriyet öncesi Çorum'da Hacı Hasan Paşa Kütüphanesi, Süleyman Fevzi Kütüphanesi, Feyziye İrfaniye Kütüphanesi olmak üzere üç tane kütüphane vardı. 1924 yılında bu üç kütüphane "Milli Kütüphane" adı altında birleştirildi. Bu kütüphaneye Hasan Paşa Kütüphanesinden gelen kitap sayısı 900 idi.[33]

Şu anda Çorum'da Hasan Paşa'nın adı yine bir kütüphanede yaşatılmaktadır. Tarihi üç kütüphanenin 3500'ü aşkın el yazması ve eski eserlerinin de bulunduğu ve yeni kitapların da okuyucuya sunulduğu "Hasan Paşa Kütüphanesi" elli bini aşkın kitap kapasitesiyle yeni binasında hizmet vermeye devam ediyor.

6- Eğitim Hizmetleri

Hasan Paşa, İstanbul'a gelen Çorumluların sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, isteklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Ancak gelenlerin içinde eğitim görmüş insanların çok az olmasından dertlidir.

Çorum İdadi Mektebine (Lisesine) öğretmen olarak atanan Abdurrahman Dursun Hoca'yı Çorum'a gönderirken söylemiş oldukları çok anlamlıdır:

"Çorum'a git, okut. Okumaya kabiliyetli olanları İstanbul'a gönder, ben okutayım. Çorum'dan iş aramaya gelenler ya tütün kolculuğu veya zaptiye neferliği istiyorlar. Başka işe kabiliyetleri yok."[34]

Hacı Hasan Paşa, eğitimin önemini böyle vurguluyor ve genç neslin iyi bir eğitimden geçmesinin şart olduğuna inanıyor.

Saat Kulesinin yapımından önce 1892 yılında bir gün Çorumlulardan oluşan bir heyet Hasan Paşa'yı ziyaret ederek isteklerini dile getiriyorlar:

—Memleketimize saat kulesi isteriz... Hamam isteriz... Kışlanın ihyasını isteriz...

Hasan Paşa dinler ve der ki:

—Bu isteklerinizi yaparız. Lakin bunları yapmakla ben, tam manasıyla Çorum'a hizmet etmiş olamam. Siz bana Çorum'dan yetim, kimsesiz veya ana-babalarının rızası olan zeki, kabiliyetli çocuklardan her sene yüz çocuk gönderin.

33 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 57; Önder, a.g.m; ÇorumİlYıllığı-1973, s. 140. İhsan Sabuncuoğlu'nun kitaplarından çok önce yayınlanan Çorum 'da Cumhuriyetin 15. Yılı adlı kitapta Hasan Paşa kütüphanesindeki kitap sayısı 960 olarak geçmektedir. Bkz. Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı, İstanbul 1938, s. 48.

34 Sabuncuoğlu, II, 88.

Ben, onları İstanbul'da okutayım. Okuyup yetişsinler ve memlekete faydalı evlatlar olsunlar. Böyle olursa Çorum'a asıl hizmeti yapmış olurum.

Hasan Paşa'nın bu sözlerini, eğitim açısından tüm derinlik ve boyutlarıyla iyi düşünmek ve değerlendirmek gerekir.

Paşadan gerekli talimatı alanlar, başlarlar zeki çocukları aramaya. Hasan Paşa her yıl en az yüz öğrenci istemiştir. Ama onlar, o sene sadece on öğrenci bulabilmişlerdir. Bu öğrencilerin seçiminde Ankara valisi Abidin Paşa'nın da gayret sarfetmesi, Hasan Paşa'nın etkisiyle olsa gerektir.

Hasan Paşa, bunları resmi okullara yerleştirmiş ve özel hocalardan da ders almalarına yardımcı olmuştur. Bunların çoğu İstanbul'da kalmıştır. Sadece ikisi Çorum'a dönmüştür. Birisi Mekteb-i Kuzat (Hukuk Fakültesi) mezunu Hoca Kamil Yöney, diğeri de Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun babası Hüseyin Hüsnü Efendi'dir.[35]

Her ikisinin de Çorum eğitim ve kültür hayatına katkıları olmuştur. Kamil Yöney, Çorum'da Milli Kütüphane'nin kuruluşuna öncülük etmiş ve açılış töreninde veciz bir konuşma yapmıştır.[36]

Çorum'da II. Abdülhamid öncesi 10 Medrese, 10 Sübyan Mektebi (Ana ve İlkokul) ve bir de Rüşdiye (Ortaokul) vardı. Rüşdiye'nin açılış tarihi 1871'e kadar uzanır.[37]

Sultan II. Abdülhamid döneminde, doğrudan Hacı Hasan Paşa'nın himmetiyle 1900 yılında Çorum'da Idadî (Lise) açıldı.[38] İlk mezunlarını 1902 yılında verdi.[39]

---

35 Ozulu, "Hoca Kamil Efendi", Çorum Hâkimiyet Gazetesi (28.12.2002-03.01.2003).
Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Anıların İzinde adlı eserinde babası Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Hacı Hasan Paşa'nın desteği ile eğitim yaptığından hiç söz etmemekte, şöyle demektedir: "Babam, Abdülhamid döneminde İstanbul'daki bir tarih dersinde birkaç kelime ile Fransız ihtilaline değindiği için, okul müdürünün jurnal etmesi üzerine koca imparatorluğun, Trablusşam'dan Diyarbakır'a değin, birçok bölgesinde uzun yıllar tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmış, sonra affa uğrayıp rütbe indirimi ile İstanbul İlkokullar Müfettişliğine atanmış, Meşrutiyetin ilanından sonra da kendi memleketimiz olan Çorum'daki İdadi (Lise)ye tarih, coğrafya ve kozmoğrafya öğretmenliğine atanmıştı. Sözünü sakınmayan, doğru bildiğini söyleyen adamdı babam." (s.53-54)
Hüseyin Hüsnü Efendi, Abdülhamid kadar ittihatçıları da eleştirirmiş: "Babam arasıra "Abdülhamid belasını otuz sene çektik. Şu Enver, Osmanlı Devletini batıracak" diye kendi kendine söylenir ve bir yukarı, bir aşağı dolaşırdı evin içinde." (s. 52) Bkz. Velidedeoğlu, Anıların İzinde, 52-54.

36 Önder, a.g.m.; Sabuncuoğlu, II, 58; Ozulu, a.g.m.

37 Anakök, a.g.e., 130.

38 Sabuncuoğlu, II, 88; Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı, 11—12.
Not: Türkiye'nin tanınmış hukukçusu Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da Çorum İdadisinde okumuştur. Bkz. Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı, 14.

39 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 58-59.

İdadi Mektebine ilk müdür olarak Celal Bey atanmıştır. Celal Beyi karşılamak üzere kentin tanınmış öğretmenlerinden Hacı Fazlı Efendi, eski Müftü Ali Rıza Efendi, Kürkçüoğlu Bekir Efendi Sıklık Bağına gitmişler, evlerinde konuk etmek istemişlerdir. İdadi müdürü Celal Bey ise: "Hünkâr-ı sani (ikinci sultan) mesabesinde olan Hacı Hasan Paşa'nın Çorum'daki kardeşi Ömer paşa'ya misafir olacağım" diyerek tekliflerine teşekkür etmiştir.[40]

1901 yılında Edep ve Mahmudî adlı erkek ibtidaiyye (ilkokul)leri ve bir de kızlar için Rüşdiye Mektebi (ortaokul) açıldı. 1902 yılında Mecidi ve Osmanî mektepleri (ilkokulları) ile Kırkdilim köyünde açılan ilkokulu da eklersek toplam beş ilkokul, bir Rüşdiye ve bir de İdadî açılması sağlandı.[41] Buralarda yetişen gençler, Çorum'a olduğu kadar, Türkiye'ye de birçok hizmette bulunmuştur.

Sultan II. Abdülhamid döneminde Çorum'a bu eğitim kurumlarının kazandırılmasında Beşiktaş Muhafızı ve Abdülhamid nezdinde itibarlı devlet adamı, padişah yaveri, Hacı Hasan Paşa'nın hiçbir katkısı olmadığını söylemek mümkün değildir. Çorum'a yapılan her atamadan, her yatırımdan Hacı Hasan Paşa'nın haberdar olacağı muhakkaktır.

Çorum idadisine atanan bir öğretmenin Çorum'a gidişi esnasındaki konuşmalara bakılırsa[42] Hasan Paşa sadece atamalarla değil, Çorum'daki

40 Sabuncuoğlu, II, 86.

41 Anakök, a.g.e., 130-131; Çorum İl Yıllığı-1967, s. 142-144: Çorum İlinde Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim, 13; Sabuncuoğlu, Çorum Maarif Hayatı, 8-9; Aktüre, a.g.e., 143-145.

42 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 87-88.
İhsan Sabuncuoğlu'nun aslen Zileli olan ve memleketine yakın olduğu için Çorum İdadisine tayin olmayı tercih eden, Büyük Millet Meclisinde ilk dönem Çorum mebusu olarak görev yapan Abdurrahman Dursun Hoca'dan dinlediklerini özetleyerek aktarmak istiyorum:
"Beni takdiren 800 kuruş maaşla Çorum İdadi Mektebi muallimliğine tayin ettiler. Atama emrimi verdiler. Bu hali anlattığım bir ahbabım bana, Çorumlu Hacı Hasan Paşa'yı ziyaret etmeden Çorum'a gitmememi tenbih etti ve o zatla beraber Hacı Hasan Paşa'nın makamına gittik. Geç vakit kabul edildik. Arkadaşım beni Paşa'ya Çorum İdadi Muallimi" diye takdim ettiğinde Paşa, hiddetli bir çehre gösterdi. Arkadaşım ve ben hayret ettik. Paşa, hiddetini izhar etti:
—Sen de o...lar gibi memleketi karıştırma.
Arkadaşım, konuyu açıklarcasma bir ifade ile:
—Hani himmetinizle Çorum'da bir İdadi Mektebi (Lise) açıldı ya... İşte o mektebe bu efendi, hoca oldu. Çocukları okutacak. Çorum'a gidecek... Selanik'e tayin etmişlerdi. Ama o Selanik'e gitmedi, Çorum'u tercih etti.
Bu söz üzerine Paşa ferahladı ve sevindiğini ifade etmek için:
—Çorum'a savcı yardımcısı olarak gidiyor, sanmıştım. Biri tutukluyor, biri salıyor, diyerek Çorum 'daki zabıta (emniyet) amiri olarak bulunan biraderi Ömer Paşa ile savcı yardımcısının geçimsizliğinden usandığını anlattı. Sonra ziyaretimden memnun olduğunu söyledi:
—H. Hanımı da ziyaret etmeden gitmeyesin, diyerek eşini ziyaret etmemi tavsiye etti ve:
—Çorum'a git, okut, okumaya kabiliyetli olanları İstanbul'a gönder, ben okutayım. Çorum'dan iş aramaya gelenler, ya tütün kolculuğunu veya zaptiye neferliğini istiyorlar. Başka işe kabiliyetleri yok, diyerek okutma arzularını açıkladılar.
—H. Hanımı da ziyaret ettiğimizde Hanımefendi, benden Çorum'a gideceğim zamanı sorarak giderken haber vermemizi ve Çorum'daki yeğenlerine göndereceği hediyeleri de götürmemizi rica etti. Birkaç gün sonra tekrar H. Hanımı ziyaret ederek vapurla Samsun'a, oradan da Çorum'a gideceğimi haber verdim.
—Yeğenlere hediyenizi sizin yol levazımınızla birlikte hazırlayacaklar, cevabını verdi. Nerede ikamet ettiğimi sordu.
Vapurun kalkacağı günün sabahı Fatih Medresesindeki odama gelen bir komiser, Paşa'nın ve H. Hanımın emriyle geldiğini, vapura kadar götürüp beni uğurlayacağını beyan etti.
Getirdiği arabasına benim eşyalarımı ve kitaplarımı yükledik. O zamanki devlet idaresinin sevmediği inkılâp adamlarının bendeki yazı ve kitaplarını da yükledik.

faaliyetleriyle de yakından ilgilendiği anlaşılıyor.

Hasan Paşa'nın eğitime ilgisi bununla sınırlı değildir. Yaşlılardan dinlediğime göre Çorum'da okuyan her öğrenciye her yıl defter, kalem, fes, mendil, teşbih, misvak... vs.den oluşan yardımlar gönderirmiş. Hocalarını da ihmal etmez, onlara da elbiselik ve paltoluk kumaş yollarmış.

Abdurrahman Dursun Hoca'nın dediği gibi Çorumlular o dönemde eğitim-öğretim konusunda olduğu kadar diğer konularda da yararlanmayı bilememişler, becerememişlerdir.

Komiser, benim medreseden vapura, hatta hususî kamaraya kadar taşınmamı sağladı. Vapur biletimin paşa tarafından alındığını belirterek:
—Şu, Çorum'daki yeğenlere gidecek hediyeler... Şu da sizin yol azığınız, diyerek paketleri yanıma bıraktı. Samsun limanında da gereken yardımın sağlanacağını ima etti. Böylece İstanbul'dan ayrıldım.
Çorum'a geldiğimde İdadi Mektebi (Lise) öğretmenliğime başladım.
Çok çocuk seçip Paşa'ya okutmaya göndermek istedim ama kim heves eder o tarihte. Üzülerek belirteyim ki Çorumlular, Hacı Hasan Paşa'dan eğitim-öğretim konusunda yeterince yararlanamamışlardır." Bkz. Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Dair Derlemelerim,* II, 87-89.

ERLİKTEN MAREŞALLİĞE

HASAN PAŞA'NIN YÜKSELİŞİ

Çorumlu Hasan, askerliğe bir nefer (er) olarak başladı.

Kırım'da Gözleve ve Anapa savaşlarmdaki başarılarıyla çavuş olan Hacı Hasan, Hac eminliği göreviyle mülazim-i san i (teğmen), Bursa ve Balıkesir'de eşkıya takibindeki gayret ve cesareti ile yüzbaşı, ardından binbaşı rütbesine yükseltildi.

Sultan Abdülaziz, bu görevdeki başarısından dolayı ona Beşiktaş Karakol Komutanlığı görevini verdi. Buradaki gayret ve sadakati karşılığında Alaybey (Albay)lığa terfi etti.

Bu görevde iken bir kalpazan çetesini çökerterek ülke ekonomisinin büsbütün bozulmasını önlediği için mirliva (tuğgeneral) rütbesiyle paşa oldu.

Sultan II. Abdülhamid döneminde tekrar Beşiktaş Karakol komutanlığına atanan Hasan Paşa, padişahın yaverleri arasında da yer aldı. Çırağan Sarayı baskınının önlenmesindeki gayreti ve cesareti nedeniyle mecidî ve Osmanlı nişanlanyla ödüllendirildi. Bu görevdeki dirayeti ve başarıları nedeniyle Ferik (Korgeneral-Orgeneral) rütbesine terfi ettirildi. O dönemde ferik rütbesi, müşirlikten önceki son rütbe idi.

Alaylı bir asker olup neferlikten başlayarak ferik rütbesine kadar yükselen Hacı Hasan Paşa'nın artık, padişahtan beklediği hiçbir rütbe ve makam yoktu. O, devlet için vardı, görevine ve padişahına sadıktı. Sevenleri de vardı, kızanları da. Hayranları da vardı, düşmanları da...

Uzun yıllar Beşiktaş Karakolu gibi önemli bir bölgede güvenliği sağlayan ve başarı ile görev yapan Hacı Hasan Paşa'yı, Padişah II. Abdülhamid Han, seviyor ve onu bu görevde tutmak istiyordu.

Müşir Rütbesi

Yıl 1900 Rumi 1315... Padişah, saray erkânını bir tören için Yıldız'a davet etti. Askeri ve mülki erkânın hazır bulunduğu bu törende gayret, samimiyet ve sadakati nedeniyle Hasan Paşa'ya Müşir (Mareşal) rütbesi verildi.[1]

1 B.A. İ. Taltifat 1317 L. 453 Dosya No: 26 Sıra No: 14.

Bu rütbe, resmi evrakla tescil edildi:

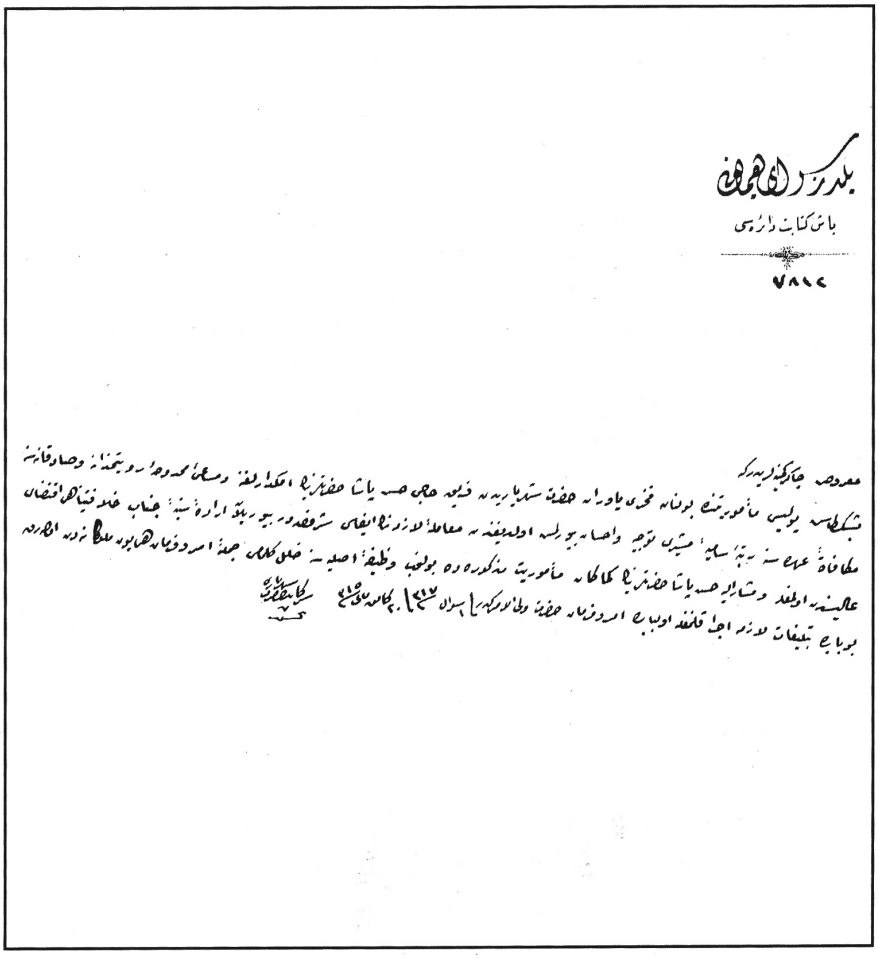
بلدیه دائره‌سی
باش کتابت دائره‌سی
٧٨١٤

Padişah yağverlerinden Ferik Hasan Paşa'ya Müşir (Mareşal) unvanı verilmesine dair İrade-i Seniyyeyi havi vesika

Yıldız Saray-ı Hümayunu
Başküttab Dairesi
7812

Maruz-ı Çaker-i Kemineleridir ki;

Beşiktaş polis memuriyetinde bulunan fahrî yaveran-ı hazret-i şehriyariden Ferik Hacı Hasan Paşa hazretlerinin emekdarlığına ve mesai-i mahdume-i rüyetmizane ve sadıkanesine mükâfaten uhdesine rütbe-i sâmie-i müşiri tevcih ve ihsan buyurulmuş olduğundan muamele-i lâzımenin ifası şerefsudur buyurulan irade-i seniyye-i cenab-ı Hilafetpenahı iktiza-i âliyyesinden olmakla ve müşarün ileyh Hasan Paşa Hazretlerine kemakan memuriyet-i mezkurede bulunup vazife-i asliyesine halel gelmemesi cümle-i emr uferman-ı hümayun-ı mülûkâneden olarak bu babla tebliğat-ı lazime icra kılınmakla ol babda emr u ferman hazret-i veliyyülemrindir.

1 Şevval 1317
20 Kanunussani 1315
Serkâtib-i Hazret-i Şehriyari
(İmza)

Bir şair de bu terfiyi bir beyit ile tespit ediyor ve tarih düşürüyordu.[2]

Dedim bigaye âdâb ile tarihin
Müşir-i namdar oldu Hasan Paşa
H. 1317 Şevval/1900 Şubat

Osmanlı devletinde Tanzimattan sonra ihdas edilen (müşir) rütbesi, yüksek devlet adamlarına, vezir ve sadrazamlara da verildiği olmuştu. Ama esası, askerlikte ulaşılabilecek en yüksek makam idi.[3]

Alaylı bir askerin mareşalliğe terfi etmesi, bir takım kıskançlıklara neden olmuştu. Yıldız evrakı arasında Divan-ı Harb-i Hususî Riyaseti (Özel Harp Divanı Başkanlığı) başlıklı bir belgede Ankara Redif Fırkasında görevli Yüzbaşı Sadettin Efendi'nin sorgulanması sırasındaki tutanakta Hasan Paşa'nın

2 Birinci, a.g.m., 63.
3 Pakalm, II, 936.

“Müşir” olma sebebiyle çeşitli şayialar çıkartılarak yıpratılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.[4] İşte vesikanın bir kısmı:

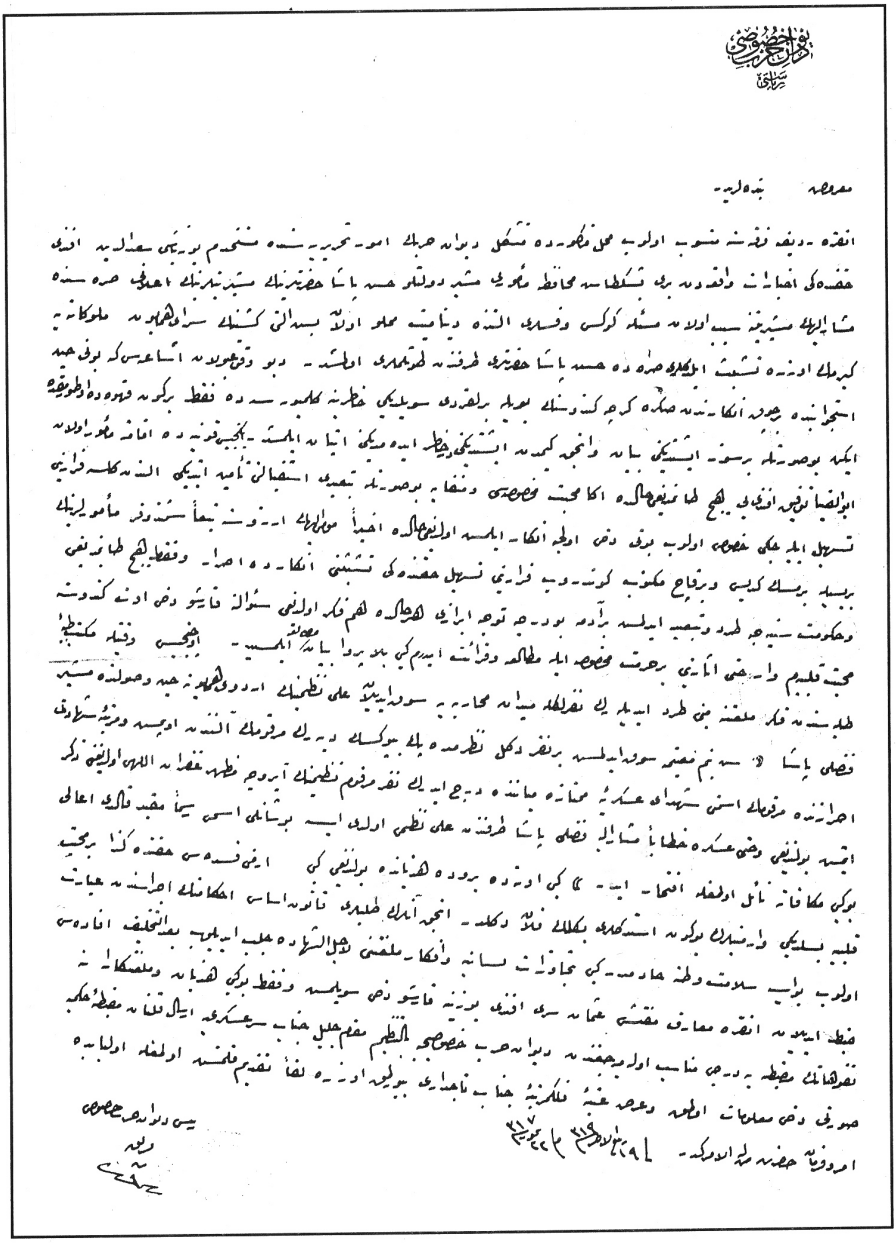

B.A. Y. YPK. ASK. 19 Recep 1319 Gömlek: 6 Dosya: 172

4 B.A. Y. YPK. ASK. 19 Recep 1319 Gömlek: 6 Dosya: 172

Maruza-i bendeleridir:

Ankara redif fırkasına mensup olup mahall-i mezkûrda müteşekkil divan-ı harbin umur-ı tahririyesinde müstahdem Yüzbaşı Sadettin Efendi hakkındaki istihbarat-ı vakıadan biri Beşiktaş Muhafaza memuru Müşir devletlü Hasan Paşa hazretlerinin müşiriyetlerinin ilanı sırasında müşarün ileyhin müşiriyetine sebep olan mesele, göğüs ve fesleri altında dinamit memlu olan beş altı kişinin Saray-ı Hümayun-ı Mülûkâneye girmek üzere teşebbüs eyledikleri sırada Hasan Paşa hazretleri tarafından tutulmaları olmuştur, deyu vuku bulan işaası ki, bunu hîn-i isticvabında birçok inkârdan sonra gerçi kendisinin böyle bir lâkırdı söylediği hatırına gelmiyorsa da fakat bir gün kahvede oturmakta iken bu suretle bir söz işittiğini beyan ve ancak kimden işittiğini derhatır edemediğini beyan eylemiştir...”

Yüzbaşı Sadettin Efendi'nin bazı sözleri yüzünden
Divan-ı Harbe şevki ile Beşiktaş Muhafaza memuru
Hasan Paşa'nın müşirliğinin ilanı sırasında saraya girmeye
çalışan iki kişinin yakalanmasına dair vesika

AİLE HAYATI

EVLİLİĞİ VE ÇOCUKLARI

Askeriyeye mensup olan bir insanın düzenli bir aile hayatının olması gerekirdi. Kişisel hayatında skandallar bulunan ve ahlâk dışı davranışları olan bir askerin orduyla ilişkisi kesilirdi. Bu, askeriyedeki disiplinin de icabıydı.

İşte bu nedenlerle Hasan Çavuş'un da düzenli bir aile hayatı olmalıydı. Tezkere bırakıp askeriyede kalmaya karar verdiğinde çevresindekiler onu evlendirmeye çalıştılar. O da kendine uygun eş aramaktadır.

Bu çabalar devam ederken çok sevdiği ve saydığı komutanı Serasker Rıza Paşa, onu kendi hareminden yaşlı bir Çerkeş kızı ile evlendirmek ister. Zamanın ve şartların gereğince Hasan Çavuş'un itiraz etme şansı yoktur. O yaşlı kızla evlenir.[1] Hazinedar Usta Hacı Hanım diye bilinen[22]ilk eşinin asıl adı ev içinde hiç kullanılmaz. Buna rağmen mezar taşındaki kitabeden Abdurrahman kızı Hatice olduğu anlaşılıyor.

Bu hanımından H. 1277'de Şefika adında bir kızı dünyaya geldi. Bu kadından Şefika'dan başka çocuğu olmadı.

Hacı Hanım, bir süre Çorum'da kalmıştı. Bu dönemde birlikte kaldıkları kaynanası Keziban Hanımla bir türlü geçinememişti. Hasan Çavuş, annesinden yana olmak zorunda kalmış ve bu hal geçimsizliği artırmaktan başka bir işe yaramamıştı. Bu durumdan haberdar olan Rıza Paşa, Hacı Hanımı İstanbul'a getirtmişti.[3]

Hasan paşa'nın Hacı Hanımla evliliği, 1310/1892 yılında vefatına kadar sürmüştür.

Hasan Paşa, Hacı Hanımla evliliği ile düzenli ve huzurlu bir hayata kavuşmuştu. Bu sayede askeri hayatında da başarılar ardı ardına geliyordu. Kademeleri hızla geçerek terfi üstüne terfi ediyordu.

Gayret ve cesareti ile saray çevresinde adından söz edilir oldu. Böylelikle Sultan Abdülaziz'in dikkatini çekmeyi başardı. Padişah, onu Beşiktaş Karakol Muhafızlığı görevine getirdi.

1 Tombuş, a.g.m., 1543.

2 Birinci, a.g.m., 59.

3 Tombuş, a.g.m., 1543.

Beşiktaş, hassas bölgeydi. Padişahın, şehzadelerin, Osmanlı hanedanının, saray erkânının oturduğu bir muhit idi. Buranın güvenliği, devletin ve saltanatın idamesi için çok önemli idi.

Hasan Paşa, görevinin zor ve önemli olduğunu biliyordu. Sultan Abdülaziz de onun samimiyet ve gayretinin farkında idi. Hasan Paşa'yı seviyor ve takdir ediyordu.

Padişah, onun çok yaşlı bir kadınla evli olduğundan haberdardı. Uzun yıllar onunla evli olduğunu da biliyordu. Önce eşiyle görüşüp rızasını alan Abdülaziz, Hacı Hasan Paşa'yı huzuruna çağırıyor ve:

—Hasan, seni bir daha başgöz edeceğim. Hacı Hanım da öyle arzu ediyor, diyordu.

Hasan Paşa, padişahın teklifine uymak zorundaydı. Ama ilk eşine de sevgi ve saygıyla bağlıydı. Onu boşamak gibi bir niyeti yoktu. Zaten o gün için buna gerek de yoktu. Hasan Paşa:

—Siz bilirsizin, efendim, demek durumunda idi.

Bunun üzerine Padişah, Hasan Paşa'yı İncirköylü Hasan Paşa'nın köşkünde çalışan Kafkas Çerkeslerinden Hatice Gülnaz adında güzel bir kızla evlendirdi.

Bu evliliğe razı olan ve hatta gönülden isteyen ilk eşi Hacı Hanım, yeni evlilere bir ana gibi bakıyordu, yeni eşini kuma gibi görmüyordu. Hacı Hanım, aynı konakta ölünceye kadar kaldı. Sevgi ve saygıya dayalı huzurlu bir aile ortamında hayatını sürdürdü.

Hatice Gülnaz Hanım ise çok saygılı bir kadındı. Ne zaman eski mekânı İncirköylü Hasan Paşa'nm konağına gitse veya onlar misafir gelseler el pençe divan durur, bir türlü oturmazdı.[4]

Hasan Paşa'nın Hatice Gülnaz Hanımdan Emin, Said ve Refika adında üç çocuğu dünyaya geldi. Oğullarının ikisi de paşa rütbesiyle Sultan II. Abdülhamid'e padişahlığının sonlarında yaverlik etmişlerdir.

Bu dönemde Hasan Paşa, kardeşi Ömer'i de Çorum'dan İstanbul'a getirtmiş ve onu da okutarak paşa olmasını sağlamıştır.[5]

4 Semih Mümtaz: Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler, İstanbul 1948, s. 47; Belge, a.g.e., 59.

5 Birinci, a.g.m., 60; Birinci, bu makalesinde Hasan Paşa'nm ikinci evliliğini II. Abdülhamid'in zamanında göstermekte ise de bu doğru değildir, zira Hasan paşa'nın Hatice Gülnaz Hanım'dan doğan ilk çocuğu Emin'in doğum tarihi 1292/1876'dır. Bu durumda evliliğinin daha önceki yıllarda olması gerekir. O zaman bu evlilik, Sultan Abdiilaziz zamanında gerçekleşmiş olmalıdır.

Hasan Paşa, babasının vefatından sonra annesi Keziban Hatun'u da İstanbul'a getirtmiş, iki eşi, çocukları ve annesiyle ataerkil aile yapısını başarıyla sürdürmüştür.

Hasan Paşa, Çorum'daki kardeşleriyle ilişkisini de sıkı tutmuş ve gelen giden vasıtasıyla haberleşmeyi, hediye göndermeyi ve gönül almayı sürdürmüş ve her konuda onlara destek olmuştur.[6]

Ailesine Karşı Tutumu

Hasan Paşa, görev başında sert ve otoriter karakteriyle tanınırdı. Beşiktaş Karakoluna yanlış bir işten veya işlediği bir suçtan dolayı gelenler, Hasan Paşa'nın heybetli duruş ve bakışlarından korkarlardı.

Onun bu tavrı, aile hayatına da hâkimdi. Eşi ve çocukları, onun kızacağı bir iş yapmaktan çekinirlerdi.

Torunlarıyla yaptığım özel görüşmede anlatıldığına göre Hasan Paşa, sabah kahvaltısını eşiyle birlikte yapar ve konaktan ayrılırmış. Akşam yemeğine ise Hasan Paşa gelmeden kimse başlamazmış. Tek başına gelirse ailece yemek yerlermiş. Ama arkadaşları ve misafirleriyle birlikte gelirse selamlıktaki büyük salonda yer sofralarında yemeklerini yerlermiş. Aile fertleri de harem kısmında kalırlarmış. Hasan Paşa, misafirsiz yemek yemeyi sevmezmiş. Eve dönerken rastladığı garibanları, komşuları yemeğe davet edermiş.

Resmi tatil günleri için önceden hazırlık yapılırmış. Türlü türlü yemekler hazırlanırmış. Hava iyi olursa Sarıyer'e pikniğe giderlermiş. Hasan Paşa'nın resmi bir görevi olmazsa o da katılırmış.

Bir defasında Hasan paşa ailesi Sarıyer'e pikniğe gitmeye karar vermişler. Paşanın görevi olduğu için gelememiş. Ailenin tüm fertleri, Beşiktaş iskelesinde toplanmışlar, vapura binmişler. Sarıyer'e vardıklarında bir de bakmışlar ki Paşa'nın torunu Mahmut yok. İskeleye dönüp aramışlar, bulamamışlar. O panik içinde piknik, burunlarından gelmiş. Akşam Paşa'ya ne diyeceklerini düşüne düşüne Beşiktaş iskelesine dönmüşler.

6 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 87-89.

İskele görevlilerinden birisi, kafileye yaklaşarak:

—Hanım Efendi, Mahmut bizde, demiş.

Meğer gidenleri tanıdığı için geride kalan çocuğu evine götürmüş, gün boyunca misafir etmiş.

Hasan Paşa'nm eşi ve çocukları bu habere çok sevinmişler. Ama aynı haber Paşa'ya da ulaşmış.

Hasan Paşa eve gelince kendilerine çok kızacağından, birkaçını hırpalayacağından korkan aile fertleri endişe ve heyecanla gelişini beklemeye başlamışlar. Hasan Paşa Beşiktaş'taki yalının dış kapısından girince herkes sus pus olmuşlar.

Hasan Paşa, asık suratla değil de güler yüzle:

—Çocuğunu vapur iskelesinde unutan gelinim, gel bakalım, anlat; bu iş nasıl oldu? Deyince herkes rahat bir nefes almış.

Tam bir stres ortamında biten günün sonunda Hasan Paşa'nın hoşgörülü tavrı ile aile, tekrar eski neşesine kavuşmuş oldu.

Hasan Paşa, israfa karşı imiş. Eşine, kızlarına, gelinlerine, torunlarına kürk veya mücevher aldığı hiç görülmemiş. Avrupa malı kullanma modasının yaygın olduğu dönemde o, hep yerli malı kullanırmış ve aile fertlerinin bu kurala uymalarını söylenmiş. Bir ayakkabı eskimeden ikincisini almazmış. Bu prensiplere uyum sağlayan aile fertleri de eski elbise ve kumaşları başka bir şekilde yeniden değerlendirirlermiş.

Yalıda kendisi ve oğlunun resminden başka resim yoktu. Aile albümünü sordum; yokmuş. Böyle şeylere o dönemde meraklı değillermiş.

Annesinin ve İlk Eşinin Ölümü

Hasan Paşa, görevini tüm ciddiyetiyle sürdürüyordu. Aile hayatı da huzurluydu. Elbette her insan gibi onun da sevinçli ve hüzünlü anları vardı.

Babasının vefatı üzerine annesi Keziban Hatun'u yanına getirtmişti. Son zamanlarında rahat ettirmek istiyordu. Yaşlıydı, hastaydı. Yaşı yetmişe yakındı.

1307/1889 yılında vefat etti. Hasan Paşa, üzgündü. Annesini Yahya Efendi dergâhına defnetti.

Hasan Paşa'nın Annesi Keziban Hanım'ın
Yahya Efendi Dergahı haziresindeki mezarı

Keziban Hanım'ın mezar taşına şöyle yazıldı:

Hüve'l-Hayy

Zâir, bu seng-i mezar bir fatiha-i nişane-i iftikârdır. Bu hediye-i dindaraneni diriğ etme ki akıbet sen de ecelin pençe-i kahharanesiyle helak olarak bu kara topraklar altına gireceksin. Başını çevirip kaçma ki atacağın her adım seni lahd-i âdeme takribden başka bir/aide hâsıl edemez. Ervâh-ı güzeştegân-ı fatihanla şâd et ki sen de mazhar-ı rahmet olasın.

Beşiktaş polis müdürü Saadetlü Hacı Hasan Paşa hazretlerinin valide-i muhteremeleri Çorumlu Kezban Hanım'ın ruhuna fatiha.

Fî 10 Cemaziyelahir, Sene 1307 Yevmü'l-Cum'a

Annesinin ölümünün ardından üç yıl geçti. Onun üzündüsünün yeni yeni küllendiği bir sırada eşi Hacı Hanım, rahatsızlandı. O da yaşlıydı. Hacı Hanım diye bilinirdi ama gerçek adı Hatice edi. 1310/1892 yılında Hasan Paşa'nın ilk eşi Abdurrahman Kızı Hatice Hanım, hayata gözlerini yumdu. Paşa, onu da yine Yahya Efendi dergâhı haziresine defnetti. (Sonra kendi mezarı da ikisinin arasına getirilecektir.) Annesi ve eşinin vefat ettiği o yıllar, Hasan Paşa'nın hüzün yıllan idi.

Hasan Paşa'nın ilk eşi Hacı Hanım'ın mezar taşında şöyle yazıyordu:

"Ferikan-ı kiramdan Beşiktaş polis memuru Saadetlü Hasan Paşa hazretlerinin zevce-i muhteremeleri olup zühd ü takva ile tezyîn-i sıfat etmiş ve makbule-i mukadderat olmuş iken da'vet-i hakka icabet ve üçyüz on senesi Rebiülahirinin ikinci Pazar gecesi sabaha karşı saat bire çeyrek kalarak azm-i gülşen-saray-ı cennet eylemiş olan Hâce Hatice Hanım binti Abdurrahman 'in ruhu için el-Fâtiha."

Fî Rebiulâhir sene 1310

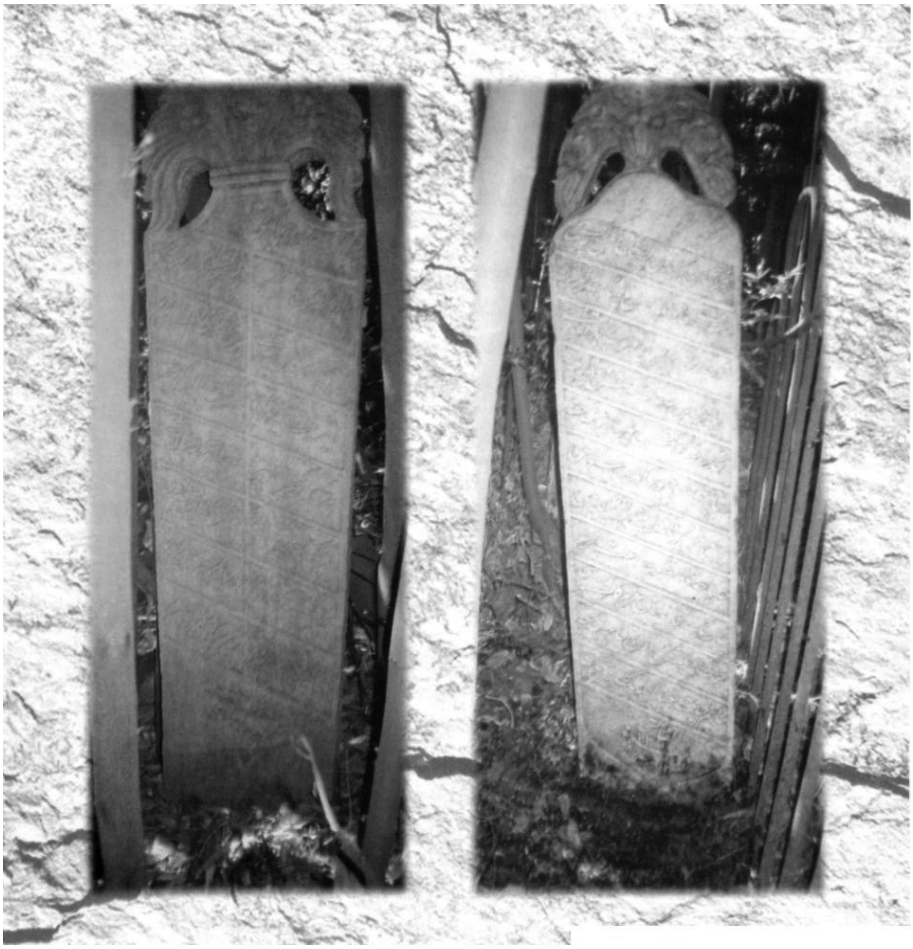

Mezarın ayaktaşı Mezarın baştaşı

Hacı Hatice Hanımın ayaktaşında da şu beyitler yazılıdır:

Hüve'l-Bâki

Ey zâir-i sâhib-nazar, Olsun sana ibret bu bir Bîçâregân-ı makberi, Bir fatihan dilşâd ider

Etme fenaya itibar, Herkes bu saldan geçer Her şey geçer, âlem biter, Gaflettedir hâlâ beşer Rabbim günahım çoksa da, Gufranına lâyık kadar Tutsam maâsî âlemi, Deryâ-yı rahmetin mahvider Kara yüzümle neylerim, Rabbim bugün af isterim

Fî 12 Rebiülâhir sene 1310

Oğullarının ve Kızlarının Durumları

Hasan Paşa'nın Hatice Gülnaz Hanımdan Emin ve Saîd adında iki oğlu vardır.

Büyük oğlu Emin Bey, Naşide Hanımla evlendi. Mustafa Rifat adında bir oğlu, Hatice Nebile, Emine Hidayet, Hatice İnayet, Fatma Müzehher adında beş kızı vardır.

Küçük oğlu Said Bey, Hüllet Hanımla evlendi. Mahmut Niyazi ve Zeki adında iki oğlu vardır.

Hasan Paşa'nın iki oğlu da paşa rütbesiyle Sultan Abdülhamid'e padişahlığının son yıllarından yaverlik etmişlerdir.[7]

Hasan Paşa'nm ilk eşinden Şefika, ikinci eşinden Refika adında iki kızı vardır. Şefika hanımın Halil adında tek oğlu ve Refika hanımın da Bedia adında tek kızı vardır. Hasan Paşa'nm kızları Refika ve Şefika hanımlar, isimleriyle müsemma şefkat timsali idiler. Yardım faaliyetlerindeki çalışmalarıyla tanınıyorlardı. Bu nedenle kendilerine "Şefkat Nişanı" verilmiştir.

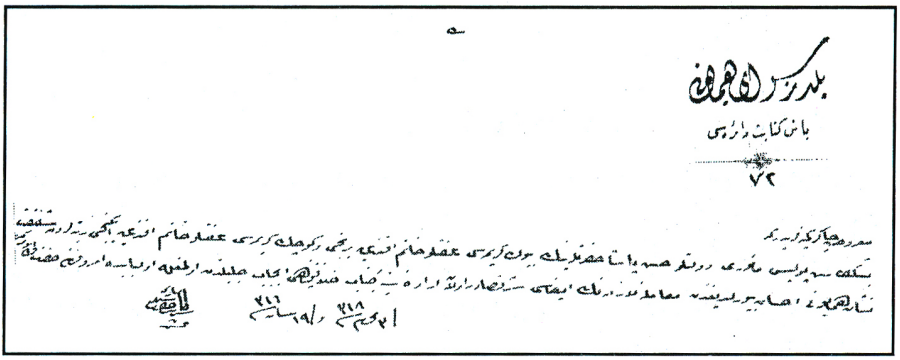

7 Birinci, a.g.m. 60.

İşte belgesi[8]

Yıldız Saray-ı Hümayunu

Başküttap Dairesi 72

Beşiktaş polis memuru devletlü Hasan Paşa hazretlerinin büyük kerimesi atıfetli hanım efendi birinci ve küçük kerimesi atıfetli hanım efendi ikinci rütbelerden şefkat nişan-ı hümayunu ihsan buyurulduğuna muamele-i lâzımenin ifası şeref sadır olarak irade-i seniyye-i cenab-ı Hilafetpenahî icab-ı celileden olmakla erbabına emr ü fermanı hakkında olmaktadır.

3 Muharrem 1318
19 Nisan 1316

8 B.A. Irade-i Taltifat 1318 M-4

Emin Kılıççı Paşa

Sait Kılıççı Paşa

HASAN PAŞA'NIN SON BİR YILI

HASAN PAŞA'NIN SON BİR YILI

Hasan Paşa, çeyrek yüzyılı aşkın bir süredir Beşiktaş Karakolu Muhafızlığı görevini sürdürmüştür. Bu hassas bölgede bu kadar uzun bir süre görev yapması, bazı düşmanlıkları da birlikte getirmiştir.

Hasan Paşa'nın müşirlik (mareşallik) rütbesine terfisi ise bazı paşalar arasında kıskançlığa neden olmuştur. Bir kısmı, tepkisini dışa vurmuş, bazıları da sinsi planlar kurmuşlardır. Bunun en belirgin örneği, bir bayram selamlığında yaşanmıştır:

Dinî bayramlarda karakollarda büyük telaş vardır. Özellikle Beşiktaş tarafında sıkı tedbirler alınır. Zira Sultan II. Abdülhamid, Hırka-i Şerif alayına gidecekse buradan geçecektir. Bayram namazını kılmak için Sinanpaşa Camiine gidecekse yine bu yolu kullanacaktır. Dolmabahçe Sarayındaki resmi bayramlaşma törenine gitmek için de Beşiktaş caddesinden geçmek zorundadır.

Beşiktaş'taki Hayreddin iskelesinden başlayarak Ihlamur'a kadar giden, eski devirlere ait büyük lağım vardır ki buna tonoz derler. Yıldız'dan inen yoldan dönüp Beşiktaş Caddesi takip edilince mutlaka bu tonozun üstünden geçmek gerekir. Burası, bomba, dinamit gibi patlayıcı madde yerleştirmeye ve padişaha suikast düzenlemeye en uygun yerdir.

Bu nedenle Ramazan başından itibaren burası kontrol edilir ve nöbetçiler yerleştirilirdi. Buralar, Hasan Paşa'nın sorumluluk alanındaydı.

Buna ek olarak bu tonozun üzerinde bulunan kahvede gereken kontroller yapılır ve buraya nöbetçi polisler bırakılırdı. Bu işlemler her yıl ve her bayram yapılırdı. Hiçbir sorun yaşanmazdı.

Hasan Paşa'nın son yılında yine bir bayram gününde Sultan Abdülhamid'in bu yoldan geçişi beklenirken ortalık birden bire karıştı. Fehim Paşa'nın zaptiyeleri o kahveye baskın yaptılar. Kısa bir aramadan sonra sedirin altında uzunca bir çuval buldular. Çuvalı açtılar, içinden ince bir yorgana sarılmış bir tüfek ile fişekleri çıkardılar.

Bu, Fehim Paşa'nın Hasan Paşa'ya karşı kazandığı büyük bir zaferdi... Sorumluluk alanı tüm Beşiktaş bölgesi olan Hasan Paşa için çok zor bir durumdu. İçinde nöbetçi bekleyen bir kahvede böyle bir silah bulunması, açıklanabilecek bir şey değildi.

Hasan Paşa, zeki ve sabırlı bir insandı. Bu işin içinde bir hinlik olduğunu anladı. Bayram selamlığı bitene kadar sükûnetini korudu. Sonra olayı bizzat kendisi soruşturmaya başladı. Sonunda bu işin önceden Fehim Paşa tarafından tezgâhlandığını tespit etti.

Fehim Paşa'nın Hasan Paşa'yı küçük düşürmek için böyle bir tertibe girişmesi, aralarındaki anlaşmazlığı iyice su yüzüne çıkardı.

Fehim Paşa'dan iyiden iyiye nefret eden Hasan Paşa, artık Beşiktaş civarında onun adamlarının gezmesini bırak geçmesine bile izin vermedi. Aykırı hareket edenleri de nezarethanede aylarca bekletip saçı sakalı karışık vaziyette Fehim Paşa'ya yolladı.[1]

İşin ilginç yanı, bu tür olaylar, Hasan Paşa'nın son yılında çok artmıştı. Suçlularla uğraşmakta olan Paşa'nın işi zordu. Bir de böyle sinsi oyunlarla karşı karşıya idi.

Sultan Murad'ın Son Günleri

Sultan Murat, 30 Ağustos 1876'da tahttan indirilerek Çırağan Sarayına kapatılmıştı. Ailesi, çocukları, hizmetlileriyle birlikte 28 yıl orada kaldı. Dışarıyla irtibatı, sarayın resmi görevlileri aracılığı ile oluyordu. Bu, oldukça zor ve sıkıntılı bir hayattı. Ama saltanat geleneğinin bir gereğiydi ya da öyle savunuluyordu.

Çırağan Sarayının dış güvenliğini sağlama görevi de Hasan Paşa'ya aitti. Çünkü saray, Beşiktaş Karakolu'nun sorumluluk alanına dâhildi.

Hasan Paşa, Sultan V. Murad'm tahta çıkışının ilk günlerinde Beşiktaş'tan sürülmüştü. Olaydan belki Sultan'ın haberi bile yoktu. Ama Hasan Paşa, buna kırılmıştı. Yeniden Beşiktaş Karakolu muhafızı olarak göreve başladığında işine duygularını karıştırmadı. Onun bu hoşgörülü tavrı, jurnalcilere malzeme olmuş ve "Hasan Paşa'nın Sultan Murat'la ittifakı var. Onunla birlikte Rusya'ya kaçacaklar" şeklinde saraya jurnal edenler bile çıkmıştı. Ama sultan Abdülhamid, Hasan Paşa'ya güveniyordu ve bu jurnallere itibar etmiyordu.[2]

1 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 50-51.

2 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 171-172.

Sultan Murat, zaten ruh hastası idi. Tam 28 yıl Çırağan Sarayında sıkı bir gözetim altında yaşamaya mecbur edildiği için yapılan tedaviler kesin sonuç vermiyordu. Valide Sultan, tütsü, muska, okutma gibi yollarla çare arıyordu.[3]

Sultan Murad'm akıl hastalığı daha sonraları tamamen geçmiş ise de artık tekrar padişah olma ümitleri kalmamıştı. Bu çaresizliğe ek olarak bir kızının ahlakî sorunu onu çok üzmüş ve şeker hastalığının artmasına neden olmuştu.[4]

Sultan Murad'ın Ölümü

Sultan Murat, hastalığını uzun süre sakladı. Ancak makadmdan şiddetli kan boşalmaya başlayınca açıklamak zorunda kaldı.

Sultan II. Abdülhamid, özel doktorlarından İbrahim Paşa'ya "Birader hastaymış. Bir konsültasyon yaptıralım" diyerek Sultan V. Murad'ı muayene ve tedavi görevi verdi. Ama İbrahim Paşa, Çırağan Sarayına gittiğinde "Olmaz... Bize padişahın emrini yalnız Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa tebliğ eder. Başkasını dinlemeyiz..." cevabıyla karşılaşınca durumu Hasan Paşa'ya iletir. Hasan Paşa, olayı inceler ve onlarla beraber Çırağan Sarayına giderler. Hasan Paşa'yı gören muhafızlar kapıları açarlar. Doktor İbrahim Paşa ve arkadaşları saraya girip Sultan V. Murad'ı muayene ederler. Ciğerleri verem sarmış, kalp perişan.[5] Saray doktoru Rıza Paşa, tedaviye başlar ama artık çok geçti. Sultan V. Murat 29 Ağustos 1904'te vefat etti.[6]

Sultan Abdülhamid, Sultan Murad'ın ölümünün doktor raporlarıyla belgelenmesini istedi. İlk raporu Dr. Ali Rıza Paşa verdi. Sonra Ali Rıza, İbrahim, Ahmed Sadi, Kanburoğlu Aleksandros ve Mehmed İzzet'ten oluşan doktorlar heyeti tarafından ölüm raporu imzalandı.[7]

Hasan Paşa, Sultan Murad'ın ölüm haberini aldığı anda üzüntü ve asabiyete kapılmıştı:

—Eh... Artık bu dünyadan elini eteğini çekti... Varsın öteki dünyada

3 Uzunçarşılı, Belleten, 10/38, 317-367. (Bunlara ait belgeler, Yıldız Esas Evrakmdadır.)

4 Uzunçarşılı, a.g.m., 344.

5 Mümtaz, a.g.e., 125-126.

6 Uzunçarşılı, a.g.m., 345-348; Osmanlı Ansiklopedisi, VI, 240.

7 Uzunçarşılı, a.g.m., 348-349. Bu makalede raporların metinleri de bulunmaktadır Şehsuvaroğlu, a.g.m., 773; Uzunçarşılı, "V. Murat", VIII, 650; Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 174.

amelinin hesabını versin... Bize düşen, son dakikaya kadar görevimizi yapmaktır, dedi ve Çırağan Sarayının yolunu tuttu.[8]

Hasan Paşa Naşın Başında

Sultan Murad'ın cenazesi, Çırağan Sarayından bir istimbotla Topkapı Sarayına götürüldü. Burada Yahya Efendi tekkesi şeyhi tarafından yıkanıp kefenlendi ve tabuta kondu.

Sultan Murad'ın naşı normal şekilde kefenlenip tabuta konulmuş olmasına rağmen, tabuta iğneler yerleştirildi, gibi asılsız iddialar yayılmaya çalışıldı.[9]

Cenazenin yıkanıp kefenlenmesi sırasında Dâhiliye Nazırı, Zaptiye Nazırı, Şehremini (Belediye Başkanı) ve Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa ile padişah yaverlerinden bazıları hazır bulunmuşlardı.

Cenaze tabuta konulacağı sırada Abdülhamid'in yaverlerinden Fehim Paşa, Sultan Murad'ın gerçekten ölüp ölmediğini anlamak için merhumun saçlarını kavrayarak, başını şiddetle sarstı.

O anda Hasan Paşa, Fehim Paşa'nın koluna sarılıp:

—Ne yapıyorsun, diye bağırdı.

Fehim Paşa, birden bire şaşırdı. Fakat kendini çabuk toparladı:

—Çek elini ulan... Senin kafanı kopartırım. Ona parmağının ucu ile bile dokunmak senin haddin değildir, diyen Hasan Paşa öfkeden gerilmişti.

—Allah'tan kork... Şu ölüden ibret al. Yarın sen de bu tahtanın üzerine yatacaksın, diye Fehim Paşa'yı azarladı.[10]

Fehim Paşa, orada perişan olmuştu. Bu, onun açısından hazmedilecek bir şey değildi. Diğer paşaların araya girmesiyle olay, daha fazla büyümeden önlenebildi.

Bu tantanadan sonra cenaze tabuta konuldu. Hidayet Camiine getirildi. Orada cenaze namazı kılındı. Yeni cami türbesinde annesinin mezarının yanma defnedilecekti.

8 Şakir, a.g.e., II, 173-174

9 Şehsuvaroğlu, a.g.tn., 174.

10 Uzunçarşılı, a.g.m., 352-353; Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 174-175; Şakir, Sultan Beşinci Murad'ın Hayatı, 238-239; Birinci, a.g.m., 62.

Bu esnada paşalardan biri diğerine:

—Tabutu açtırsak... Son defa baksak da bir zabit varakası yapsak, derken[11] Zülüflü İsmail Paşa:

—Durunuz, efendim, durunuz. Defnolunurken görmem lâzım. Malum ya irade-i seniyye var, deyince herkes dondu kaldı.[12]

Fakat Hasan Paşa, önceki olayda da hiddetini yenememişti. Gür bir sesle:

—Yahu, bu padişah cenazesi... Çocuk oyuncağı değil... Tabutu açmaya cesaret edenin vallahi ellerini kırarım, diyerek ortalığı inletti.[13]

Ve şöyle devam etti:

—Allah, hepinizi kahretsin. Utanın yahu... Şu önünüzde yatan mevtaya bakın da ibret alın. Bari bunun karşısında olsun riyakârlık yapmayın. Yarın hepiniz, bu kara toprağın altına gireceksiniz...

Hasan Paşa'nın bu çıkışları orada kalmadı, derhal Sultan II. Abdülhamid'e ulaştırıldı. Ama o, bu konuda Hasan Paşa'ya hiçbir şey söylemedi.

Hünkâr Abdülhamid Han, kardeşi Sultan Murad'ın ölümünden dolayı üzülmüştü. Hasan Paşa'nın merhum biraderine karşı gösterdiği saygı, aslında onu da memnun etmişti.[14]

Hasan Paşa Üzgün

Hasan Paşa, işi gereği evine her gün geç giderdi. Sultan Murad'ın toprağa verildiği gün ikindi vakti eve girince eşi ve çocukları hayret ettiler. O dönemde radyo-televizyon yoktu. Olaylardan anında haber almaları imkânsızdı. Şaşkınlıkları da ondandı.

Paşa'nın vakitsiz gelişinin yanı sıra hali ve rengi de değişikti. Yüzü solgundu. Bir şeye üzüldüğü belliydi.

11 Şakir, Sultan Beşinci Murad'ın Hayatı, 242.

12 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 175.

13 Birinci, a.g.m., 62; Şakir, Sultan Beşinci Murad'ın Hayatı, 242-243

14 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 175176.

İkindi ezanı okunuyordu. Sessizce ezanı dinlerken herkes Hasan Paşa'yı süzüyordu. Ezan bitince eşi dayanamadı, sordu:

—Sizi bir tuhaf görüyorum. Hasta mısınız? Yoksa yine aleyhinize Padişah Efendimize bir jurnal filan mı verdiler?

Paşa, soruyu duymamazlıktan geldi:

—Seccademi getirin, demekle yetindi.

Seccadeyi getirdiler. Yere serdiler. Paşa, derhal namaza durdu.

O namaz kılarken herkes, Paşa'nın bu durumuna bir anlam yüklemeye çalışıyordu. Fısıldaşmalar, namaz boyunca sürdü.

Nihayet Paşa, namazını bitirdi. Duaya başladı. Fakat dua, uzadıkça uzuyordu. Ellerini semaya kaldıran Hasan Paşa, çok hüzünlü bir halde dua ediyordu. Eşi ve oğulları, onu merak ve endişe ile izliyorlardı.

Hasan Paşa, duayı bitirince ellerini yüzüne sürdü, seccadesinin ucunu kıvırdı. Ayağa kalkmadan seccadesinin üzerinde yan tarafa dönerek oturdu. Ayakta duranlara:

—Bana bir su verin, deyip başını öne eğdi.

Eşi, merak ve endişesini saklayamadı:

—Sizde bugün bir hal var... Allah aşkına söyleyiniz, diye yalvarmaya başladı.

O zaman Hasan Paşa, derin bir üzüntü ile söylenmeye başladı:

—Hey gidi fani dünya, hey... Bilmem ki bunun nesine tamah ederiz. Dört günlük ömür için birbirimizin etini yer, kanını içeriz. Zengin ol, fakir ol... Padişah ol, sokak süpürgecisi ol... Sonunda şu ölüm var mı, yok mu?... Hepsi boş...

Ayakta duranlar, bu sözlerden bir şey anlayamadılar. Onu böyle konuşturan şeyi öğrenmek istiyorlardı. Sabredemeyip sordular:

-Ne oldu?... Yoksa efendimize mi bir hal oldu? Hasan Paşa, derin bir iç çekti ve:

—Ne olacak?... Bugün "Bizim Ağa'yı defnettik. Şimdi cenazeden geliyorum, dedi.[15]

Hasan Paşa, Sultan Murad'a "Bizim Ağa" derdi. Ölümü, onu çok etkilemişti. Cenaze töreni sırasındaki olaylar, onu çok üzmüştü. Ruh halinin sarsılmasına neden olmuştu. Adeta yıkılmıştı.

Mehmet Reşat Efendi

15 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 172-173.

Veliaht Reşat Efendi Konusu

Müşir Hasan Paşa, yıllarca Beşiktaş bölgesinde görev yapmıştı. Ama onun esas sorumluluk alanı Çırağan Sarayı idi. Sultan Murad'ın vefatından sonra artık kendisine ihtiyaç kalmadığı hissine kapılmıştı.

Hatta Sultan Murad'ın ölümünden birkaç gün sonra, bir iş için saraya giden Hasan Paşa, Sultan II. Abdülhamid'in baş muhasibi Cevher Ağa ile konuşurken duygularını dile getirdi:

—Artık Efendimizin bana ihtiyacı kalmadı. Bir takım itin köpeğin şerrine uğrayıp gözden düşmekten... Ve şurada burada sürünmektense, Allah iman selameti verse de şu dâr-ı dünyadan göçüp gitsek...

Cevher Ağa, bu sözleri derhal Sultan Abdülhamid'e yetiştirmiş. Padişah, bu sözlerden etkilenmiş ve Hasan Paşa'ya selamlarıyla birlikte şu mesajı göndermiş:

—Bilirim... Beni amcam Sultan Abdülaziz kadar sevmez... ve sevemez. Fakat göreve bağlılığı konusunda değerini bilirim. Şunun bunun için söylediği sözlere de hak veririm. Söyleyiniz, ben sağ oldukça ona zeval yoktur.

Sultan II. Abdülhamid, bütün içtenliğiyle söylemişti ve hepsi de doğruydu. Hasan Paşa'nın en büyük meziyeti, görevine bağlılığı idi. Bunu herkes bilirdi. Abdülhamid'in şahsından çok makamına saygı duymuştu. Verdiği emirlere bir asker olarak uymuştu. Fakat bu itaatini, hiçbir zaman şuna buna zulüm aracı olarak kullanmamış, makamını hiç kimsenin felâketi üzerine takviye etmeye çalışmamıştı.

Sultan Murat öldükten sonra, Veliaht Reşad Efendi'nin önemi artmıştı. Jurnallere göre Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmek isteyenler, artık onu kullanmaya çalışacaklardı.[16] Hasan Paşa, bundan böyle M. Reşad Efendi'nin faaliyetlerini izleyecekti.

Mehmet Reşat Efendi'nin çevresi hafiyelerle doluydu. Buna rağmen dışarıyla teması da vardı. Saraydaki Sabit bey, M. Reşat Efendi'nin dışarı ile temasını sağlıyordu. Hasan Paşa, bunu biliyor, fakat engellemiyordu. Reşat Efendi'nin saltanata geçmek gibi bir hırsı olmadığından emindi. Bu yüzden de Mehmet Reşat Efendi veliahda baskı yapmak şöyle dursun, iyilik bile ederdi.

16 Tugay, ag.e., 80-81.

Asayiş konusunda ise Beşiktaş bölgesinde adından söz ettirirdi.[17]

M. Reşat Efendi'nin kaldığı sarayda altı kadın, altı da erkek olmak üzere on iki kişilik bir hafiye şebekesi vardı. Bunların yarısı Fehim Paşa'nın, kalanı da Hasan Paşa'nın elemanları idi. Bunlar arasında gizli bir rekabet vardı.

M. Reşat Efendi, bir gün şeyhi Mevlevi dergâhı postnişini Celalettin Efendiye bir mektup yazdı. Onu da Esvapçıbaşı Sabit Bey'e verdi:

—Bugün izin gününüzdür. Hem gidip konağınızda rahat ediniz, hem de bu mektubu gönderiveriniz, dedi.

Sabit Bey, bir kadın vasıtasıyla mektubu adresine ulaştırdı. Ama haber, Sultana farklı jurnal edildi. Jurnala göre veliaht Reşat Efendi, Avusturya büyükelçisi ile gizlice haberleşiyormuş.

Bu asılsız ihbarın Fehim Paşa'nın adamlarından çıktığını anlayan Hasan Paşa, Sabit Bey'i uyardı. O da birkaç gün evinden çıkmadı.

Konuyu tahkik etmek için Sultan Abdülhamid, Hasan Paşa'yı görevlendirdi. Hasan Paşa, bizzat veliaht Reşat Efendi'ye giderek konunun aslını öğrendi. Yıldız sarayına dönüp vaziyeti anlattı. Bütün bu işlerin Fehim Paşa'nın başının altından çıktığını açık açık söyledi. Hasan Paşa'nın bu beyanlarını dinleyen Sultan II. Abdülhamid, Fehim Paşa'yı çağırıp sorguya çekti. Fehim Paşa'nın cevabı, tam bir sorumsuzluk örneği idi:

—Ben, Efendimizin hayat ve saltanatını muhafazaya ahdettim. Bununla ilgili her şeyi ihbar etmeye memurum, isbat etmeye ise mecbur değilim.[18]

Hasan Paşa, işte bu ortamda görev yapıyordu. Veliaht M. Reşat Efendi konusunda, hassas tutumunu sürdürüyordu.

Hasan Paşa'nın Son Demleri

Hasan Paşa, 73 yaşındaydı. Ama hala görevi başındaydı. Yorulmak nedir bilmezdi. Zaman zaman sıkıldığı, bıktığı olmuştu ama bir türlü sakin bir hayat yaşama fırsatı bulamamıştı. O, en sorunlu alanlarda aşırı sorumluluklar yüklendi

17 Şakır, II, 176-177.

18 Şaki r, II. 64-66.

ve her zaman görevini başarıyla sonuçlandırdı. Suçlamalardan ve jurnallerden hep aklanarak çıktı.

Göreviyle uğraşmaktan kendini dinlemeye ve sağlığıyla ilgilenmeye pek vakit bulamadı. Sık sık doktora gitme ve ilaç kullanma alışkanlığı yoktu. Birçok rahatsızlığını sabırla ve dirençle atlatabildi.

Hasan Paşa, görevini titizlikle yürütme gayretinde iken hafif ağrılara, bazı rahatsızlıklara aldırış etmezdi. Kafatasındaki püskülle bile uzun zaman yaşamış da halini pek kimseye söylememişti.

Bu defasında durum ciddi idi. Görev başında iken aniden hastalandı. Karın bölgesindeki sancıdan kıvranıyordu. Acele doktor çağırdılar. Gelen doktor:

—Lavman yapılması lazım, dedi.

Hasan Paşa:

—Buna ne lüzum var, diye itiraz etti.

Bu arada ailesine de haber verilmişti. Hasan Paşa, hastaneye kaldırıldı. Paşa'nın itirazına rağmen lavman yapıldı. Hasan Paşa, iyileşecek yerde daha da fenalaştı.

O sırada eşi Hatice Gülnaz Hanım da başındaydı. Hasan Paşa, bir ara kendine geldi ve:

—Gülnaz, beni zehirlediler... Hasan gidiyor artık, diyebildi.

Aradan çeyrek saat geçmişti ki Müşir Hasan Paşa, hayata gözlerini yumdu.[19]

Yıl...

Rumî 1320... 10 Teşrinisani...

Miladî 1905 23 Ocak...

Günlerden Pazartesi

Ömer Paşa'dan kalan bazı eşyalar

(Bu fotoğraf için Mehmet Battal'a teşekkür ederim)

19 Birinci, a.g.m., 62. İhsan Birinci, adı geçen makalesine temel teşkil eden bilgileri Emin Paşa'nın kızı Behire Bozkurt ve eşinden almıştır. Makalenin sonundaki "Bugün oğlu Emin Paşa'nın kızı Behire Bozkurt Hanım da eşiyle birlikte, dedesinin hatıralarını daima hayırla yâd etmektedir" cümlesinden bu bilgilerin kaynağı ortaya çıkmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki Hasan Paşa'nın ölüm nedeni konusunda aile içinde ciddi kuşkular oluşmuş ve bu kuşku bir türlü giderilememiştir.

Ömer Paşa Konağı (Çorum)

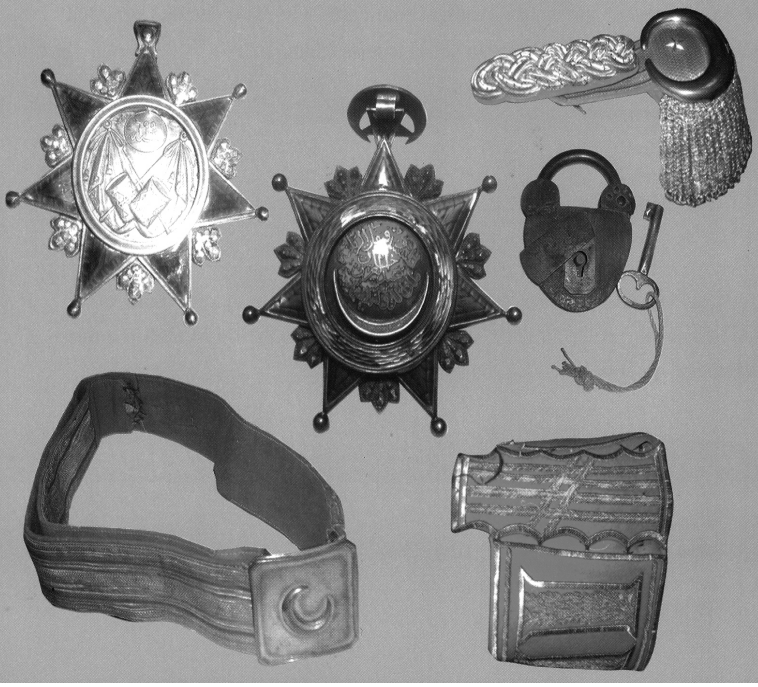

Sultan Murat'la aynı yıl.... Birkaç ay sonra...

Ölüm sebebi olan hastalığı ne idi? Anlaşılamadı. Çok sevdiği ve güvendiği paşasının ölüm sebebi, Sultan Abdülhamid'den bile gizlendi.[20]

Sultan Abdülhamid, Hasan Paşa'ya gerçekten güveniyordu. "Ben sağ oldukça ona zeval yoktur" diyordu. Hasan Paşa ise Abdülhamid'in şahsından çok makamına hürmet etmiş ve onun askeri sıfatıyla verdiği emirlere itaat eylemişti.[21]

Hasan Paşa, Hakk'ın rahmetine kavuştu.

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ			İLİ ÇORUM		İLÇESİ ÇORUM MERKEZ (1259)		MAHALLESİ / KÖYÜ GÜLABİBEY MAHALLESİ		CİLT NO 4		HANE NO 3
SIRA	BSN	C	YAKINLIK	T.C.NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
1	1	E	Kendisi	40996031046	ÖMER		MUSTAFA	KEZİBAN HANIM	ÇORUM 1266	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 01/02/1326 Evlenme: ---------- Boşanma : ----------
2	3	K	Eşi	40990031264	HAYRİYE HANIM	KILIÇCI	İSHAK	FATMA HANIM	KASTAMONU 1301	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 10/05/1962 Evlenme: ---------- Boşanma : ----------
3	2	E	Oğlu	40993031100	HACI MUSTAFA		ÖMER	SABİYE HANIM	ÇORUM 1297	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 09/12/1933 Evlenme: ---------- Boşanma : ----------

Beşiktaş, hatta tüm İstanbul'da yankılandı.

Not: Hacı Hasan Paşa'nın Çorum'daki nüfus kaydı bir haneden ibarettir. Evlilikleri ve çocukları ile ilgili bilgiler, bu kayıtta yer almamıştır. Hacı Hasan Paşa'nın eşi ve çocukları ile ilgili kayıtlar, Beşiktaş Nüfus Dairesinde bulunabilmektedir.

Hasan Paşa'nın Yahya Efendi Dergahı Haziresindeki Kabri

20 Birinci, a.g.m., 62.

21 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 176-177.

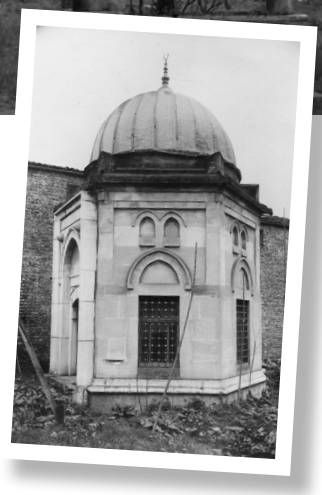

Not: 1930'lu yıllarda 7-8 Hasan Paşanın Türbesi Hasan Paşa, vefatında Muhafızlık yaptığı Beşiktaş'ta, Barbaros Hayreddin Paşa türbesi sahasında defn edilmiş, üzerine Mimar Kemaleddin tarafından bir cesim türbe inşa edilmiştir. Türbe, yine Mimar Kemaleddin yapısı olan Fatih Camii haziresindeki Gazi Osman Paşa türbesi ile aynı tarzda inşa edilmişti. Bu türbe, 1937 yılında, Hükümet kararnamesi ile Belediyece istimlâk edilip yıkılmış, 7-8 Paşa'nın cenazesi buradan Yahya Efendi Dergahı kabristanına nakledilip defnedilmiştir.
Kaynak: Müfid Yüksel Arşivi

Sultan II. Abdülhamid Han, ferman buyurdu; muhteşem bir cenaze töreniyle Barbaros türbesinin cadde tarafının önüne gömüldü. Üzerine de kubbe yapıldı.

Yıllar sonra yol genişletmesi nedeniyle buralar düzenlenirken Hasan Paşa'nın naşı, Yahya Efendi dergâhının haziresinde annesi Keziban Hanım ile ilk eşi Hatice Hanım (Hacı Hanım)'ın mezarlarının arasına yerleştirildi.[22]

Hasan Paşa'nın ölümüne Şair Eşref de yedi beyitlik başka bir şiiriyle tarih düşürdü. Hasan Paşayı hicveden şiirinin son mısrasında "Hasan Paşa cehennem oldu gitti dâr-ı dünyadan" diyerek tüm öfkesini dillendirerek H. 1322 tarihiniyazmıştı.[23] Bu da Rumi 1320, Miladi 1905 yılını gösterir.[24]

22 Birinci, a.g.e.. 62.

23 Hilmi Yücebaş, a.g.e., 291-292.

24 Çorum Nüfus Dairesindeki kayda göre Hasan Paşa'nın ölüm tarihi (10.1 I.1320)'dir. Bu Rumi takvime göredir. Tarih çevirme cetvelinde bu tarih 23.01.1905 olarak geçmektedir. Bkz. Yücel Dağlı, Tarih Çevirme Kılavuzu, Ankara 1997, V 328.

Hasan Paşa'dan Geriye Kalanlar

Hasan Paşa, tarihin kritik bir döneminde mücadele dolu bir hayat yaşadı. Hizmetleri oldu, devlet erkânını sevindirdi. Emre uydu, şimşekleri üzerine çekti. Görevini yaptı, tarihte yargısız infaza tabi tutuldu. Öldü gitti ama geriye tartışmalı ve gizemli bir tarih bıraktı. Kimisi unutulsun diye yazmadı, kimisi de korktu yazmadı.

Aslında Hasan Paşa'dan geriye kalan en önemli şey, onun esrarengiz hayatı idi. Ama bir de ailesi vardı.

Hasan Paşa'nm vefatı üzerine tüm aile fertleri üzgündü. Ama hayat devam etmekteydi. Geride eşi ve çocukları vardı. Oğlu Emin ve Said Paşa, Abdülhamid Han'ın yaveri olarak görev yapmaktaydı. Kızları Şefika ve Refika Hanım, aile hayatının yanı sıra yardım kuruluşlarında sosyal hizmetlerini sürdürmekteydiler.

İlk eşi sağlığında vefat etmişti. İkinci eşi Hatice Gülnaz Kılıççı ise 13 Ağustos 1938 tarihinde Yeşilköy'de Şenlikbağlar'daki köşkte vefat etmiştir.[25]

Çorum'da iki kardeşi vardı. Ömer ve Osman Paşa. Ömer Paşa, Çorum'da zabıta amiri olarak görev yapmıştı. O dönemde zabıta (zaptiye), genel güvenlikten sorumlu idi. O nedenle Ömer Paşa ile savcı arasında sık sık tartışma yaşanıyordu. Ömer Paşa suçluları yakalıyor, savcı ise serbest bırakıyordu. Bu durumdan Hasan Paşa da haberdardı.[26]Ömer Paşa 1326/1910 yılında Çorum'da vefat etmiştir. O dönemden kalan konak restore edilmiştir.

Diğer kardeşi Osman Paşa ise Çorum'da kalmıştır. Onun ölüm tarihi 1325/1909'dur.[27] Kabrinin Ulu Mezar'da olduğu söylenir. Üniformalı resmine rağmen ne görevde bulunduğunu öğrenemedim.

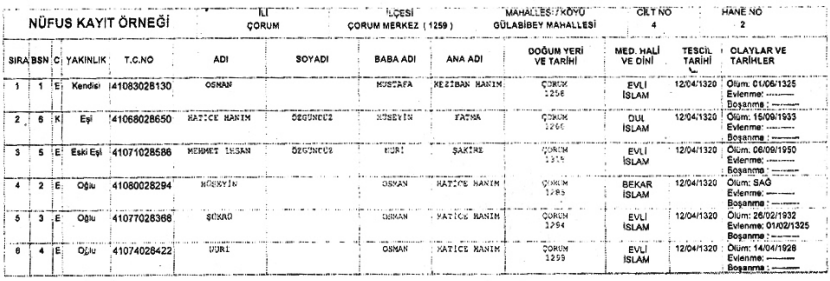

NÜFUS KAYIT ÖRNEĞİ — İLİ: ÇORUM — İLÇESİ: ÇORUM MERKEZ (1259) — MAHALLESİ/KÖYÜ: GÜLABİBEY MAHALLESİ — CİLT NO: 4 — HANE NO: 2

SIRA	BSN	C	YAKINLIK	T.C.NO	ADI	SOYADI	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ VE TARİHİ	MED. HALİ VE DİNİ	TESCİL TARİHİ	OLAYLAR VE TARİHLER
1	1	E	Kendisi	41083028130	OSMAN		MUSTAFA	REZİBAN HANIM	ÇORUM 1256	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 01/06/1325 Evlenme: ---------- Boşanma: ----------
2	6	K	Eşi	41068028650	HATICE HANIM	ÖZGÜNÜZ	HÜSEYİN	FATMA	ÇORUM 1266	DUL İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 15/09/1933 Evlenme: ---------- Boşanma: ----------
3	5	E	Eski Eşi	41071028586	MEHMET İHSAN	ÖZGÜNÜZ	NURİ	ŞAKİRE	ÇORUM 1276	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 06/09/1950 Evlenme: ---------- Boşanma: ----------
4	2	E	Oğlu	41080028294	MÜŞKÜN		OSMAN	HATICE HANIM	ÇORUM 1283	BEKAR İSLAM	12/04/1320	Ölüm: SAĞ Evlenme: ---------- Boşanma: ----------
5	3	E	Oğlu	41077028368	ŞUKRU		OSMAN	HATICE HANIM	ÇORUM 1294	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 26/02/1938 Evlenme: 01/02/1325 Boşanma: ----------
6	4	E	Oğlu	41074028422	NURİ		OSMAN	HATICE HANIM	ÇORUM 1299	EVLİ İSLAM	12/04/1320	Ölüm: 14/04/1928 Evlenme: ---------- Boşanma: ----------

Hasan Paşa'nın kardeşi Osman Paşa'nın nüfus kayıt örneği

25 Birinci, a.g.m., 62.

26 Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, II, 88.

27 Bak: İrfan Görkem, "7-8 Hasan Paşa'nm Kardeşi Osman Paşa", Çorumlu Dergisi (2000), Sayı: 13, s. 21.

Paşa'nın özel hayatında çok tutumlu olduğunu biliyoruz. Mücevhere, kürke değil, hep mülke yatırım yapmıştır. Beşiktaş'ta, Sarıyer'de, Vaniköy'de yalısı, Şenlikbağlar'da bir köşkü varmış. Beşiktaş'taki yalısının yerine blok apartmanlar yapılmıştır. Tarlabaşındaki konakların yerine de bir banka binası inşa edilmiştir. Diğer mülkler el veya şekil değiştirdiği için bugün Hasan Paşa'dan kalan Vaniköy'deki yalı korunabilmiştir. Bu yalı da 1970'lerde geçirdiği yangından sonra yeni baştan yapılmış olup betonarme bir bina şeklindedir.

Bu yalı, kendinden sonra oğlu Said Paşa'ya intikal etmiştir. Yalıda bir zamanlar sazlı-sözlü musiki dolu günler yaşanmış ve İstanbul'un seçkin simaları burada buluşmuşlar; ziyafetler, sohbetler, müzik ve eğlenceyle hoş vakit geçirmişlerdir.[28]

28 Nazmı Özalp, Türk Musikisi Tarihi, İstanbul 2000, II. 91. Özalp'in naklettiğine göre; bir gün besteci Lemi Atlı ve Leon Hancıyan, Said Paşa'nın yalısında verilen bir yemekten sonra orada misafir edilmişlerdir. Lemi Atlı, Namık Kemal'i rüyasında görmüş, şair, kendisine bir hayli iltifat ettikten sonra "Zevkin ne ise söyle, hicap eyleme benden" şiirini Manyasizâde Refik Bey'in bestelediğini, bir kez de kendisinin bestelemesini istemiştir. Bu iltifata çok sevinen Lemi Bey, aynı şiiri rüyasında Nihavend makamında bestelemiş, uyanır uyanmaz Leon Hancıyan'ı kaldırarak eserini notaya aldırmıştır.

Hasan Paşa'nın Vaniköy'deki yalısı

Hasan Paşa'nın Soyağacı

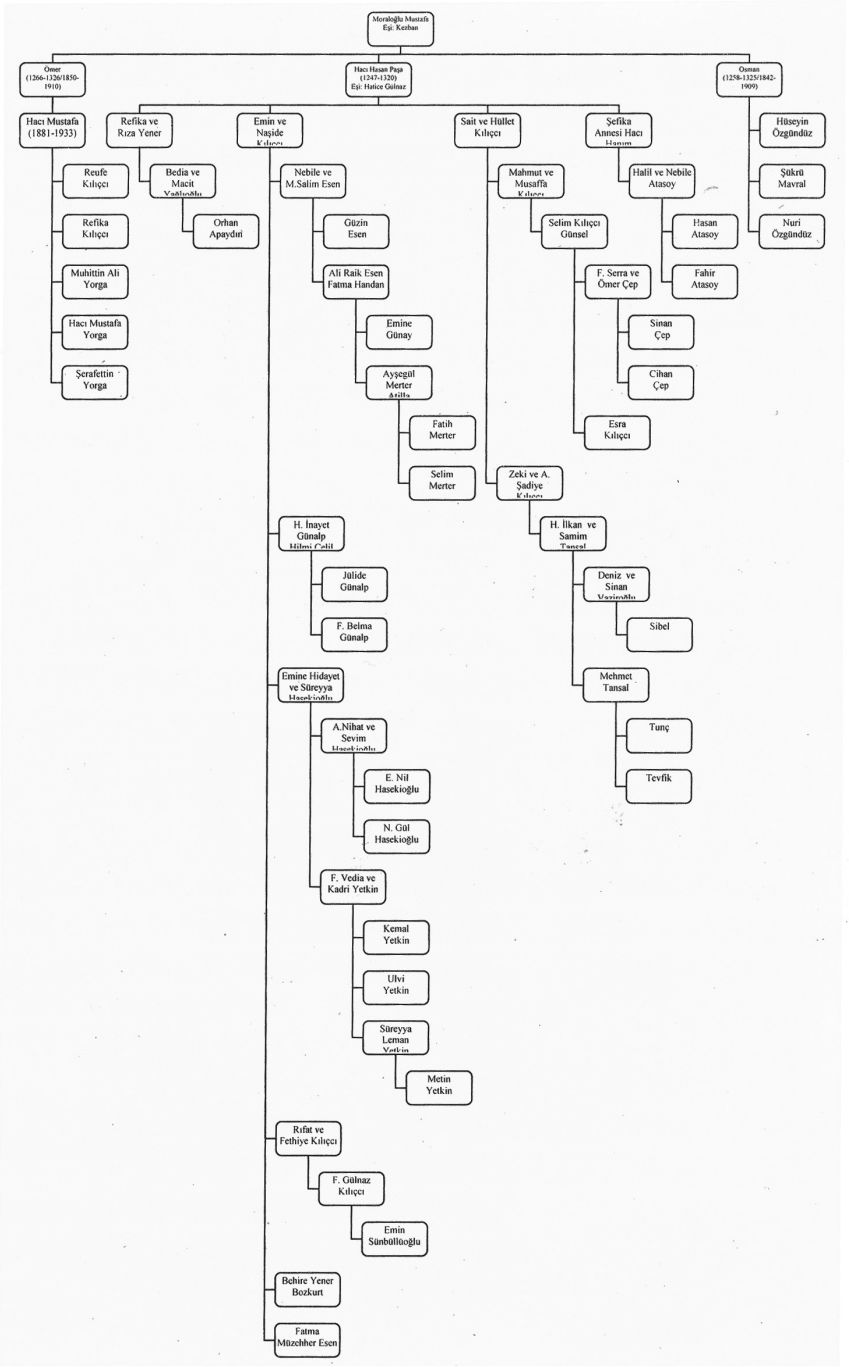

Hasan Paşa'nın Çorum'daki Akrabaları

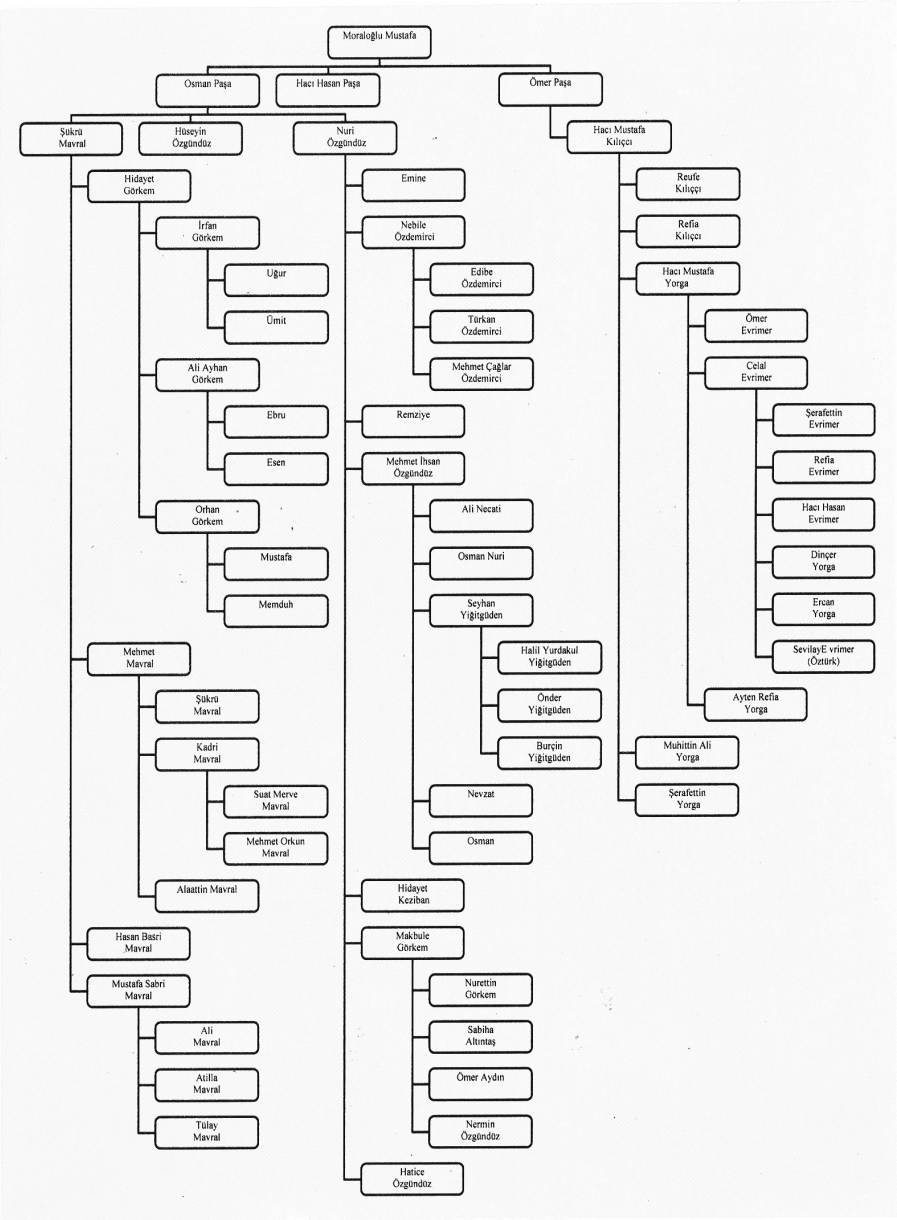

Not: Çorum'da Mavral Sokağa adını veren Mavrallar'dan aldığım bilgiye göre kendileri Hasan Paşa'nın dedesinden amcaoğullarıdır.

HASAN PAŞA HAKKINDA SÖYLENENLER

HASAN PAŞA'NIN İMZASI

Hasan Paşa'yı, herkes imzasıyla tanır. Onun imzası, dillere destandır. İddiaya göre; imzasını, Arapça rakamlarla 7 ve 8 yazıp arasını bir çizgi ile birleştirerek atarmış. Onun için 7-8 Hasan Paşa[1] diye meşhur olmuştur.

Arapça 7 ve 8 rakamları, Arap alfabesinin "ha" ve "nun" harflerine benzer. Okuması ve yazması olmayan Hasan Paşa, imza atmak için bu iki rakamı yazıp aralarını da dalgalı bir çizgi ile birleştirince (bu da "se" oluyor) adını yazmış olurmuş.[2]

Bu tür iddialar, pek yaygındır. Ayrıntı vermeseler de onun için "7-8 Hasan Paşa" diyenlerin sayısı oldukça çoktur.[3] Bunların bir kısmı, okuma yazma bilmediği için bu lakapla anıldığını söylerken, bazıları da "imzasını böyle atardı" diyerek biraz daha farklı bir ifade kullanmışlardır.

Hasan Paşa'nın cahilliğini anlatmak için fıkralar bile türetilmiştir.[4] Bunlar, o dönemde Hasan Paşa'yı aşağılamak için kullanılmış malzemelerdir. Olayları, o günün şartlarında değerlendirmek gerekir. Siyaset ve devlet adamları hakkında bu tür fıkraların anlatılması, ilk değildir ve son da olmamıştır. Bunların aslı olup olmadığı her zaman tartışılmıştır.

Hasan Pasa'nın okur-yazarlık durumuna gelince, çocukluk dönemini anlatırken de söylediğimiz gibi, o dönemin geleneğinde mahalle mektebine gitmek, sosyal bir zorunluluktu. Evinin karşısında mektep ve medrese varken Hasan Pasa'nın da çocuk yaşlarında buraya gitmiş olması, akla en yatkın

1 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 160.

2 Belge, a.g.e., 55.

3 Kutay, Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XIV, 8156, 8217; Şapolyo, a.g.e., 434; Kuntay, a.g.e., 161-163; Demiroğlu, a.g.e., 18; Temo, a.g.e., 47; Uzunçarşılı, Belleten, 8/29, 111; Kısakürek, a.g.e., 190; Danışman, XIII, 109.

4 Bu konuda iki örnek vermekle yetineceğiz:
Paşa'nın damadı hasta imiş. Tophane müşiri Zeki Paşa, yaveri İsmail Beyi köşke gönderip hatır sordurmuş. İsmail Bey köşke giderken Hasan Paşa ile karşılaşmış ve kendisini Zeki Paşa'nın gönderdiğini, damadının rahatsızlık durumunu öğrenmek istediğini söylemiş. Hasan Paşa:
—Bir şey yok. Dün konsolato yaptılar, demiş.
Hasan Paşa, konsültasyonu böyle telaffuz edebilmiş. Bkz. A. Bumin, a.g.m., 1138.
O dönemde dilimize Fransızca kelimeler yeni girmeye başlamış, herkesçe de benimsenmemişti. Günümüzde bile medyanın kullandığı birçok sözcüğü, insanlar ya yanlış yerde kullanıyorlar veya yanlış telaffuz ediyorlar.
Hasan Paşa'nın batı dillerini bilmemesinin yanı sıra doğu dillerini bilmemesi de fıkralara konu olmuştur:
Hasan Paşa karakolda bulunduğu sırada levazım memuru içeri girer. Kışlık odunların getirildiğini haber verecektir. Fakat odun kelimesini koskoca bir' kumandanın yanında söylemeyi edebe uygun bulmadığı için Arapçasını söylemeyi tercih eder ve:
—Paşam, hatap geldi, der.
Hasan Paşa da odun anlamına gelen bu Arapça kelimeyi bilmediğinden, Hattat Efendi'nin geldiğini sanarak derhal toparlanıp hürmetkar bir tavırla:
—Söyleyin, içeri buyursun, cevabını verir. Bkz. Birinci, a.g.m., 60; Bumin, a.g.m., 1138.

olanıdır. Ama buralarda okuyanların kayıtları olmadığı gibi, diplomaları da söz konusu değildir.

Hasan Pasa'nın tahsil durumunu diploma veya icazetname ile ortaya koymak gibi bir şansımız yoktur. Ancak askerlik için geldiği İstanbul'da tezkere bırakarak ordu saflarına katılmış olan Hasan Pasa'nın zaman içinde kendini yetiştirmiş olabileceğini de göz önüne almak gerekir. Beşiktaş Muhafızlığı, Beyoğlu Mutasarrıflığı, Zaptiye Fırkası Reis ve Kumandanlığı gibi kritik görevlerde bulunan bir kişinin, erlikten müşirliğe kadar terfi etmiş olan bir paşanın, resmi evrakı okumadan onayladığını söylemek, çok aşırı bir iddia olsa gerektir.

Bu iddialara karşın Hasan Pasa'nın okuma ve yazmasının kıt olduğunu söyleyenler[5] ve hatta "okur ve söylediğini tashihsiz (düzeltmeye ihtiyaç duymadan) yazabilirdi. Demek ki oldukça okur-yazardı"[6] diyenler de vardır.

Bu konuyu Hasan Pasa'nın günümüzde hayatta olan torunlarına sorduğumda: "İmzası, eski yazıyla yedi ve sekizin bir çizgiyle birleştirilmesine benziyormuş" şeklinde bir açıklamaları oldu.

Değişik Hatlarda "Hasan" Yazılışı

حسن	Divani	حسن	Kufi
حسن	Nakış	حسن	Rika
حسن	Talik	حسن	Rika
حسن	Talik	حسن	Siyakat

5 Ahmet Rifat, "Devlet Dedi Millet Dedi Gitti", Doğuş Dergisi (1983), Sayı: 15 (Erol Güngör'den naklen).

6 Uğur, a.g.m., 1099.

Ben de değişik hat örneklerinde Arap harfleriyle "Hasan" kelimesinin yazılışını inceledim. Divani, nakış, talik, kufi ve siyakat yazı türlerine göre Hasan kelimesinin yazılışını tespit ettim. Bunlar dikkatli incelendiğinde rika'nın bir türü ile siyakat yazı çeşidindeki "Hasan" yazılarının bazı yazarların iddia ettiği "Hasan" yazısına çok benzediği göze çarpmaktadır.

Özellikle siyakat yazı örneğindeki yazısı çok ilgimi çekti.

Siyakat, resmi işlerde kullanılan eski yazı türlerindendir. Bilgi sahibi kişiler tarafından okunabilen özelliklere sahiptir. Eski Türk hekimlerinin yazdığı el yazması tıp kitap ve mecmualarındaki ilaç terkiplerinde bu yazı çeşidi kullanılmıştır. Siyakat yazısı, ince, birbirine girift, noktasız ve dik yazıldığı için az yer kaplar ve çabuk yazılır.[7] Siyakat yazısının rakamları da farklıdır.[8] Mesela 7 rakamı şeklinde, sekiz rakamı da şeklinde yazılır.[9]

Yandaki örneğinde görüldüğü gibi "Ha" harfi Arapça'daki sekiz rakamına, noktasız yazılmış olan "Nun" harfi de yedi rakamına benzemektedir. "Sin" harfi de siyakat yazı türünde dişsiz bir şekilde düz bir çizgi gibi yazılmaktadır.

Bu şekilde ortaya çıkan yazısı, daha önce zikrettiğimiz iddialardaki Hasan imzasına da benzemektedir.

Hasan Paşa'ya lakap olan o imzasını çok araştırdım. Osmanlı Arşivindeki belgelerde bulamadım. O dönemdeki resmi evraklarda genellikle unvanlı mühür kullanılmıştır. Hasan Paşa'nm da unvanlı mührünü gördüm. Ancak imzalarına rastlayamadım. Hasan Paşa'nm torunlarına sordum, onlar da bulamadılar.

Bu durumda ben de kendi kendime soruyorum: Bu imza, bu kadar meşhur da neden ortada yok? Kim, nerede görmüş? Bilen, bulan varsa, lütfen kaynağını da göstererek çıkarsın ortaya. Tarihe ışık tutsun.

Yoksa bu imza olayı, ispat edilememiş basit bir iddia olarak ortada kalacaktır.

Her şeye rağmen biz, "7-8 Hasan Paşa" lakabını da kullanmaktan çekinmeyiz. Hani, derler ya; yiğit lakabı ile andırmış.

7 Dündar, Günday, Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı-Özellikleri ve Divan Rakamları, Ankara 1989, s.2-3, Pakalın,III,239

8 Pakalın, III, 240.

9 Günday, a.g.e., 43

Hasan Paşa Hakkında Ne Dediler?

Ali Ekrem Bolayır:

"Hasan Paşa, herkesin tasavvur ettiğinden bütün bütün başka bir adamdı. Onun büyük vicdanını gösteren fiil ve harekâtını, hatıratımın ikinci cildinde söyleyeceğim."[10]

Necip Fazıl Kısakürek:

"Beşiktaş Muhafızı meşhur Yedi Sekiz Hasan Paşa, enerjik davranışlarıyla meşhur ve ümmî bir zattır... Çorumlu, Anadolu çocuğu, ümmî kumandan..."[11]

Falih Rıfkı Atay:

"Sultan Murad'ı güçlükle ele geçiren Ali Suavi ve arkadaşları onu henüz dışarı çıkarmaya vakit bulamadan Beşiktaş Karakolu kumandanı Hasan Paşa ve askerleri saraya yetiştiler... Hasan Paşa, kendisini elindeki sopa ile öldürmüştür ve son günlerine kadar da sopayı karakolun duvarına asarak gelene gidene göstermiştir."[12]

Ziya Şakir:

"Hasan Paşa'nm birçok kimseleri karakola kapayarak dayak attığı doğrudur. Fakat bu dayak yiyenlerin ekserisi, hırsızlar, sarhoşlar ve yankesicilerden ibarettir... Esasen Hasan Paşa Karakolu, siyasi suçlular için bir transit merkezinden ibaretti."[13]

İhsan Birinci:

"Yedi Sekiz Hasan Paşa, jandarma neferliğinden paşalığa ve nihayet müşirliğe kadar yükselen bu zat, cahil fakat ziyadesiyle dürüst, babayiğit bir adamdı."[14]

Cemal Kutay:

"Ali Suavi'yi Sultan Hamid'in Beşiktaş muhafızı o meşhur Yedi Sekiz Hasan Paşa, birçok kimsenin üzerinde kuvvetini denediği söylenen ve ikinci meşrutiyetten sonra teşhir edilen sopa ile öldürmüştü."[15]

10 Özgül, a.g.e., 239.
11 Kısakürek, a.g.e., 190.
12 Atay, a.g.e., 63.
13 Şakir, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, II, 177-178.
14 Birinci, a.g.m., 59.
15 Kutay, Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, IV, 8156. 230

Atıf Bumin:

"Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa adını duymayan yok gibidir. Ali Suavi'yi bastonu ile öldürmek suretiyle ihtilâli önleyen Hasan Paşa, jandarma neferliğinden en büyük mevkii elde etmiş bir şahsiyettir."[16]

Murat Belge:

"7-8 Hasan Paşa 1905'te öldüğü için haşmetlü efendisi Abdülhamid'in tahttan indirildiğini, konuşturmak ve bastırmakta o kadar başarı gösterdiği ihtilâlcilerin sonunda davayı kazandıklarını göremedi..."[17]

Mustafa Müftüoğlu:

"Bizzat Ali Suavi, Beşinci Murad'ı dışarı çıkarırken, vak'a mahalline yetişen Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nm bir sopa darbesiyle cansız yere serilivermiştir... Ali Suavi'nin bu baskında başarıya ulaşamaması ise, imparatorluğumuzun bir müddet daha ayakta durabilmesini temin etmiştir."[18] Faiz Demiroğlu:

"Hasan Paşa, Beşiktaş muhafızlığında uzun müddet kalmıştır. Bu zatın saraya sunduğu jurnaller, vazifesinin icabındandır. Binaenaleyh jurnalleri, hafiyelik çerçevesine girmemelidir."[19]

Nuri Uğur:

"Okuması varsa da yazması az olduğu için güya imzasını bir yedi bir sekiz şeklinde yaparmış diyerek kendisine Yedi Sekiz Hasan Paşa derler. Ve fakat okur ve söylediğini tashihsiz yazabilirdi.[20]

Mithat Cemal Kuntay:

"Bu Hasan Ağa'dan başkası Beşiktaş Muhafızı olsaydı, Suavi'yi belki, başının sol tarafına sopa ile vurup öldürmeyecek, belki diri olarak yakalamak isteyecekti ve Abdülhamid padişah olduktan sonra

16 Bumin, a.g.m., 1113.

17 Belge, a.g.e., 59.

18 Müftüoğlu, Yüz Küçük Adam, 245-246.

19 Demiroğlu, a.g.e., 18.

20 Uğur, a.g.m., 1099.

onu idam ettirmeyecekti. Abdülhamid padişah olduktan sonra hayat boyunca Uç şeyden korktu: Hal' edilmekten, katlolunmaktan ve idam ettirmekten."[21]

Hiciv Şairi Eşreften bir dörtlük:[22]

Biri cennette asude, biri düzah-nişîn oldu.
Tecelli etti bir ayda, bu yolda cilve-i Mevla
Geberdi sanma casusu, alıştı ruh-ı menhusu
Murad-ı Hamis'i takip için gitti Hasan Paşa.

Nazmi Tonbuş:

"İkinci Abdülhamid tahttan indirildikten sonra Yıldız'daki jurnaller gözden geçirilmiştir. Bu incelemede Hacı Hasan Paşa'yı suçlandırabilecek bir vesika elde edilememiştir. Beşiktaş Karakolunda yapıldığı söylenen işkence ve dayakların hırsız, haydut, yankesici, cinsi kötü adamlara mahsus olduğu, şahsî ve siyasî kanaatlerinden ötürü haysiyetli, namuslu insanlara böyle muamele yapılmadığı Şair Tevfik Fikret merhumun başından geçen vak'a ile de anlaşılıyor."[23]

Abdurrahman Şeref:

"Hasan Paşa, mareşallik aşamasına dek yükselmiş, ölünceye dek de bu görevde kalmıştır. Okuması yazması yoktu ama iyi bir insandı. Abdülhamid' in tam güvenini kazanmıştı. Haksız olarak kamuoyunda kusurlu görülür ve beğenilmezdi, Beşiktaş yöresinde oruç yiyenleri, sarhoş olup nâra atanları ünlü sopasıyla temiz bir ıslatır, kötü siyasetçilere kesinkes acımazdı. Ama hiç müzevirlik yapmamış, haince telkinlerde bulunmamış, namuslu insanlar için verilen birçok jurnali geçersiz saymış, birçok jurnalcinin hakkından gelmişti. Dövdüğü kişilere düzelsin diye can ve yürekten dua ederdi."[24]

21 Kuntay, a.g.e., 163.

22 Yücebaş, a.g.e., 292. Aynı eserin 291-292. sayfasında Şair Eşrefin Beşiktaş Muhafızı Cellad-ı şehîr Hasan Paşa'nın Vefatına Tarih" başlıklı uzun bir şiiri daha vardır.

23 Tombuş, a.g.m., 1588-1589.

24 Şeref, a.g.e., 218.

Son Bir Değerlendirme

Hasan Paşa, Çorumlu bir kılıç ustasının oğludur. Esnaf çocuğudur. Çocukluk ve gençlik yılları eviyle dükkânı arasında geçmiştir. Evinin karşısındaki Ömer Nehçi Medresesi öğrencileriyle ve demirciler arastasındaki çırak ve kalfalarla arkadaşlık yaptığı söylenir.

Askerlik görevini yerine getirmek için gittiği İstanbul'dan Kırım'a gönderilişi, hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Gözleve ve Anapa Savaşlarındaki başarısı, gelecek elli yıla damgasını vurmuştur.

Sultan Abdülmecid devrinde, Kırım Savaşlarından sonra çavuş rütbesiyle askeriyede tezkere bırakması, hac emini olarak görevlendirilişi, Bursa ve Balıkesir'de eşkıyaya karşı sağladığı başarılar, onun İstanbul'da kalmasına ve saray çevresinde görev almasına vesile olmuştur.

Osmanlı askeri sisteminde her başarının sonunda nişan veriliyor ve bazen bir üst rütbeye terfi de ettiriliyordu. Hasan Paşa da teğmen, yüzbaşı, binbaşı rütbelerine hep bir başarıdan sonra terfi ettirilmiştir.

Sultan Abdülaziz de onun sadakatini, gayret ve cesaretini görerek padişah ve saray erkânı için oldukça önemli olan Beşiktaş Muhafızlığı görevine Hacı Hasan'ı getirerek bölgenin güvenliğini ona emanet etmiştir. Burada kısa zamanda albaylığa yükseltildi. Abdülaziz, dönemin en önemli ekonomik krizinin arka planında yer alan kalpazanlara karşı yürüttüğü operasyonlarla padişahın ve sarayın takdirini kazanan Hacı Hasan Bey, Mirliva (Tuğgeneral) rütbesiyle ödüllendirilmiştir.

Harbiye'de askerî eğitimden geçmeden böyle terfi eden subaylara "Alaylı" deniyordu. O da bir alaylı paşa olarak mekteplilerle birlikte Osmanlı ordusunda görevini sürdürmüştür.

Hasan Paşa'nın görev yaptığı Beşiktaş bölgesi, kritik bir noktada idi. İsyanlarda ve saray içi darbelerde bu kilit noktanın aşılması gerekiyordu. İşte bu nedenlerle Sultan Abdülaziz'i tahttan indirmek için yapılan hazırlıklarda öncelikle Beşiktaş Karakol komutanlığının etkisiz hale getirilmesinin yolları aranmıştır.

Hacı Hasan Paşa'nın çok sevdiği ve birçok yönden beğendiği Sultan

Abdülaziz'in tahttan indirilerek ruhî bunalım içindeki V. Murad'ın padişah yapılması, Hasan Paşa'nın Beşiktaş Muhafızlığından uzaklaştırılmasına neden olmuştur.

1876 yılında V. Murad'ın üç ay süren padişahlığından sonra tahta geçen Sultan II. Abdülhamid, amcası Sultan Abdülaziz'in yolunu izleyerek öncelikle çevresini güvence altına almak istemiştir. Bu nedenle hizmetini ve sadakatini takdir ettiği Çorumlu Hacı Hasan Paşa'yı tekrar Beşiktaş Karakolu Muhafızlığına getirmiştir. Rütbesini de bir derece daha artırarak Müşir (Mareşal)likten önceki son rütbe olan Ferik (Korgenaral)liğe yükseltmiştir. Aynı zamanda yaverlik görevi de vererek sarayla temasını kolaylaştırmıştır.

Hasan Paşa, Beşiktaş Muhafızlığını daha önce de yapmıştır. Ama bu defa işi daha çetindir. Bir yanda yeni padişahı korumak, diğer yanda da eski padişah V. Murad'ı tahta geçirmek isteyenlere engel olmak zorundadır.

İşte bu noktada V. Murad'ı tekrar padişah yapmak isteyen Ali Süavi ve arkadaşlarının darbe teşebbüsünü elindeki sopayla önleyen Hasan Paşa, tarihte en çok bu hareketiyle tanınmıştır. Ali Süavi'yi sevenler ve bu girişimin başarıya ulaşmasını bekleyenler Hasan Paşa'ya hakaret etmişler ve onu "katil" olarak nitelendirmişlerdir.

Ali Süavi'nin eylemini mesnetsiz ve zamansız bulanlar, hatta arkasındaki güçleri de dikkate alanlar Hasan Paşa'yı övmüşler ve darbe teşebbüsünü tek başına denilebilecek bir hareketle önlemesinden dolayı "kahraman" olarak değerlendirmişlerdir.

Hasan Paşa, bu olaydan sonra da Sultan II. Abdülhamid'e karşı yapılacak suikast ve darbe gibi girişimlerin önünde bir engel olarak görülmüştür. Padişahı tahttan indirmeyi veya öldürmeyi düşleyen ittihatçılar, her isyan hareketinde karşılarına çıkacağından endişelenen azınlıklar, saray darbesi yapmak isteyen mektepli paşalar, Hasan Paşa'ya iyi gözle bakmazlardı. Sebebi ne olursa olsun, II. Abdülhamid'i sevmeyen ve ona düşman olanlar, onu koruduğu için Hasan Paşa'yı da sevmezlerdi ve ona düşmanlık duyarlardı.

İşin siyasî yönünü bir yana bırakacak olursak onu başka sevmeyenler de vardır. Hırsızlar, kabadayılar, haydutlar, sarhoşlar da Hasan Paşa'dan hiç

hoşlanmazlar. Onlara karşı sert davrandığı, hatta sopalattığı da yaygın söylentiler arasındadır.

Gerek siyasi sorgulamalarında, gerekse genel asayiş ile ilgili tavırlarında hisleriyle hareket etmemiştir. O, hep devlet için, devleti korumak için çalışmıştır. Devlete ve devletin başında bulunan padişaha ihanet etmemiş, öyleleriyle hep mücadele etmiştir. Kimseyle şahsî bir hesabı veya kavgası yoktur. Kavgasının temelinde devleti koruma gayreti vardır.

Hasan Paşa, sert ve otoriter bir insandır. Ama hoşgörülü, sevecen ve iyi bir aile reisidir. Aile fertlerinin dertleriyle yakından ilgilenirdi. Kendisi tutumludur ve aile içinde de israfa asla izin vermezdi. Sürekli yerli malı kullanmalarını tavsiye etmiştir.

Hemşehrilerine karşı hürmetkardır. Yapılabilecek hizmetlerin kendisine iletilmesini istemiş ve tüm gayretiyle bunları gerçekleştirmeye çalışmıştır. Onun yaptırdığı eserler, Çorum'da tüm haşmetiyle ayaktadır, kentin süsüdür. Çorum'u sancak yaparak il olmasının zeminini hazırlaması, doğduğu şehre en büyük hizmetidir.

Hasan Paşa'nın Çorum'da kütüphane kurması, lise dâhil birçok eğitim kurumlarının açılmasına destek olması ve İstanbul'da okutmak için Çorum'dan her yıl en az yüz öğrenci istemesi her türlü takdirin üzerindedir.

Hacı Hasan Paşa'nın elli yılı aşkın askerî hayatında erlikten mareşalliğe kadar bütün kademeleri, hizmetindeki başarılarıyla kazanmış olmasını kıskananlar ve Sultan Abdülhamid'e sadakatinin aslında devleti korumak için olduğunu fark edemeyenler, imzası nedeniyle hep onu aşağılamaya kalkışmışlardır. İmzasının Arapça yedi-sekiz rakamlarının bir çizgiyle birleşmiş olduğunu iddia ederek onu cahillikle suçlamışlardır. Ancak o türdeki imzasını, hiçbir şekilde belgelendirememişlerdir. Aslında siyakat yazı tarzında "Hasan" kelimesinin o şekilde yazıldığı da bilinmektedir. Beşiktaş Muhafızlığı, Beyoğlu Mutasarrıflığı, Zaptiye Fırkası Reis ve Kumandanlığı gibi kritik görevlerde bulunmuş bir kişinin, mareşalliğe kadar terfi etmiş olan bir paşanın, bunca yıl orduda hizmet etmiş olan bir insanın, resmi evrakı okumadan onayladığını söylemek, pek makul ve mantıklı gelmemektedir.

Hasan Paşa, yetmişüç yıllık ömründe elli yılı aşkın askeri görevde bulunmuş, hep temkinli ve tedbirli yaşamayı prensip edinmişti. Korumakla yükümlü olduğu V. Murad'ın cenaze töreni sırasındaki saygısızlıklardan büyük üzüntü duymuştu. Ondan birkaç ay sonra da hastalanıp vefat etmişti. Hasta yatağında iken doktorların kendisini zehirlediklerini söylemesi dikkat çekicidir.

Ölümünün 100. yılında, biz bu çalışma ile Hasan Paşa olayını tüm boyutlarıyla ele almak istedik. Hakkındaki kıt bilgileri bir araya topladık. Bazı konuları aydınlığa çıkarmaya çalıştık. Kimseye önyargıyla bakmadık. Olayları, o günün mantığıyla vermeye gayret ettik. Tek yanlı değerlendirmelerden kaçındık.

Dileriz, bu çalışmamız, yeni araştırmalara bir başlangıç olur.

EKLER:

Hasan Paşa'nın Makası

Hale Dergisi, Mart 2005, Sayı: 5

Yedi Sekiz Hasan Paşa" kitabını yayınladıktan sonra olumlu izlenimler almaya devam ediyorum. Bazı dostlarım kitabın adından, bazısı konunun öneminden, kimileri de Yedi Sekiz Hasan Paşa hakkındaki bilgilerin değiştiğinden söz ediyorlar.

Türkiye'nin çeşitli yerlerinden arayanlar, kitabı nereden, nasıl temin edebileceklerini soranlar, hatta bizzat göndermemde ısrar edenler oluyor. İl dışından arayanlar arasında Hasan Paşa'nın soyağacında adlarının geçip geçmediğini soranların yanısıra ilginç bilgilere de ulaşıyoruz. Mesela Nevşehirli bir okuyucum, soyadları olan (ellialtı)nın aslında yedi-sekizin çarpımında geldiğini söylüyor ve Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın akrabası olduklarını iddia ediyor.

Çorum'daki akrabalarından beni arayıp adının geçmediğinden sitem edenlerden alın da "Keşke önce haberim olsaydı, sana bazı şeyler anlatırdım" diyenlere kadar farklı yaklaşımlarda bulunanlar oldu.

Birgün Sahaf Mustafa Gökgöz'ün dükkanında oturmuş, sohbet ediyorduk. Sohbetin tam koyu yerinde ayakkabıcı esnafından Rüştü Hacıreceboğlu selam vererek içeri girdi.

İyi ki rastladım. Hoca, ben de seni arıyordum, deyince ben de:

Buyur, otur bir çay iç diye mukabelede bulundum. Recep usta oturur oturmaz ilk sözü:

Hasan Paşa'nın makası siz de, deyince şok oldum.

Ne makası? kimdeymiş? ne olmuş? gibi soruları peş-peşe sıraladım. O da başladı anlatmaya.

Dedemiz Sadık Hoca varmış. Tanyeri ilkokulun yerindeki Kırklar Medresesi müderrisi imiş. Hem medresede ders verirmiş, hem de çilingir dükkanında ustalık yaparmış. Yedi Sekiz Hasan Paşa, gençlik yıllarında onun dükkanında çırak olarak çalışmış. Müderris Sadık Efendi'den hem dini ilimler tahsil etmiş, hem de sanat bellemiş. Askere giderken ustasına hatıra olarak bir makas yapmış. O makas bizim ailedeydi: Oradan Mehmet Çetiner'in eşi Kadriye hanıma geçti. Onun için makas sizde?

Bu söz üzerine ben de akşamleyin durumu kayınvalideme anlattım:

Kadriye Hanım'ın kızı olduğuna göre bunu ancak sen bilebilirsin, dedim. O da durdu, düşündü. Sonra hatırladı:

Şöyle uzunca, demir - dövme bir makas vardı. Onu soruyorsun herhalde.

Belki de odur. Nerede olduğunu da hatırlamaya çalış.

O çok iyi kesiyordu. Kardeşim Günaydın Çetiner'in düğününde, sanıyorum 1955'de onu aşçı Hoşurun Hası-be istedi. Annem de ona verdi.

Hoşurun Hasibe?.... Evi nerde?

Evini bilmiyorum.

Şimdi nerelerde?

Ne bileyim: Ulumezar'da mı, Hıdırhkta'mı?

O gün kitapçı dükkanında başlayan konu akşam sohbetinde böylece noktalandı. Makası aradık, bulamadık.

Ama ben aradığımı bulmuştum. Benim için makas bahane idi Meğer Müderris Sadık Efendi'nin ailesi, torunları, durumdan haberdar imiş. Ben, durumdan ancak o gün haberdar olabilmişim.

Müderris Sadık Efendi gerçeği Hasan Paşa ile bütünleşince farklı bir sonuç çıkıyordu ortaya. O da şu:

Yedisekiz Hasan Paşa, gençlik döneminde yıllarca Müderris Sadık Efendi'den ders almış ayrıca sanat bellemişti Askere giderken de hatıra olarak iyi bir makas yapıp hocasına hediye etmişti.

Bu bilgiden yola çıkarak Kırklar Medresesi'nin kayıtlarına ulaşmak istesem mümkün müydü? Erbabı bilir ki o dönemin evrakı ortada yok. Onun için Hasan Paşa'nın medrese kaydı ve icazetnamesi de henüz ele geçmiş değil. Bir gün yeni ip uçlarının çıkacağını ümitle bekliyorum.

Bir hatıraya dayalı olan bu yazıyı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın okur-yazar olmadığını sananlara ek bilgi olarak sunmayı bir görev biliyorum.

Ethem ERKOÇ

Akşam Yıldızı

Çorum Özel Sayısı, 30 Eylül 1965

SAYISI 30 Eylül 1965

Çorum'un Meşhur Olan Şeyleri

Leblebisi, kadayıfı, elle yoğurdu, kaymağı, sert buğdayı unu, çimentosu, pirinci, tandır kebabı Kargı'nın bamyası ve tulum peyniri, İskilip'in ayvası, turşusu, kiremiti, bakır kuzune sobaları, beşikleri, oklavası

DÜNYADA İLK BUĞDAY NEREDE EKİLDİ BİLİYORMUSUNUZ?

Dünyada ilk buğday «Çorum» Alacahüyük'te ekilmiştir.

Birinci Cihan harbi ve İstiklâl Savaşında Türkiye'de en çok şehit veren vilayetin Çorum olduğunu duydunuzmu ?

Gn. Kurmay İstatistiklerinden

Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın cahil olduğunu söylerler. Halbuki Yedi Sekiz Hasan Paşa katiyen cahil değildi. Tahsilli ulum ve fenni mutşak bir kimse idi. Yedi Sekiz Hasan Paşa mazbatasını kendi el yazısı ile doldurduğunu biliyormusunuz. El an polis kolejinde örnek mazbata olarak Yedi Sekiz Hasan Paşanın hazırladığı mazbata tedris edilir. «Yedi Sekiz Hasan Paşa Çorum'ludur» Hasan Paşaya Yedi Sekiz ismi şuradan verilmiş Yazısında eski Türkçe bir yedi ve bir Sekiz yapmakla ismini yazarmış. Buradan kendisine yedi sekiz adı takılmıştır.

KAYNAKÇA

1. "Ali Süavi, Azınlıklar Eğitimi ve Galatasaray Lisesi Örneği", *Milli Eğitim Dergisi* (Kasım-Aralık 1991)
2. Akgündüz, Ahmet-Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı,* İstanbul 1999
3. Aksun, Ziya Nur, *Osmanlı Tarihi,* IV, İstanbul 1994
4. Aktepe, Münir, Vak'anüvîs Ahmet Lütfi Efendi Tarihi, XIV
5. Aktüre, Sevgi, "19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum", *Çorum Tarihi,* 5. Hitit Festivali Komitesi, Çorum Belediyesi Yayınları, Çorum
6. Ali İzzet Efendi, *Tezkire-i Makamat,* İstanbul 1315
7. Ali Şeydi Bey, *Mir 'at-ı Sicil-i Memurin-i Osmani,* (Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi Kolleksiyonu), IV, İstanbul 1324
8. Anakök, Tayyar, *Çorum Tarihi*
9. Atay, Falih Rıfkı, *Baş Veren İnkılâpçı,* İstanbul 1954
10. Ayverdi, Samiha, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları,* 4. Basım, İstanbul 1999
11. Basgün, Necla, *Türk Ermeni İlişkileri,* Ankara 1970 Demir, Neşide Kerem, *Türkiye'de*
12. *Ermeni Meselesi*, Ankara 1976 Bayrak, Mehmet, *Tevfik Fikret ve Devrim,* Ankara 1986 Belge, Murat, *Boğaz İçinde Yalılar ve İnsanlar,* İstanbul 2000
13. "Bir Eğitimci Olarak Ali Süavi ve Türk Eğitimine Katkıları", *Milli Eğitim Dergisi* (Kasım-Aralık 1991)

14. *1853-1856 Osmanlı Rus ve Kırım Savaşı-Deniz Harekâtı,* Ankara 1977, Genelkurmay Basımevi

15. *1967 Çorum İl Yıllığı*

16. Birinci, İhsan, "Türkiye'de Eski Zaptiye Kumandanları", *Hayat Tarih Mecmuası* (1972), Sayı: 89, s. 59-60.

17. Bumin, Atıf, "Yedi Sekiz Hasan Paşa'ya Ait Fıkralar" *Türk Tarih Dünyası Mecmuası* (1951), Sayı: 27, s. 1113.

18. *Büyük Larousse Ansiklopedisi*

19. Çelik, Hüseyin, *Ali Süavi,* Ankara 1993

20. Çetintaş, Ömer Hamdi, "Çorum Saat Kulesi", *Çorum Hâkimiyet Gazetesi* (07.12.2000).

21. *Çorum Hâkimiyet Gazetesi* (22-26.3.1991), "Yedi Sekiz Hasan Paşa"

22. *Çorum'da Cumhuriyetin 15. Yılı,* İstanbul 1938

23. Dağlı, Yücel, *Tarih Çevirme Kılavuzu,* V, Ankara 1997

24. Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, "Çorum Vilayetinin Mülki Taksimatına Kısa Bir Bakış", *Çorumlu Dergisi* (1941), Sayı: 32, s. 979-980

25. , "Onuncu Asırda Çorum", *Çorumlu Dergisi* (1938), Sayı: 7, s. 222

26. Danışman, Zuhuri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* XII, İstanbul 1966 Danişmend, İsmail Hami, *Ali Süavi'nin Türkçülüğü,* Ankara 1942

27. , *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* I-IV İstanbul 1955

28. Demiroğlu, Faiz, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller 50 Yıl Gizli Kalmış Vesikalar,* İst. 1955

29. Denizli 1973 İl Yıllığı

30. Duğrul, Nazmi, *Çorum Tarih ve Coğrafyası,* Çorum 1927

31. Ekiz, Osman Nuri-Müslim Ergül, *Servet-i Fünundan Cumhuriyete Kadar Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi,* İstanbul 1980

32. Engin, Vahdettin, "Darbeye Heveslenen Gazetecinin Sopayla Kafasını Kırarlar", (Hürriyet Gazetesi, 26.5.2004)

33. Ergin, Feridun, *iktisat,* İstanbul 1964

34. Erkoç, Ethem, *21. Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri,* Çorum 2001

35. , *Suheyb-i Rumi,* Çorum 2002

36. Ertuğrul, Selda, "Çırağan Sahil Sarayı", *DİA,* VIII, İstanbul 1993

37. Eşref, Sultan Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı, Rusçuk 1326

38. Gökbilgin, M. Tayyib, "Çırağan Sarayı", III, *MEBİA*

39. Görkem, İrfan, "7-8 Hasan Paşa'nm Kardeşi Osman Paşa", *Çorumlu Dergisi* (2000), Sayı: 13, s. 21.

40. Grolier International American Ansiklopedisi

41. Günday, Dündar, *Arşiv Belgelerinde Siyakat Yazısı-Özellikleri ve Divan Rakamları,* Ankara 1989

42. Hafız Hakkı Paşa, *Bozgun,* Tercüman 1001 Temel Serisi, İstanbul

43. Hanioğlu, M. Şükrü, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *DİA,* XXIII, İstanbul

44. Haslip, Joan, *Bilinmeyen Tarafları İle Abdülhamid,* çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul 1964

45. Hocaoğlu, Mehmet, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezalimi ve Ermeniler,* İstanbul 1996

46. İhsanoğlu, Ekmelettin, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,* İstanbul 1994,1

47. İnal, Mahmet Kemal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar,* I-III, İstanbul 1965

48. Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi,* V, Ankara 1995

49. Kayalı, Hasan, Jön Türkler ve Araplar, Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık-1908-1918, çev. Türkan Yöney, İstanbul 1998

50. Kazıcı, Ziya, "Alaylı", *DİA,* II, İstanbul 1989

51. Kırcak, Çağlar, *Cumhuriyetten Günümüze Gericilik,* İstanbul 2001

52. Kısakürek, Necip Fazıl, *Ulu Hakan AbdülhamidHan,* 9. Basım, İstanbul 1998

53. Koçak, Yaşar, *Sultan Abdülaziz Han,* İstanbul 1978

54. Koçu, Reşat Ekrem, *Osmanlı Padişahları,* İstanbul 2002

55. Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,* İstanbul 1980

56. Koloğlu Orhan,, "Hafiye Teşkilatı", *Osmanlı Ansiklopedisi,* VII

57. Kuntay, Mithat Cemal, *Sarıklı İhtilalci Ali Süavi,* İstanbul 1946

58. Kurtuluş, Baki Osmanlı Padişahları, İstanbul 1979

59. Kuran, A. Bedevi, *O. Devletinde İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele,* İstanbul 1956

60. , *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*

61. Kutay, Cemal, *Bilinmeyen Tarihimiz,* III, İstanbul 1974

62. , Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, XIV, İstanbul 1957

63. Küçük, Cevdet, "Abdülaziz", *DİA,* I, İstanbul 1988

64. —, "Abdülhamid II", *DİA,* I, İstanbul 1988

65. Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi?, 2.* Baskı, İstanbul 1991

66. Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu,* çev. Metin Kıratlı, Ankara 1984

67. M. Selim Gürsel, *Çorum 1997,* Çorum 1997

68. Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir 'at-ı Hakikat: Tarihi Hakikatlerin Aynası,* haz. İsmet Miroğlu, İstanbul 1983

69. Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi,* çev. Server Tanilli, IV, İstanbul 1999

70. Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu,* 2. Basım, İstanbul 1998

71. *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri,* 6. Basım, İstanbul 1999

72. Mehmet Arif, *Başımıza Gelenler,* ijstanbul 1991

73. Melek, Z., "Çırağan sarayı Vakası", *Resimli Tarih Mecmuası* (1951),

74. Sayı: 18, s. 763-764

75. Meydan Larousse Ansiklopedisi

76. Müftüoğlu Mustafa,, *Abdülhamid Kızıl Sultan mı?,* 3. Basım, I-II, İstanbul 1991

77. , *Yalan Söyleyen Tarih Utansın,* II ve V, İstanbul 1976

78. , *Yüz Küçük Adam,* istanbul 1976

79. Mümtaz, Semih, *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler,* İstanbul 1948

80. Ongunsu, A. H., "Abdülaziz", I, *MEBİA*

81. —, "Abdülhamid II", I, *MEBİA*

82. Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,* 17. Basım, İstanbul 2004

83. Osman Nuri, Adülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı Hayat-ı Hususiye ve Siyasiyye, I-III, İstanbul 1327

84. Osmanlı Ansiklopedisi, VII

85. Oztuna, *Yılmaz, Başlangıçtan Günümüze Büyük Türkiye Tarihi,* X, İstanbul 1983

86. Öztuna, Yılmaz-Ayvaz Gökdemir, *Türkiye'de Askeri Müdahaleler,* İstanbul 1987

87. Ozulu, Abdülkadir, "Hoca Kamil Efendi", *Çorum Hakimiyet Gazetesi* (02.01.2003)

88. Özalp, Nazmi, *Türk Musikisi Tarihi,* II, İstanbul 2000

89. Özgül, Metin Kayahan, *Ali Ekrem Bolayır'ın Hatıraları,* İstanbul 1991

90. Pakalm, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,* I-III,

91. İstanbul 1993 Rifat, Ahmet, "Devlet Dedi Millet Dedi Gitti", *Doğuş Dergisi* (1983), Sayı: 15 Sabuncuoğlu, İhsan, "Hacı Hasan Paşa", *Çorum Gazetesi,* (5.10.1959).

92. —, *Çorum Maarif Hayatı Hakkında Bazı Notlar,* Çorum 1945

93. —, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim,* I- II

94. Saral, Osman Yavuz, *Kaybettiğimiz Rumeli,* İstanbul 1975

95. Sedes, Halil, "Çırağan Sarayı Vakasının İçyüzü", *Tarih Dünyası Mecmuası* (1951),

96. Sayı: 28-29, s. 1143-1146.

97. —, *Osmanlı Rus Savaşları,* Ankara 1940, VIII

98. Sertoğlu Mithat,, "Ali Süavi ve Çırağan Olayı", *resimli Haritah Mufassal*

99. Osmanlı Tarihi, VI Somali, Vala, *Türk Sporunda Bir Asır (1903-1996) Beşiktaş Spor Tarihi,* İstanbul 1996 Şakir, Ziya, "Çerkeş Hasan", *Resimli Tarih Mecmuası* (1950), Sayı: 2, s. 62, 80.

100. —, Çırağan Sarayında 28 Sene, V. Murat'ın Hayatı, İstanbul 1943

101. —, *Mahmut Şevket Paşa,* İstanbul 194

102. —, Yarım Asır Evvel Bizi İdare Edenler, I-II, İstanbul 1943

103. Şapolyo, Enver Behnan, *Osmanlı Sultanları Tarihi,* İstanbul 1961 Şehsuvaroglu, Haluk, "Sultan V. Murat", *Resimli Tarih Mec.* (1956), Sayı: 83, s. 715.

104. Şeref, Abdurrahman, *Tarih Söyleşileri,* istanbul 1980 Temo, İbrahim, *İttihat ve Terakki Anıları,* İstanbul 1987

105. Tombuş, Nazmi, "Beşiktaş Muhafızı Müşir Hacı Hasan Paşa" *Çorumlu Dervişi* (1945),

106. Sayı: 52, s. 1539. Tugay, Asaf. *İbret-Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler,* ts *Türk Ansiklopedisi* "Türkçülük Düşüncesinin Önderi ve Bazı Kalıp Yargılar",

107. Milli Kültür Dergisi (Mayıs 1991). Uçman Abdullah,, "Ali Süavi", *DİA,* İstanbul 1989

108. Uğur, Nuri, "Çorumlu Hacı Hasan Paşa", *Çorumlu Dergisi* (1942), Sayı: 36-37, s. 1096. Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi,* Ankara 1950 Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı", *Belleten* (1944), C. 8, Sayı: 29, s. 71

109. —, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası", *Belleten,* C. 8, Sayı: 29, s. 71.

110. —, "Beşinci Murat ile Oğlu Selahattin Efendi'yi Kaçırmak İçin Kadın

111. Kıyafetinde Çırağana. Girmek İsteyen Şahıslar", *Belleten,* 8/32, s. 589-597; *Belleten,* 8/37, s. 195-209.

112. —, "V. Murad'ı Tekrar Padişah Yapmak İsteyen K. Skaliyeri-Aziz Bey

113. Komitesi", *Belleten,* C. 8, Sayı: 30, s. 245-328.

114. Mithat Paşa ve Taif Mahkûmları, 3. Basım, Ankara 1992

115. —, "Beşinci Murad'm Tedavisine ve Ölümüne Ait Rapor ve Mektuplar", *Belleten*

116. (1946), C. 10, Sayı: 29. s. 317.

117. —, "Murat V", VIII, *MEBÎA*

118. Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* İstanbul 1996,1, 64-65.

119. Üzmez, Hüseyin, "Ulu Hakan'ın Güçlü İstihbaratı", *Vakit Gazetesi,* (3 Mayıs 2003).

120. Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, YKB Yayınları

121. Yazıcı, Nevin, *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti,* Ankara 2002

122. Yıldız, Hakkı Dursun (ed.), *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,* XI-XII,

123. İstanbul 1989

124. Yurt Ansiklopedisi

125. Yücel, Sadettin, *I. T.B.M.M'de Dâhiliye Vekâleti (Mülki Yapılanma),* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2002